

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

UDK 343+351.74./75(05)
YU ISSN 0409-2953

БЕОГРАД
Година LIII

3
2011

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Др **Бобан Милојковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Жељко Никач**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Саша Мијалковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Дарко Маринковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Горан Илић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду
Др **Миљивој Донсај**, ванредни професор Факултета спорта и физичког васпитања
Универзитета у Београду
Др **Миле Шикман**, начелник Управе за полицијско образовање Министарства унутрашњих
послова Републике Српске
Др **Владимир Урошевић**, Служба за борбу против организованог криминала, Управа
криминалистичке полиције МУП-а РС
Мр **Зоран Голубовић**, Биро директора полиције МУП-а РС
Мр **Жељко Нинчић**, Одељење за посебне акције интервентне јединице полиције, одбрамбене
припреме и састав помоћне полиције, Управа полиције МУП-а РС
Мр **Славиша Ђукановић**, заменик начелника Управе за аналитику МУП-а РС
Мр **Божидар Оташевић**, заменик начелника Управе за стручно образовање, оспособљавање,
усавршавање и науку МУП-а РС
Мр **Снежана Нововић**, Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку
МУП-а РС
Мр **Милан Клисарић**, Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање
и науку МУП-а РС
Небојша Пурић, заменик начелника Одељења за границу Управе граничне полиције МУП-а РС

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др **Дарко Маринковић**

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николецић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
е-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

ТИРАЖ: 1.000 примерака

ШТАМПА: Инпрес

Београд, Владимира Роловића бр. 49

PDF верзија часописа доступна је на адресама:

<http://www.mup.gov.rs/>

<http://prezentacije.mup.gov.rs/upravazaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Проф. др Миливој ДОПСАЈ
доц. др Горан ВУЧКОВИЋ
Марко ВУКОВИЋ 5 КАРАКТЕРИСТИКЕ ИЗОМЕТРИЈСКЕ МИШИЋНЕ СИЛЕ ОПРУЖАЧА ЛЕЂА КОД РАЗЛИЧИТО ТРЕНИРАНИХ И НЕТРЕНИРАНИХ СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ
- Раша ДИМИТРИЈЕВИЋ
мр Ивана РАДОВАНОВИЋ
доц. др Даг КОЛАРЕВИЋ
проф. др Бобан МИЛОЈКОВИЋ 21 СТАЊЕ И МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ НА ТЕРЕНСКОЈ ОБУЦИ У ЛЕТЊИМ УСЛОВИМА
- Мр Биљана СТОЈКОВИЋ 35 УВОЂЕЊЕ РОДНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ У РЕФОРМУ СЕКТОРА БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Csaba FENYVESI, Ph. D. 50 THE CONFRONTATION AS TRUTH-SEEKING METHOD FROM CRIMINALISTIC ASPECT
- Проф. др Чаба ФЕЊВЕШИ 73 СУОЧАВАЊЕ КАО МЕТОД УТВРЂИВАЊА ИСТИНЕ – КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ (на српском)
- Доц. др Славиша ВУКОВИЋ 95 САВРЕМЕНИ ПРИСТУПИ И ПРОБЛЕМИ У СОЦИЈАЛНОЈ ПРЕВЕНЦИЈИ КРИМИНАЛА
- Доц. др Снежана ЖИВКОВИЋ
Проф. др Миланко ЧАБАРКАПА
Проф. др Драган МЛАЂАН 112 СПЕЦИФИЧНОСТИ ПАНИКЕ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА
- Мр Жељко НИНЧИЋ 125 КОРУПЦИЈА И РЕАГОВАЊЕ ДРЖАВЕ

СТРУЧНИ РАДОВИ

- Др Предраг ЂИКАНОВИЋ
Душко СИВЧЕВИЋ 148 ПРИМЕНА OPEN SOURCE РЕШЕЊА У ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ ПОРТАЛА ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА
- Мр Станимир ЖИВАНОВИЋ 159 РИЗИК ОД ГРМЉАВИНСКИХ НЕПОГОДА У СРБИЈИ
- Др Александар ЂОРЂЕВИЋ
Милан МИЛЕТИЋ 169 УПОТРЕБА СРЕДСТАВА ПРИНУДЕ – АНАЛИЗА СТАЊА ЗА ПУ ГРАДА БЕОГРАДА
- Жарко БРАКОВИЋ 181 ОРГАНИЗАЦИЈА ПОЛИЦИЈСКОГ СИСТЕМА У ШПАНИЈИ
- Мр Ђурица НИКОЛИЋ 202 КОРУПЦИЈА У РОБНИМ ЦАРИНСКИМ ИСПОСТАВАМА, ЦАРИНСКО-ПРЕКРШАЈНОМ И УПРАВНОМ ПОСТУПКУ И РЕФЕРАТУ ПРОДАЈЕ РОБЕ

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- 220 МЕДИЈАЦИЈА

ПРИКАЗИ

- Мр Горан Д. МАТИЋ 231 НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДОСТ

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

Milivoj DOPSAJ, Ph. D. Goran VUČKOVIĆ, Ph. D. Marko VUKOVIĆ	5	CHARACTERISTICS OF ISOMETRIC MUSCLE FORCE OF BACK EXTENSORS WITH DIFFERENTLY TRAINED AND NON-TRAINED STUDENTS OF THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES
Raša DIMITRIJEVIĆ Ivana RADOVANOVIĆ, MA Dag KOLAREVIĆ, Ph. D. Boban MILOJKOVIĆ, Ph. D.	21	STATUS AND POSSIBILITY OF IMPROVEMENT OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF THE STUDENTS OF THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES ON FIELD TRAINING IN SUMMER CONDITIONS
Biljana STOJKOVIĆ, MA	35	INTRODUCTION OF GENDER PERSPECTIVE TO SECURITY SECTOR REFORM IN THE REPUBLIC OF SERBIA

REVIEW PAPERS

Csaba FENYVESI, Ph. D.	50	THE CONFRONTATION AS TRUTH-SEEKING METHOD FROM CRIMINALISTIC ASPECT
Csaba FENYVESI, Ph. D.	73	THE CONFRONTATION AS TRUTH-SEEKING METHOD FROM CRIMINALISTIC ASPECT (in Serbian)
Slaviša VUKOVIĆ, LL.D.	95	CURRENT APPROACHES AND PROBLEMS IN SOCIAL CRIME PREVENTION
Snežana ŽIVKOVIĆ, Ph. D. Milanko ČABARKAPA, Ph. D. Dragan MLAĐAN, Ph. D. Željko NINČIĆ, MA	112	SPECIFICS OF PANIC IN EMERGENCIES
	125	CORRUPTION AND REACTION OF THE STATE

PROFESSIONAL REPORTS

Predrag ĐIKANOVIĆ, Ph. D. Duško SIVČEVIĆ	148	APPLICATION OF OPEN SOURCE SOLUTIONS IN POLICE OFFICERS' PORTAL IMPLEMENTATION
Stanimir ŽIVANOVIĆ, MA	159	RISK OF LIGHTNING IN SERBIA
Aleksandar ĐORĐEVIĆ, Ph. D. Milan MILETIĆ	169	THE USE OF CONSTRAINT FACILITIES – ANALYSIS FOR POLICE DEPARTMENT OF THE CITY OF BELGRADE
Žarko BRAKOVIĆ	181	ORGANIZATION OF SPANISH POLICE SYSTEM
Đurica NIKOLIĆ, LL.M.	202	CORRUPTION AMONG THE TRADE CUSTOMS OFFICES, THE ADMINISTRATIVE OFFENCE PROCEDURE AND REPORT ON SALE OF GOODS

FROM FOREIGN LITERATURE

220	MEDIATION

REVIEWS

Goran D. MATIĆ, MA	231	NATIONAL SECURITY

проф. др Миливој ДОПСАЈ

Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду

доц. др Горан ВУЧКОВИЋ

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Марко ВУКОВИЋ

Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду

UDK 616.741 : 796.015 – 057.87

Оригинални научни рад

Примљено: 16.12.2011.

Карактеристике изометријске мишићне силе опружача леђа код различито тренираних и нетренираних студената Криминалистичко- полицијске академије

Апстракт: У раду су презентовани резултати истраживања чији је основни циљ био дефинисање нивоа трансфера додатног вежбања на испољавање карактеристика мишићне силе опружача леђа у односу на редовну физичку активност реализовану на настави СФО-а. У истраживању је учествовало 52 студента Криминалистичко-полицијске академије у Београду, који су били подељени у три различито трениране групе: контролна група састављена од студената који су вежбали по програму наставе из СФО-а (20), група студената која је додатно тренирала неки борилачки спорт (15) и група студената која је додатно вежбала у теретани (17). Мерење карактеристика мишићне силе извршено је методом динамометрије применом стандардизованог теста „Мртво вучење“. Резултати су доказали да, генерално посматрано, квантитативна вредност бенефита додатног вежбања у теретани код тестираних студената износи 29,02%, док је за тренинг код борилачких спортова била 40,98%. Без обзира на врсту додатног тренинга, тј. вежбања, бенефит додатног вежбања, односно тренинга је био 35% бољи ниво контрактилних способности зависности $F - t$ код мишића опружача леђа. Резултати упућују на закључак да код студената КПА редовно физичко вежбање од 4 до 5 пута недељно, са тренажним усмерењем на брзинско-снажна оптерећења, има статистички значајно бољи ефекат на развој контрактилних способности мишића ($F - t$ зависност) у односу на учесталост од само 2 пута недељно.

Кључне речи: карактеристике мишићне силе, мишићи опружачи леђа, Специјално физичко образовање, студенти, Криминалистичко-полицијска академија.

Увод

Криминалистичко-полицијска академија (КПА) у Београду је образовна установа на којој се школују будући официри полиције. У оквиру наставних планова и програма, поред осталих општих и стручних предмета, студенти имају и наставу из предмета Специјално физичко образовање. Овај предмет има своје две подцеле – једна се бави општом физичком припремом, односно базичним – моторичким статусом студената (БМС), а друга специјалним и професионалним вештинама, односно специјалним физичким образовањем (СФО) (Благојевић et al., 2009).

Без обзира који део наставе СФО се реализује, основни наставно-педагошки циљ предмета је усмерен ка стварању професионалне, социјалне и антрополошке компетентности студената као појединаца, као грађана цивилног друштва и као професионалаца у полицији (Милошевић et al., 1995; Благојевић et al., 2009).

Образовни процес у школству полиције подразумева и константну проверу и евалуацију ефикасности актуелних система образовања (Милојевић, 2010; Пушкар и др., 2010). Дата ефикасност се утврђује како на генералном нивоу, тако и у односу на своје стручно-специјализоване правце, тј. одређене целине и делове система образовања, па све до појединачних предмета. Поменути континуирана провера ефикасности наставних процеса има као основни циљ дефинисање оптималних и најефикаснијих образовних модела (Blagojević, 2002; Допсај et al., 2007; Милошевић и Субошић, 2010; Milojković, 2011).

Полицијски послови припадају категорији веома стресних послова у којима, у складу са законом, полицајац има право да примени одговарајућа средства физичке силе и физичке принуде у ситуацијама угрожавања јавног реда и мира (Оташевић, 2010; Милошевић, 2010; Subošić et al., 2011), или када је сам интегритет неке особе или службеног лица – полицајца угрожен из различитих разлога (Милојковић, Млађан, 2010).

Управо из поменутих професионалних разлога у процесу едукације у наставном плану Криминалистичко-полицијске академије Специјално физичко образовање (СФО) заступљено је у три године и припада групи уже стручних наставно-научних области. Предмет има за циљ да васпитава, побољшава здравствене и функционалне способности, развија и одржава морфолошки статус појединца, као и да усавршава друга специјална знања и умећа која су неопходна за полицијски позив. Генерално посматрано, БМС има за циљ да опште и усмерено физички оспособи студента у односу на физичке и моторичке напоре професије, док СФО има за циљ оспособљавање у односу на специфичне вештине и знања потребне за ефикасан професионални рад у датом сегменту (Милошевић et al., 1995).

Такође, СФО карактерише велики број техничких елемената, велики број њихових варијанти и комбинација и неисцрпан број других кретања која се структурирају у различите моторичке програме и изводе у циљу реализовања различитих тактичких приступа у практичном раду полицајаца. Потреба да се већи део моторичких програма изводи усклађивањем и комбиновањем различитих покрета усмерених у најразличитијим правцима сагиталне, фронталне и хоризонталне равни доводи нас до закључка да су опружачи леђа, као спона између доњих и горњих екстремитета, мишићно-функционална основа добре професионалне физичке припремљености (Милошевић et al., 1995), односно потребне хабитуалне активности (Tyldesley, Grieve, 2000; Николић, 2003).

Ниво испољене силе, интензитет датог испољавања силе, различити видови издржљивости, брзина реаговања у кризним и/или опасним ситуацијама може бити од кључног значаја за извршење задатка и/или за биолошку егзистенцију. Због тога је и у процесу едукације и контроле ефеката примењених модела вежбања податак о нивоу развијености различитих контрактилних параметара различитих мишићних група (MacDougall et al., 1992; Ivanović et al., 2010), односно основне мишићне групе – мишића опружача леђно-слабинске мускулатуре, од велике важности (Dopsaj et al., 2000; Допсај et al., 2007; Допсај et al., 2010).

Ово истраживање има за циљ да утврди ефекат различитог додатног вежбања које се најчешће примењују у оквиру физичких активности код студената КПА из Београда, на контрактилне карактеристике основне мишићне групе код људи – мишиће опружаче леђно-слабинске мускулатуре (екстензори леђа). На тај начин ће се утврдити у којој мери различите а додатне редовне физичке активности утичу на поменути сегмент моторичког простора. Са практичног аспекта, добијени резултати могу указати на правце усавршавања технологије рада у оквиру предмета СФО, што ће све обезбедити нове чињенице и ново знање у систему едукације полицијског школства, односно у систему стратешког професионалног одлучивања у функцији едукационих и тренажних процеса код полицајаца.

Методe

Узорак испитаника

Ефектив узорка испитаника су били студенти Криминалистичко-полицијске академије (N=52) уписани у генерације школске 2003/2004. и 2004/2005. године. Укупни узорак је подељен на субузорке у односу на следеће критеријуме:

1. студенти који се поред редовне наставе СФО-а нису бавили активно спортом или додатним физичким вежбањем као контролна група ($N = 20$) – КПА_{КОНТ};
2. студенти који су поред редовне наставе СФО-а упражњавали додатне тренинге из неког борилачког спорта или вештине (карате, цудо или самоодбрана) обимом од 2 до 3 пута недељно ($N = 15$) – КПА_{БОР}, и
3. студенти који су поред редовне наставе СФО-а упражњавали додатне тренинге у теретани обимом од 2 до 3 пута недељно ($N = 17$) – КПА_{ТЕР}.

Први субузорок је изабран из популације студената методом случајног узорка, док су остала два субузорока изабрана стратификованом методом избора.

Методe мерења

Мерење мишићне силе ($F_{\max}$) је извршено применом методе динамометрије, и то помоћу хардверско-софтверског система за мерење (Програм инжењеринг, Београд) следећих карактеристика: систем се састоји од тензиометријске сонде максималне силе мерења 750 daN, при чему је осетљивост инструмента 1,25 N. А/Д конверзија промене силе у јединици времена вршила се на 100 kHz, а сви „сирови“ подаци су се архивирали на рачунару, а затим су се софтверски обрађивали за сваког испитаника израчунавајући силу до $F_{\max}$ у функцији сваког појединачног тестирања (Допсај et al., 2010).

У ранијим истраживањима су утврђене метријске карактеристике како примењеног теста, тако и самог мерног инструмента. Утврђено је да се ниво поузданости мерења налази у распону од 0.939 до 0.980, те се резултати овог истраживања могу прихватити као научно валидни и поуздани за интерпретацију (Dopsaj et al., 2000).

Карактеристике изометријске силе мишића опружача леђа су измерене применом теста „Мртво вучење“, као стандардизованог мерног инструмента и методе која се користи у систему полицијског школства Републике Србије (Допсај et al., 2007).

За потребе овог истраживања анализирали су следећи показатељи карактеристика мишићне силе и зависности Сила – Време и то:

1. Апсолутне вредности испољених карактеристика мишићне силе (6 варијабли):

- општи показатељ нивоа развијености силе – максимална сила $F_{\max}$, изражена у Њутнима (N);
- општи показатељ времена потребног за остваривање максималне силе – $tF_{\max}$, изражен у милисекундама (ms);

- општи показатељ градијента прираста силе, односно интензитета испољавања силе – експлозивна сила RFD_{BASIC} , изражен у Њутнима по секунди (N/s);
- специфични показатељ нивоа развијености силе – сила остварена на 50% од F_{max} , $F_{max}50\%$ – изражен у Њутнима (N);
- специфичан показатељ времена потребног за остваривање специфичног показатеља силе, дефинисан као време потребно за реализацију нивоа силе на 50% од F_{max} ($F_{50\%}$), $tF_{50\%}$, изражен у милисекундама (ms), и
- специфичан показатељ градијента (интензитета) прираста силе – експлозивна сила реализована на нивоу од $F_{50\%}$, RFD_{SPECIF} , изражена у Њутнима по секунди (N/s);

2. Релативне вредности испољених карактеристика мишићне силе (4 варијабле):

- релативни показатељ развијености максималне силе – F_{rel} , изражен у Њутнима по килограму телесне масе ($N \cdot kgTM^{-1}$);
- релативни показатељ развијености специфичног нивоа силе – $F_{rel}50\%$, изражен у Њутнима по килограму телесне масе ($N \cdot kgTM^{-1}$);
- релативни показатељ општег градијента прираста силе – експлозивна сила $RFD_{BASICREL}$, изражена у Њутнима по секунди по килограму телесне масе ($N \cdot s \cdot kgTM^{-1}$), и
- релативни показатељ специфичног градијента прираста силе – експлозивна сила реализована на нивоу од $F_{50\%}$, $RFD_{SPECIFREL}$, изражена у Њутнима по секунди по килограму телесне масе ($N \cdot s \cdot kgTM^{-1}$).

Процедура тестирања

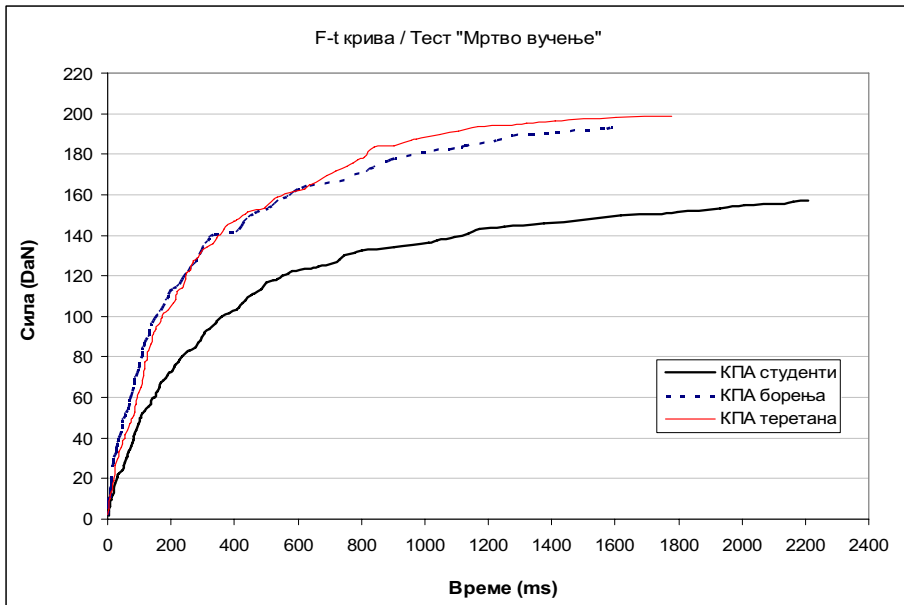
Сви испитаници су тестирани у току летњег семестра прве године основних студија, и то у току редовне наставе СФО-а. После стандардног загревања испитаници су имали један пробни покушај у циљу специфичног загревања и акутне адаптације на услове тестирања. Након паузе од једног минута приступили су тестирању. Процедура тестирања је налагала два максимална покушаја, са паузама између од 3 до 5 минута (MacDougall et al., 1991). Код овог истраживања бољи резултат у односу на постигнути ниво силе је узиман као критеријумски тест који је обрађиван у даљој статистичкој процедури (Shalfawi et al., 2011).

Статистика

„Сирови“ резултати свих варијабли су најпре обрађени применом основне дескриптивне процедуре ради израчунавања општих параметара централне тендеције (средња вредност) и дисперзије података (стандардна девијација). Разлике између група су утврђене применом униваријантне анализе варијансе (ANOVA), док је разлика између парова утврђена применом Студентовог т теста за независне узорке. Као критеријум за ниво статистички значајне разлике је узета вероватноћа од 95%, односно вредност $p < 0,05$ (Mann Prem, 2009).

Резултати

На фигури 1 је дат комплетан запис испољавања силе у функцији времена код све три тестиране групе испитаника. У табели 1 и 2 су приказани резултати дескриптивне статистичке анализе испитиваних варијабли (општи и специфични показатељи) у односу на тестиране групе. У табели 3 су приказани резултати ANOVE.

Фигура 1 – Запис F-t криве тестираних испитаника

Резултати су показали да на генералном нивоу постоји статистички значајна разлика испитиваних контрактилних способности мишића опружача леђа у функцији различито тренираних студената Криминалистичко-полицијске академије, и то код следећих варијабли (табела 3):

- максималне силе, времена потребног за њено испољавање, као и интензитета испољавања максималне силе – базични ниво развијености експлозивне силе ($F_{\max}$, $tF_{\max}$ и RFD_{BASIC} , $p = 0.000$, $p = 0.009$ и $p = 0.029$, респективно);
- силе остварене на 50% од максималне, као и интензитета испољавања силе на 50% од максималне – специфични ниво развијености експлозивне силе ($F_{\max 50\%}$ и RFD_{SPECIF} , $p = 0.000$ и $p = 0.008$, респективно), и
- релативне вредности максималне силе, релативне вредности силе остварене на 50% од максималне, као и интензитета испољавања силе на 50% од максималне – релативна вредност специфичног нивоа развијености експлозивне силе (F_{rel} , $F_{\text{rel} 50\%}$ и $RFD_{\text{SPECIFREL}}$, $p = 0.041$, $p = 0.040$ и $p = 0.028$, респективно).

Табела 1 – Резултати дескриптивне статистике општих показатеља контрактилних карактеристика мишићне силе

Апсолутно	$F_{\max}$ (N)	$tF_{\max}$ (ms)	RFD_{BASIC} (N/s)
КПА _{КОНТ}	1542.72±157.99	2206.75±648.04	854.53±673.73
КПА _{БОР}	1891.59±292.36*	1590.95±597.59*	1351.63±531.11*
КПА _{ТЕР}	1949.33±203.23 [#]	1776.88±488.77 [#]	1184.59±364.30 [#]
Релативно	F_{rel} (N·kg TM ⁻¹)		RFD_{BASICREL} (N ^{-s} ·kg TM ⁻¹)
КПА _{КОНТ}	21.58±2.67		12.08±9.74
КПА _{БОР}	23.45±2.80*		17.10±7.51*
КПА _{ТЕР}	23.85±3.04 [#]		14.60±5.14

* КПА_{КОНТ} vs КПА_{БОР} $p = 0.000$

[#] КПА_{КОНТ} vs КПА_{ТЕР} $p = 0.000$

Табела 2 – Резултати дескриптивне статистике специфичних показатеља контрактилних карактеристика мишићне силе

Апсолутно	$F_{\max 50\%}$ (N)	$t(F_{\max 50\%})$ (ms)	RFD_{SPECIF} (N/s)
КПА _{КОНТ}	787.11±92.87	228.82±117.32	4371.93±2713.07
КПА _{БОР}	969.08±158.29*	148.30±82.74*	8790.67±5050.44*
КПА _{ТЕР}	1006.94±117.69 [#]	177.27±90.16	7304.04±4495.03 [#]
Релативно	$F_{\text{rel} 50\%}$ (N·kg TM ⁻¹)		$RFD_{\text{SPECIFREL}}$ (N ^{-s} ·kg TM ⁻¹)
КПА _{КОНТ}	11.01±1.53		61.34±38.16
КПА _{БОР}	12.02±1.66*		111.84±69.96*
КПА _{ТЕР}	12.31±1.58 [#]		88.95±53.31 [#]

* КПА_{КОНТ} vs КПА_{БОР} $p = 0.000$

[#] КПА_{КОНТ} vs КПА_{ТЕР} $p = 0.000$

Табела 3 – Резултати ANOVA

Универијантна анализа варијансе – ANOVA		
Варијабла	F релација	p вредност
$F_{\max}$	18.91	0.000
$tF_{\max}$	5.20	0.009
RFD_{BASIC}	3.79	0.029
$F_{\max 50\%}$	17.11	0.000
$tF_{\max 50\%}$	2.96	0.061
RFD_{SPECIF}	5.37	0.008
F_{rel}	3.41	0.041
RFD_{BASICREL}	1.77	0.181
$F_{\text{rel} 50\%}$	3.43	0.040
$RFD_{\text{SPECIFREL}}$	3.85	0.028

У односу на парцијалне разлике, односно разлике између испитиваних група, утврђено је следеће:

- статистички значајно већи ниво максималне силе мишића опружача леђа су имали студенти који су се поред наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или вежбали у теретани у односу на контролну групу студената, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -4.19$, $p=0.000$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = -6.71$, $p=0.000$;
- статистички значајно веће време за достизање максималног нивоа силе мишића опружача леђа имала је контролна група студената у односу на студенте који су се поред наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или вежбали у теретани, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = 2.91$, $p=0.003$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = 2.3$, $p=0.014$;
- статистички значајно већи ниво експлозивне силе мишића опружача леђа у односу на контролну групу студената имали су студенти који су се поред наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или су вежбали у теретани, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -2.44$, $p=0.010$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = -1.89$, $p=0.034$;
- статистички значајно већи релативни ниво максималне силе мишића опружача леђа у односу на контролну групу студената имали су студенти који су се поред наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или вежбали у теретани, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -2$, $p=0.028$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = -2.39$, $p=0.011$;
- статистички значајно већи релативни ниво експлозивне силе мишића опружача леђа у односу на контролну групу студената имали су студенти који су се поред наставе СФО-а бавили и борилачким спортом, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -1.72$, $p=0.047$;

- статистички значајно већи ниво силе на 50% од максималне силе мишића опружача леђа у односу на контролну групу студената имали су студенти који су се поред наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или вежбали у теретани, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -3.97, p=0.000$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = -6.23, p=0.000$;
- статистички значајно веће време за достизање силе од 50% од максималног нивоа силе мишића опружача леђа имала је контролна група студената у односу на студенте који су се поред редовне наставе СФО-а бавили и борилачким спортом, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = 1.80, p=0.041$;
- статистички значајно већи ниво прираста силе до 50% од максималне силе мишића опружача леђа у односу на контролну групу студената имали су студенти који су се поред редовне наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или вежбали у теретани, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -3.07, p=0.003$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = -2.35, p=0.013$;
- статистички значајно већи релативни ниво силе на 50% од максималне силе мишића опружача леђа у односу на контролну групу студената имали су студенти који су се поред редовне наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или вежбали у теретани, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -1.84, p=0.038$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = -2.52, p=0.008$, и
- статистички значајно већи релативни ниво специфичне експлозивне силе мишића опружача леђа у односу на контролну групу студената имали су студенти који су се поред редовне наставе СФО-а бавили и борилачким спортом или вежбали у теретани, и то: $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{БОР}} t = -2.53, p=0.010$ и $KPA_{\text{КОНТ}} vs KPA_{\text{ТЕР}} t = -1.78, p=0.043$.

Дискусија

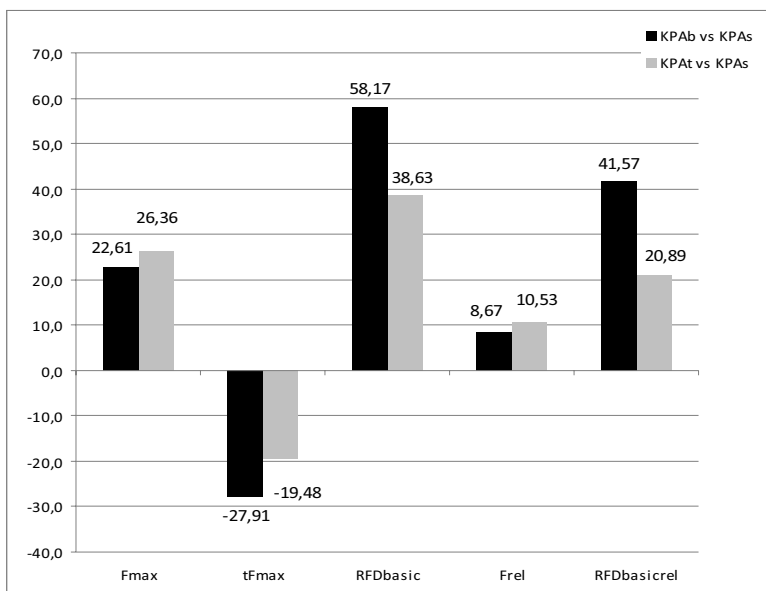
Резултати истраживања су показали да постоји статистички значајан бенефит редовног вежбања, како у односу на тренинг из борилачких спортова, тако и у односу на вежбање у теретани, са аспекта побољшања контрактилних карактеристика мишића опружача леђа. Из анатомско-функционалног угла, кранијално-дорзални део тела са својим мишићним групама (слабинско-леђни екстензори) представља најважнију велику мишићну групу нашег организма, биомеханички посматрано доминантно одговорну за квалитет локомоције, тј. моторике код људи (Tyldesley, Grieve, 2000).

Познато је да што су физичке активности заступљеније у односу на професионално-радне захтеве, то физичка припремљеност појединца условљено мора бити одговарајућег нивоа (Collingwood, 1988). Датом

логичком поставком, контрактилне карактеристике најважније мишићне групе људског организма, биомеханички доминантно одговорне за квалитет локомоције и адекватну моторичку оспособљеност, још више добијају на значају, а нарочито у односу на методологију тренинга и контролу физичке припремљености у систему образовно-професионалног оспособљавања за рад у полицији (Милошевић et al., 1995; Милић, 2002; Vladojević, 2002).

Упоредивањем развијености максималне и релативне силе ($F_{\max}$ и F_{rel}) утврђено је да, у односу на студенте – контролну групу која није имала додатне физичке активности, већу силу апсолутно и у односу по килограму телесне масе, су испољили студенти који вежбају у теретани (већа за 26,36% и 10,53%, респективно) и они који су се бавили борилачким спортовима (22,61% и 8,67%, респективно).

Упоредивањем времена за које је потребно да се развије максимална сила ($tF_{\max}$) утврђено је да су студенти који нису имали додатну физичку активност – контролна група, имали дуже време и у односу на студенте који су се бавили борилачким спортовима и у односу на оне који вежбају у теретани (27,91% и 19,48%, респективно).

Фигура 2 – Резултати упоређивања средњих вредности општих показатеља контрактилних карактеристика мишићне силе

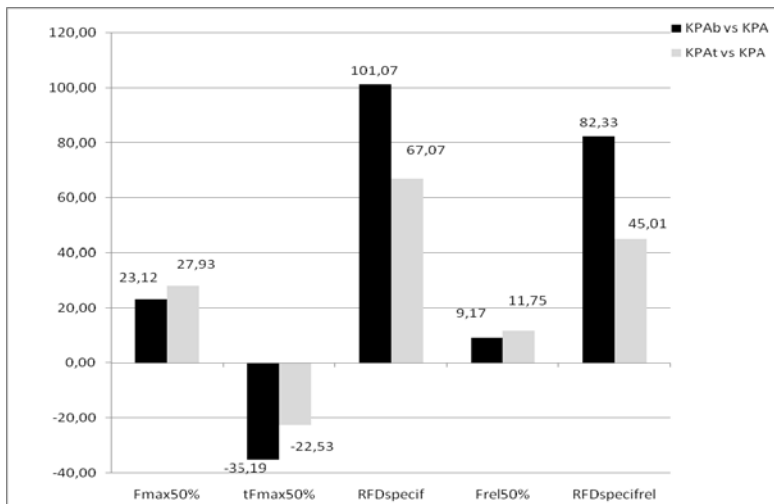
Упоредивањем експлозивности апсолутно и релативно (RFD_{BASIC} и RFD_{BASICREL}) утврђено је да, у односу на студенте – контролну групу која није имала додатне физичке активности, већу експлозивност у односу на оба аспекта су испољили студенти који су се бавили борилачким

спортовима (већа за 58,17% и 41,57%, респективно) и они који вежбају у теретани (38,63% и 20,89%, респективно).

Утврђено је да су апсолутне и релативне вредности силе на 50% од максималне код обе експерименталне групе, а у односу на студенте – контролну групу која није имала додатне физичке активности, веће за 27,93% и 11,75% (додатно вежбање у теретани), односно за 23,12% и 9,17% (додатни тренинг борилачких спортова), респективно.

Упоредивањем времена потребног да се развије ниво силе од 50% од максималне ($tF_{\max 50\%}$) између анализираних група различито тренираних студената, утврђено је да су студенти који нису имали додатну физичку активност – контролна група, имали дуже време и у односу на студенте који су се бавили борилачким спортовима и у односу на оне који вежбају у теретани (35,19% и 22,53%, респективно).

Када је реч о анализираним варијаблама специфичне експлозивности (RFD_{SPECIF} и $RFD_{\text{SPECIFREL}}$), и са аспекта апсолутних и са аспекта релативних вредности, такође је утврђено да су, у односу на студенте – контролну групу која није имала додатне физичке активности, већи ниво експлозивности испољили студенти који су се бавили борилачким спортовима (већа за 101,07% и 82,33%, респективно) и они који вежбају у теретани (67,07% и 45,01%, респективно).

Фигура 3 – Резултати упоређивања средњих вредности специфичних показатеља контрактилних карактеристика мишићне силе

У ранијем истраживању које је имало трансферзални карактер (Влагојевић, 2002), а такође је реализовано на студентима Полицијске академије, утврђен је модел промена физичких способности након годишњег циклуса наставе СФО у односу на прве три године студија. Ниво

максималне силе мишића опружача леђа студенти су највише побољшали у првој години и то за 13,39% (почетак године 1583.5 vs крај године 1795.5 N), затим у другој години – за 11,57% (почетак године 1630.7 vs крај године 1819.3 N), а затим у трећој години – за 9,37% (почетак године 1629.74 vs крај године 1782.0 N). Дати резултати су управо доказали, као прво, да постоји континуирани ефекат наставе СФО у смеру константног развоја, тј. побољшања физичких способности код студената, а као друго, да се са променом структуре наставе мења и ниво њеног утицаја на побољшање датих способности. Наиме, у односу на важећи програм СФО на датим студијама, у првој години је било планирано и највише наставе са тренажно развојним утицајем, а у функцији побољшања БМС статуса студената. У наставку школовања вршило се пропорционално линеарно смањење опште физичке припреме (БМС) ради повећања наставе усмерене ка усавршавању специфичних вештина СФО-а. Таква пројекција наставног плана и програма је управо и узроковала највеће побољшање општих физичких способности у првој години студија, а пропорционално мање у трећој години.

Резултати овог истраживања су показали да је у односу на раније тестиране студенте Полицијске академије из узорка истраживања Благојевића (Blagojević, 2002) ниво максималне силе леђно слабинске мускулатуре код нашег узорка контролне групе студената нешто нижи (КПА_{КОНТ} 1542.72±157.99 N vs ПА, I година студија, почетак летњег семестра 1630.1±226.3 N), али је зато ниво максималне силе код студената који су 2 до 3 пута недељно додатно вежбали у теретани или тренирали неки од борилачких спортова знатно виши (КПА_{БОР} 1891.59±292.36; КПА_{ТЕР} 1949.33±203.23, табела 1). Поменуте вредности силе су чак и више него код студената II и III године ПА утврђеног у истраживању Благојевића (ПА, II година студија, крај летњег семестра 1819.3±235.4 N, ПА, III година студија, крај летњег семестра 1782.0±207.1 N) (Blagojević, 2002).

У односу на популационе показатеље младих особа у Републици Србији (Допсај и др., 2010:113-118) ниво максималне силе код контролне групе студената – КПА_{КОНТ} налази се на 35% (перцентила), код студената који су додатно тренирали неки од борилачких спортова – КПА_{БОР} на 84%, а код студената који су додатно тренирали у теретани – КПА_{ТЕР} налази се на 88%.

Очигледно је да учесталост вежбања, односно извођења наставе СФО обимом од само два пута недељно не узрокује позитивну адаптацију, односно побољшање нивоа максималне силе мишића опружача леђа, јер се дате вредности налазе на нивоу норматива за упис на КПА (Dopsaj et al., 2007), односно управо на пројектованом нивоу уписа од 1/3 популационе норме као иницијалне потребе почетка студирања на КПА (Милошевић et al., 1995; Благојевић et al., 2009; Вучковић et al., 2011).

С друге стране, додатно вежбање од 2 до 3 пута недељно, односно у укупном обиму са наставом СФО-а од 4 до 5 пута недељно, и то усмерено на допунско оптерећење по типу максималне и брзинске снаге, као и снажне издржљивости (рад у теретани и тренинг борења), условљавају статистички значајну позитивну адаптацију са аспекта свих контрактилних карактеристика – максималних и специфичних показатеља силе, као базичних и специфичних показатеља експлозивности.

Закључак

Резултати овог истраживања су доказали да физичка активност обимом од 4 до 5 пута недељно побољшава развијеност контрактилних способности са аспекта карактеристика $F - t$ криве испољавања мишићне силе.

Утврђен беневит, тј. побољшања посматраних контрактилних способности у односу на тестирану мишићну групу, налазе се у распону од око 10% за релативне показатеље опште и специфичне мишићне силе (F_{rel} и $F_{rel50\%}$), око 25% за апсолутне показатеље опште и специфичне мишићне силе (F_{max} и $F_{max50\%}$), око 30% за време достизања задатих нивоа опште и специфичне мишићне силе (tF_{max} и $tF_{max50\%}$), од око 20% до 60% за апсолутне показатеље опште и специфичне експлозивности (RFD_{BASIC} и RFD_{SPECIF}), и од око 40% до 100% за релативне показатеље опште и специфичне експлозивности ($RFD_{BASICREL}$ и $RFD_{SPECIFREL}$).

Генерално посматрано, квантитативна вредност беневита додатног вежбања у теретани код тестираних студената је била 29,02%, док је за тренинг код борилачких спортова била 40,98%, односно, без обзира на врсту додатног тренинга (вежбања) ниво контрактилних способности зависности $F - t$ код мишића опружача леђа био је за 35% бољи.

Добијени резултати о ефикасности вежбања 4 до 5 пута недељно за побољшање нивоа опште физичке способности, у потпуности се уклапају у најновије пропоруке Америчког удружења за спортску медицину, где је закључено да одрасле особе треба да вежбају 5 пута недељно, у трајању до 30 минута дневно, односно сумарно, на недељном нивоу, минимално 150 минута применом вежби средњепоменљивог интензитета (Garber et al., 2011).

Напомена

Истраживање је реализовано у оквиру пројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Републике Србије“, бр. III47015, потпројекат „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације полиције Републике

Србије“, који је финансиран од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије – Циклус научних пројеката 2011-2014.

Литература:

1. Благојевић, М., (2002). *Uticaj nastave Specijalnog fizičkog obrazovanja na promene morfoloških i motoričkih karakteristika studenata Policijske akademije*, MNT Republike Srbije, Beograd.
2. Благојевић, М., Вучковић, Г., Допсај, М., (2009). *Специјално физичко образовање I*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
3. Вучковић, Г., Благојевић, М., Допсај, М., (2011). *Специјално физичко образовање II – усмерени ниво*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
4. Garber, C. E., Blissmer, B., Deschenes, M. R., Franklin, B. A., Lamonte, M. J., Lee, I., Nieman, D. C., Swain, D. P., (2011). *Quantity and quality of exercise for developing and maintaining cardiorespiratory, musculoskeletal, and neuromotor fitness in apparently healthy adults: Guidance for prescribing exercise*. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 43(7), 1334-1359.
5. Допсај, М., Благојевић, М., Маринковић, Б., Миљуш, Д., Вучковић, Г., Коропановски, Н., Ивановић, Ј., Атанасов, Д., (2010). *Моделне карактеристике антропометријских показатеља и базично-моторичких способности (БМС) здравих и утренираних младих особа оба пола – популациони показатељи Републике Србије*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
6. Допсај, М., Благојевић, М., Вучковић, Г., (2007). *Нормативно-селекциони критеријум за процену базично-моторичког статуса кандидата за пријем на студије Криминалистичко-полицијске академије у Београду*, Безбедност, год. 49(4), Београд, 166-183.
7. Dopsaj, M., Milošević, M., Blagojević, M., (2000). *An analysis of the reliability and factorial validity of selected muscle force mechanical characteristic of maximal isometric multi-joint test*. in „Proceedings of XVIII International Symposium of Biomechanics in Sport Vol. 1“, edited by Youlian Hong & David P. Jones, Dept. of Sports Science & Physical Education, The Chinese University of Hong Kong, 2000, pp. 146-149.
8. Ivanović, J., Dopsaj, M., Nešić, G., Stanković, R., (2010). *Polni dimorfizam kod različitih indikatora za procenu izometrijske eksplozivne sile opružaća nogu*, *Fizička kultura*, 64(1), 46-61.
9. MacDougall, J. D., Wenger, H. A., Green, H., (1991). *Physiological testing of the high-performance athlete* (2nd ed). Champaign, Illinois: Human Kinetics.

10. Mann Prem, S. (2009). *Uvod u statistiku*, John Wiley & Sons i Ekonomski fakultet, Beograd.
11. Милић, З., (2002). *Структура, методе, средства за развој и дијагностику димензија брзине специфичних кретања полицајаца*, Виша школа унутрашњих послова, Земун.
12. Милојевић, С., (2010). *Оптимизација модела посебних облика наставе на Криминалистичко-полицијској академији*, Безбедност, год. 52(3), 24-55.
13. Милошевић, Г., Субошић, Д., (2010). *Практична обука студената у систему високог полицијског образовања Републике Србије*, Безбедност, год. 52(1), 154-171.
14. Милојковић, Б., (2011). *Testovi iz orijentiringa u proceni uspeha pripadnika policije u terenskoj obuci*, Nauka - bezbednost - policija, 16(2), 149-163.
15. Милојковић, Б., Млађен, Д., (2010). *Адаптивно управљање заштитом и спасавањем од поплава и бујица – прилагођавање поплавном ризику*, Безбедност, год. 52(1), 172-237.
16. Милошевић, М., (2010). *Отмица уз претњу убиством или тешком телесном повредом*, Безбедност, 52(3), 95-107.
17. Милошевић, М., Јовановић, С., Стојичић, Р., Арлов, Д., Благојевић, М., Допсај, М., (1995). *Модел едукације у специјалном физичком образовању*. У: Милосављевић, Б., (Ур.), Зборник радова првог саветовања из специјалног физичког образовања, новембар 1994, Полицијска академија, Београд, 9-23.
18. Николић, З., (2003). *Физиологија физичке активности*, Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду.
19. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, 52(3), 267-281.
20. Пушкар, Б., Умићевећ, М., Мијаиловић, М., (2010). *Реформа основне полицијске обуке*, Безбедност, 52(3), 349-459.
21. Subošić, D., Vučković, G., Kekić, D., (2011). *Violence at sporting events in the Republic of Serbia and police engagement*. Serbian Journal of Sports Sciences, 5(4), 147-154.
22. Shalfawi, S., Tønnessen, E., Enoksen, E., Ingebrigtsen, J., (2011). *Assessing day-to-day reliability of the Newtest 2000 sprint timing system*. Serbian Journal of Sports Sciences, 5(3), 107-113.
23. Tyldesley, B., Grieve, J., (2000). *Muscles, nerves and movement: Kinesiology in daily living* (Sec. Ed.). Oxford, UK: Blackwell Science, Ltd.
24. Collingwood, T. R., (1988). *Physical fitness leadership in law enforcement*. Police Chief, 55(4), 30-37.

Characteristics of Isometric Muscle Force of Back Extensors with Differently Trained and Non-Trained Students of the Academy of Criminalistic and Police Studies

Abstract: *This work presents the results of a research whose main objective was defining the level of transfer of additional exercise on the manifestation of the characteristics of the back extensor muscle force compared to regular physical activity in Special Physical Education (SPE) classes. Fifty-two students of the Academy of Criminalistic and Police Studies (ACPS) in Belgrade participated in the research; they were divided into three differently trained groups: the control group consisted of students who exercised following the SPE curriculum (20), the second group included students who had additional martial arts training (15), and the third group consisted of students who had additional gym work out (17). The measurement of the characteristics of muscle force was performed by applying the dynamometry method, using the "Isometric Dead lift" standardized test. The results showed that, in general, the quantitative value of the benefit of additional exercise in the gym for students tested was 29.02%, while training in martial arts amounted to 40.98%. Regardless of the type of additional training, i.e. exercise, the benefit of additional training or exercise was a 35% higher level of contractile ability of $F - t$ dependency in the back extensor muscles. The results suggest that, for students of the ACPS, regular physical exercise from 4 to 5 times a week, focusing on different type of velocity-strength training, has, statistically, a significantly greater effect on the development of contractile capacity of muscles ($F - t$ relationship) compared to the exercise frequency of only 2 times a week.*

Key words: *muscle force characteristics, back extensor muscles, Special physical education, student, Academy of Criminalistic and Police Studies*

Раша ДИМИТРИЈЕВИЋ*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

мр *Ивана РАДОВАНОВИЋ*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

доц. др *Даг КОЛАРЕВИЋ*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

проф. др *Бобан МИЛОЈКОВИЋ*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK – 379.83 “322“ (: 379.8.033 – 057.87

Оригинални научни рад

Примљено: 7.12.2011.

Стање и могућност унапређења ваннаставних активности студената Криминалистичко-полицијске академије на теренској обуци у летњим условима¹

***Апстракт:** Студенти Криминалистичко-полицијске академије (КПА) из Београда, реализују студијским програмима предвиђене садржаје на теренској обуци (ТО). Садржај ТО су и ваннаставне активности (ВНА). Смањени број дана предвиђених за реализацију обуке (садашњих 10 у односу на 21 дан до 2007. године) условио је мање слободног времена за ВНА. Циљ истраживања је анализа досадашњег стања и стицање увида у ставове студената о квалитету ВНА током ТО у школској 2010/11. години и дефинисање предлога за њихово даље унапређевање. С тим у вези, спроведена је анкета на узорку од 49 студената. Мишљења студената исказана су кроз фреквенције и процене. Резултати анкете показују да 67,3% има мишљење да слободно време за бављење спортско-рекреативним активностима није било на нивоу потреба студената; 53,6% сматра да квалитет и садржај понуђених ВНА није био на задовољавајућем нивоу; приближно две трећине студената (68,87%) је заинтересовано за бављење спортско-рекреативним садржајима, док је проценат заинтересованих за активности у вези са културом и туризмом 31,13%, што је у складу са начином коришћења слободног времена студената током живота и рада на КПА. На основу резултата истраживања може се закључити да постоји висок степен*

* rasa_flok@yahoo.com

¹ Рад је део Пројекта *Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Републике Србије*, под бројем Ш47015, а као део потпројекта *Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације полиције Републике Србије*, који се финансира од стране Министарства просвете и науке Републике Србије – Циклус научних пројеката 2011-2014.

мотивисаности за бављење ВНА, као и потреба за квалитетно осмишљеним и спроведеним садржајима којима би испунили слободно време. Резултати указују да ваннаставни садржај нису у потпуности испунили захтеве и потребе студената. На крају рада дати су могући предлози за унапређење постојећег садржаја ТО везаних за ВНА, чија реализација би била у складу са, како методичко-дидактичким, тако и професионалним захтевима будућих старешина у полицији.

Кључне речи: *теренска обука, студенти Криминалистичко-полицијске академије, ваннаставне активности, слободно време.*

Увод

Криминалистичко-полицијска академија основана је одлуком Владе Србије, на основу Закона о високом образовању. КПА је високошколска образовна установа која представља правног наследника некадашње Више школе унутрашњих послова (ВШУП) и Полицијске академије (ПА) из Београда. Организационо, Криминалистичко-полицијска академија припада образовном систему Републике Србије, дакле министарству надлежном за просвету, имајући у виду да је њен оснивач Република Србија и да је за послове просвете образовано одговарајуће министарство, с тим да има изражене функционалне везе са Министарством унутрашњих послова, односно министарством надлежним за науку (Милошевић, Субошић, 2010; Milošević et al., 2010).

Знатан део студијског програма Криминалистичко-полицијске академије односи се на посебне облике наставе који су усмерени на усвајање професионалних вештина неопходних за радни профил полицијских службеника. Те вештине заправо представљају најпримењенији део практичних знања будућих полицијских службеника који се школују на Криминалистичко-полицијској академији.

Студијским програмом основних студија Криминалистичко-полицијске академије, као саставни део образовног процеса, предвиђена је обавезна стручна теренска обука у летњим условима. Теренска обука представља један од сегмената практичног обучавања студената Криминалистичко-полицијске академије за обављање послова и задатака из домена Министарства унутрашњих послова Републике Србије (МУП РС). Циљ теренске обуке је оспособљавање студената за практичну примену теоријски стечених знања планираних Наставним планом и програмом (Милојевић, 2010).

Осим обавезних наставних садржаја, који су неоспорно најбитнији сегмент теренске обуке, у слободно време студената организоване су необавезне ваннаставне активности (Милојевић et al., 2011).

Слободно време младих и фактори који делују у оквиру овог времена често су били тема интересовања истраживача, стручњака и практи-

чара који се баве младим људима, њиховим образовањем и васпитањем, али и поремећајима понашања младих и превенцијом ових поремећаја. У стручној литератури тешко је наћи истраживање које се бави поремећајима понашања а да као један од важних ризичних, односно протективних разлога за њихово настајање не посматра слободно време и факторе чији утицај се испољава у овом сегменту времена. Слободно време се дефинише и као време у ком појединац нити ради, нити се школује, већ се одмара и забавља, при чему сам бира активности које га радују, опуштају и испуњавају (Kuhar, 2007).

Из значаја организованог, осмишљеног, сврсисходног и креативног коришћења слободног времена младих, недвосмислено произлази и значај ваннаставних активности. Оне представљају институционализовани вид коришћења слободног времена и начин рада са студентима кроз обавезне и факултативне облике и садржаје спортског, културног, едукативног и забавног карактера. Ваннаставне активности студената чине најкреативнији део планираних, обавезних и факултативних активности у периоду студирања, у чијем планирању и реализацији примарну улогу треба да имају сами студенти, њихове жеље, интересовања и потребе. Реализација програма ваннаставних активности има за циљ да студентима надомести недостајуће наставне садржаје који нису обухваћени редовним наставним планом и програмом, а значајни су за њихово оспособљавање за квалитетно, ефикасно и законито обављање послова и радних задатака у области унутрашњих послова, али су истовремено намењени и што потпунијем индивидуалном и социјалном развоју ученика или студената и задовољењу њихових постојећих и развоју нових интересовања (Ђерманов, 2003).

За квалитетно обављање полицијских послова потребно је имати добар здравствени статус, психолошке особине, професионална знања и адекватне моторичке способности (Милојковић et al., 2004). Коларевић, Миловановић и Момировић (2004) су управо на студентима у полицијском школству показали да су биолошке карактеристике које се односе на здравље и отпорност организма, и психолошке особине (зрелост личности, отпорност на стрес) у значајној мери повезане. Адекватне моторичке способности се издвајају као један од основних предуслова за успешно решавање свакодневних професионалних обавеза радника Министарства унутрашњих послова, нарочито у ситуацијама примене овлашћења или у критичним ситуацијама пружања помоћи угроженима у природним катастрофама или елементарним непогодама. Мишићна снага, специфична спретност и општа аеробна издржљивост се издвајају као доминантне моторичке способности у раду полицијских службеника (Anderson et al., 2001).

У условима повећаног обима физичке активности којима су студенти изложени током реализације наставних садржаја теренске обуке (јутарње

вежбање; дуготрајна пешачења са оптерећењем у виду опреме – пушка, шлем, борбени ранац, рап са оквирима за муницију, заштитна маска за АБХО; кретање по брдско-планинском терену ван уређених пешачких стаза; употреба ватреног оружја; извођење тактичке и стројеве обуке...) неизбежно долази до замора, тј. нарушавања функционалне равнотеже у телу (хомеостазе) са биолошко-метаболичког аспекта. Код високих стања замора – премора може доћи чак и до нарушавања психо-социјалног аспекта појединца или нарушених односа унутар група (Dias et al., 2010). Овакав замор је комплексног карактера и може бити појачан психолошким и социјалним разлозима (Копривица, 2002). Замор је природна реакција организма којом се он брани од превеликог оптерећења која прелазе границе његових адаптационих могућности. Да би се организам опоравио и поново био способан за адекватно и рационално извршавање радних задатака, неопходно је обезбедити време за довољно дуг и квалитетан одмор. Одмор је детерминисан периодом времена у току кога се одвија процес биолошко-метаболичке и/или психо-социјалне ресинтезе – обнављања свих функција организма након замора насталог у процесу вежбања или рада. Карактер одмора претпоставља могућност примене пасивног или активног одмарања. Под пасивним одмором подразумева се минимални интензитет и обим активности (до потпуног мировања). Активан одмор односи се на примену различитих активности умереног интензитета, усмерених на подстицање процеса опоравка након вежби или рада великог и средњег интензитета. Активним одмарањем подстичу се вегетативне функције организма да, продуженим радом умереног интензитета, допринесу одржавању високог нивоа мобилности битних функција организма, а тиме и ефикасности процеса опоравка (Кукољ, 1996). Улога ваннаставних активности је да се студентима на теренској обуци управо омогући активан одмор како би што боље одговорили захтевима који се пред њих постављају и како би се спречиле повреде и друге врсте несрећа на раду. Претходно истраживање (Милојевић, Субошић, 2010) је потврдило позитиван утицај ваннаставних активности на свеукупно прилагођавање студената на полицијске услове живота и рада.

Имајући у виду наведено, ваннаставне активности на теренској обуци студената Криминалистичко-полицијске академије у школској 2010/2011. години изведене су према Плану ваннаставних активности који је израђен у току припреме за теренску обуку. Током обуке, полазећи од факултативног карактера, ваннаставне активности су имале за циљ да допринесу садржајнијем друштвеном животу и хуманом амбијенту, подстицајним за остваривање циљева и задатака обуке, као и односа који су примерени високим стандардима међуљудског понашања и професије. С обзиром на распоред наставе, ваннаставне активности су се одвијале у поподневним (пауза после ручка – од 13,00 до 15,30 часова) и вечерњим сатима до повечерја (Милојевић et al., 2011). Имајући у виду да је

локација за обуку издвојена од урбане средине, као и могућности за забаву, полазницима обуке и осталим учесницима су понуђене спортске и забавне активности у складу са исказаним интересовањима и расположивим слободним временом. Садржаји ваннаставних активности реализовани у континуитету су: спортске активности по избору (фудбал, кошарка, стони тенис, теретана) и рад студентског радија по утврђеном програму. У раду разгласне станице учествовала су и два студента по посебном одобрењу руководиоца обуке који су у великој мери допринели успешности реализације рада разгласне станице.

С тим у вези спроведено је и истраживање које је имало за циљ сагледавање постојећег стања ВНА у до сада изведеним теренским обукама, затим стицање увида у мишљење студената о квалитету ваннаставних садржаја током ТО у школској 2010/11. години, као и дефинисање предлога за њихово даље унапређивање.

Добијени резултати, који се односе на мишљење студената о ваннаставним активностима, могу валидно послужити у генералном поступку евалуације, односно самоевалуације квалитета едукације на Криминалистичко-полицијској академији, и утицати у функцији позитивног приступа на редизајнирање наставних планова и програма за наредне генерације (Вучковић, Допсај 2009; Вучковић, Допсај, 2010; Милојевић et al., 2010; Милошевић, Субошић, 2010), као и на унапређење, тј. подизање нивоа квалитета садржаја слободног времена студената за време боравка на теренској обуци.

Ваннаставне активности у високом полицијском школству

У школској 2010/11. години организована је теренска обука за студенте III године академских студија у Наставном центру МУП РС „Митрово Поље“, на Гочу. Предвиђени план и програм теренске обуке је реализован у трајању од 10 радних дана. Обим и циљеви садржаја теренске обуке увелико су смањени у односу на обуке које су се реализовале са студентима Полицијске академије и Више школе унутрашњих послова, како по броју и структури тактичких тема, тако и по броју и структури гађања, односно са значајном разликом у броју дана предвиђених за реализацију: садашњих 10 дана у односу на 21 дан до школске 2006/2007. године.

Ваннаставне активности током теренске обуке одвијале су се у слободно време студената, односно у поподневним и вечерњим сатима након завршетка наставних обавеза. У табели 1 приказана је квантификација слободног времена за бављење ваннаставним активностима у сатима (h) који су студентима различитих високошколских установа били на располагању – 91 h (ПА и ВШУП) наспрам 20 h (КПА).

Табела 1 – Квантификација времена за ВНА у сатима (h)

	ПА	ВШУП	КПА
Укупан број дана за реализацију ТО	21	21	10
Број радних дана	19	19	10
Број дана без наставних активности (дани за ВНА)	2	2	0
Просечан број сати (h) за ВНА током дана	3	3	2
Укупно сати (h) за ВНА током ТО	91	91	20

Наиме, ако су у току дана студенти у активни 17 сати (без времена за ноћни одмор), током обуке од 21 дана студенти су у активни 357 сати. Ако дневно имају 3 сата за ваннаставне активности, плус два дана која су предвиђена за ваннаставне активности (34 сата), то износи 91. С друге стране, током обуке од 10 дана студенти су у активни 170 сати и при томе имају 2 сата дневно за ваннаставне активности, што износи 20 сати. Ако се ови бројеви ставе у пропорцију, добије се следеће: 357 сати према 91 сат током обуке од 21 дан, што износи 3,93; насупрот томе, 170 сати према 20 сати током обуке од 10 дана, што износи 8,5. Дакле, 3,93 (обука од 21 дан) је много више од 8,5 (обука од 10 дана) па, према томе, током обуке од 10 дана, пропорционално гледајући, студенти имају више од два (2,16) пута мање времена за ваннаставне активности него током обуке од 21 дан.

Ваннаставне активности се по свом карактеру могу класификовати као: 1. активности спортско-рекреативног типа; 2. активности везане за садржаје из културе, и 3. активности из домена туризма. У табели 2 представљени су садржаји ваннаставних активности који су реализовани на теренским обукама у летњим условима на различитим високошколским установама.

Табела 2 – Садржај ВНА на ТО у различитим високошколским установама

	ПА	ВШУП	КПА
Спортске активности по избору: фудбал, кошарка, одбојка, стони тенис	X	X	X
Спортски дан: такмичења између водова у фудбалу, кошарци, одбојци, стоном тенису, Свебору	X	X	
Спортски сусрети са екипама из локалне заједнице	X		
Школа пливања		X	
Рафтинг реком Ибар		X	
Студентски радио	X	X	X
Студентски биоскоп	X	X	
Посете културно-историјским знаменитостима: манастири Студеница и Жича	X	X	
Факултативни излети: Брус, Врњачка Бања	X	X	
Драмске вечери, гостовања локалних КУД-ова и позоришта	X	X	
Завршно забавно вече	X	X	X

Све активности организоване су на добровољној основи, односно студенти су самостално, у зависности од својих потреба и интересовања, узимали учешће у активностима које су им биле на располагању.

Метод истраживања

Истраживање је спроведено на пригодном узорку од 49 студената (40 мушкараца и 9 девојака) Криминалистичко-полицијске академије, полазника теренске обуке у летњим условима у школској 2010/2011 години. Непосредно након завршетка обуке спроведена је анонимна анкета. Сви испитаници су били упознати са циљем истраживања и добровољно су пристали да у њему учествују. У табели 3 приказане су основне карактеристике испитаника. Мишљења студената о ваннаставним активностима испитана су помоћу кратке анкете која је садржала питања у вези са:

1. временом предвиђеним за ваннаставне активности;
2. квалитетом и садржајем ваннаставних активности;
3. предлозима за нове ваннаставне активности, и
4. слободним временом и спортско-рекреативним активностима.

Одговори на прва два питања исказани су кроз шестостепену скалу слагања: *у потпуности се не слажем, не слажем се, могуће је, слажем се, у потпуности се слажем и немам став*. На тај начин студенти су процењивали ваннаставне активности изражавањем степена слагања у односу на то да ли је време предвиђено за ваннаставне активности адекватно и да ли је адекватан квалитет и садржај тих активности.

Треће и четврто питање садржали су понуђене одговоре који су се односили на предлоге за нове ваннаставне активности, односно начин коришћења слободног времена током читавих студија, а у вези са спортско-рекреативним садржајима.

Од статистичких процедура примењен је метод дескриптивне статистике. Обрада резултата представљена је у табелама кроз фреквенције (Ф) и проценте.

Табела 3 – Просечне вредности и стандардна девијација узраста испитаника и година студија

	мушкарци	девојке
Узраст (године и месеци)	21.10±0.95	21.6±0.71
Година студија	III	III
Σ	40	9

Резултати и дискусија

У табели 4 приказане су фреквенције и проценти одговора испитаника у вези са количином слободног времена за бављење спортско-рекреативним активностима током теренске обуке. Резултати анкете показују да је 33 студената, или 67,3%, мишљења да слободно време за бављење овим видом активности није било на нивоу потреба студената („у потпуности се не слажем“ и „не слажем се“), док се 12 студената, тј. 24,70%, изјаснило да се *слаже* и у *потпуности се слаже* да је током теренске обуке било довољно слободног времена за спортско-рекреативне активности.

Табела 4 – Фреквенције (Ф) и проценти одговора студената о времену за спортско-рекреативне активности

Да ли мислите да је било довољно слободног времена за спортско-рекреативне активности						
	мушкарци		девојке		укупно	
	Ф	%	Ф	%	Ф	%
У потпуности се не слажем	15	37.50	8	88.90	23	46.90
Не слажем се	10	25.00	0	0	10	20.40
Могуће је	4	10.00	0	0	4	8.20
Слажем се	5	12.50	1	11.10	6	12.20
У потпуности се слажем	6	15.00	0	0	6	12.20
Немам став	0	0	0	0	0	0
Σ	40		9		49	

У табели 5 приказане су фреквенције и проценти одговора испитаника у вези са квалитетом и садржајем понуђених ваннаставних активности током теренске обуке.

Табела 5 – Фреквенције и проценти одговора студената о квалитету и садржају ВНА

Да ли мислите да су квалитет и садржај ВНА били на задовољавајућем нивоу?						
	мушкарци		девојке		укупно	
	Ф	%	Ф	%	Ф	%
У потпуности се не слажем	8	20.00	2	22.22	10	20.41
Не слажем се	13	32.50	3	33.33	16	32.65
Могуће је	9	22.50	1	11.11	10	20.41
Слажем се	5	12.50	1	11.11	6	12.24
У потпуности се слажем	5	12.50	1	11.11	6	12.24
Немам став	0	0	1	11.11	1	2.04
Σ	40		9		49	

Резултати су показали да се 26 студената, или 53,6%, у *потпуности не слаже* или *не слаже* да је квалитет и садржај понуђених ваннастав-

них активности био на задовољавајућем нивоу. Став 12 испитаника, или 24,48%, је по овом питању био да се у *потпуности слажу* или *слажу* да је квалитет и садржај ваннаставних активности био на задовољавајућем нивоу, док један студент није имао став.

У табели 6 приказане су фреквенције и проценти одговора испитаника у вези са садржајима које би они предложили за реализацију током наредних теренских обука. Садржаји понуђени у анкети су реализовани током теренских обука у летњим условима у периоду пре оснивања Криминалистичко-полицијске академије, односно са студентима Полицијске академије и Више школе унутрашњих послова. Испитаници су током анкете добили инструкцију да код овог питања заокруже један или више понуђених одговора. Из резултата се види да је највећи проценат интересовања за активности спортско-рекреативног типа – 68,87%, док проценат интересовања за садржаје из домена културе и туризма износи 31,13%.

Табела 6 – Фреквенције и проценти одговора студената о садржајима ВНА током наредних ТО

Које ВНА бисте предложили за реализацију на теренским обукама?						
	мушкарци		девојке		укупно	
	Ф	%	Ф	%	Ф	%
Обиласци културно-историјских знаменитости	13	16.05	5	20.00	18	16.98
Пројекције филмова	10	12.35	5	20.00	15	14.15
Рафтинг реком Ибар	28	34.57	7	28.00	35	33.02
Спортске активности и такмичења	30	37.04	8	32.00	38	35.85

У табели 7 приказане су фреквенције и проценти одговора испитаника у вези са слободним временом током студирања које се користи за спортско-рекреативне активности, односно да ли студенти упражњавају физичко вежбање најмање три пута недељно у трајању од 45 минута. Из резултата се може закључити да се укупно 73,47% студената током свог школовања редовно бави физичким активностима, с тим да је приметно већи број мушких испитаника који испуњавају своје слободно време на овај начин.

Табела 7 – Фреквенције и проценти одговора студената о редовном бављењу физичким активностима

Да ли се редовно бавите спортско-рекреативним активностима (најмање три пута недељно по 45 минута)?						
	мушкарци		девојке		укупно	
	Ф	%	Ф	%	Ф	%
Да	31	77.50	5	55.55	36	73.47
Не	9	22.50	4	44.44	13	26.53
Σ	40		9		49	

Резултати овог истраживања у складу су са истраживањима на сличној популацији у претходном периоду (Талијан et al., 2004), тј. код студената Криминалистичко-полицијске академије постоји висок ниво заинтересованости за ваннаставне активности о чему сведочи и податак да је код одговора на сва питања из анкете само у једном случају добијен одговор *немам став*. Такође, може се уочити висок степен сличности у процентима када је реч о бављењу спортско-рекреативним активностима у слободно време током школовања (73,47%) и о најпожељнијим активностима за студенте током теренске обуке у летњим условима у виду спортских активности (68,87%).

Закључак

Вредност ваннаставних активности огледа се и у њиховом утицају на развој креативности, слободне иницијативе, посебних интересовања и склоности, као и пуније активизације студената (Јанковић, 2001). Када су у питању студенти Криминалистичко-полицијске академије, значај ваннаставних активности огледа се у продубљивању и повезивању стечених стручних и других знања, подстицању и развијању интереса за будућу професију, у развијању професионалне, морално-вољне и опште етичке и културне навике, као и способности за самосталан и тимски рад. Реализација ваннаставних активности доприноси укупном побољшању услова рада и друштвеног живота на КПА, као и развоју другарства, колегијалности и заједништва међу студентима.

Подаци добијени истраживањима о ваннаставним активностима у популацији студената, а посебно студената високих полицијских школа, у свету су веома ретки, док код нас практично и не постоје или су само парцијални делови истраживања из других научних области. Спровођење систематског истраживања карактеристика коришћења слободног времена студената Криминалистичко-полицијске академије (не само на теренској обуци, већ и у току редовног живота и рада на КПА), којим би се стекао увид у повезаност са полном припадношћу, типом претходно стеченог образовног профила, образовањем родитеља, родном припадношћу, радним ангажовањем у Министарству унутрашњих послова, могло би вишеструко да буде од користи за будуће иновирање и креирање наставних и ненаставних планова и програма на Криминалистичко-полицијској академији.

Из резултата спроведене анкете може се закључити да код студената Криминалистичко-полицијске академије постоји висок степен мотивисаности за бављење ваннаставним активностима, као и да студенти имају потребу за квалитетно осмишљеним и спроведеним садржајима у слободно време. Само 12 студената или 24,40% од укупног броја испитаника имало је став да *се слаже* или у *потпуности слаже* да је током

теренске обуке било довољно слободног времена за бављење ваннаставним активностима. За квалитет и садржај понуђених ваннаставних активности током обуке 24,48% студената је имало став да су оне биле на задовољавајућем нивоу, док један испитаник по овом питању није имао став. У највећем проценту од 68,87%, студенти су током реализације теренске обуке у летњим условима заинтересовани за бављење спортско-рекреативним садржајима, а није занемарљив ни проценат интересовања за активности из области културе и туризма (31,13%), што је у складу са начином коришћења слободног времена студената током живота и рада на Криминалистичко-полицијској академији.

Планска, програмска, организациона и методичка решења теренске обуке сачињена су на основу досадашњих искустава, ставова, предлога, сугестија и мишљења предметних наставника, студената претходних генерација, стручних органа КПА, организационих јединица Дирекције полиције и Управе за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку Министарства унутрашњих послова Републике Србије. Примећује се да ваннаставни садржаји реализовани током теренске обуке генерално нису у потпуности испунили захтеве и потребе студената. Из резултата се може закључити и да постоји потреба за побољшање постојећег плана и програма теренске обуке, чија реализација би била у складу са испуњењем како методичко-дидактичких (Милојковић, 2001), тако и професионалних захтева високог полицијског образовања будућих старшина полиције. Оваква заснованост указује на велику сложеност и неопходност широког образовања и практичне оспособљености које стручњаци из ове области морају да имају а, са друге стране, наглашава комплексност едукације коју студенти морају да прођу током процеса школовања да би се оспособили за ефикасно обављање посла за који су се професионално определили (Roberg, Bonn, 2004; Кешетовић, 2005). У оквиру реализације теренске обуке у летњим условима потребно је обратити већу пажњу на осмишљавање, планирање и спровођење ваннаставних активности у слободно време студената. У том смислу ваннаставне активности не треба посматрати као пуко испуњавање слободног времена студената, већ ја потребно ставити посебан акценат на развијање односа који одговарају организацији унутрашњих послова и међусобним односима у унутрашњим пословима, подстицању и развијању интереса за будућу професију, развијању способности за самостални и тимски рад. Коначно, на основу резултата овог истраживања се може закључити да студенти имају потребу за осмишљеним коришћењем слободног времена, могућношћу обављања креативног и корисног рада, као и за развијањем професионалне и опште културе.

С тим у вези дефинисани су могући предлози за унапређење постојећег модела ваннаставних активности на Криминалистичко-полицијској академији, и то:

- обезбедити материјално-финансијске и организационо-планске могућности да се теренска обука организује у трајању од 14 дана, при чему би се један дан оставио за посебно осмишљене и организоване ваннаставне активности, што изискује и касније реди-зајнирање студијских програма основних студија;
- извршити декомпозицију дневног распореда са 10 наставних часова на 9, и тиме пројектовати још један час за ваннаставне активности дневно;
- обезбедити материјално-финансијске и организационо-планске могућности за опремање наставних центара Министарства унутрашњих послова Републике Србије, у којима се изводи теренска обука, опремом за опште и специјално физичко образовање, кабловску телевизију и бежични интернет;
- покренути иницијативу за поновни рад спортских и других секција за ваннаставне активности на Криминалистичко-полицијској академији, и
- извршити адекватне припреме са студентима пре одласка на теренску обуку.

Литература:

1. Anderson, G., Plecas, D., Segger, T., (2001). *Police officer physical ability testing Re-validating a selection criterion*. Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 24 (1), pp 8-31.
2. Dias, C., Cruz, J. F., Fonseca, A. M., (2010). *Coping strategies, multi-dimensional competitive anxiety and cognitive threat appraisal: Differences across sex, age and type of sport*. Serbian Journal of Sports Sciences, 4 (1), pp 23-31.
3. Ђерманов, Ј., (2003). *Школа као чинилац развоја интересовања ученика*, Педагошка стварност, 49 (3-4), стр. 215-229.
4. Janković, P., (2001). *Vannastavne aktivnosti i učeničko stvaralaštvo*, Norma, 7 (3), str. 59-78.
5. Кеџетовић, Ж., (2005). *Упоредни преглед модела обуке и школовања полиције*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
6. Коларевевић, Д., Миловановић, Р., Момировић, К., (2004). *Релације неких хематолошких варијабли и конативних фактора претпостављених Хебилициновом теоријом о карактеристикама нервног система*, Наука-Безбедност-Полиција, IX, (2-3), стр. 59-77.
7. Koprivica, V., (2002). *Osnove sportskog treninga*, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
8. Kuhar, M., (2007). *Prosti čas mladih v 21. stoletju*, Socijalna pedagogika, 11 (4), str. 453-471.

9. Kukulj, M. (1996). *Opšta antropomotorika*, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
10. Милојевић, С., Субошић, Д., (2002). *Анализа примењивости знања и вештина које се стичу на Полицијској академији са аспекта обављања полицијске професије*, Наука-Безбедност-Полиција, VIII (2), стр. 113-123.
11. Милојевић, С., (2010), *Оптимизација модела посебних облика наставе на Криминалистичко-полицијској академији*, Безбедност, 52 (3), стр. 24-55.
12. Милојевић, С., Вучковић, Г., Јанковић, Б., (2011). *Анализа ставова студената Криминалистичко-полицијске академије о ефикасности теренске обуке у летњим условима*, Безбедност, 53 (2), стр. 46-65.
13. Милојковић, В., (2001). *Didactical and methodical standard of teaching topography at Police academy in Belgrade*. Nauka-Bezbednost-Policija, VII (2), pp 83-101.
14. Милојковић, Б., Допсај, М., Бачанац, Љ., (2004). *Повезаност између успешности решавања специфичних задатака из полицијске топографије и моторичких способности студената Полицијске академије*, Наука-Безбедност-Полиција, X (1), стр. 39-55.
15. Milošević, G., Subošić, D., Mićović, D., (2010). *Practical training of students within the sistem of tertiary police education in the Republic of Serbia*. NBP – Journal of criminalistic and law, 15 (3), pp 93-107.
16. Милошевић, Г., Субошић, Д., (2010). *Практична обука студената у систему високог полицијског образовања Републике Србије*, Безбедност, 52 (1), стр. 154-171.
17. Roberg, R., Bonn, S., (2004). *Higher education and policing: where are we now*, Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 27 (4), pp 469-486.
18. Талијан, М., Ристовић, С., Николић, В., (2004). *Статистички показатељи анкете студената ВШУП-а на теренској обуци*, Научно стваралаштво ВШУП-а, стр. 158-190.
19. Vučković G., Dopsaj, M., (2011). *Stavovi studenata Kriminalističko-policijske akademije o nastavi Specijalnog fizičkog obrazovanja*, Fizička kultura, 65 (2), str. 33-41.
20. Вучковић, Г., Допсај, М., (2009). *Ставови студенткиња Криминалистичко-полицијске академије о настави Специјалног физичког образовања*, Безбедност, 51 (3), стр. 105-116.

Status and Possibility of Improvement of Extracurricular Activities of the Students of the Academy of Criminalistic and Police Studies on Field Training in Summer Conditions

Abstract: *Students of The Academy of Criminalistic and Police Studies in Belgrade perform all contents of the field training envisaged by the programmes of study. The field training contents, however, does not include the students' extracurricular activities. Reduced number of days provided for the field training realisation (currently 10, as compared to 21 days until 2007), also caused a reduction in the amount of leisure time for extracurricular activities. The aim of this research is analyzing the previous status and gaining an insight in the students' attitudes regarding the quality of extracurricular activities during field training in the school year 2010/2011 as well as giving proposals for their further improvement. In this regard, a survey was conducted on a sample of 49 students. Students' opinions are expressed through the frequencies and percentages. Results show that 33 students or 67.3% is of the opinion that amount of leisure time for sports and recreational activities was not at the level of the students needs; 26 students or 53.6% think that the quality and content of the extracurricular activities offered was not at a satisfactory level; approximately two-thirds of students (68.87%) are interested in using sports facilities, while the percentage of those interested in the activities related to tourism and culture is 31.13%, which is consistent with the way students use their leisure time during the life and work at the Academy of Criminalistic and Police Studies. On the basis of these results we can conclude that there is a high level of motivation to engage in extracurricular activities, and the need for well-designed and implemented contents for leisure time. The results indicate that the contents of extracurricular activities do not fully meet the demands and needs of students. At the end of the paper, there are suggestions for possible improvement of the existing extracurricular activities content related to field training, the implementation of which would be consistent with methodological and didactic principles, as well as with professional requirements for future police officers.*

Keywords: *Field training, students of the Academy of Criminalistic and Police Studies, extracurricular activities, leisure time.*

мр Биљана СТОЈКОВИЋ¹
Министарство одбране Републике Србије

UDK – 331.36 – 055.2 : 351.86 (497.1)

Оригинални научни рад

Примљено: 25.11.2011.

Увођење родне перспективе у реформу сектора безбедности Републике Србије

Апстракт: Политика једнаких могућности једно је од темељних демократских опредељења садржаних у Уставу Републике Србије и опште прихваћено опредељење на мапи пута уласка Републике Србије у Европску унију, и комплементарна је са јавно декларисаним циљевима политике родне равноправности у друштву. Произлазећи из такве политике, Национални акциони план за примену Резолуције 1325 Савета безбедности Уједињених нација – Жене, мир и безбедност у Републици Србији (2010-2015), као оперативни документ Владе Републике Србије, даје основ за праћење, анализу и предлагање мера и активности за унапређење положаја и заступљености жена у сектору безбедности и на руководећим местима, за делотворну заштиту жена у миру, конфликтним и постконфликтним ситуацијама, и за веће учешће жена у мултинационалним операцијама и у међународним активностима које се односе на родну равноправност, мир и безбедност. Стога се у овом раду разматра релативно нов методолошки поступак родне анализе, излажу индикатори, технике и средства за мапирање процеса и износе конкретни резултати примене тих метода и техника у Министарству одбране за период септембар 2010 – септембар 2011. године, у вези са наведеним Националним акционим планом, а који егзактно сведоче о увођењу родне перспективе у реформу сектора безбедности у Републици Србији.

Кључне речи: жене, безбедност, род, анализа, план.

¹ Ауторка је била координатор Радног тима Министарства одбране за стручну и административно-техничку потпору Радној групи Владе за израду Националног акционог плана за примену Резолуције 1325 Савета безбедности Уједињених нација у Републици Србији. Осмислила је и спровела истраживање које је предмет овог рада. Сада је руководилац Аналитичке групе за спровођење Националног акционог плана у Министарству одбране и Војсци Србије.
E mail: biljana.stojkovic@mod.gov.rs

Увод – Значај примене Резолуције 1325 у сектору безбедности

Унапређење родне равноправности у сектору безбедности једно је од кључних развојних питања јер омогућава адекватно коришћење женских људских ресурса и директно доприноси побољшању квалитета живота свих становника Републике Србије. Предуслов економског развоја је друштвена стабилност, која је заснована на политици једнаких могућности, солидарности, социјалној инклузији и друштвеној правди. Равномеран економски развој није могућ без адекватног коришћења женских људских ресурса, па је зато неопходно да се посебним мерама жене у друштву подстакну за школовање и запошљавање, укључујући и сектор безбедности (Нововић, Вла, 2010:57), а један од начина за то је и кроз спровођење НАП-а за примену *Резолуције 1325 СБ УН* у пракси Србије. Нема сумње да укупан развој друштва захтева адекватан популациони развој и заустављање одређених неповољних трендова као што су негативан раст становништва, интензивно старење, одсуство систематског праћења миграционих токова, а ефикасна популациона политика треба да подразумева укључивање родног аспекта и поштовање репродуктивних права жена запослених у сектору безбедности, без страха да ће због породилског одсуства бити дискриминисане у односу на мушкарце приликом запошљавања или да ће касније остати без посла. Постепено повећање женске популације у односу на мушку, како у свету, тако и у нашој земљи, ставља сектор безбедности у позицију правовременог сагледавања веће улоге жена у том сектору и дугорочног планирања активније партиципације жена у сектору безбедности у будућности, кроз благовремено укључивање већег броја девојака и жена у систем школовања и обуке. Усвајањем и спровођењем *Националног акционог плана за примену Резолуције 1325 СБ УН у Републици Србији* потврђена је намера Владе Републике Србије да активно доприноси процесима изградње мира, стабилности и безбедности, пре свега у свом непосредном окружењу – у региону југоисточне Европе, затим и у Европи – кроз свеобухватан процес европских интеграција, и у свету – учешћем представника Републике Србије у мултинационалним операцијама и на међународним скуповима посвећеним миру, положају жена и безбедности, али и процесу одрживог друштвеног развоја који не може бити стабилан без уважавања интереса и потреба већинске популације у Републици Србији, тј. жена.

Методe – примена родне анализе

За потребе израде *Националног акционог плана за примену Резолуције 1325 Савета безбедности Уједињених нација – Жене, мир и безбедност у Републици Србији 2010-2015* (Службени гласник Републике

Србије, бр. 102/10) у Управи за стратегијско планирање Министарства одбране осмишљен је пројекат и спроведено истраживање у коме је, по први пут, примењен методолошки поступак родне анализе² базиран на шведском моделу METS – Контролна листа за планирање и организовање развоја, која је добијена уз помоћ метода Jam Studa, а које, изворно, обухватају: Jam KART, Jam KAS Bas, Метода 4R, Jam KAS Plus, Jam UR и Мапирање процеса.

Ова метода се базира на четири стратешка фактора успеха у организацији и планирању:

1. Циљеви и мониторинг;
2. Обука;
3. Методе и процедуре, и
4. Подршка и координација.

Дакле, циљеви – општи и посебни, обука, провере, праћења, извештавање, координација, партнерска подршка – само су неке од кључних речи овог модела који представља релативну новину у нашој науци и анализи родно одговорних питања.

Предуслов за обављање такве анализе јесте разумевање суштине политике родне равноправности и њених циљева, базираних на *Миленијумским циљевима развоја УН*, који су усвојени на Миленијумском самиту УН (2000), и одговарајућим владиним документима у Републици Србији³. Родна анализа, стога, подразумева проучавање разлика у условима, потребама, заступљености, доступности извора развоја, контроли средстава, моћи и одлучивања од стране жена и мушкараца у некој социјалној средини⁴. Примена ове методе доприноси већој конкретизацији наведеног проблема и успостављању система мерљивости и упоредне анализе параметара⁵, а тиме и егзактној контроли напретка у остваривању циљева НАП-а, што је сада у надлежности аналитичких група или истраживачких тимова за спровођење НАП-а у сектору безбедности у Републици Србији. Поред тога, на основу анализе прикупљених података који се тичу постојећег стања у погледу родне равноправности сагледавају се потребне мере и активности које треба предузети, идентификују се актери у том процесу и рокови примене у пракси итд.

² У спровођењу ове анализе имала се у виду разлика која се у науци прави између родне анализе и процене утицаја на род, која обухвата извештавање о статистичким и другим подацима разврстаним по полу и описивање објективних ситуација у којима се налазе жене, тј. мушкарци – напомена Б. С.

³ Види опширније: *Напредак у реализацији Миленијумских циљева развоја у Републици Србији*, Влада Републике Србије и Уједињене нације, UNDP Serbia, Београд, 2009.

⁴ *Пекиншка декларација и платформа за акцију*, (1995), усвојена на Четвртој светској конференцији о женама, поглавља: Жене и оружани сукоби и Жене на власти и одлучивању.

⁵ Прва прилика за наведено поређење појавила се већ у мају 2011. године када је требало припремити извештај о спровођењу НАП-а за примену *Резолуције 1325* у Републици Србији за генералног секретара ОУН.

С обзиром да је Радни тим Министарства одбране био координатор израде НАП-а, родна анализа, по наведеном моделу, такође је први пут примењена и у целом сектору безбедности Републике Србије. Предмет спроведеног акционог истраживања за потребе израде НАП-а био је – *Положај жена у сектору безбедности*. С обзиром да у Републици Србији постоји више нормативних, стратегијских и планских докумената којима је обухваћена заштита жена, забрана дискриминације и родна равноправност, а који се односе на све жене у Републици Србији, НАП за примену *Резолуције 1325 СБ УН* односи се само на унапређење положаја жена у сектору безбедности и на заштиту људских права жена у мировним операцијама, конфликтним и постконфликтним ситуацијама.

На основу класификације извора података, можемо рећи да је у истраживању коришћено 206 докумената, од чега 123 јединице из примарних извора података и 83 јединице из секундарних извора података. Између осталих, прикупљена су и анализирана готово сва релевантна документа УН⁶, Европске уније (ЕУ)⁷, Североатлантског савеза (НАТО) и Партнерства за мир (ПЗМ)⁸ и Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС)⁹, која су у вези са поменутом резолуцијом УН, и детаљно су анализирани смернице за израду документа које су сачинио невладин сектор под руководством Београдског фонда за политичку изузетност (БФПЕ), у сарадњи са Канадским фондом, Фондом Уједињених нација за жене (УНИФЕМ) и ОЕБС-ом¹⁰.

Акционо истраживање имало је два основна задатка:

⁶ У истраживању је консултовано око 40 докумената УН, а најзначајнији су: *Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW)*, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 11/1981; *Пекинска декларација и платформа за акцију*, усвојена на Четвртој светској конференцији о женама, Пекинг, 1995. године; *Опциони протокол уз Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације жена*, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 13/02; *Agenda item 55: Follow-up to the outcome of the Millennium Summit*, General Assembly United Nations A/59/565, 04-60231 (E) 301104. New York, 2 December 2004.

⁷ Као на пример: Декларација о једнакостима између жена и мушкараца као фундаментални критеријум демократије, Савет Европе, 1997; Конвенција о политичким правима жена, 1953; Декларација о политици супротстављања насиљу према женама у демократској Европи, ЕУ, 1993; Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Савет Европе, 1950, измењена у складу са Протоколом број 11, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – испр.; *Comprehensive approach to the EU implementation of the United Nations Security Council Resolutions 1325 and 1820 on women, peace and security*, Council of the European Union, Brussels 1, December 2008, 15671/1/08 REV итд.

⁸ Мисли се на: *Директива 40-1 НАТО и ПЗМ о уградњи Резолуције 1325 СБ УН* и перспективама родне равноправности у командној структури НАТО, укључујући и мере за заштиту жена током оружаног сукоба, Vi-SC Directive 40-1, NATO, September 2009.

⁹ Види опширније: *Акциони план ОЕБС-а за унапређење равноправности полова*, (2004), ОЕБС – Решење бр. 14/04, Министарско веће, Софија.

¹⁰ Види опширније: *United Nations Security Council Resolution 1325 in Serbia – on women, peace and security*, ВФПЕ, (2009), Belgrade – Резолуција 1325 Савета безбедности Уједињених нација – Жене, мир и безбедност у Републици Србији 2010-2015, (2009), Београдски фонд за политичку изузетност, Београд.

1. да дође до сазнања о броју и положају жена у сектору безбедности Републике Србије;
2. да изнађе решења за унапређење постојећег стања по питању положаја жена у сектору безбедности, кроз имплементацију *Резолуције 1325 СБ УН – Жене, мир и безбедност*, у политике, планове и праксе Републике Србије.

Примена родне анализе, као тежишне методе у истраживању, подразумевала је проучавање разлика у условима, потребама, заступљености, доступности извора развоја, контроли средстава, моћи и одлучивања од стране жена и мушкараца у сектору безбедности.

Родној анализи је претходила идентификација, селекција и усвајање листе индикатора (показатеља) родне равноправности у сектору безбедности. Полазни основ за израду индикатора био је садржан у препоруци из извештаја генералног секретара УН (*Women and peace and security, Report of the Secretary-General, S/2010/173, 2010*) и индикатора ЕУ за имплементацију *Резолуције 1325 СБ УН (Indicators for the Comprehensive approach to the EU implementation on the United Nations Security Council Resolutions 1325 and 1820 on women, peace and security, Council of the European Union, 11948/10, Brussels, 2010)*. Након завршетка првог истраживања за потребе израде НАП-а, наведени индикатори су минимално кориговани и то на основу закључака са дводневног семинара одржаног у јуну 2011. године, у организацији Агенције Уједињених нација за родну равноправност и јачање улоге жена „UN Women“ и Института за стратегијска истраживања СПО МО, на тему „*Случај Националног акционог плана Србије – показатељи везани за жене, мир и безбедност*“. Аналитичка група Министарства одбране и Војске Србије (МО и ВС), формирана крајем маја 2011. године, израдила је шифарник за наведене индикаторе ради лакше обраде података и попуне табела за интерно извештавање.

У априлу 2011, у Управи за стратегијско планирање МО, извршено је Мапирање процеса и друга по реду родна анализа, на ограниченом узорку, с обзиром да институционална тела за спровођење НАП-а у МО и ВС, као ни у целом сектору безбедности Републике Србије, у то време нису била створена. Циљ Мапирања процеса је био стварање увида у то какве су потребе за ресурсима, односно извођење закључка које би организационе јединице МО и ВС требало да буду носиоци појединих активности, какве су потребе за материјалним и техничким средствима у МО и ВС, с обзиром на садржане циљеве и активности у НАП-у до 2015. године итд. На основу добијених резултата, формулисана је *Одлука о спровођењу мера из делокруга Министарства одбране и Војске Србије утврђених Националним акционим планом за примену Резолуције 1325 Савета безбедности Уједињених нација – Жене, мир и безбедност у Републици Србији*, као кључни документ за почетак примене

НАП-а, коју је донео министар одбране, 18. маја 2011. године. Истовремено, на основу приоритета, формулисан је и усвојен и План активности за 2011. годину за спровођење НАП-а у МО и ВС.

Након полугодишње примене резултати спровођења наведене *Одлуке* министра и Плана активности за 2011. годину били су такође предмет анализе новоформиране Аналитичке групе МО и ВС. Оцена степена реализације је извршена на основу достављених извештаја организационих јединица, као и на основу увида у успостављену централизовану евиденцију свих активности које се спроводе у МО и ВС у вези са НАП-ом, почевши од 30. децембра 2010. године.

Поред тога, Аналитичка група је, од маја до краја септембра 2011. године, извршила истраживање¹¹, а од септембра до октобра и обраду и укрштање показатеља које је добила из 23 организационе јединице МО и ВС, уочила трендове и покушала да, на основу исказаних статистичких и дескриптивних показатеља, дође до сазнања о узроцима појединих појава, уочи недостатке, изнесе закључке и препоруке које треба да унапреде спровођење НАП-а у наредном периоду.

Резултати родне анализе – Смањење укупне заступљености и повећање на командним дужностима

Мерењем напретка у спровођењу НАП-а у МО и ВС, уз помоћ родних индикатора, дошло се до резултата који показују да је у *МО и ВС успостављена родно одговорна евиденција о свим активностима у вези са спровођењем НАП-а*, почев од дана ступања на снагу *Закључка о усвајању НАП-а за примену Резолуције 1325 СБ УН у Републици Србији* и његовог објављивања 30. децембра 2010. године. На основу те евиденције, од почетка спровођења НАП-а, у МО и ВС је за непуних годину дана, од краја децембра 2010. до краја новембра 2011, реализовано 190 планских и изванпланских (ванредних) активности у вези са помнутим документом. Поред већ споменутих активности, значајно је и учешће представника МО и ВС у раду четири регионалне и једне међународне конференције на којима се расправљало о спровођењу НАП-а за примену *Резолуције 1325 СБ УН*, затим потписивање *Меморандума о разумевању* Министарства одбране и Агенције за родну равноправност и оснаживање жена „UN Women“, у септембру 2011, као и учешће представника МО и ВС на Београдском безбедносном форуму, у оквиру

¹¹ Приликом прве обраде података уочени су недостаци и предложене мере за проширење састава Аналитичке групе за још четири нова представника организационих јединица из Сектора за материјалне ресурсе, Управе за међународну војну сарадњу СПО МО, Ј-6 ГШ ВС и Инспектората одбране. Дакле, по утврђеној листи од 75 индикатора прикупљени су и обрађени подаци из 23 организационе јединице МО и ВС.

дебате на сесији 3 на тему „Жене лидери у сектору безбедности“, и сесији 8 на тему: „Увођење рода у реформу сектора безбедности“, у Београду, септембра 2011. године.

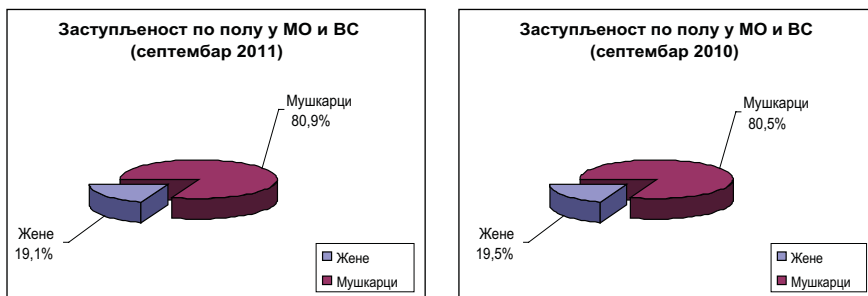
У вези са спровођењем НАП-а у МО и ВС који се односи на *формирање преосталих предвиђених институционалних тела и механизма родне равноправности*, Секретаријат Министарства одбране сачинио је предлог *Закључка за формирање институционалних тела Владе Републике Србије, Политичког савета и Мултисекторског координационог тела за спровођење НАП-а за примену Резолуције 1325 СБ УН*, који је усвојила Влада Републике Србије под 05, бр. 02-77706/2011, од 13. октобра 2011. Поред именовања представника МО и ВС у наведена тела Владе Републике Србије, у МО и ВС је започео процес именовања саветника/саветнице за родну равноправност министра одбране, затим успостављања избора и обуке саветника/саветнице за родну равноправност у мултинационалним операцијама, и успостављања механизма родног одговорног буџетирања. С тим у вези, предложен је пројекат „*Национални акциони план за примену Резолуције 1325 СБ УН у Министарству одбране и Војсци Србије*“, и два потпројекта: „*Спровођење Националног акционог плана за примену Резолуције 1325 СБ УН у Министарству одбране и Војсци Србије*“ и „*Праћење и извештавање о току реализације Националног акционог плана у пракси*“, чиме започиње реализација једног од важних задатака предвиђених НАП-ом. Међутим, с обзиром на тешку финансијску ситуацију у друштву, реализација циљева НАП-а се у 2011. години одвијала без планираних материјалних и финансијских средстава, као ванредни задатак у МО и ВС, а за 2012. годину планирана су минимална средства за спровођење НАП-а која, објективно, неће бити довољна за реализацију свих предвиђених активности.

На основу укрштања података из Управе за кадрове СЈР МО и расположивих података које је Аналитичка група МО и ВС добила непосредно из организационих јединица МО и ВС, а које су укључене у реализацију појединих активности предвиђених НАП-ом, може се закључити да *постоји родно осетљива база података у МО и ВС*. Међутим, не постоје довољно поуздани подаци из наведених организационих јединица да ли се врши и редовно ажурирање родно осетљивих података и методолошки уједначено вођење родно осетљиве статистике, па је Аналитичка група препоручила надлежној Управи за кадрове да сачини инструкцију како треба водити родно осетљиву евиденцију кадрова и родно осетљиву статистику и да је, током 2012. године, достави надлежним организационим јединицама МО и ВС.

Такође, након сагледавања објективних проблема, Аналитичка група је препоручила менаџменту одбране да, у сарадњи са Агенцијом за родну равноправност и оснаживање жена „UN Women“ и другим заинтересованим партнерима, организује обуку руководилаца, чланова ана-

литичких група, кадровских служби и финансиста у сектору безбедности у спровођењу родно одговорне анализе, вођењу родне евиденције и статистике и родно одговорног буџетирања током 2012. године.

Применом родне анализе и увођењем родне статистике за потребе првог истраживања спроведеног у сектору безбедности у фази израде НАП-а, дошло се до првог тачног податка о заступљености жена у сектору безбедности (27,4%), а тиме су и жене и позиције које оне заузимају у том сектору постале видљивије. Након обраде података дошло се до сазнања о родној статистици и на нивоу појединих министарстава, управа и агенција које чине сектор безбедности. Према подацима публикованим у НАП-у, проценат жена у МО и ВС је у време првог мапирања система, у септембру 2010. године, износио 19,5% од укупног броја запослених у МО и ВС. Гдину дана касније дошло је до благог смањења заступљености жена у систему одбране, јер подаци из септембра 2011. показују да има 19,1% жена од укупног броја запослених у МО и ВС (слика 1).

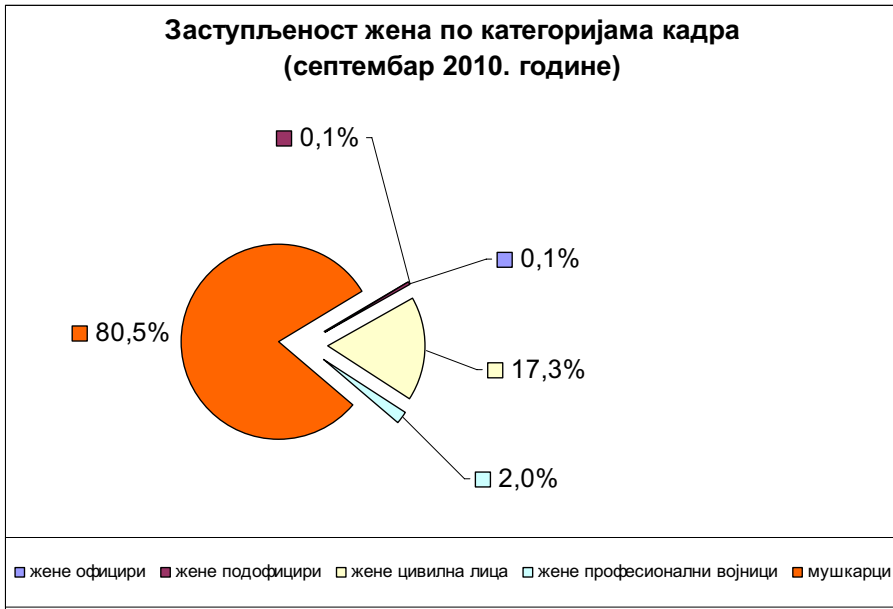

Слика 1 – Резултати упоредне анализе заступљености по полу запослених у Министарству одбране и Војсци Србије у септембру 2010. и у септембру 2011. године

Према истом извору, проценат жена запослених у МО и ВС по категоријама, у односу на укупан број запослених у тим категоријама, изачунат је у септембру 2010. године у Управи за кадрове СЛР МО, па је у НАП-у објављено да у професионалној војној служби у Министарству одбране и Војсци Србије има 2,6% жена од укупног броја лица запослених у професионалној војној служби. Такође, применом наведене методологије утврђено је да су жене заступљене са 0,5% жена официра од укупног броја официра, са 0,4% жена подофицира у укупном броју подофицира, и са 7,2% жена професионалних војника у категорији професионалних војника.

Међутим, ако се примени методологија обрачуна Аналитичке групе МО и ВС, долази се до податка да је број жена по наведеним категоријама у односу на укупан број запослених нешто другачији. Дакле, про-

ценат жена у МО и ВС по полу и категорији кадра у односу на укупан број запослених у МО и ВС, у септембру 2010. износи: 0,1% жена официра, 0,1% жена подофицира, 17,3% жена цивилних лица и 2,0% жена професионалних војника, односно 19,5% укупног броја запослених у МО и ВС (слика 2).

Слика 2 – Заступљеност жена у МО и ВС по категоријама кадра у септембру 2010. године израчуната у односу на укупан број запослених у МО и ВС

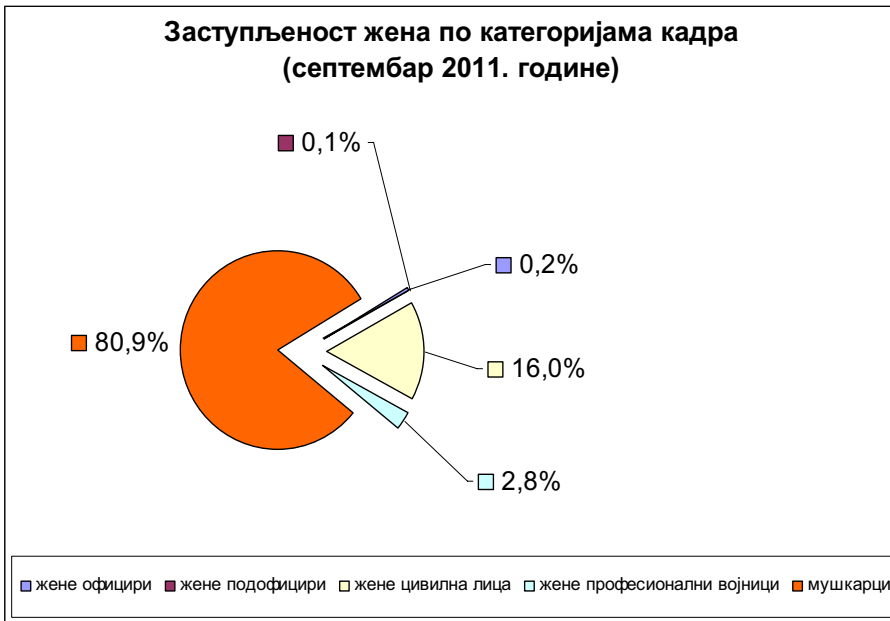
Број жена цивилних лица (државни службеници, државни намештеници, војни службеници, војни намештеници) у НАП-у, исказан у септембру 2010. године, је процентуално износио 51,8% укупног броја цивилних лица у МО и ВС. Међутим, ако се број жена цивилних лица израчунава у односу на укупан број запослених, у истом посматраном периоду он износи 17,3%.

На основу наведених методолошких корекција које је увела Аналитичка група, а у складу са родном обуком кадрова запослених у Управи за кадрове СЈР МО и ВС, долазимо до сазнања да проценат жена у МО и ВС по полу и категорији кадра у односу на укупан број запослених у МО и ВС, у септембру 2011. године, износи: 0,2% жена официра, 0,1% жена подофицира, 16,0% жена цивилних лица, 2,8% жена професионалних војника, тј. укупно 19,1% жена од укупног броја запослених у назначеном периоду (слика 3).

Према расположивим подацима које је Аналитичка група добила из организационих јединица МО и ВС у септембру 2011. године, није

дошло до значајне промене процентуалне заступљености жена на руководећим – командним дужностима у МО. Њих и даље има око 10% на руководећим – командним местима у МО и ВС, али је дошло до позитивних помака, као на пример:

1. Од стране министра одбране на дужност државног секретара надлежног за политику одбране именована је жена, што спада у највише рангиране дужности у МО и ВС.
2. Приликом формирања Универзитета одбране СЛЂР на руководећој позицији високог ранга проректора налази се и једна жена.
3. У Војсци Србије постоји тренд благог повећања заступљености жена на руководећим – командним дужностима, јер је у септембру 2010. године на руководећим командним дужностима у ВС било 0,8% жена, а у септембру 2011. 0,9% жена.

Слика 3 – Заступљеност жена у МО и ВС по категоријама кадра, у септембру 2011. године, израчуната у односу на укупан број заопслених у МО и ВС

С обзиром да се тренутно на школовању у Војној академији, у све четири класе, налази 20,8% кадеткиња, а на школовању у Високој школи ВМА, у све три године, 53,3% кадеткиња од укупног броја кадета и кадеткиња, реално је очекивати да ће до значајније промене заступљености жена на командним дужностима у Војсци Србије доћи тек након неколико година.

Дискусија

На основу показатеља из септембра 2011. године долазимо и до квалитативно нових сазнања јер је коришћен већи узорак и већи број индикатора него у септембру 2010. Тако је, на основу родне анализе обављене у септембру 2011. године утврђено да највећу заступљеност жена у односу на укупан број запослених имају оне организационе целине МО и ВС у којима се захтева стручни и образовни профил цивилних образовних институција, а најмање жена има у оперативном саставу ВС за које је потребно војно образовање. Тако, рецимо, у Сектору за буџет и финансирање МО има највише жена, односно жене чине чак 75% укупног броја запослених. Затим, следе Управа за војно здравство, јер само на Војномедицинској академији има 67% жена од укупног броја запослених, и Секретаријат Министарства у коме 56% од укупног броја запослених чине жене. Док заступљеност жена у укупном броју запослених у Генералштабу Војске Србије (који укључује и административне дужности на којима се, углавном, налазе жене) износи 8,5%.

Индикатор који говори о старосној структури запослених у МО и ВС указује на чињеницу да се старосна структура запослених жена побољшава. Односно, у септембру 2010. године просечна старост жена запослених у МО и ВС је износила 43,4 године, док показатељи из септембра 2011. године говоре да просечна старост запослених жена сада износи 42,4 године. Разлоге за наведену промену треба тражити у испуњавању услова за пензију и одласка у пензију једног броја жена, и пријему у радни однос мањег броја жена млађе старосне доби. Наведени процес, као и напуштање службе од стране високообразованих жена ради боље плаћених места у дрштву, узроковао је и смањење укупног броја запослених жена у МО и ВС за 0, 4%.

Резултати анализе показују и то да се у Центру за мировне операције ЗОК ГШ ВС води родно одговорна евиденција учешћа жена у мултинационалним операцијама, евиденција њихове оспособљености и обучености за учешће на различитим дужностима у МНОп, и предузимају се мере за повећање броја жена. Војни контингент Републике Србије у мултинационалним операцијама има 13% жена. Укупно су биле ангажоване 23 припаднице МО и ВС, од чега 1 лекарка и 22 медицинске сестре у 29 мандата, јер су четири припаднице МО и ВС, на свој захтев, биле ангажоване у два мандата, а једна жена је ангажована чак три пута. Један од разлога недовољног учешћа жена у оперативном саставу мултинационалних операција (војним и полицијским јединицама) јесте чињеница да жене чине мали број оперативног састава полиције и војске (8%), што ограничава и њихов број у оперативном саставу мултинационалних операција.

Резултати анализе везани за индикаторе који се односе на заштиту указују на податак да је у организационим јединицама ГШ и саставима

ВС обезбеђен задовољавајући ниво делотворне заштите жена и девојака од свих видова дискриминације, кршења женских људских права и родно заснованог насиља. Међутим, имајући у виду да тешка материјална ситуација у друштву не дозвољава издвајање посебних средстава за делотворну заштиту жена у друштву, па самим тим и у сектору безбедности, процењује се да ће се у наредном периоду реализација циљева из тог поглавља НАП-а остваривати, углавном, на нивоу гарантованих законских права жена запослених у МО и ВС.

Међутим, у циљу остваривања већег степена родне равноправности припадника МО и ВС и превазилажења родних стереотипа, *прилагођени су наставни планови и програми војно-образовних установа на свим нивоима* (Војна гимназија, Војна академија, Командно штабно усавршавање и Генералштабно усавршавање), кроз теме које обрађују питања родне равноправности.

Највише позитивних учинака у примени НАП-а у МО и ВС су имале медијске кампање за пријем жена на све нивое школовања и обуке на Универзитету одбране. Тако је Управа за односе с јавношћу МО, у 2011. години, снимила спот за кампању „Буди професионалац“, а у току је снимање спота за нову кампању. Такође, значајна је била медијска пажња посвећена *првој генерацији жена официра* која је обезбеђена захваљујући кампањи која је вођена у континуитету, од њиховог уписа на Војну академију пре четири године, па све до промоције у официрске чинове, одржане 10. септембра 2011, испред Дома Народне скупштине у Београду. Управа за односе с јавношћу је подстакла интересовање медија и за *прве девојке пилоте у ВС*, а посебни промотивни спотови и плакати који су емитовани на ТВ станицама и постављени на билборде, посвећени су управо будућим потпоручницама. Новинари магазина „Одбрана“ и сниматељи ВФЦ „Застава филм“ проpratили су округле столове, конференције и друге активности посвећене промовисању значаја родне равноправности у сектору безбедности, о чему су објављени *текстови, специјални прилози и видео записи у магазину „Одбрана“ и на веб презентацији МО.* Иначе, заступљеност ове теме у укупном броју анализираних прилога о систему одбране, у периоду од 1. октобра 2010. до 31. августа 2011. године, износи 1,8% (253 прилога: *позитивних 31%, неутралних 68%, негативних 1%*) од укупног броја објављених прилога о МО и ВС.

Закључак

Применом методолошког поступка родне анализе, базираног на шведском моделу METS – Контролна листа за планирање и организовање развоја, добијена уз помоћ метода Jam Studa, дошло се до показатеља који су жене у сектору безбедности, па тако и у Министарству

одбране и Војсци Србије, учинили видљивијим. Иако подаци из те анализе показују да је број запослених жена у Министарству одбране и Војсци Србије опао за 0,4%, тај податак не треба да забрињава јер он није последица отпуштања жена, већ, углавном, редовног одласка у пензију. Истовремено, охрабрује тренд постепеног повећања броја жена на руководећим – командним дужностима од 0,1% у Војсци Србије, али се позитивни учинци реформе сектора безбедности, у смислу увођења родне перспективе, могу сагледати тек за неколико година, када ће жене које су школоване на војним школама повећати своју укупну заступљеност у оперативном саставу, као и на одговорним дужностима, и када је могуће очекивати бројније учешће жена на различитим дужностима у мултинационалним операцијама, решавању конфликта и пост-конфликтних ситуација у земљи и у свету.

Литература:

1. *Акциони план за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности за период од 2010. до 2015. године*, Службени гласник РС, бр. 67/10.
2. *Акциони план ОЕБС-а за унапређење равноправности полова*, (2004),
3. ОЕБС – Решење бр. 14/04, Министарско веће, Софија.
4. *Декларација о политици супротстављања насиљу према женама у демократској Европи*, ЕУ, 1993.
5. *Декларација о једнакостима између жена и мушкараца као фундаментални критеријум демократије*, Савет Европе, 1997.
6. *Директива 40-1 НАТО и ПЗМ о уградњи Резолуције 1325 СБ УН и перспективама родне равноправности у командној структури НАТО, укључујући и мере за заштиту жена током оружаног сукоба*, Vi-SC Directive 40-1, NATO, September 2009.
7. *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*, (1950), Савет Европе; измењена у складу са Протоколом број 11, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – испр.
8. *Indicators for the Comprehensive approach to the EU implementation on the United Nations Security Council Resolutions 1325 and 1820 on women, peace and security*, Council of the European Union, 11948/10, General Secretariat of the Council, Brussels, 14 July 2010.
9. *Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW)*, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 11/1981.
10. *Comprehensive approach to the EU implementation of the United Nations Security Council Resolutions 1325 and 1820 on women, peace and*

- security*, Council of the European Union, Brussels 1, December 2008, 15671/1/08 REV.
11. *Национални акциони план за примену Резолуције 1325 Савета безбедности Уједињених нација – Жене, мир и безбедност у Републици Србији* (2010-2015), Службени гласник РС, бр. 102/10.
  12. *Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности за период од 2009. до 2015. године*, Службени гласник РС, бр. 115/09.
  13. Нововић, С., Вла, С., (2010). *Могућности сарадње у оквиру Мреже жена полицајаца Југоисточне Европе*, Безбедност, год. 52, број 3, стр. 76-95.
  14. *United Nations Security Council Resolution 1325 in Serbia – on women, peace and security*, (2009), ВФРЕ, Белград. (Срб) Резолуција 1325 Савета безбедности Уједињених нација у Србији – о женама, миру и безбедности, (2009), Београдски фонд за политичку изузетност, Београд.

Introduction of Gender Perspective to Security Sector Reform in the Republic of Serbia

Summary: *The reasons for the implementation of the UN Security Council Resolution 1325 Women, Peace and Security in the Republic of Serbia can be found in the fact that it emphasizes the consequences of armed conflicts on women and girls and the importance of women's role in peace-building and post-conflict reconstruction of the country. Having in mind that Serbia and the countries of the Western Balkans have recently overcome conflicts, there are social necessities to avoid similar scenarios in future by women's more active participation in the creation of peace policy, understanding and cooperation in the region and in the Republic of Serbia. Therefore, this paper examines a relatively new methodology of gender analysis, setting out indicators, techniques, tools for mapping the process and measuring the progress of the National Action plan for the implementation of the UN Security Council Resolution 1325 in the Republic of Serbia. Actual data, presented in this document, clearly show that gender perspective has been introduced in the reform of the Security Sector in the Republic of Serbia. This model is based on method Jam Studa, that authentically comprised Jam KART, Jam KAS Bas, Method 4R, Jam KAS Plus, Jam UR and Mapping process. As the Team of Ministry of Defense was a coordinator of the process of making the NAP, the method used in this research was used for the first time in the whole security sector of Serbia.*

The topic of the research was – Condition of women in the security sector. There are a few Serbian normative and strategic documents which deal with the protection of women, discrimination and gender equality. These are, among

others, the Strategy and Action plan for and improvement of the position of women and gender equality in Serbia. Availability of these documents allowed the National Action Plan to deal only with the improvement of the women's position in the security sector and protection of human rights of women in peace missions, conflicts and post-conflict situations. As a source of data, the research used 206 documents – 123 of primary sources and of secondary data. The analyzed documents were almost all relevant UN, Council of Europe, EU, NATO-Partnership for peace and OSCE documents concerning the 1325 Resolution. The research also analysed in details instruction for the document, prepared by non-governmental sector, first of all Belgrade Fund for Political Excellence (BFPE), in cooperation with the Canadian Fund, UN Development Fund for Women and OSCE. The objectives of this research were twofold: 1. to find out the number and position of women in the security sector in Serbia; and 2. to find the solutions for improvement of the actual situation of the position of women in security sector through implementation of Resolution 1325 in the policy, plans and life in the Republic of Serbia.

Implementation of gender analyses as the main research method implies studying of differences in conditions, needs, level of participation, control of funds, power and decision making process by women and men in the security sector. Prior to gender analysis, indicators of gender equality in the security sector were identified, selected and the list was adopted. The starting point for selection of indicators was the 2010 Report of the Secretary-General. Besides that, indicators of the European Council concerning implementation of the UN SC Resolution 1325 proposals of BFPE were analysed. The unique list of indicators for the whole security sector of the Republic of Serbia was prepared by selecting the given indicators and their adjustment to the security sector of Serbia. These indicators were distributed in the whole security sector and data were gathered in the Department of Strategic Planning of MOD.

By applying gender equality analysis and introducing gender equality statistics for the purpose of this research, for the first time we obtained the accurate data on presence of women in the security sector (27.40%). Not only the number of women, but their position as well has become more distinctive by this analysis. After processing the data the results were obtained not only on overall gender equality but on involvement of women in certain ministries, directorates and agencies within the security sector. For example, the percentage of women in the Ministry of Defence (MOD) and Serbian Armed Forces (SAF) in 2011 is 19.1%, out of which the percentage of women civilian persons is 16.0% the percentage of women professional officers 0.2%, non-commissioned officers 0.1%, professional female soldiers 2.8% out of the total number of employees in the quoted categories (Diagram no.1). There are only 10% of women at managerial positions of the total number of managerial positions in the defense system.

Key words: women, security, gender, analyses, plan

Csaba FENYVESI,* Ph.D.

Faculty of Law, University of Pécs, Hungary

UDK – 343.131.4 (439)

Review scientific paper

Received: 17.11.2012.

The Confrontation as Truth-Seeking Method From Criminalistic Aspect

Abstract: *The author conducted a special empirical survey in Hungary. The topic was a legal-psychological-criminalistic truth-seeking instrument: confrontation. The study shows the results of examining case documents, opinions of legal officers, and conclusions of scientific research, especially from criminalistic aspect.*

With the author's new tactical recommendations related to its methodology, the confrontation's application can be rendered more effective and the time needed can be shortened as well.

Key Words: *confession, evidence, fault of tactics, identity parade, interrogation, investigation, preparation of confrontation, separate room, truth-seeking.*

Definition of confrontation and the main questions of its tactics

Resolving the contradictions inherent in the confessions in criminal proceedings involves the use of criminal tactics of confrontation. The truth will ultimately serve as a method of examining the forensic directive theory known as the seven key questions. For the question: "What is confrontation?" can be answered primarily in a procedural way.

The definition that I also agree with needs to be made more precise by stating that the term 'more than one person' can only mean definitely two persons, no more and no less. If there were only one person, it would fall into the category of general interrogation and there could obviously be no confrontation; if there were more than two, the psychological and criminal-tactical reason for its existence would be called into question.¹

---

* E-mail: fenyvesi@ajk.pte.hu

¹ It should be mentioned here that this institution is unknown in domestic state administrative or infraction procedures ('petty criminal procedure'), however, Act III of 1952 on the Code of Civil Procedure contains this institution. Under Section 173 (4), "If the testimony of a witness conflicts with the allegations of another witness or with the allegations of a person questioned, the elimination of the contradiction shall be attempted by confrontation, if necessary." According to Miklós Kengyel, however, "Since the opinions concerning the efficiency of confrontation vary considerably, it is rather rarely applied in civil procedures." For further details see Farkas, József-Kengyel, Miklós: Bizonyítás a polgári perben [Evi-

Special literature seems to be of a unified standpoint claiming that “the essence of confrontation is a special, ‘combined’ interrogation, an independent investigatory (procedural) act in the framework of which more than one person is interrogated concurrently in order to resolve any marked contradictions between testimonies made earlier by the interrogatees.”²

In this present study, the emphasis is on the “where?” “when?” “how?” “who with who?” and “why?” questions (tactical side).

The institution could be examined in several ways, depending on its sections. These are the following:

- Preparation for the confrontation („pre-life”);
- Implementation of the confrontation (beginning, questions and answers and other question, fixing the suggestions, recording and maintenance of order;
- Evaluation of the confrontation. („post-life” – such as mistakes).

In the third aspect, some differences and specialities may arise from the subjects such as:

- Children;
- Juveniles;
- Women;
- Subjects with special abilities (for example: deaf, mute, deaf-and-mute).

These three approaches contain countless overlaps, both in general and in the special tactical recommendations. In this study I try to reduce these approaches to the minimum. For instance, these sections fill the responses of the question „how?”, and the special subjects belonging to the issue „who-with-who”.

What is confrontation – from the criminalistic aspect?

In addition to the procedural answer, there is a forensic-tactical reply to the question of „what”, which says that confrontation is nothing but a special conflict-based interrogation. In case someone does not cooperate with the interroga-

---

dence in Civil Actions]. KJK, Budapest, 2005. p. 155. (The following guiding civil court judgements contain at least some reference to confrontation applied in practice: 2003/357., 2003/286., 1999/570., 1994/409., 1985/406., 1981/75.)

² Tremmel, Flórián-Fenyvesi, Csaba-Herke, Csongor: Kriminálisztika Tankönyv és Atlasz [Textbook and Atlas on Criminalistics]. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. p. 385.

A similar definition can be found in the German literature. “Confrontation, which serves the purpose of eliminating contradictions, is the simultaneous interrogation of the persons who have already been interrogated and whose statements markedly differ from each other.” Ackermann, R.-Clages, H.-Roll, H.: Handbuch der Kriminalistik. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, 1997.

According to the French special dictionary of criminal law, confrontation is “the counter-posing of witnesses, a witness and the victim, or a witness and the suspect. Thus their allegations may be checked, collated and measured in the presence of each other.” *Dictionnaire de droit criminel*. Dalloz, Paris, 1992.

tor, and deliberately misrepresents or neglects the reality, s/he is confronted with the interrogator and with the witness or witnesses with other testimonies during the confrontation. The conflicting interrogation situation, which is known in literature, is resolved with the collection of the evidence, presented to him/her. Similarly, as with a piece of evidence, another victim-witness or someone accused and their own statements, are used as evidence during confrontation. The confrontation is considered as a test or a reliability experiment, because the credibility, consistency, and the statement's truthfulness³ are at stake. These three units provide the merits of ultimate judicial acceptance-discretion-admission of the testimony. It is possible, in the course of the confrontation, to find out, whether consciously or inadvertently⁴, that the current incumbent information service provider the victim-witness or the accused-accomplice is discredited and the defending party is authentic and credible.

Where do we perform the confrontation?

The first formulated question is where, or where is it worth, where must, where is it recommended to perform the confrontation. The confrontation is not bound to a place, or to a situation, (except on occasion of the proof attempt or recognition at a glance), so it can be held in the official premise of the investigating authority. This is all the more desirable, because the executive party "plays on home field", his/her confidence is strong here, because of the knowledge and love of the premise; s/he can firmly and safely move and behave during the confrontation. Conversely, the "enemy party" "plays on guest field" and, in this case, the accused, who presumably doesn't adjust to the reality, will mainly negate. The very setting of an official building, an official environment also creates tensions. Therefore it's not recommended, to hold the confrontation on "the home field" of the confronted, for example: his residential place or workplace. The official premise location itself – in my view – is not nearly enough. This should rather be a special premise for performing confrontation. It would be so far advanced, that it is especially reserved for this purpose. The size should be modest, but minimally comfortable for three persons. If the room is too large, it reduces the effect of the desired tension, but if it's tiny like a mouse hole, it is rather frustrating for two, even more so for three persons and not acceptable or desirable. Care should be taken, that there is enough space for each of the personal auras, because of the extreme proximity, the intrusion into the personal space arouses rather deterrent, repugnant feeling, which does not serve the emotional stability and protrusion of the – probably truth claiming – confessor. The independent, for this purpose selected location can't be too stimulating

---

³ Generally, the expression of 'realism' is as 'dangerous' as the expression: 'obvious'.

⁴ Don't forget, the reality base of the phrase "coincidence is the greatest police".

(either in furniture, decoration, or sound. For example: the radio can't be turned on, or the street noise can't be heard); it shouldn't distract the attention of the confronting persons, and it must have enough light. (It can't be a dark or even an obscure hole.) Telling something into someone's face requires clear vision, the good visibility of persons, fulfilling the investigator's dually oriented (security and tactical) monitoring needs it. It is extremely undesirable that any witty, sarcastic drawing, label, or coloured nude photos should be in the room, which – sadly – can still be found in the interrogation premises until present day. Things like that distract not only the special participants (such as: infants, juveniles, women) but usually draw the descent, civilized person's attention; besides, it causes deprecation, nuisance feeling and disorientation, which always decreases the truth-claiming confrontee's concentrating ability, the confidence in the executor, because s/he count on the authority's credible protection, support – besides his/her consciousness – not just physically, but emotionally.

The separated confrontation premise could provide the possibility of uninterrupted flow of the execution. No one should come in every minute, nobody should knock at the door, nor should the office phone ring or the participant's or the presenter's personal cellular phones. There shouldn't be any sort of music device or a television turned on; it can't be interrupted in any way. In the room – as an almost imperceptible manner – there should be a video recording device. The confronted are recorded and informed about this – and this device records in good quality both the images and voices.

The separated, otherwise equipped rooms according to security factors, can induce tension, because the possibly repeatedly interrogated (such as accused) confronted, have always been taken to the usual office, and now something other is going to happen, something extraordinary. The member of the authority can picture it; he can also “play over it”. For example also: he can lead first him/her into the room, let him/her sit down, let him/her wait for a while maybe, and only after this lead in – maybe as a surprise – the other confronted.⁵

The office rooms, which are in use nowadays, where two or three detectives/interrogators operate and even perform confrontation (as well as other interrogations) at the same time, are completely inappropriate to execute a

⁵ I met in the Romanian literature with an approach – what I don't prefer - that the person believed to be sincere by the authority must be led in the room first where the confrontation will be held, just in front of the other confrontee, namely because the truth claimer will become confident, and the other one will be surprised because of this step. I found a clue in the same literature – a tactical element what I object to – that the persons who appeared at the confrontation are seated in a way where they are facing to the executive of the confrontation. Therefore their reactions, gestures and the reactions and answers to the asked questions could be well observed by the acting authority. However it is not impossible that the confrontees sit opposite to each other – adds the Romanian commentator. This tactical trick is often preferable, because persons who look into each others eyes need bigger effort to control their facial expressions, restrain their passions. See more detailed in: Sorin Alămoreanu: *Elemente de Criminalistica*. Capitoul XVI. Editura Alma Mater, Cluj Napoca, 2000. p. 287.

successful confrontation. There can't be a substantive – which is criminal psychology based and appropriate for the criminal tactical recommendations – implementation of focused confrontation. So it can be said - with a theoretical edge - that it already implies the failure if we use a room where it is impossible to create this intimate tensional base. And without this, neither theoretical nor practical result can be expected.

When do we execute the confrontation?

Its time is determined by the criminal tactics (within the investigation, its timing, day, part of day, hour), so it is always the law enforcement officer who decides in the particular case. The theoretical answer says: “Do it, when there is the biggest chance to win.”⁶ When does this moment come in the practice? This must be decided by the executor at all events. At most, we can record some considering aspects. These are for example:

a) Straight after of the interrogation of the accused, who committed a crime, the (capable) victim-witness, who provides the incriminating data, could be confronted, regardless of any part of the day.⁷ Afterwards, the accused calms down, rests, organizes his/her thoughts, defence, and becomes stronger in soul and in body alike. Maybe any surprise will be less effective. By contrast, at the “capture”, discovery, interception, at the first strike (*erste Angriff*), s/he is much more retarded, disappointed, precarious, worried, tired and tense. There is much bigger chance to bend the will, change the intention, the psychical burden, the witness's weight which comes from the truth-power. At this time the dismay, despise, hate, wrath, etc. is the most intensive, coming from the eyes of the victim/witness, and may have “magical power”. The “eyes appear as the souls' mirror”, then and there, and comes with hypnotic involvement and power. With a boxing metaphor, the sagged accused could be at last “punched” then and there, causing a K.O., and inducing the feeling that “nothing matters”, certain defeat-consciousness, and initiating the acquisition of additional evidence, confession, and facilitate the relief.

---

⁶ I must note here, that Mihály Tóth already formulated the confrontations in two most common instance when used as a surprise and a tactical trick:

The suspect knows one or more proof possibilities, against him/her, gives the method of the confrontation but s/he thinks that these evidence is known by the investigating authority.

The suspect doesn't know any proof possibilities, which is known by the investigating authority.

Tóth Mihály: Feloldható-e a béklyó? (Is the fetter resolvable?) Jogtudományi Közlöny, 1984/5. p. 283.

⁷ It could be called an “attack” tactics, which is accepted in the interrogation terminology. Distinguishable also: probative, tentative, attritive, inexorably accurate, zigzagive, fox-sportive, confessive. Out of these, the attritive and confessive is applicable at the confrontation, in my view. The primer element of these is the interrogative communication style, what is called by the criminal jargon as interrogation tone. Basically five behavioral styles are distinguished: factual-neutral, cold meaning, emotional, “pally” (as a “fellow”), hot-cold shower (good guy-bad guy) tones. See more detailed: Stüllenberg, H.: Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik. Polizeiliteratur, Düsseldorf, 1986.

b) However, it is uncertain if the victim/witness is able to undergo the confrontation right after the act, because of the acquired negative experiences. Secondary victimization⁸ and additional pain should be avoided then. The confrontation will be certainly unsuccessful, indeed the confronted is going to feel immediately the weakness, fatigue, uncertainty. The confronted could take advantage on the other party, and the whole act could have the opposite effect. We have to wait, until the victim/witness recovers, gets stronger, takes rest, and is able to endure the not easy, mentally hard situation.⁹

c) It may also be a case that it is worth keeping the confrontation for the end of the investigation, when all evidence is available. We need to make a decision in that case, when it can be highly assumed that the test won't give any results, and we don't provide any information of the authority to the untruth teller. I note here that the defender doesn't like to see in the record, and hear again the incriminating data (let to be seen after this to the D.A. and to the judge) on the confrontation (the defence attorneys prefers to avoid the confrontation). So when the defender (accused, attorney) strongly calls, propose, urges to keep a confrontation, then it is a sure sign. It's a sign indicating that the defence waiting for a result hopes (legally). I can formulate it this way: when the defence requires this, then we must think twice when it should be performed. The advice is then to plan and keep it for the end of the investigation, because the defence may see a tactical opportunity that criminalistics (science of investigation) and, within it, criminal tactics does not hold desirable.¹⁰

Failures of confrontation

Before we answer the next question, "how?", we could approach the negative side of the examined theme. So first we should list the possibly hazardous sources which we need to avoid, and only after this, move on to the tactical recommendations of "how to confront?" Listing the most frequently committed confrontation failures is important for learning the lesson and to preventing¹¹ them as well.

⁸ See more detailed written by the author: Erőszak a büntetőeljárásban. (Violence in the criminal procedure) *Belügyi Szemle*, 2003/2-3. pp. 205-213.

⁹ Gives big help in the process; the "forensic nursing", which is unknown in Hungary, but used in America. What is could be seen as a criminal-tactical "nursing". Its purpose is the nursing of the victim, (which is performed by the trained representatives of the authority) stimulating him/her to the most accurate testimony. (I note that the accused could also receive this, but it rather called as "defensing nurse", so as defender/protector, /spiritual, memorial/ support.)

¹⁰ Don't forget the existence of defence tactics – similar to the chess-theory (contains open, middle and endgame) – which is parallel with the criminal tactics. For example: the defence attorney; in protecting the accused's soul and to avoid the additional harassment, does not recommend participation in the confrontation and the testimony. The defence attorney defends a man, who is struggling with a fatal question (represents not an object but an affair), then the human aspects may be stronger than the defence-tactical interests.

¹¹ Although, it is not the "magic bullet", this could be useful to the executors: my "ten commandments" of criminal-tactics, which have been formulated by my professional experience:

1. The person performing the confrontation is not prepared; s/he misses planning, accurate person- and case-knowledge;
2. Timing is tactically too early or too late;
3. It is executed instead of identification;
4. The confronted are waiting in the same room before the confrontation;
5. The confronter tells even the family and acquaintances degrees into the face;
6. The executor presents the essence of the testimonies, instead of the confronted telling it to each other;
7. The questions are incomprehensible, obscure, and complicated. The questions are irrelevant;
8. Schematic repetition of statements and logging the report goes without any substantive act;
9. The eye-contact does not happen;
10. The confronted parties confess to the detective, not to each other, they don't see into each others eyes;
11. A hear-witness confronts with a fact-knowing witness;
12. The detective poses a "bluff"¹² in the course of the confrontation;
13. The executive of the confrontation is indefinite, impatient, degrading, threatening, uses sarcastic tone, significantly prejudiced¹³ (etc.) non-competent, and it is felt as well;
14. They keep the confrontation without any actual contradiction;

-
1. The examiner couldn't believe, but must prove!
  2. The examiner shouldn't maund, his/her words must have weight and substance!
  3. The examiner shouldn't hoodwink, cheat, just dribble!
  4. The examiner couldn't promise anything, then s/he always keeps his/her word.
  5. The investigator must be infinitely patient, so his/her case becomes definitive.
  6. The leading question is bad but without it an executor can't exist.
  7. The examiner must be half a merchant, actor and soul-teacher.
  8. The witnesses are the eyes and ears of the judicature.
  9. The material evidence is the witness, what you can't buy.
  10. The suspect is also human, just more accused as the examiner!

¹² I mean under the word "bluff" here; the non-recommended and inadmissible misleading-attempt of the freedom of will.

¹³ "English police officers are trained to be neutral in favor of acquiring precise and reliable information. The change from the confession-pursued police culture over to the truth-seeking behavior is yet rather difficult, because the expectations for the police are; the enemy-characterized work in the system. (The high-ranked police leaders feel, that if they change to the "new program" of neutrality, that's the sign of weakness, and it's straight against the police culture based on "tradition", "discipline", "masculine-image"/"macho-image"). Diametrically oppose, the American policemen are trained for using complicated psychological manipulations, including tricks and frauds.in favor of squeezing confession. These methods are legitimated by the courts in the way that observing the criminal judicature-system's "fair process", excludes any possible failure of the judicature. However, it is just matter of time, that America when must – beside of the trauma of their judicature system – review their interrogation methods and introduce a "truth-seeker" much more neutral – similar to the ethics and requirements of the "Police And Criminal Evidence Act" – strategy." See more detailed: Lidya Sear-Tom Williamson: British and American Interrogation Strategies. In.: Canter, D.V.-Alison L.J. (eds.): Interviewing and Deception. Dartmouth, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sidney, 1997, pp. 65-84.

15. They keep a half-parted confrontation, when the accused already (even previously) refused to testify;
16. The confrontation is performed on a closed-circuit video network;
17. Confronting a person of – appearing established - serious drunkenness and blackout under the act, and confronted with a fact-knower;
18. Unknown data and evidence are revealed, and handed over (without receive anything) for the accused;
19. The confrontation turns into a coarse, personating argument, which may end in a battery;
20. No one takes care of personal and material safety during the confrontation;
21. With a continuously pressurizing behaviour towards a confrontee, defender or attorney of witness, the interrogator does not interrupt the confrontation or release the control out of his/her hands;
22. The confrontation is led by a person who concentrates just on typing instead of leading it;
23. The execution of the authority is uninspired, schematic, routine-like, the detective's aims are pointless;
24. Neither tension nor "atmosphere" develops during the execution;
25. In keeping with the preconception of the authorities, malformed (incorrect, deficient) record is logged;¹⁴
26. Right after the change of the testimony neither the continued interrogation nor crime scene investigation (interrogation at the premise) takes place.

How do we perform the confrontation?

Bering in mind the long list of mistakes, almost inexhaustible answers could be given to the question "how?" – related to the interrogation also. To keep the channelling, I use the above mentioned stages of confrontation (preparation, execution, evaluation) as a "guideline"¹⁵.

A) I construct the preparation of a confrontation "the production of evidence" that is built on a guidance which is used in my professorship; its sounds like this: "Get prepared for your enemy!" This call-like suggestion could be useful and applicable for almost every act in criminal tactics (interrogation, proof-attempt, investigation). Without appropriate preparation,

---

¹⁴ The empirical research I performed led to there one-third (37%) of the asked persons detected incorrect record logs, made by the authorities. (For example: "the record doesn't contain my words, it was grammatically manipulated", "I don't sign the ideas of the police officer").

¹⁵ I can also say an artistic creation (play, novel, composition, etc.) have also a beginning, main part, and ending. It starts with the preparation and the opening of the confrontation, the main part is the asking-answering section, and ends with recording. The post-life is evaluation.

positive results¹⁶ can't be expected. This could be interpreted and desirable¹⁷ for the purpose of confrontation.

I'll explain the "what to do list" of actions during the framework of preparation of the law enforcement. These are:

- First of all, one must have precise case-knowledge, and must know the early confessions;¹⁸
- The place, exact time, range of participants and questions for the detected contradictions – either in a simplified or shortened way – must be planned. Also the order of the questions to clear the contradictions, the methods for tension-procreation, record-log, and execution must be planned;
- It is advisable to know what kind of human and social relations have influence on the confrontation process (such as: fear, social-dependence);
- Information must be gathered from earlier criminal records, registers, such as previous files related to discipline, misdemeanour, and work. Inspectors' reports and expert-judgments must be examined, too. From the statements of the colleagues the detective must investigate the accused (usually s/he is the one of the participants during the confrontation) pre-life, behaviour-mode, defence-style-practice, health status, his/her level of consciousness and intelligence. (The thorough preliminary mapping is felt by the deception-diligent person as if the police knew everything about him/her. This makes him/her to confess or change the previously given statement or at least shakes his/her well-built defence system, and breaks, bends his/her stubbornness.)

I attempt here to discuss the theoretical question whether the investigator should encourage the confrontation? Should s/he take steps, efforts in favour

---

¹⁶ Research results show that the interrogation of suspects could be more successful, if the interrogation of the victims and witnesses were more careful. They discovered, that "good evidence" needs time, and it is explicitly contradicts with the interrogation-method nowadays, which focuses on a quick result. See more detailed: Lydia Sear-Tom Williamson: British and American Interrogation Strategies. In.: Canter, D.V.-Allison L.J. (eds.): Interviewing and Deception. Dartmouth-Ashgate, P.C., Hants, Vermont, 1998. pp. 65-84.

¹⁷ Before the preparation to the confrontation there must be a course of evaluation and "check". Namely, if there are any better methods the examination can be continued with. If there is, if it is substitutable, or preventable in any other way, then it must be chosen because of its subsidiary-alikeness. The preventing, substituting methods which may include some example:

- Gradual showing of arguments during the interrogation. (from weaker arguments to stronger);
- Confrontation-alike, direct show up of the exhibits of the crime (physical, psychological consequences);
- Directed confrontation to subordinated facts, circumstances.

¹⁸ Not just the accused's testimonies and personality should be known by the prepared detective, but the witness-confessions and the possible confronting witness's personality also. Among the witnesses we can make a difference: voluntary (classical-honest-cooperating), hostile (who feels antipathy to the accused), friendly-feared (who afraid to confess the mistakes/untruths and/or afraid from the accused) reluctant-suspicious, silent, nothing-knower, disinterested, shy-ashamed, gabby-swanky, curious, influenced, mentally-physically handicapped, etc.) The confrontation-plan and the executive tactics must be adjusted to these specifications.

of that the reluctant victims, witnesses, or the possibly confession-refusing accused people to reconsider themselves and take part in the confrontation?¹⁹

From the criminal procedural aspect I have already explained my opinion related to the case of a victim-witness. So it is unfortunate – out of thousands of reasons - that a fearful, concerned, shy, precarious victim, witness (accused, if a penitent person) is confronted with a strong-minded, confident, experienced accused. Only in case of a surprisingly kept confrontation is it worth preparing, confirming, and encouraging the victim or witness, if the expected potential is possible. But the decision should be considered so that we shouldn't get the opposite effect and increase the possibly non-truth confessor's resistant ability and self-confidence²⁰. (And, among accused-partners, there is the risk of plot).

The word of a confession-refusing accused might not be the last, because s/he can say anything at any time or s/he is able to start to defend his/her right, and ready for the confrontation. It makes sense to use legal tactical elements or to attempt when the investigating authority sees reasonable hope to end the confrontation in a successful way. If the accused thinks logically (with the defence-attorney) then s/he is going to feel or know that it is not going to be good when the authority wants to keep the confrontation in that way. And predictably the persuasion-attempt leads to a failure in the practice. If the non-truth-teller wants to change the confession, then s/he can do it without a confrontation at any time. We can see it nowadays that the accused tries to avoid these things and they make declarations in advance saying that they don't want to take part or give a testimony at the confrontation. That is why the authorities do not perform the confrontation in the "old" way.

B) The execution of the confrontation must be done in a precisely thought-over and well-developed way. During the concretized execution, I'm a devotee of simplicity and concentration, which means: the legal notifications and presentation of the executive rules being presented by the detective, s/he can then concentrate on the substantive part of the interrogation. S/he concentrates on the main and accurate (concise, clear, and evidently understandable) questions. All of the criminal-tactical guidance (notes, text-

¹⁹ According to my questionnaire survey, half of the replying accuseds encourages considers confrontation appropriate in his/her case. According to their word: "...this is my last chance..." or "...I encourage it because I'm really innocent..." The non-preferants, avoiders say: "...non-expected things could be presented by the people...", "...I think that is unnecessary..." or "...Not always good, when truth comes to light..."

²⁰ As a practising examiner, Andrea Simon confirms my assumption who formulates like this: "...the theories don't negotiate the event of confrontation, when out of moral causes an honest "volunteered" participation can't be expected. I experienced it very often at the people who took part in crimes against sexual-morality. It is not a good and inhuman solution in these cases when we require the confrontation at all costs and it comes with a non-desirable solution because of the victim's anxiety and phobia of retaliation. Simon Andrea: Tanúvédelmi lehetőségek a hazai jogalkalmazás tükrében. (Witness-protection possibilities in the light of our domestic law-practice) Kézirat, Pécs, 2003. p. 22.

books of the domestic and international literature) wish to clear first the confrontees' - "good or bad" - relations²¹ to each other, except if it is unnecessary²². I'm not absolutely convinced that this contact-conversation must take place and that it is fortunate for the effectiveness from the confrontation's aspect²³. I do not know how it brings forward the method of confrontation if it comes to light that – as in the most cases – the confronted know each other from somewhere²⁴ or in the minor part they don't know each other. Then some of them add to that the use of a formal or informal mode of speech. According to my opinion, the opening relation could be discovered without clearing. I think it is possible to resolve the stress, which is not so fortunate here compared to the interrogative situation where the detective's goal is to terminate the flurry situation and to create a calm atmosphere. It seems to me that this is a relaxation-attempt for the possibly non-truth-teller (mostly the accused) – "*capitatio benevolentiae*". It does not serve the stress-procreation and reservation that is formulated in the psychological aspect. In the meantime I accept that we don't need that big tension, when it seems like an apparent contradiction or misunderstanding rather than an issue of lie or truth. In this case the detective must seek balance and calmness similar to the basic interrogation. I find that surprisingly many important questions are asked (and later precised) and the given reactions to them²⁵. If this does not work, then the knowledge of the degree of acquaintanceship is irrelevant and so is the questioning or the help of the defence-attorney. In spite of the fact that sometimes the accomplice or the victim-witness asks quite well either of the knowledge of the facts or because of his/her abilities²⁶. It might be a good method that persons confronted with the accused come after each other. Particularly the second and third is worthy because every following is less surprising and routine occurs, and we don't get any change or fracture on the

---

²¹ In the German practice the confronter must rate and justify his/her relation to the other confronting party.

²² The 23/2003. (VI. 24.) BM-IM joint regulation about the investigating authorities – under the direction of the Minister of the Interior - detailed rules of the investigations and the otherwise recorded investigation acts, shortly; according to the NYER's 52.§. The confrontees must be declared about their relation to each other, if it is "not obvious"... "It must be cleared also how they are related each other." Out of this formula it seems that after the opening question or without it we must ask about their relation each other whether it is "obvious" or not.

²³ I detected this standpoint in the German literature also. According to Stüllenber: "In the case of helpful subject, s/he could be explained. S/he could participate in the preparation of the surprise. Then the professionally unevaluable, and unnecessary conversations could be avoided. Naturally we must handle the accomplices other way because their reactions and intentions are unpredictable." Stüllenber, H.: Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik. Polizeiliteratur, Düsseldorf, 1986. pp. 58-77.

²⁴ For example: The confrontees are relatives. Regarding the 326 accused who participated in the empiric survey every ninth of them (38) met a relative during a confrontation. (Such as: sister, brother-in-law, partner, foster-parent).

²⁵ Joyful data that during my survey only 19 case (3,5%) revealed the detective's "tracking question".

²⁶ I recommend two of the following questioning methods to use during the confrontation, namely the opened (or direct) questions. The other methods are: controlled, distractive, self-evaluative, indirect, opened, managing ones. The two suggested above, are aiming at the goal, and must be asked in a way to force the – non-truth-teller – confrontee to act.

other side. After the second and third confronters the accused is becoming aware of the fact that the deceptive behaviour²⁷ is useless.

I recommend recording in report when a confrontation was substantively unsuccessful. The executive party can immediately concentrate on the following confrontation which might get effect. By contrast in nowadays practice the computerized-record logging and printing takes so much time that the tension and restlessness of the confronted flies away.

Theoretically it is not excluded to repeat a confrontation between the same persons. It might happen that new, unknown essential antagonism comes to light. If one confrontation was unsuccessful, it is not sure that the second one is also meaningless. The new data and facts shed different light on their relationship, the method of execution, its intensity, and atmosphere. The surprise power might come with the fact that the non-truth-teller would not expect a new meeting a repeated confrontation with the same person. I said theoretically the repeatedly held confrontation is not excluded but I never experienced it in the practice and it is not found in the empiric research, either.

During the execution we must take care of the security factors also. Partly the data-supply security should be taken care of, thus the debate and contrargumentation should remain in the mainstream of the investigation, and only the minimum information could be given out. On the other part, the safety of the participants must also be guaranteed. It is not allowed to find either an object or a tool nearby that can be used to harm each other.

“The *fighting cocks* must be protected from battery; at the same time let them *rampage*, but our eyes and ears must be opened. One can sometimes hear new things. When anger and excitement reach new peaks, it may happen that someone comes out with a brand new thing. One can find the yarn which s/he has searched for desperately.”²⁸

The confronted must be seated opposite each other; they must say the answers to each other and not to the confrontation executive. Care should be taken to provide for the appropriate distance between the confronting participants and for the escape routes. It belongs to the sphere of security that the participants shouldn't see into the documents or get access to the evidence. For the health-safety reasons, the participant who can't take the tension or the psychological stress – in case they are not able to notify the confrontation executive about that but the investigator notices it - the confrontation must be interrupted. It is inadvisable to repeat the confrontation, because the pro-

---

²⁷ Its inverse might also happen. It can happen in practice that one of the confronters who already testified that the accused committed the crime, „started to doubt during the confrontation, that s/he really saw or heard D.S. at the questioned night, but s/he didn't notice the authority before...” *Bírószági Határozatok* (Court Judgments) 2000/19'th case.

²⁸ See more detailed: Friedrich Geerds: *Vermehmungstechnik*. Verlag für polizeiliches Fachschriftum. Georg Schmidt-Röhhold, Lübeck, 1976. pp. 122-125.

cess shouldn't expose the participant's life to risk and the surprise-power has already flown away. As for the sequence of questions, I agree with the often stated recommendation²⁹ that the first question must be asked by the possibly truth-telling party. S/he speaks in the possibly non-truth-teller's face and the opponent reacts³⁰. This solution is dictated by our faith in the power of surprise. I also agree with Mihály Tóth's assumption that the first surprise could be the appearance of a non-expected accuser (usually a new witness). The first question by the detective³¹ asked from the new comer which excludes any calm-down-time for the opponent (mainly the negating accused). I think it is also appropriate that some questions and the reactions to them – by the defenders, witnesses, the confronted and attorneys - are prohibited to be asked by the confrontation executive. The most frequent reasons are: influence, guidance, suggestion, provocation, collusion, information exchange. It belongs to the maintenance of order when the detective does not let the defender, the attorney of the witness or the legal counsel of the victim to unduly distract the course of the confrontation – as a questionnaire-based survey related to law enforcement highlighted – or even answer the questions.

I think the most important factor in the execution is the authority, the confrontation executive, the detective, and the organizer. Don't forget that great significance is attached to his/her abilities and personality. This is also known and felt by the non-truth-tellers. Detected by just a few people the interrogated participating in the confrontation (“player”) pays also attention to his/her first “judge”; the detective. This applies “vice-versa”. S/he must transmit confidence, case-knowledge, and professionalism. Without these, s/he doesn't get prestige, and it weakens the other (maybe) truth-telling person's attempt at the same time.

The question might arise as to how an old trick is useful against a hardly manageable accused to get hidden information and confirm his/her guilt. This technique is known in America as: “Mutt and Jeff” (or saving the good guy). Out of the two detectives, one is tough, inexorable, antipathetic, and hard-handed, judges the suspect - and acts as if the suspect were a despicable person – to get the confession. On the other hand, the second detective acts as if s/he were worried for the welfare of the suspect. The application of this technique leads to a “straight fracture” between the two detectives. When being used the hot-tempered detective gets angry and leaves the room and leaves the suspect to the “likeable” colleague. Or the “likeable” detective criticizes the hot-tempered colleague and advises the suspect to cooperate with him/her and give a statement about the facts attached to the case, and

---

²⁹ For example: Bertalan Lázár: A szembesítés taktikai szabályairól. (About the rules of confrontation) *Belügyi Szemle*, 1966/12. pp. 887-893.

³⁰ My empiric research shows also that the victim was asked firstly by the authority in the two-thirds of the events.

³¹ Mihály Tóth: Feloldható-e a béklyó? (Is the shackle resolvable?) *Jogtudományi Közlöny*, 1984/5. p. 286.

then s/he will arrange that the hot-tempered colleague is taken off the case. Regardless of the assumed roles, the goal is that the suspect should feel it is better to collaborate with the “likeable” detective, than to tolerate the other detective’s harassment. This technique is only expedient in the basic interrogation because in the confrontation the detective(s) are/is just (a) side-actor(s). Plus the “bad” or “strong” detective may cause fear in the possibly truth-teller often in the victim-witness that may cause his/her indetermina-tion, nothing changes on the other hand and it leads to undesirable consequences.

During the confrontation, other detective practices, suggestions, tactics, communicational tools could also be used in order to prompt ‘bringing the denying accused to his senses’. Such as:

- Indicating that further denial is meaningless, since he sees, hears with his own eyes and ears the accusing data from a certain person;
- Pointing out further contradictions, evidence other than the already mentioned;
- Mentioning the possibility that with acknowledging the confronted person’s real (and not more) role could be cleared in the crime with which the ground for sentencing can weaken; but there cannot be a promise of any benefit or future release;
- Referring to the confronted person’s integrity, general moral conduct, liability;
- Appealing to emotions, such as mentioning the moral of his family;
- Drawing attention that confession is always the first sign of regret valued by the court, and can have an effect on the final decision;
- Referring to the general experience of the detectives that relief, telling, helps the confronted in surviving, in everyday life and mental state.

C) Evaluation of the confrontation belongs to its “past life”. It is too soon to evaluate which part did not lead to success and where there was no change at all. It can be done mentally, but there is no need to record or draw up in the end of the report as I have already mentioned in the previous chapter. In the report, I suggest writing only one sentence saying that the confrontation between X and Y was unsuccessful.³²

Detectives should not get desperate in such cases and by no means should they show disappointment in front of the confronted persons. A detective has to notice it with ‘poker’ face, moreover he has to show a kind of frigidity of which the probably lying confronted thinks that this is not important and the authority have a card up their sleeves.

---

³² At the same time it is possible to draw other suspicions, versions, categories in reliance with the confronted persons’ reliability. So hypothetical levels of reliability can be: reliable, hypothetically reliable, possibly reliable, possibly deceptive, presumably deceptive, and deceptive.

It is more remarkable if something substantive happened, if something new has occurred from one or both of the persons. In case of some little or essential change it is practical to record a continuous confession in accordance with the confronted person's position. However, it may happen that because of the confrontation someone's position in the criminal procedure changes as legal practitioners say a suspect becomes a 'weak' suspect from being a 'strong' witness. (More shrewdly 'from weak witness he becomes a strong suspect.')

If the confronted accused changes from denial to confession, then a detailed continuous confession with the knowledge of the accused has to be recorded immediately and it cannot be changed.³³

Then we have to touch upon the motive of confessing, not just to the questioning of the facts. The interrogation can take place during crime scene investigation (interrogation at the crime scene), where the accused can show the routes on the spot, the crime scene, the events, the order of the events, the facts and some pieces of evidence (tool, catch, etc.) which can only be known this deeply by the one who really committed the crime.

In the evaluating period, it is necessary to consider the mistakes (faults/errors) made during the confrontation and to plan the possibility of correction. By all means it must be done so that the lesson can be formulated and thus errors can be avoided next time.

Who should be present at confrontations?

The question intends to answer who should be present at the confrontation beside those who are mentioned by the legal procedure and coordinators of authority.

The circle of participants of the confrontation is determined from a tactical point of view determining whose present is advantageous. Are two detectives necessary or is one sufficient? Considering the requirements of today's recording, two persons representing the authority are beneficial. One of them is drawing up the minutes almost silently in the background, continuously recording, at the same time he can watch over security/safety factors while in the meantime the other one is leading the real confrontation.

In the case of a minor, presumably truthful, being confronted, the presence of a confidential person, such as his/her legal counsel, attendant, teacher, relative, or psychologist could be an encouraging factor.³⁴

---

³³ For this, many of those who apply the law use the expression "cancelling" the confession in a wrong way. No confession of the accused can be cancelled according to the Miranda rules. The things he once said, owing to the warnings, can be regarded as evidence and do not disappear. So we can only talk about changing the confession.

³⁴ The European treaty of 1983 – about the compensation of the victims of violent crimes- also declares that "the victim –in every phase of the procedure – shall be interrogated in a way where his personal situation and rights and dignity are taken into account. Children and mentally handicapped or sick persons

It is not an exaggeration saying that the same effect predominates if the accused is also represented by his lawyer. It derives from its catalyst, “tranquilizer” function that increases the sense of security, moderateness, which works against the result of the confrontation.³⁵ That is why the above mentioned function – detailed at the question ‘when?’ - Of the “lawyer-free” confrontation immediately after catching is valuable.

The lawyer of the witness, the plaintiff’s legal representative, can also be an encouraging factor whether on the side of the truthful person or the liar in case of whom telling in the eye doesn’t lead to a change.³⁶

My complete prohibiting suggestion refers to confronting children³⁷ that is held³⁸ by criminal tactical reasons as well, since we can count on – moreover we have so far mentioned fear³⁹, or its consequence – outer influence, weakness in their case, which is unwanted during the confrontation.⁴⁰

In one practical case the investigating authority interrogated the minor aggrieved party as a witness who had to recall his experiences he had felt during the crime against him when he was examined by the psychologist specialist. Later due to the changed defence of the suspect a new psychological examination was ordered to be held, after which the expert added that he didn’t recommend further interrogations or confrontations for the sake of the

---

– obviously and if it is possible – may be questioned in the presence of their parents or custodian, respectively someone who has medical skills to help them.” I regard this to be a standard in case of confronting. See in more details: Hajdú Magdolna: A bűncselekmények áldozatainak védelme (The protection of the victims of crimes) *Belügyi Szemle*, 2002/2-3. p. 163.

³⁵ My survey made among law enforcement officials shows that in the case of an experienced detective, there is no significance of the presence of the lawyer or the lawyer of the witness regarding the tactics of the confrontation though there is less probability of efficiency in case of “lawyered” cases.

³⁶ The uncertainty of the witnesses’ (plaintiffs’) confession occurs in the German literature as well: “Despite of the fact that most witness would like to help jurisdiction, their confessions are not complete or can be evaluated differently because of their mistakes. Then some of them deliberately make a fake confession. It applies to the plaintiffs too.” See in more details: Ackermann-Clages-Roll: *Handbuch der Kriminalistik für Praxis und Ausbildung*, Kapitel XV. Gegenüberstellung-Lichtbildvorlage Richard Booberg Vorlag, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, 2000. p. 481.

³⁷ In my empirical research 1% (altogether 5) as children under the age of 14, and 7% (39) as children between the age of 14 and 18 took part in confrontations. Confrontation between relatives occurred in 24 cases (4.4%).

³⁸ This point of view predominates in the German literature as well. “Children under the age of 18 can only take part on identity parade. Confrontation cannot be applied in case of minors.” Stüllenberg, H.: *Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik. Polizeiliteratur*, Düsseldorf, 1986. pp. 73-75.

³⁹ Referring to fear, Peters also did some research, in which “the children watched a mock robbery. Afterwards some of them were interrogated in the presence of the perpetrator. In this group five times fewer children talked about the previously seen actions than in the other group, where the questioning happened without the perpetrator.” Peters, D.P.: *Confrontational stress and children’s testimony: some experimental findings*. Idézi: Kulcsár Gabriella: A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei (The possibilities of distorting related to the information content of children’s testimonies). In: Gál I.-Nagy Z.(szerk.): *Informatika és büntetőjog*. (Informatics and criminal law) PTE ÁJK, 2006. p. 125.

⁴⁰ For the tactics of confronting children under the age of 18 see: Friedrich Kleinschmidt: *Lehrbuch für den praktischen Kriminaldienst*. 1953. pp. 170.-180.

psychical development of the child as they tend to fix the horrible experience and the awareness of being a victim.

This danger also exists in the case of juveniles and avoiding this is the responsibility of the confronter. If this danger exists, we must decide not to perform the confrontation. In case we experience it during the execution of confrontation then it has to be led into a different river or has to be finished. The intermediate decision is better than the omitted or ad-journed one.

I must remark that the confronter has to take into consideration that the confronted juvenile, particularly the minor mentality differs in every aspect from the adults. Usually they do not concentrate on everything that surrounds them, but they definitely do on the things that have impact on their emotions. We can say that they are good observers and if they are part of an activity, they quite exactly remember what happened. They often remember such tiny little facts over which adults would pass. On the other hand, we have to take into account that the representatives of this age-group cannot contemplate the events critically; furthermore they are unable to analyze and to relate. Their fantasy is lively and often compound, combine with reality in their afterimages.⁴¹

We must not forget that the dream of the children is to grow up; therefore they are often sensitive to being treated like minors. If the detective treats them as “equal” partners, they become honest, their self confidence rises, and that is a beneficial power in case of confronting them.

In our case the preliminary data search is also necessary during the preparation for the confrontation since at every stage of their lives they have their special distinguishing features which must be taken into consideration before and after the special interrogation. The detective has to gather all the relevant information about the minor’s character, has to obtain a clear picture of his/her personality, as well as about his/her environment, in which he/she was raised. For example, making a study on the environment, by questioning the minor’s relatives, teachers, neighbours, and acquaintances or rather with the help of the thorough preliminary interrogation. We have to plan the confrontation by paying respect/considering the data coming from these.

I reckon that after the crime has happened, their interrogation, questioning or confronting should take place as fast as possible, as they are easily suggestible. In their case, we must take care that they should not be sleepy, tired, and hungry but feel comfortable, especially if the truth is on their side. Complete separation is especially recommended before confronting, avoiding to be awaited, as well as the use of the specially furnished, neat confronting room built for this purpose. Finally, confronting should be done by such

---

⁴¹ Gyula Cserei: The success of the rights of the plaintiff *Belügyi Szemle*, 2003/2-3. p. 127.

a person⁴² who has attended a related special training and who has the ability of understanding and has patience.⁴³

In relation to confronting a woman and a man, the detective has to pay attention to the fact that the weaker gender should not feel any kind of psychological impact, humiliation, or secondary victimization. We can say the same in the case of confronting old-aged, physically and mentally weak persons.

It is not impossible to confront deaf, mute, or even deaf-mute persons since handicap with its compensation of strong gesticulation can be a psychological advantage. The accused confronting with the aggrieved party-witness may feel compassion, stronger regret that can even increase the burden of conscience, the desire for disclosure, and the need for asking for forgiveness.

I have the same conclusion in the case of confronting foreigners, non-Hungarian speakers. Employing an interpreter in itself makes the confrontation impossible, meaningless/pointless, since the power of telling to one's face psychologically groundless.

There is also another question: can we confront a hearsay-witness? My answer is a definite no. Especially because of such criminal tactical reasons, since witnesses like this lack the power and faith derived from knowledge of reality, perception of reality, such as is required for the powerful, suggestive telling to one's face. On the other hand, the confronted also senses the hearsay-fact and it gives him a chance to attack.

My point of view is the same in the case of – though I have not experienced it in practice – confrontation through video. I do not see its point or any grounds for it. Even with the best technical support we cannot achieve the real effect of the face to face confrontation, the human co-gency through our senses. If we want to protect the confronted person, we'd rather set aside confronting and apply it as a supplementary action.

For what purpose/reason shall we apply confrontation?

In answering the final question, I regard Endre Bócz's division, according to which we can talk about the following cases, and which I have completed below, most suitable:

⁴² Gabriella Kulcsár has written a detailed study on the distortion of data in confession of children. "A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei" (The possibility of distortion of information content in the testimonies of children) címmel. In: Gál I.-Nagy Z. (szerk.): Informatika és büntetőjog (Informatics and criminal law). PTE ÁJK, Pécs, 2006. pp. 119-132.

⁴³ It is not to be ignored that minors may make imprecise or false testimonies unintentionally even at the interrogation before the confrontation. Some of them make false testimonies without any motive but very often they act on shame, fear or false solidarity. In such cases the reasons for the imprecise testimonies have to be explored before the confrontation. The investigator should apply methods that help focusing on the details and stimulate memories with associations. It is worth reconstructing the events on the crime scene.

- a) Unnecessary:
- if in a previous procedure (e.g.: “private” charging procedure) they tried to clear the contradiction, though it was not successful;
  - if the bearing of the case is simple, in a single phase action the accused denies regardless of the completely concordant evidence, while he knows the statements of the witnesses;⁴⁴
  - if several witnesses make a concordant confession to the same piece of evidence, and the “authority” confronts with one or two of them unsuccessfully, then it is certain that no more is needed.
- b) Practical:
- if there are differences in the statements of the witnesses, not by conflict of interest, rather perceptive and observing variances that could be eliminated.
- c) Definitely required (cannot be omitted):
- if one, or both confessions are doubtful;
  - if either of the opposite confessions seems to be true, made by a person from whose connection with the other person we should be afraid of his being influenced and perhaps later he may change his true confession. In a case like that it is harder to justify the changing of the confession made during the confrontation than to justify the confession without the presence of the accused.⁴⁵
- d) Hopeless (according to Mihály Tóth, we can talk about the following):
- in case of a multiple offender a hard-headed and unscrupulous perpetrator (suspect);
  - if the accused has already changed his confession several times;
  - if the opposite confessions previously became known for example: the accused persons are at large;

---

⁴⁴ As it is drawn in the American literature: “An effective interrogator has to be qualified in several areas of art and science. He has to possess such ability with which he can utilize psychological techniques, and combine the versatility of an artist and the ability of persuasion of a vendor. His cogency, fortitude and persistency are crucial to his success. The interrogator must be sympathizing and be objective at the same time. He must make a close connection with the persons from whom he wants to get information. Positively resolved approach, the ability of creating faith is as important as orientation of topics relating to the general intelligence in order to make a common ground with the interrogated person to promote conversation.” Swanson: *Criminal Investigations*. 1981. pp. 83-95.

⁴⁵ “It is clear, why we leave the confronting of minors to interrogators who are corresponding and have corresponding qualifications/skills, mentioning the social workers who work with children, the female members of the authorities, though they are more often competent in the case of girls, and younger boys. Beyond their ability of understanding and sophisticated senses, the interrogators of children must be experienced and have to have huge patience.” See in more details: Friedrich Geerds: *Vernehmungstechnik* Verlag für polizeiliches Fachschrifttum, Georg Schmidt-Römholt, Lübeck, 1976. pp. 174-177.

- if we have to confront him with a foreigner and an interpreter is needed.⁴⁶
- e) Should be avoided:
- if either of the persons is living in the same household with the presumably lying accused, particularly if he is under his nursing, custody or rather his spouse, companion or child;
  - in case of a young, very old, neurotic - presumably truth-telling - plaintiff-witness;
  - if the witness is reluctant with a reason;
  - if the confrontation is tactically (because of protection of information and the witness) not desired, or rather disadvantageous.
- f) Permitted:
- if any of the confronted persons is a minor;
  - if any of the confronted persons is blind;
  - if the accused has denied to make a confession, the active participation;
  - if the witness bears any ground for exemption, exclusion.

In summarizing the *why / what reasons for is confrontation applied?* question, I can answer the following:

- a) for correcting the consciously false confessions/statements,
- b) for correcting the mistakes non-deliberately made in the false confessions,
- c) for establishing that the contradictions from different confessions cannot be cleared up that way, so we have to search for other possibilities of determining objective facts.

Final thoughts and recommendations

The concept, types (and grouping) of confrontation is clarified. As an evidentiary procedure it is distinct and it can be well distinguished in the criminal procedure law and from other truth seeking methods applied in criminalistics as well. Consequently, it can be well distinguished from the following procedures: interrogation, identity parade, attempt to prove the case, onsite investigation, search/body search, parallel hearing of experts, polygraph and cross examination.

⁴⁶ According to the expression of one of the German literature it is “useless”, if the accused does not make a confession despite of the pieces of evidence. As long as the guilt of the accused is proved with the help of witnesses and objective evidence and there is no chance that his confession comes to a result, in the case of opposite confessions confrontation is not performed. If the situation is not obvious and confession stands against another confession despite of deploying all criminalistic possibilities then confrontation is necessary in order to clear up the situation. See in more details: Die Vernehmung von Zeugen und Beschuldigen. Ministerium des Innern. Publikationabteilung. Berlin, 1971. S. 119-124.

⁴⁷ Bócz Endre: A kihallgatások szervezése.(Organizing interrogations) Belügyi Szemle, 1973/1. pp. 96-97.

Contrary to the original intent of the jurisprudence and the legislators, the emphasis of confrontation is now also on the investigation and not on the trial stage. I myself support the above mentioned idea, especially on the basis of the arguments referring to the crime-solving tactics I have expounded in the respective chapters.

I suggest the present legal regulation to be amended as follows: in case of minors application of confrontation should be excluded and on the other hand executives should get possibility to record it in the report of the investigation – instead of the minutes of it.

In my view we can't speak about obligatory confrontation; moreover, there are several confronting methods resulting in excluded evidence.

The following belongs to the novelties regarding the recommendations of the tactics related to criminalistics:

- establishing a separate room for confrontation;
- omission of starting question(s) related to 'finding relations' in the process of carrying out confrontation;
- omission of recording meta-communicational and physiognomic signs;
- in case of unsuccessful confrontation a report is advised to be prepared instead of drawing up the minutes;
- the following idea should be borne in mind: a planned and thorough preparation and an intensive and focused performance of the confrontation is sure to result in a better outcome. Therefore the faults of the tactics of confrontation that are likely to be committed and the ones that have been told about in detail can be avoided with greater chance.

References:

1. Ackermann, R.-Claeges, H.-Roll, H.: *Handbuch der Kriminalistik*. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart,München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, 1997.
2. Alămoreanu, Sorin: *Elemente de Criminalistica*. Capitoul XVI. Editura Alma Mater, Cluj Napoca, 2000.
3. Aleksić-Škulić: *Kriminalistika*. Beograd, 2004.
4. Arntzen, F.: *Vernehmungpsychologie*. München, 1989.
5. Bachmaier Winter, L.: *Mutual recognition and procedural safeguards: the Proposal for a Council Framework Decision on certain procedural rights in criminal proceedings in the European Union*. In: Tomasek, M. (ed.): *European Law and National Criminal Legislation*. Právnická fakulta Univerzita Kalova v Praze, Pravna fakulteta Univerza v Ljubljani, Praha, 2007. pp. 270-281.
6. Bócz Endre: *A kihallgatások szervezése*. (Organizing interrogations) Belügyi Szemle, 1973/1.

7. Clages, Horst: *Kriminalistik. Lehrbuch für Ausbildung und Praxis*. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart-München, 1997.
8. Fabian, T.-Stadler, M.A.: *Polygraphietest im Ermittlungsverfahren*. Kriminalistik, 2000/9.
9. Fenyvesi Csaba: *Szembesítés. Szemtől szembe a bűnügyekben*. (Confrontation. Face to Face in Criminal Cases) Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2008.
10. Fenyvesi, Csaba: *Teoreticke modely ziskání „kriminalistické” Novely ceny*. Policajná teoria a prax. Bratislava, 4/2006, pp. 45-52.; *Kriminalistika*, Praha, (Prága) 2007/1. pp. 49-52.
11. Geerds, F.: *Vernehmungstechnik*. Verlag für Polizeiliches Fachschrifttum. Georg Schmidt-Römhhold, Lübeck, 1997.
12. Herke, Cs.-Hautzinger, Z.: *The Hungarian Criminal Procedure Law*. Pécs, 2006.
13. Javovszky, T.: *Zeugenvernehmung mit Video*. Kriminalistik, 1999/7.
14. Kegel, Zdislaw: *Remarks on Evidence in the Polish Penal Law Procedure and Crime Detection*. Acta UW. Prawo 2000 nr. 272 pp. 231-244.
15. Kertész Imre: *A szembesítés: (Confrontation)* In: Illár Sándor (szerk.): *Krimináltaktika*. Rejtjel Kiadó, 1998. Budapest, 131-138. o.
16. Krajník, Václav a kolektiv: *Kriminalistika*. Akadémija Policajného zboru v Bratislave. Bratislava, 2002.
17. Krivokapic, Vladimir: *Kriminalistika taktika*. Policijska akademija, Beograd, 2005.
18. Kube, E.-Störzer, H. U.-Timm, K. J.: *Kriminalistik*, I-II. (Handbuch für Praxis und Wissenschaft). Stuttgart, 1992-1993.
19. Kulcsár Gabriella: *A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei (The possibilities of distorting related to the information content of children's testimonies*. In: Gál I.-Nagy Z.(szerk.): *Informatika és büntetőjog*(Informatics and criminal law) PTE ÁJK, 2006. pp 119-132.
20. Lázár Bertalan: *A szembesítés taktikai szabályairól. (Tactics of Confrontation)* Rendőrségi Szemle, 1960/12.
21. Maver, Darko: *Kriminalistika*. Ljubljana, 1997.
22. Metenko, Jozef a kolektiv: *Kriminalistické metódiya moznosti kontroly sofistikovanej kriminality*. Bratislava, Akadémia Policajného Zboru v Bratislave. Bratislava, 2004.
23. Mészáros Bence: *A fedett nyomozás a bűnüldözésben. (The Covered Investigation)* Ph.D. értekezés, Pécs, 2011.
24. Mircea, I.: *Criminalistica*. Editura Lumina Lex, Bucuresti, 1999.
25. Modly, D.: *Pirucni kriminalisticki leksikon*. Sarajevo, 1998.
26. O'Donohue: *Handbook of Forensic Psychology*. Academic Press, 2004.

27. Odenthal, Hans-Jörg: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, 1992.
28. O'Hara, Charles E. - O'Hara, Gregory L.: *Fundamentals of Criminal Investigation*. Springfield, 1981.
29. Simonović, B.: *Kriminalistika*. Kragujevac, 2004.
30. Pavisic, B.: *Uvod u kriminalistiku*. Zagreb, 2002.
31. Pavisic, B.-Modly D.-Veic, P.: *Kriminalistika*. Zagreb, 2006.
32. Stüllenberg, H.: *Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik*. Polizeiliteratur, Düsseldorf, 1986. pp.58-77.
33. Swanson, Ch.R.- Chamelin, N.C.-Territo, L.: *Criminal Investigation*. Random House, New York, 1981.
34. Szilovics Csaba: *Csalás és jogkövetés az adójogban. (Fraud and Legal Behaviour in Taxlaw)* Gondolat, Budapest, 2003.
35. Tóth Mihály: *A szembesítés béklyójában. (Binding of Confrontation)* Jogtudományi Közlöny, 1984/3. 139-145. o.
36. Tóth Mihály: *Feloldható-e a béklyó? (Unbinding of Confrontation?)* Jogtudományi Közlöny, 1984/5. 282-287. o.
37. Tremmel Flórián: *Szembesítés. (Confontation)* In: Tremmel Flórián-Fenyvesi Csaba-Herke Csongor: *Kriminalisztika*. Tankönyv és Atlasz. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. 384-391. o.

проф. др *Чаба ФЕЊВЕШИ*

Правни факултет Универзитета у Печују, Мађарска

UDK – 343.131.4 (439)

Прегледни научни рад

Примљено: 17.11.2012.

Суочавање као метод утврђивања истине - криминалистички аспекти

Апстракт: Аутор је спровео посебно емпиријско истраживање у Мађарској, чија је тема била суочавање као правно-психолошко-криминалистички инструмент утврђивања истине. Студија је обухватала резултате испитивања документованих случајева, мишљења правних службеника и научне закључке, посебно са криминалистичког аспекта. Са ауторовим новим тактичким препорукама везаним за методологију предузимања саме радње, суочавање се може примењивати на ефектнији начин, уз скраћење времена неопходног за његову примену.

Кључне речи: суочавање, признање, докази, тактичка грешка, припрема суочавања, засебна просторија, утврђивање истине.

Дефиниција суочавања и основна питања тактике суочавања

Решавање противречности које су инхерентне признању у кривичном поступку често подразумева и примену криминалистичко-тактичке радње суочавања. Истина ће у крајњој инстанци бити садржана у, како то говоре криминалисти, одговорима на *седам златних питања*. На питање: „Шта је суочавање?“ може се одговорити процедурално.

Што се дефиниције тиче, такође сматрам да би она требало да буде прецизнија у смислу да формулација *више од једног лица* једино и искључиво може да значи два лица, ни мање ни више. Уколико би се односила на једно лице, то би очито потпадало под категорију ислеђивања уопште и очигледно не би било конфронтације; уколико би се односила на више од два лица, то би довело у питање психолошке и криминалистичке разлоге за само постојање ове тактичке радње.¹ Ути-

¹ Треба поменути да је овај институт непознат у домаћим (мађарским) управним и прекршајним поступцима (поступцима за ситне преступе). Међутим, *Законом о грађанским парницама*, из 1952. године, он је предвиђен чланом 173 (4), који каже: „Уколико је сведочење једног сведока у супротности са наводима другог сведока или наводима лица које се испитује, отклањање противречности покушаће се суочавањем, ако је то неопходно.“ Кењел (Miklós Kengyel) истиче да, „пошто се мишљења везана за ефикасност суочавања значајно разликују, прилично се ретко примењује у цивилним поступцима.“ Детаљније видети у: Farkas, József-Kengyel, Miklós, (2005). *Bizonytás a polgári perben*

сак је да стручна литература заузима јединствено становиште наводећи да је „суштина суочавања посебно *комбиновано* ислеђивање, самостална истражна (процесна) радња у оквиру које се више од једног лица испитује истовремено како би се разрешиле евентуалне противречности присутне у претходно датим исказима испитиваних лица.“²

У овом раду акценат је стављен на питања *где, када, ко, с ким и зашто*.

Институт суочавања се може истраживати на више начина, у зависности од његових сегмената. Они обухватају:

- припрему за суочавање (тзв. *претходни живот*);
- извођење суочавања (почетак, питања и одговоре, додатна питања, сугестије, документовање и одржавање реда), и
- евалуацију суочавања (*живот после* – који се може односити на грешке).

Што се трећег аспекта тиче, извесне различитости и посебности могу бити везане за лица као што су:

- деца;
- малолетници;
- жене, и
- особе са посебним потребама (нпр. глува, нема или глувонема лица).

Ови приступи посматраној појави у великој мери се преклапају, како уопште, тако и у погледу посебних тактичких препорука. У овој фази рада настојаћу да их сведем на минимум. Нпр., они ће бити разматрани кроз одговор на *златно* питање *како*, док ће лица са посебним потребама бити предмет разматрања у делу који се односи на питање *ко, са ким*.

Шта је суочавање са аспекта криминалистике?

Поред процедуралног одговора, постоји и форензичко-тактички одговор на питање *шта*, а то је да суочавање није ништа друго до посебно ислеђивање засновано на конфликту. У случају да неко лице не сарађује са иследником, намерно искривљује или занемарује реалност,

---

[*Evidence in Civil Actions*]. KJK, Budapest, стр. 155. (Следеће одлуке грађанских судова садрже барем помен примене суочавања у пракси: 2003/357, 2003/286, 1999/570, 1994/409, 1985/406 и 1981/75).

² Tremmel, Flórián-Fenyvesi, Csaba-Herke, Csongor, (2005). *Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz [Textbook and Atlas on Criminalistics]*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, стр. 385. Слична дефиниција може се наћи и у немачкој литератури: „Суочавање, које служи за разрешавање противречности јесте истовремено ислеђивање лица која су већ претходно испитана и чији се искази међусобно битно разликују.“ Ackermann, R.-Clages, H.-Roll, H., (1997). *Handbuch der Kriminalistik*. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden. Према француском речнику кривичног права, суочавање је „супротстављање сведока, сведока и жртве или сведока и осумњиченог. Тако се њихове тврдње могу проверити, упоредити и одмерити у присуству и једног и другог.“ *Dictionnaire de droit criminel*, (1992). Dalloz, Paris.

биће, током суочавања, конфронтирано са иследником и сведоком, односно сведоцима који су дали другачије исказе. Конфликтна ситуација током испитивања, као што је познато у литератури, решава се прикупљањем доказа и њиховим презентирањем ислеђиваном лицу. Слично као и у случају третирања других доказа, друга жртва/сведок или оптужени, као и њихови искази, користе се као доказни материјал за суочавање. Суочавање се сматра тестом или провером поузданости зато што поставља питање кредибилитета, доследности и истинитости исказа.³ Ова три захтева одлучују о коначној одлуци суда о прихватању – дискрецији – прихватљивости сведочења. Могуће је да се током суочавања установи, свесно или случајно⁴, да управо лице које је доставило информацију, жртва, односно сведок, или лице оптужено за саучесништво, треба да буде дискредитовано, а да се за исказ оптуженог установи да је аутентичан и веродостојан.

Где се врши суочавање?

Прво формулисано питање јесте *где*, тј. где вреди, где мора и где је препоручљиво извести суочавање. Суочавање није везано за неко конкретно место или ситуацију (изузев у случају покушаја да се нешто докаже или да се изазове препознавање на први поглед), тако да се може одржати у службеној просторији институције која води истрагу. Ово је, штавише, пожељно, зато што страна која води случај *игра на домаћем терену*, има више самопоуздања зато што познаје и воли тај амбијент, може одлучно и безбедно да вуче потезе и да се понаша током суочавања. С друге стране, *непријатељска страна игра на гостујућем терену* и, у овом случају, оптужени, који се вероватно не прилагођава реалности, углавном негира оно што му се предочава. Сама службена просторија, службено окружење, такође ствара тензију. Стога није препоручљиво одржавати суочавање на *домаћем терену* лица које се подвргава суочавању, нпр. на његовом радном месту или месту боравишта. Сама службена просторија, по мом мишљењу, није довољна. То би пре требало да буде просторија посебно намењена за суочавање. Требало би да је толико специфична и прилагођена потребама ефикасног предузимања суочавања у смислу да буде резервисана само за ову намену. Просторија треба да буде невелика, али комфорна за најмање три особе. Уколико је превелика, умањиће ефекат пожељне тензије, али ако је минијатурна попут *мишије рупе*, биће прилично фрустрирајућа за две, још више за три особе, па самим тиме није прихватљива ни пожељна. Потребно је водити рачуна да има довољно места за *ауру* сваког појединачног учесника, јер превелика близина интрузије у лични

³ Начелно, термин *реализам* подједнако је *опасан* као и израз *очигледан*.

⁴ Не заборавите да постоји реалан основ за изреку да је *коинциденција најбоља полиција*.

простор изазива осећање одбојности или одвратности, што не доприноси емоционалној стабилности и комфору лица које даје признање и које вероватно говори истину. Неутрална, за ову намену одабрана локација, не може бити превише стимулативна у погледу намештаја, декорације или звука (нпр. радио не треба да буде укључен, нити треба да се чује бука са улице), не треба да одвлачи пажњу особа које се суочавају и мора бити довољно осветљена. У том смислу то не може бити нека тамна или мрачна просторија. Када се комуникација одвија директно, лицем у лице, за то је потребна добра видљивост, што такође иде у прилог иследнику чија је пажња усмерена на два колосека – безбедносни и тактички. Изузетно је непожељно да у просторији буде било каквих духовитих, саркастичних цртежа, етикета или колор фотографија обнажених тела, које се, нажалост, и дан данас могу наћи у просторијама за ислеђивање. Такве ствари одвлаче пажњу не само учесника који припадају одређеним категоријама лица (као што су деца, малолетна лица, жене), него и пристојним, цивилизованим особама, јер изазивају осећања неодобравања, нелагоде и дезоријентације. Ово увек смањује способност концентрације лица које говори истину у процесу суочавања, као и његово поверење у иследника јер, поред своје чисте савести, рачуна на његову веродостојну заштиту и подршку – не физички, него емоционално.

Одвојена просторија за суочавање требало би да омогући неометано одвијање поступка суочавања. Нико не би требало да улази сваког часа, нити да куца на врата, а телефон у просторији не треба да звони, као ни приватни мобилни телефони учесника суочавања, па ни службеног лица које је за то задужено. Не би требало да буду укључени радио и телевизијски уређаји, нити би требало да буде ометања било какве друге врсте. Просторија треба да буде опремљена уређајем за снимање видео записа на готово неприметан начин. Лица која се суочавају треба да га виде и буду обавештена о њему, а уређај треба да обезбеди квалитетне снимке њиховог изгледа и гласа.

Одвојена, али на други начин опремљена просторија, у смислу безбедносних фактора, може да проузрокује тензију, зато што је лице које се евентуално поново ислеђује (нпр. оптужени) обично већ било у некој одређеној канцеларији, а сада ће се догодити нешто другачије, нешто необично у тој другој просторији. Представник власти може да фотографише просторију за суочавање или нешто слично. На примар, може најпре увести једно лице и ставити га да седи у њој, оставити га да чека неко време, а тек онда увести – можда као изненађење – друго лице које треба да се са њим суочи.⁵

⁵ У румунској литератури наишао сам на један приступ – који ми се не допада – према коме се лице за које се верује да је искрено мора увести прво у просторију у којој ће се вршити суочавање, а пред другим учесником суочавања, јер ће, наиме, особа која говори истину одавати самопоуздање, а она друга ће бити изненађена овим поступком. У поменутој литератури нашао сам и податак – што је

Службене просторије у којима раде два или три детектива/иследника и у којима се, готово уобичајено, врши суочавање (као и ислеђивање) потпуно су неадекватне за успешно извођење суочавања. У њима не може бити суштинске, на криминалистичкој психологији и препорукама криминалистичке тактике засноване конфронтације. Стога се може рећи – са теоретског аспекта – да се неуспех радње суочавања имплицира самим коришћењем просторије у којој је немогуће створити атмосферу тензије, без које се, ни теоријски ни практично, не може очекивати позитиван исход суочавања.

Када изводимо суочавање?

Време извођења суочавања одређено је правилима криминалистичке тактике (у оквиру истраге, њеног распореда, доба дана, сат), тако да је увек службено лице то које одлучује о сваком конкретном случају. Теоретски одговор гласи: *Учините то када постоје највеће шансе за успех.*⁶ Када тај тренутак наступа у пракси? О томе свакако мора одлучити онај ко спроводи истрагу. Највише што ми можемо да учинимо јесте да забележимо нека разматрања. То би били следећи примери:

- Одмах након ислеђивања оптуженог који је извршио кривично дело, жртва – сведок тог догађаја, уколико је способан за то, може се конфронтирати са оптуженим, без обзира на доба дана⁷. Протеком времена оптужени се смирује, одмара се, организује своје мисли и одбрану, добија на снази, како ментално, тако и физички. Можда ће било какво изненађење са протеком времена бити мање делотворно? За разлику од тога, приликом *хватања*, откривања, лишења слободе, окривљени је разочаран, нестаби-

---

тактички елемент на који имам примедбу – да се суочавана лица поставе да седе лицем окренута службеном лицу које води поступак. Тако надлежно лице може добро да уочи њихове реакције на питања која се постављају и гестикулацију. Међутим, није искључено ни да суочена лица седе једно насупрот другог – додаје румунски коментатор. Овај тактички трик је пожељнији, зато што се особе међусобно гледају у очи и потребан им је већи напор да контролишу изразе лица и обуздају своје страсти. Више о томе у: Alămoreanu, S., (2000). *Elemente de Criminalistica*. Capitoul XVI. Editura Alma Mater, Cluj Napoca, стр. 287.

⁶ Овде морам приметити да је Михаљ Тот већ формулисао два најчешћа случаја конфронтације која се користе као изненађење и тактички трик:

- осумњичена/и зна да постоји могућност доказа против ње/његу коју пружа метод суочавања, али мисли да су ти докази познати истражним властима;
- осумњичени не зна за евентуалне доказе, али истражитељу су они познати.

Tóth, M., (1984). *Feloldható-e a béklyó? (Is the fetter resolvable?)*, Jogtudományi Közlöny, 1984/5, стр. 283.

⁷ Ово се може назвати тактиком напада, што је прихваћено и у иследничкој терминологији. Разликују се такође и тактике искушавања, пробе, слабљења, неумољиве прецизности, *цик-цак*, исповедна. По мом мишљењу, тактике слабљења и исповедања примењиве су приликом суочавања. Основни елемент овог иследничког стила комуникације јесте оно што се криминалистичким жаргоном назива *иследнички тон*. У суштини, разликује се пет стилова понашања: фактичко-неутрални, хладни, емотивни, ортачки, топло-хладно (добар и зао лик). Више о томе у: Stülkenberg, H., (1986). *Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik*. Polizeiliteratur, Düsseldorf.

лан, забринут, уморан и напет. Постоји много већа шанса да се његова воља на одбрану ослаби, промени намера одбране, увећа психолошко оптерећење тежином сведочења сведока који располаже снагом истине. У овом тренутку код учиниоца су најинтензивнији обесхрабреност, презир, мржња, гнев и слично, који долазе из очију жртве/сведока и могу да имају *чудотворну моћ* у истрази и сламању одбране учиниоца. Пошто су *очи огледало душе*, ту и тада оне имају хипнотичко дејство и моћ. Користећи боксерску метафору, ослабљени оптужени може се напакон *ударити*, ту и тада, и постићи *нокаут*. Ово доводи до осећања да *ништа није важно*, развија се свест о поразу и почиње прибављање додатних доказа, признања и олакшања.

- Међутим, неизвесно је да ли је жртва/сведок у стању да се суочи непосредно после дела због проживљеног негативног искуства. Тада треба избегавати секундарну виктимизацију⁸ и додатни бол. Суочавање ће сигурно бити неуспешно уколико лице подвргнуто суочавању осећа слабост, замор, неизвесност. Друго лице би могло да искористи предност у односу на слабију страну и читав поступак би могао да има супротан ефекат. Треба сачекати док се жртва/сведок не опорави, ојача, одмори и буде у стању да поднесе нимало лаку, чак ментално веома захтевну ситуацију⁹.
- Могући су, такође, случајеви у којима вреди сачувати суочавање за крај истраге, када нам сви докази буду на располагању. Потребно је да донесемо одлуку о томе када се може претпоставити, са великим степеном вероватноће, да такав тест неће дати никакве резултате и када не треба да дајемо никакве информације, као државни орган, окривљеном, односно оном ко говори неистину. Овде треба поменути да одбрана не жели да види у записнику или да поново чује инкриминишуће податке (који се стављају на увид државном тужиоцу и судији) из суочавања (браниоци радије избегавају суочавање). Зато ако одбрана (оптужени, браниоци) снажно позива, предлаже, инсистира да се одржи суочавање, то представља сигуран знак. Тај знак наговештава да се одбрана (легално) нада повољном исходу суочавања. Могу то формулисати овако: када одбрана то захтева, онда морамо размислити два пута када је могуће то извести. Имајте на уму да се тада мора

---

⁸ Више о томе у ауторовом раду: *Erőszak a büntetőeljáráásban. (Violence in the criminal procedure)*, *Belügyi Szemle*, 2003/2-3, стр. 205-213.

⁹ Од велике помоћи у овом процесу је и *форензичка нега*, која у Мађарској није позната, али се примењује у Америци, а која би се могла назвати и криминалистичко-тактичком *негом*. Њен циљ је да се жртва припреми (за шта су задужени обучени представници надлежне институције) и подстакне да пружи најпрецизније сведочење. (Напомињем да и оптужени може добити овакав третман, али би се онда пре могла назвати *одбрамбеном негом*.)

планирати извођење суочавња на крају истраге, зато што одбрана може видети тактичку предност коју криминалистика (наука о истрази) и тактика као њена грана сматрају непожељном.¹⁰

Неуспеси (грешке) у суочавању

Пре него што одговоримо на следеће питање (*како*), могли бисмо се позабавити негативном страном проучаване теме. Пре свега, да наведемо евентуалне ризикантне ситуације које треба да избегавамо. Тек након тога прелазимо на тактичке препоруке о томе како вршити суочавање. Набрајање грешака које се најчешће дешавају приликом суочавања важно је како би се из њих извукла поука и како би се спречиле:¹¹

- Лице које је задужено за суочавање није припремљено, пропустило је да планира, нема прецизне информације о лицу и случају;
- Тренутак је тактички преурањен или закасно;
- Суочавање се врши уместо идентификације;
- Лица која се суочавају чекају у истој просторији пре самог суочавања;
- Лице задужено за суочавање говори чак и о породици и познаницима суоченим лицима;
- Иследник износи суштину ранијег исказа (сведочења), уместо да пусти да суочена лица сама саопште једно другом своје исказе;
- Питања су неразумљива, нејасна и компликована или пак нису релевантна;
- Систематско понављање изјава и подношење извештаја одвија се без икаквог суштинског акта;
- Не долази до визуелног контакта суочених;
- Суочена лица обраћају се детективу, а не једно другом и не гледају једно друго у очи;

¹⁰ Не треба заборавити да постоји и одбрамбена тактика – налик на шаховску теорију (састоји се од отварања, средишњег дела и завршнице игре) – која је паралелна са криминалистичком тактиком. На пример, заступник одбране, старајући се за оптуженог и настојећи да избегне додатни третман, не препоручује суочавање и сведочење. Или бранилац има клијента који се носи са фаталним проблемом – онда хумани аспект може надјачати интересе одбрамбене тактике.

¹¹ Иако не представљају *магични метак*, иследницима би могло да користи мојих *десет заповести* које сам формулисао на основу свог професионалног искуства.

1. Иследник не верује, мора да докажује!
2. Иследник не треба да говори несувисло; његове речи морају имати тежину и суштину!
3. Иследник не треба да вара, само да дрибла!
4. Иследник не може ништа да обећава, тако да увек држи дату реч.
5. Истражитељ мора бити бесконачно стрпљив да би његов случај постао коначан.
6. Сугестивно питање јесте лоше, али без њега се не може.
7. Иследник мора бити истовремено трговац, глумач и гуру (вођа).
8. Сведоци су очи и уши правде.
9. Физички доказ је сведок кога не можете поткупити.
10. Осумњичени је такође човек, само више оптужен него иследник!

- Сведок који је нешто чуо суочава се са сведоком који зна чињенице;
- Детектив блефира¹² приликом суочавања;
- Лице задужено за суочавање је непрецизно у исказима, нестрпљиво, обраћа се понижавајућим, претећим или саркастичним тоном, прејудицира ствари,¹³ није компетентно и то се осећа;
- Суочавање се одржава без било каквих стварних противуречности;
- Одржава се делимично суочавање, када је оптужени већ (чак и раније) одбио да сведочи;
- Суочавање се одвија путем затворене видео-мреже;
- Суочавање лица за које је утврђено да је у пијаном стању (чак и без свести) са лицем које познаје чињенице;
- Непознати детаљи и докази се откривају и предају (без добијања било чега заузврат) оптуженом лицу;
- Суочавање се претвара у грубу, личну свађу, која се може завршити физичким обрачуном;
- Нико не води рачуна о личној и материјалној безбедности током суочавања;
- При непрекидном притиску у понашању према сведоку на суочавању, браниоцу или заступнику сведока, иследник не прекида суочавање или му контрола измиче из руку;
- Суочавање води лице које се концентрише само на куцање уместо на вођење поступка;
- Вршење радње је неинспирирано, поступа се шематски, рутински, детектив поставља циљеве који су бесмислени;
- Током суочавања нема ни тензије ни атмосфере вербалног конфликта;
- У складу са предрасудама аутор предаје/сачињава деформисан (нетачан, непотпун) извештај.¹⁴

---

¹² Оно што овде подразумевам под термином *блефирати* јесте не препоручљив и недопустив покушај арбитражног навођења на погрешно мишљење.

¹³ „Енглески полицијаци обучавају се да буду неутрални како би добили прецизне и поуздане информације. Промена која иде од полицијске културе тражења признања ка понашању које подразумева утврђивање истине још увек је веома тешка. Високи руководиоци у полицији сматрају да ће, уколико се приклоне *новом програму* неутралности, то представљати знак слабости, што је директно у супротности са *традицијом, дисциплином, мачо-имџијом*. Дијаметрално супротно, амерички полицијаци обучавају се да се служе компликованим психолошким манипулацијама, укључујући трикове и преваре, како би прибавили признање. Суд ове методе сматра легитимним, јер се сматра да *правични поступак* у кривично-правном систему искључује могућност било какве грешке. Питање је дана, међутим, када ће САД морати да ревидира своје методе ислеђивања и уведе далеко неутралнију стратегију *трагања за истином*, у складу са етиком и захтевима *Закона о полицији и кривичним доказима*.“ Више о томе у: Williamson, S. T. L., (1997). *British and American Interrogation Strategies*. In: Canter, D.V.-Alison L.J. (eds.): *Interviewing and Deception*. Dartmonte, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sidney, стр. 65-84.

- Непосредно после промене исказа не долази ни до наставка истраге нити до истраге места злочина (ислеђивања на лицу места).

Како да вршимо суочавање?

У складу са наведеном дугом листом грешака готово да је неисцрпан одговор на питање *како* да вршимо суочавање. Да бих остао у задатим оквирина, користиху наведене фазе суочавања (припрему, извршење, евалуацију) као смернице.¹⁵

Припрема за суочавање и предочавање доказа

Припрема за суочавање и предочавање доказа заснива се на савету који користим у професури, а који гласи: *Припремите се за свог непријатеља!* Овај позив и предлог могу бити корисни за скоро сваки сегмент криминалистичке тактике (ислеђивање, покушај доказивања, истрага). Без адекватне припреме, позитивни резултати¹⁶ не могу се очекивати. Ово се може тумачити као пожељно¹⁷ у суочавању.

Објаснићу списак ствари које треба урадити у оквиру припрема лица која спроводе закон:

- пре свега, морамо имати прецизна сазнања о случају и морамо знати првобитне исказе лица;¹⁸

¹⁴ У оквиру емпиријског истраживања које сам спровео, утврђено је да је једна трећина (37%) испитиваних особа открила нетачности у забелешкама које су сачинила службена лица (на пример, „извештај не садржи моје речи, граматички је измењен“ или „нећу да потпишем идеје полицајца“).

¹⁵ И за уметничко дело (драму, роман, композицију, итд.) може се рећи да има почетак, главни део и завршетак. Започиње припремом и отварањем конфронтације, у средишњем делу постављају се питања и на њих се одговара, а завршава се документовањем. Евалуација долази после свега овога.

¹⁶ Резултати истраживања показују да ислеђивање осумњичених може да буде успешније уколико је ислеђивање жртава и сведока пажљивије. Установљено је да је за *добре доказе* потребно време, што је директно супротно данашњим методама ислеђивања које су усмерене на брзо постизање резултата. Више о томе у: Williamson, S. T. L., (1998). *British and American Interrogation Strategies*. In: Canter, D.V.-Allison L.J. (eds.): *Interviewing and Deception*. Dartmouth-Ashgate, P.C., Hants, Vermont, 1998. стр. 65-84.

¹⁷ Припреми суочавања мора да претходи евалуација и *провера* - утврђивање да ли постоје боље методе којима се истрага може наставити. Уколико постоје, алтернативне или превентивне методе могу се користити због своје суштинске сличности. Превентивне, алтернативне методе могу укључивати неке од следећих примера:

- постепено приказивање аргумената током ислеђивања (од слабијих ка јачим);
- директно предочавање доказа повезаних са кривичним делом (физичких, психолошких последица), слично суочавању, и
- директна конфронтација са повезаним чињеницама, околностима.

¹⁸ Детектив који се припрема не треба да упозна само сведочење и личност оптуженог, него и исказе сведока или евентуално личност сведока са којим се оптужени суочава. Међу сведоцима можемо разликовати следеће: добровољне (класични тип поштеног сведока који сарађује), непријатељски настројене (који осећају антипатију према оптуженом), пријатељски настројене али уплашене (који се боје да признају грешке/неистине и/или се плаше оптуженог), недобровољне – сумњичаве, ћутљиве, оне који не знају ништа, незинтересоване, стидљиве, брбљиво-разметљиве, радознале, оне који су под нечијим утицајем, психички или физички хендикепиране, итд. План суочавања и тактика његовог извођења морају се прилагодити овим специфичностима.

- место, тачно време, учесници и питања у вези са уоченим противречностима, било поједностављена или скраћена, морају се испланирати. То такође важи и за редослед питања којима ће се разјаснити противречности, методе за стварање тензије, писање извештаја, као и само извођење;
- упутно је знати која врста људских и социјалних релација утиче на процес суочавања (нпр. страх, социјална зависност);
- морају се прикупити информације из ранијих казних евиденција и досијеа о евентуалним забележеним случајевима везаним за дисциплину, лакше преступе и посао лица која треба суочити. Морају се проверити и извештаји инспектора и судови експерата. На основу исказа колега детектив мора истражити претходни живот оптуженог (који је обично један од учесника суочавања), његов начин понашања, одбрамбене технике, здравствено стање, ниво свести и интелигенције. (Темељна припрема чини да се чак и особе веште у обмани осећају да као да полиција зна све о њима. Ово их наводи на признање или промену исказа, или барем може да пољуља њихов добро изграђени одбрамбени систем и сломи или ослаби њихову тврдоглавост.)

Покушао бих овде да размотрим теоретско питање да ли истражитељ треба да подстиче суочавање. Да ли треба да предузме одређене кораке како би се невољне жртве, сведоци или евентуално оптужени који одбијају да признају кривицу предомислили и пристали на учешће у суочавању?¹⁹

Са кривичнопроцесног становишта већ сам објаснио своје мишљење у вези са случајем жртва – сведок. Заиста је несрећна околност, из много разлога, да уплашена, забринута, стидљива и несиугрна жртва или сведок (оптужени, као такав: лице које се каје) буде суочена са одлучним, искусним оптужеником пуним самопоуздања. Само у случају изненада одржаних суочавања вредно је припремити, потврдити и охрабрити жртву или сведока, уколико се очекује позитиван исход. Али, одлука би требало да се размотри тако да не постигнемо супротан ефекат и оснажимо лице које је евентуално дало неистинит исказ да истраје дајући му отпор и самопоуздање.²⁰ (Међу саучесницима може постојати и ризик од завере.)

¹⁹ На основу упитника који сам користио у истраживању, половина оптужених лица која је одговорила сматрала је суочавање адекватним поступком у властитом случају. Према њиховим речима: „... то ми је последња шанса...“ или „подржавам то јер сам заиста недужан...“ Они који нису желели суочавање и хтели су да га избегну одговорили су са: „... људи могу да кажу неочекиване ствари...“, „... сматрам да је то непотребно...“ или „...није увек добро кад се истина обелодани...“

²⁰ Као истражник који ради у пракси, Андреа Симон потврђује моју претпоставку коју формулише овако: „Теорије не заступају вршење суочавања у случајевима када се из моралних разлога не може очекивати искрено, добровољно учешће. Ово сам често доживљавала код особа које су учествовале у сексуалним деликтима. Није добро и нехумано је решење захтевати конфронтацију по сваку цену

Реч оптуженог који одбија да да признање не мора бити последња зато што он може рећи било шта, било када, или може почети да брани своја права и бити спреман на суочавање. Има смисла користити законите тактичке елементе у настојањима истражних органа када постоји нада да ће се суочавање завршити на повољан начин. Уколико оптужени размишља логично (са својим браниоцем), он ће осећати или знати да неће бити добро ако власти желе да организују суочавање на тај начин. Тако ће покушај убеђивања, предвидљиво, довести до неуспеха у пракси. Уколико лице које не говори истину жели да промени признање, то може да учини у било ком тренутку и без суочавања. У данашње време видимо да оптужени настоје да избегну овакве ситуације и унапред дају изјаве да не желе да учествују нити да сведоче у суочавању. Због тога власти не изводе суочавање на *стари* начин.

Извођење суочавања

Извођење суочавања мора се одвијати на прецизно осмишљен и разрађен начин. У току конкретног извођења лично сам присталица једноставности и концентрације, што значи: детектив најпре даје законска обавештења и упознаје учеснике са процедуралним правилима, након чега се усредсређује на суштински део ислеђивања. Концентрише се на главна и прецизна (концизна, јасна и очигледно разумљива) питања. Целокупна криминалистичко-тактичка литература (белешке, уџбеници, домаћа и страна литература) желе да најпре разјасне међусобне односе²¹ – *добре* или *лоше* – између конфронтираних лица, изузев уколико то није потребно.²² Нисам апсолутно уверен да до овог контакта, односно конверзације, мора доћи и да је она срећан избор у погледу делотворности суочавања.²³ Не знам како то унапређује метод суочавања ако се обелодани – као у

у оваквим случајевима и она не даје жељене резултате због узнемирености жртве и њеног страха од одмазде.“ Simon, A., (2003). *Tamivédelmi lehetőségek a hazai jogalkalmazás tükrében*. (Witness-protection possibilities in the light of our domestic law-practice) Kézirat, Pécs, стр. 22.

²¹ У Немачкој је пракса да суочено лице оцени и образложи своје релације са другом, супротстављеном страном.

²² Правило 23/2003. (VI. 24.) ВМ-ИМ о истражним властима – под управом Министарства унутрашњих послова – даје детаљна правила истраге и других документованих истражних радњи, према *NYER's 52.§*. Суочене стране морају се изјаснити о међусобној релацији уколико она *није очигледна ... Мора се разјаснити на који начин су они међусобно повезани*. Из ове формуле следи да одмах након уводног питања или чак пре њега морамо поставити питање њихове међусобне везе, без обзира да ли је она *очигледна* или не.

²³ Овакво сам становиште открио и у немачкој литератури. Према Штиленбергу (Stüllenberg): „У случају предусретљивих субјеката, ово им се може објаснити. Они могу учествовати у припремању изненађења. Онда се може избећи конверзација која је у професионалном смислу безвредна и непотребна. Наравно, саучеснике морамо третирати на други начин јер су њихове реакције и намере непредвидиве.“ Stüllenberg, H., (1986). *Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik. Polizeiliteratur, Düsseldorf*, стр. 58-77.

већини случајева – да се суочена лица међусобно знају однекуда,²⁴ или да у мањем броју случајева не знају једно друго. Онда се неки од њих додатно труде да се обраћају формално или неформално. По мом мишљењу, ове релације се могу открити без посебног разјашњавања. Мислим да је могуће решити проблем стреса, који овде није тако срећна околност као код ислеђивања, у којој детектив има за циљ да оконча бурну ситуацију и смири атмосферу. Чини ми се да овај покушај опуштања лица које евентуално говори неистину (најчешће оптуженог) представља *capitatio benevolentiae*. Он не служи за стварање и очување стреса који је формулисан кроз психолошки аспект догађаја. У међувремену, прихватам да нам није потребна велика тензија када изгледа да се ради о очигледној контрадикцији или неспоразуму пре него о питању лажи или истине. У овом случају детектив мора пронаћи баланс и мир слично као и у првобитном ислеђивању. Налазим да се поставља (и касније прецизира) изненађујуће много питања која су важна и да се сугеришу реакције на та питања.²⁵ Уколико ово не функционише, онда је знање о степену познанства ирелевантно, као и распитивање о њему, па није од помоћи заступнику одбране, упркос чињеници да саучесник или жртва-сведок постављају *добра* питања, било због познавања чињеница било због својих способности.²⁶ Можда би био добар метод да лица која се суочавају са оптуженим долазе једно за другим. Ово посебно вреди за другу и трећу особу, зато што је ток мање изненађујући и развија се рутина, тако да немамо никаквих промена нити *ломова* на другој страни. После другог и трећег лица са којима се суочи, оптужени постаје свестан да је његово неискрено понашање²⁷ бескорисно.

Препоручио бих да се у извештај унесе када је суочавање суштински неуспешно. Лице задужено за овај поступак може одмах да се сконцентрише на наредно суочавање које евентуално може да да резултат. Насупрот томе, у данашњој пракси компјутерско бележење записа и штампање одузима толико времена да се тензија и узнемиреност суочених лица распрше.

Теоретски, није искључено поновити суочавање истих особа. Може се догодити да нови, до тада непознати суштински антагонизам изађе на светлост. Уколико је једно суочавање било неуспешно, није сигурно да ће и друго бити бесмислено. Нови подаци и чињенице бацају другачије

²⁴ На пример: суочена лица су рођаци. Од 326 оптужених који су учествовали у емпиријском истраживању, сваки девети (њих 38) срео је свог сродника током суочавања (на пример, сестру, зета, партера, хранитеља).

²⁵ Радује податак да се у мојој студији јавља само 19 случајева (3,5%) који наговештавају сугестивна питања постављена од стране детектива.

²⁶ Предлажем да се следећа два метода испитивања примењују током суочавања: отворена и директна питања. Остале методе су: контролисана, дистрактивна, самовреднујућа, индиректна, отворена и руковођена.

²⁷ Може се догодити упораво супротно. У пракси је могуће да једно од суочених лица, које је већ сведочио да је оптужени извршио злочин, почне да сумња приликом суочавања да је заиста видео/ла или чула дато лице те и те ноћи... *Bíróági Határozatok (Court Judgments)*, 2000/19th case.

светло на њихов однос, методу суочавања, интензитет и атмосферу. Снага изненађења лежи у чињеници да лице које говори неистину не очекује нови сусрет и поновљену конфронтацију са истом особом. Рекао сам да теоретски поновљено суочавање није искључено, али се никада нисам са њим срео у пракси, нити се јавља у емпиријским истаживањима.

Током вршења суочавања морамо такође водити рачуна о безбедносним факторима. Треба водити рачуна и о безбедности извора података, тако да дебата о контра-аргументацији треба да остане у главном току истраге и само минимална количина информација може да се открије. С друге стране, сигурност учесника такође се мора гарантовати. Није дозвољено да се у близини нађе било какав предмет или алатка који се могу употребити да лица нашкоде једно другом.

Мора се спречити физички обрачун *борбених петлова*; у исто време мора им се дозволити да се сукобе, да бесне, али морамо држати отворене очи и уши. Некада се могу чути нове ствари. Када љутња и узбуђење достигну нови врхунац, може се догодити да неко иступи са нечим потпуно новим. Човек може наћи нит за којом је очајнички трагао²⁸.

Суочена лица морају седети једно наспрам другог и морају одговарати једно другом, а не лицу задуженом за суочење. Треба водити рачуна да раздаљина између суочених учесника буде адекватна и да постоје пролази за евентуално бекство. Ствар је безбедности да учесници немају увид у документа, нити да имају приступ документима. У погледу здравствене заштите учесника који не могу да подносе тензију или психолошки стрес – у случају да нису у стању да обавесте лице задужено за суочавање о томе (истражитељ то примети) – суочавање се мора прекинути. Није препоручљиво понављати суочавање због тога што сам процес не треба да излаже ризику живот учесника, а ефекат изненађења је већ распршен. Што се редоследа питања тиче, слажем се са често навођеном препоруком²⁹ да прво питање треба да постави лице које вероватно говори истину. Оно се обраћа директно лицу које вероватно не говори истину, на шта *противник* реагује.³⁰ Ово решење је диктирано нашом вером у снагу изненађења. Такође се слажем са Михаљем Тотом (Mihály Tóth) и његовом претпоставком да би прво изненађење могла бити појава неочекиваног оптужитеља (обично новог сведока). Прво питање од стране детектива³¹ које поставља новопридо-

²⁸ Више о томе у: Geerds, F., (1976). *Vernehmungstechnik. Verlag für polizeiliches Fachschriftum.* Georg Schmidt-Römhold, Lübeck, стр. 122-125.

²⁹ На пример: Bertalan, L., (1966)., *A szembesítés taktikai szabályairól.* (About the rules of confrontation) Belügy Szemle, 1966/12, стр. 887-893.

³⁰ Моје емпиријско истраживање показује да у две трећине случајева прво питање жртви поставља службено лице.

³¹ Tóth, M., (1984). *Feloldható-e a béklyó? (Is the shackle resolvable?)* Jogtudományi Közlöny, 1984/5, стр. 286.

шлом искључује време за смиривање противника (углавном оптуженог који негира кривицу).

Мишљења сам, такође, да службено лице које спроводи суочавање треба да забрани нека питања, као и реакције на та питања од стране оптужених, сведока, суочених лица и заступника. Најчешћи разлози за то јесу: утицај, усмеравање, сугерисање, провокација, тајно договарање, размена информација. Одржавањем реда може се сматрати и то да детектив не допушта оптуженом, правном заступнику сведока или жртве да непотребно ометају ток суочавања – као што је то показало једно истраживање засновано на упитнику о спровођењу закона – или да чак одговарају на питања.

Сматрам да најважнији фактор у извођењу суочавања представља надлежни орган, лице задужено за суочавање, детектив и организатор. Не заборавите да су способности и личност наведених особа од великог значаја. Лице које говори неистину такође то осећа. Лице које се ислеђује и подвргава суочавању (*играч*) обраћа пажњу на свог првог *судију*, детектива. И обрнуто. Детектив мора зрачити самопоуздањем, показати познавање случаја и професионализам. Уколико то није случај, слаби његов/њен престиж, што у исто време слаби и положај другог лица, које (можда) говори истину.

Може се јавити питање да ли је један стари трик користан у раду са оптуженим лицем које је некооперативно, како би се од њега измамиле информације и потврдила његова кривица. Ова техника у САД је позната као Мат и Џеф (*Mutt and Jeff*) или топло-хладно. Од два детектива, један је груб, неумољив, антипатичан, чврсте руке и осуђује осумњиченог; поступа као да је осумњичени вредан презира, а све да би добио признање. С друге стране, други детектив поступа као да је забринут за добробит осумњиченог. Примена ове технике доводи до дефинисања оштрог контраста ова два детектива. Након ислеђивања, плаховити детектив се љути и излази из просторије, остављајући осумњиченог свом допадљивом колеги. Или опет допадљиви детектив критикује плаховитог колегу и саветује осумњиченом да сарађује са њим и да да исказ о чињеницама везаним за случај, након чега ће он уредити да плаховити колега буде скинут са случаја. Било који приступ у оваквој подели улога има за циљ да осумњичени схвати да је боље да сарађује са допадљивим детективом, него да толерише малтретирање оног другог. Ова техника делотворна је само код првог ислеђивања, јер приликом суочавања детектив/и има/ју споредну улогу. Поред тога, лош детектив може изазвати страх код лица које можда говори истину, често жртве или сведока, који могу бити неодлучни, што може довести до нежељених последица.

Током суочавања могу се користити други поступци, сугестије, тактике, комуникационе алатке, које би помогле да се *оптужени који негира уразуми*, као што су:

- указивање на то да је даље порицање бесмислено јер властитим очима и ушима може да види, односно чује оптужбе другог лица;
- указивање на додатне противречности и друге доказе осим поменутих;
- помињање могућности да признавање и појашњавање стварне (а не пренаглашене) улоге у извршењу дела може представљати основ за ублажавање казне, али не може се обећавати било каква корист или ослобађање у будућности;
- позивање на интегритет особе која се суочава, морално понашање уопште, одговорност;
- апеловање на емоције, као што је помињање морала његове породице;
- скретање пажње на чињеницу да је признање увек први знак кајања, које се цени на суду и може да утиче на коначну одлуку;
- помињање честог искуства међу детективима да олакшање због признања помаже конфронтационом лицу у преживљавању, у свакодневном животу и менталној стабилности.

Евалуација суочавања

Евалуација суочавања следи после самог чина суочења. Сувише је рано да се процени који део није довео до успеха и где није дошло ни до какве промене. То се може урадити ментално, јер нема потребе да се то бележи на крају извештаја, као што сам већ поменуо у ранијем одељку. Моја сугестија је да се у извештај унесе само једна реченица у којој се каже да је суочавање између особа X и Y било неуспешно.³²

Детективи не треба да очајавају у оваквим случајевима и никако не треба да покажу разочараност пред суоченим лицима. Детектив мора да то поднесе са лицем *покераша*, штавише, мора да покаже такву хладноћу због које ће лице које вероватно лаже приликом суочавања стећи утисак да све то није важно и да власти имају још неку карту у рукаву.

Од већег је значаја ако се деси нешто суштински, ако се нешто ново сазна од једне или оба лица. У случају неког малог или значајнијег помака, практично је забележити признање у складу да положајем лица које се суочава. Међутим, може се догодити да због конфронтације нечији положај у кривичном процесу буде измењен, те да правници кажу да је један *слаби осумњичени* постао *јак сведок* (или још боље, *од слабог сведока постаје јак осумњичени*.)

³² У исто време, могуће је унети и друге сумње, верзије, категорије у вези са поузданошћу суочених лица. Хипотетички, нивои поузданости могу бити: поуздан, хипотетички поуздан, могуће поуздан, могуће непоуздан, вероватно непоуздан, и непоуздан.

Уколико оптужени приликом суочавања своје порицање промени у признање, одмах се мора, са знањем оптуженог, снимити детаљно и континуирано признање које се касније, по овом основу, не може изменити.³³

Морамо се дотаћи и мотива признања, не само испитивања чињеница. Ислеђивање се може вршити у току обраде лица места (ислеђивање на месту злочина), где оптужени може да укаже на кретање на лицу места, на само место извршења, догађаје, чињенице и доказни материјал (алат, кваку итд.), што може бити познато само оном ко је уистину извршио кривично дело.

Током евалуације је непоходно размотрити грешке (погрешке, пропусте) учињене током суочавања и планирати евентуалне корекције. Ово се свакако мора учинити како би се извукла поука и како би се избегле грешке следећи пут.

Ко треба да присуствује суочавању?

Поставља се питање ко треба да присуствује суочавању, поред лица која су наведена у законској процедури, и координатора који су представници власти.

Круг учесника у суочавању одређен је тактичким становиштем о томе чије присуство је корисно. Да ли су потребна два детектива или је један довољан? С обзиром на савремене захтеве у погледу документовања, присуство два овлашћена лица је од користи. Једно од њих води записник готово нечујно у позадини, непрекидно снимајући и истовремено мотрећи на безбедносне, односно сигурносне факторе, док у међувремену други службеник води суочавање.

У случају да се ради о суочавању малолетног лица које вероватно говори истину, присуство особе од поверења, као што је његов/њен правни заступник, старатељ, наставник, сродник или психолог³⁴ могао би бити подстицајни фактор.

Није претерано рећи да исти ефекат на оптуженог има присуство адвоката. Оно има улогу катализатора, умирује и повећава осећање сигурности, модерира атмосферу и тако не доприноси резултату суочавања. Отуда и горе поменута функција – детаљније разматрана под

---

³³ Због тога многи погрешно користе термин *одбацивање* исказа. Према *Миранда* правилу (у САД), ниједан исказ оптуженог не може се одбацивати. Захваљујући упозорењу, оно што неко лице једном каже сматра се доказом и то се не може избрисати. Тако можемо говорити само о промени исказа.

³⁴ Европски споразум из 1983. године о накнадама за жртве насилних злочина такође наводи да „жртва у свакој фази поступка мора да буде испитивана на такав начин да се води рачуна о њеној личној ситуацији, правима и достојанству. Деца и ментално хендикепирана или болесна лица – очито само ако је то могуће – треба да буду испитивана у присуству својих родитеља или старатеља, односно некога ко поседује медицинско знање да им укаже помоћ.” Сматрам да се овај стандард односи и на суочавање. Више о томе у: Hajdú, A. (2002). *bűncselekmények áldozatainak védelme (The protection of the victims of crimes)* Belügyi Szemle, 2002/2-3, стр. 163.

питањем *када?* суочавања без адвоката, одмах након лишења слободе, има посебну вредност.

Адвокат сведока, правни заступник тужитеља, може такође да буде подстицајан фактор, без обзира да ли је на страни лица које говори истину или лажљивца на кога нема ефекта ни када му се истина каже у лице.³⁵

Предложио бих да се у потпуности забрани конфронтација деце,³⁶ као што то препоручује³⁷ и криминалистика из тактичких разлога, јер можемо рачунати на спољашње факторе. О страху смо већ говорили³⁸ као и о његовим последицама који, у случају деце, изазивају слабост, непожељну током суочавања.³⁹

У једном конкретном случају истражитељи су испитивали малолетно оштећено лице које је морало да се присети како се осећало током извршења кривичног дела над њим, при чему га је непосредно испитивао специјализовани психолог. Нешто касније, због измењене одбране осумњиченог, наређено је да се одржи ново психолошко испитивање, након ког је стручњак додао да не препоручује даље испитивање нити суочавање ради психичког развоја детета, јер то може фиксирати ужасно искуство и свест детета о томе да је било жртва.

Ова опасност такође постоји у случају адолесцената и дужност је лица задужених за суочавање да избегну такве ситуације. Уколико постоји опасност, морамо одустати од суочавања. У случају да се са тим сусретнемо током суочавања, морамо променити ток процедуре или је окончати. Промптно доношење одлуке боље је од одлагања одлуке или њеног изостанка.

Морам напоменути да у случају малолетника, посебно млађих, лице које води суочавање мора узети у обзир чињеницу да се менталитет

³⁵ Непоузданост исказа сведока (тужитеља) помиње се и у немачкој литератури: „Упркос чињеници да већина сведока жели да помогне правосудним органима, њихови искази нису потпуни или се могу различито оценити због грешака. Затим, неки од њих намерно дају лажне исказе. Ово се односи и на тужитеље.“ Више о томе у: *Ackermann, C. R.*, (2000). *Handbuch der Kriminalistik für Praxis und Ausbildung*, Kapitel XV. Gegenüberstellung-Lichtbildvorlage Richard Booberg Verlag, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, стр. 481.

³⁶ У мом емпиријском истраживању 1 % (укупно 5) деце млађе од 14 година и 7 % (39) деце између 14 и 18 година старости учествовало је у суочавању. Суочавање са сродницима догодило се у 24 (4,4%) случаја.

³⁷ Ово становиште превалентно је и у немачкој литератури. „Деца млађа од 18 година могу учествовати само у идентификацији. Суочавање се не може примењивати у случају малолетних лица.“ *Stüllenberg, H.*, (1986). *Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik*. Polizeiliteratur, Düsseldorf, стр. 73-75.

³⁸ Када говоримо о страху, Питерс је такође вршио истраживање у коме су „деца посматрала симуловану пљачку. Након тога нека од њих су слеђивана у присуству извршиоца. У овој групи пет пута мање деце говорило је о радњама које су претходно видели него у другој групи, у којој се испитивање одвијало без присуства извршиоца.“ *Peters, D. P.* (2006). *Confrontational stress and children's testimony: some experimental findings*. *Idézi: Kulcsár Gabriella: A gyermek-tanúvallomások információ-tartalmanak torzulási lehetőségei (The possibilities of distorting related to the information content of children's testimonies*. In: *Gál I.-Nagy Z.* (szerk.): *Informatika és büntetőjog*. (Informatics and criminal law) РТЕ ÁJK, стр. 125.

³⁹ У вези са тактиком суочавања деце млађе од 18 година видети: *Kleinschmidt, F.*, 1953. *Lehrbuch für den praktischen Kriminaldienst*. стр. 170-180.

ових особа у свим аспектима разликује од менталитета одраслих. Обично нису сконцентрисани на све што их окружује, али се дефинитивно усредсређују на оно што утиче на њихове емоције. Можемо рећи да добро запажају и да ће, уколико учествују у некој активности, веома прецизно да се сећају шта се догодило. Често памте тако ситне детаље који би одраслима свакако промакли. С друге стране, морамо узети у обзир да представници ове старосне групе не могу да размишљају критички; штавише они нису способни да анализирају и повезују. Машта им је жива и често се касније комбинује са реалношћу приликом присећања.⁴⁰

Не смемо заборавити да деца сањају о томе да одрасту, тако да су често осетљива када се према њима поступа као према деци. Уколико детектив према њима поступа као према *равноправним* партнерима, она ће бити искрена, имаће више самопоуздања, а то ће бити од користи приликом суочавања.

У нашем случају, прелиминарно прикупљање података неопходно је током припрема за суочавање, јер се свака фаза њиховог живота одликује посебним карактеристима које се морају узети у обзир пре и после ислеђивања. Детектив мора да прикупи све релевантне информације о карактеру малолетног лица, да стекне јасну слику о њеној личности, као и о њеном окружењу, тј. средини у којој је одгајана. На пример, треба проучити окружење испитивањем дететових рођака, наставника, комшија и познаника, или пак то учинити на основу темељног претходног испитивања. Суочавање морамо планирати уз дужно поштовање и узимајући у обзир ове расположиве информације.

Сматрам да би након извршеног кривичног дела њихово ислеђивање, испитивање или суочавање требало да уследи што је могуће пре, јер су веома подложни сугестијама. У случају малолетника, морамо водити рачуна о томе да не буду поспани, уморни, гладни, него да им буде угодно, посебно ако је истина на њиховој страни. Потпуно одвајање посебно је препоручљиво пре суочавања, као и избегавање дугог чекања и употреба посебно уређене просторије за суочавање, направљене управо за ову намену. Напокон, суочавање треба да води лице⁴¹ које је похађало специјализовану обуку и које има разумевања и стрпљења.⁴²

⁴⁰ Cserei, G., (2003). The success of the rights of the plaintiff Belügyi Szemle, 2003/2-3. стр. 127.

⁴¹ Габријела Кулчар (Gabriella Kulcsár) написала је детаљну студију о искривљености података у исказима деце. "A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei" (The possibility of distortion of information content in the testimonies of children) címmel. In: Gál I., Nagy Z., (szerk.) (2006), Informatika és büntetőjog (Informatics and criminal law). PTE ÁJK, Pécs, стр. 119-132.

⁴² Не сме се игнорисати то што малолетна лица дају непрецизна или лажна сведочења, ненамерно чак и приликом испитивања пре суочавања. Неки од њих дају лажна сведочанства без неког одређеног мотива, али веома често поступају тако и због стида, страха или лажне солидарности. Истражитељ

Приликом суочавања мушкарца и жене, детектив треба да води рачуна о томе да слабији пол не треба да осећа било какву врсту психолошког утицаја, понижење или секундарну виктимизацију. Исто можемо рећи и у случају суочавања старијих, физички и ментално слабих лица.

Није немогуће суочити глуве, неме или глувонеме особе, јер хендикеп који се надокнађује живом гестикулацијом може бити психолошка предност. Оптужени који је суочен са оштећеном страном – сведоком може осетити саосећање, јаче осећање жаљења које чак може додатно оптеретити његову савест, повећати жељу да открије истину и потребу да тражи опроштај.

До истог закључка дошао сам и у погледу суочавања странаца који не говоре мађарски. Ангажовање преводиоца само по себи чини конфронтацију немогућом, бесмисленом, јер нема основа да се нешто некеме каже у лице.

Поставља се питање да ли суочавати сведоке на основу гласина? Мој одговор је дефинитивно не. Посебно из криминалистичко-тактичких разлога јер таквим сведоцима недостаје снага уверења која се црпи из познавања реалности и његовог опажања, какво је потребно за снажно и сугестивно обраћање лицем у лице. С друге стране, лице са којим се такав сведок суочава осећа да се ради о гласинама и то му даје прилику за напад.

Истог сам мишљења и у случају – иако такав нисам имао у својој пракси – суочавања преко видео везе. Не видим сврху, нити основ за тако нешто. Чак ни уз најбољу техничку подршку не можемо постићи ефекат стварног суочавања лицем у лице, људског присуства које откривамо преко наших чула. Уколико желимо да заштитимо лице које се подвргава суочавању, боље је да одустанемо од суочавања и да га користимо као допунску радњу.

У које сврхе и из ког разлога примењујемо суочавање?

Сматрам да је подела коју је дао Ендре Боч погодна као одговор на ово завршно питање, а у складу са њом можемо да говоримо о следећим случајевима, које сам и сам допунио, дакле када је то:

а) Непотребно:

- уколико је током претходног поступка (нпр. приватног судског спора) било покушаја да се противуречности разреше, али је то остало без успеха;

треба да примени методе које им могу помоћи да се усредсреде на детаље и да њихова сећања подстакне асоцијацијама. Вреди извршити реконструкцију догађаја на месту извршења кривичног дела.

- уколико је случај једноставан, где оптужени у једној фази негира без обзира на доказе који су у потпуности сагласни, иако је упознат са изјавама сведока;⁴³
- уколико више сведока да сагласне исказе о истом доказном материјалу, а *надлежни* изврше безуспешно суочавање са једним или два таква сведока, сигурно је да даље суочавање није потребно.

б) Практично:

- уколико постоје разлике у изјавама сведока које нису везане за сукоб интереса, него пре за разлике у перцепцији и опсервацији, а које се могу елеминисати.

в) Дефинитивно потребно (не може се избећи):

- ако су један или оба признања сумњива;
- уколико изгледа да је супротни исказ тачан, али га је дало лице из чијег односа са другим лицем проистиче бојазан да би могао бити под утицајем тог лица или би могао изменити свој истинит исказ. У таквом случају теже је оправдати промену исказа датог током суочавања него оправдати исказ дат без присуства оптуженог.⁴⁴

г) Безнадежно (према Михаљу Тоту, можемо да говоримо о следећем):

- у случајевима вишеструких повратника, тврдокорних и бескрупулозних извршилаца (осумњичених);
- уколико је оптужени већ неколико пута мењао исказ;
- уколико су супротни искази претходно обзнањени, на пример: оптужена лица су у бекству;
- уколико морамо да га суочимо са странцем и потребно је ангажовати тумача.⁴⁵

---

⁴³ Као што је приказано у америчкој литератури: „Ефективан истражник треба да буде квалификован у неколико области уметности и науке. Мора да поседује способност да користи психолошке технике и да комбинује свестраност уметника и убеђивачке способности трговца. Његова уверљивост, снага и упорност од пресудног су значаја за његов успех. Истражник мора да буде саосећајан и објективан у исто време. Мора успоставити тесну везу са лицем од кога жели да добије информације. Позитиван приступ, као и способност да инспирише поверење важни су колико и познавање општих тема са којима може да развије конверзацију са истраживаним лицем.“Swanson, *Criminal Investigations*, стр. 83-95.

⁴⁴ „Јасно је зашто препуштамо суочавање малолетних лица одговарајућим истражницима који имају одговарајуће квалификације/вештине, социјалним радницима који раде са децом, женским припадницама службе које се више ангажују у случајевима када се ради о девојчицама и млађим дечацима. Поред њихових способности разумевања и истанчаних осећања, истражници деце морају бити искусни и имати огромно стрпљење.“ Више о томе у: Geerds, F., (1976). *Vernehmungstechnik Verlag für polizeiliches Fachschrifftum*, Georg Schmidt-Römhold, Lübeck, стр. 174-177.

⁴⁵ У једном делу немачке стручне литературе термином *бескорисно* означено је суочавање уколико оптужени не даје признање упркос доказима. Све док се кривица оптуженог може доказати уз

д) За избегавање:

- ако било које лице живи у истом домаћинству са оптуженим за кога се верује да лаже, посебно ако га овај негује, чува или уколико се ради о супружнику, дружбенику или детету;
- у случају младог, веома старог, неуротичног оштећеног/сведока који вероватно говори истину;
- уколико је сведок невољан из неког разлога;
- ако је суочавање тактички непожељно или прилично неповољно (због заштите информација и сведока).

е) Дозвољено:

- ако је једна од суочених особа малолетник;
- ако је једно од конфронтираних лица слепо;
- ако оптужени одбија давање признања и активно учешће;
- ако постоји било који основ за изузимање сведока.

Резимирајући питање *зашто/из ког разлога* примењујемо суочавање, могу да дам следећи одговор:

1. ради кориговања свесно датих лажних признања/исказа;
2. ради кориговања грешака до којих је ненамерно дошло у лажним исказима;
3. да бисмо установили да се противуречности садржане у различитим исказима не могу разјаснити на овај начин, тако да морамо трагати за другим могућностима за утврђивање објективних чињеница.

Завршна разматрања и препоруке

У раду су објашњени појам, типови (и класификација) суочавања. Као поступак доказивања суочавање се може јасно разликовати од других метода утврђивања истине, како у кривично-процесном праву, тако и у криминалистици. Према томе, оно се може јасно разликовати од следећих поступака: ислеђивања, идентификације, покушаја да се докаже случај, истраге на лицу места, претресања лица и просторија, паралелног сведочења вештака, полиграфског и унакрсног испитивања.

Супротно првобитној намени судства и законодавца, акценат у суочавању сада је на истражном, а не судском поступку. Лично подржавам

помоћ сведока и објективних доказа и нема изгледа да ће то довести до признања оптуженог, у случају супротних исказа суочавање се не спроводи. Уколико ситуација није очигледна и један исказ стоји наспрам другог, упркос томе што су примењена сва средства криминалистике, онда је суочавање неопходно како би се ситуација разјаснила. Више о томе у: *Die Vernehmung von Zeugen und Beschuldigen. Ministerium des Innern, Publikationabteilung. Berlin, 1971, стр. 119-124.*

⁴⁷ Bócz, E., (1973). A kihallgatások szervezése. (Organizing interrogations) Belügyi Szemle, 1973/1. стр. 96-97.

поменуту идеју, нарочито на основу аргумената који се односе на тактику расветљавања кривичних дела.

Предлажем да се постојећа правна регулатива измени у следећем: у случају малолетника треба искључити примену суочавања, а с друге стране, лица која врше суочавање треба да имају могућност да то забележе у извештају о истрази, уместо у записнику.

Мишљења сам да не можемо говорити о обавезном суочавању, штавише, постоји неколико метода суочавања које резултирају искључивањем доказа.

Следеће новине односе се на препоруке тактике везане за криминалистику:

- установљивање наменске просторије за суочавање;
- изостављање уводног/уводних питања везаних за *утврђивање односа* у процесу обављања суочавања;
- изостављање метакомуникацијских и физиономских знакова;
- у случају неуспелог суочавања, упутно је сачинити извештај, уместо да се води записник;
- следећу идеју треба имати на уму: планирана и темељита припрема и интензивно и фокусирано вођење суочавања сигурно ће дати бољи резултат. Стога погрешке у тактици суочавања, за које је вероватно да ће наступити, као и оне о којима се нашироко прича, могу да се избегну ако се поштују начела добре припреме и планирања.

Доц. др Славиша ВУКОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK - 343.85

Прегледни научни рад
Примљено: 8.12.2011.

Савремени приступи и проблеми у социјалној превенцији криминала¹

Апстракт: Предмет разматрања у овом раду су актуелне методе и облици социјалне превенције криминала, као и проблеми који се јављају током имплементације програма социјалне превенције. У питању је једна од најважнијих области у превенцији криминала, која је још позната као превенција криминала кроз социјални развој, а обухвата легалне активности државних и недржавних субјеката усмерене ка спречавању делинквенције деце и малолетника кроз слабљење и, ако је могуће, отклањање фактора ризика и јачање заштитних фактора. Циљ рада није само опис актуелних метода и техника социјалне превенције, већ пре свега критички осврт на њихове могућности имајући у виду проблеме који се јављају током имплементације програма социјалне превенције, као и проблеме који се јављају током њиховог осмишљавања. Том приликом користе се искуства домаћих и страних институција, односно резултати евалуација одређених превентивних програма социјалне превенције.

Кључне речи: криминал, социјална превенција, фактори ризика, заштитни фактори.

Увод

У области превенције криминала неретко се могу сустрети поређења ефективности између социјалне и ситуационе превенције криминала. Чини се да свако упоређивање ефективности метода и техника из обе врсте превенције доводи до закључка да су и једне и друге неопходне како би се унапредиле могућности спречавања кривичних дела. Расправа о ефективности метода и техника из обе врсте превенције понекад лако може удаљити њене учеснике од једноставне чињенице да криминал као генерички појам обухвата мноштво различитих понашања људи која, да би била спречена, исто тако изискују активности прилагођене

¹ Овај рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*. Пројекат финансира министарство надлежно за науку у Републици Србији (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011–2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

специфичностима тих кривичних дела и њихових учинилаца. Те специфичности повезане су са различитим околностима које треба узети у обзир како би се пронашле најадекватније методе за спречавање тих кривичних дела, као што су способности учинилаца кривичних дела, ниво њиховог знања из одређене области, друштвени положај учинилаца итд.

У овом раду предмет разматрања су актуелне методе и облици спровођења социјалне превенције криминала и проблеми који најчешће настају у пракси током њеног спровођења. У питању је једна од веома значајних области у превенцији криминала, која се још назива и превенција криминала кроз социјални развој, а најчешће обухвата легалне активности државних и недржавних субјеката усмерене ка превенцији делинквенције деце и малолетника кроз слабљење и, ако је могуће, отклањање фактора ризика, с једне стране, и јачање заштитних (протективних) фактора у процесу одрастања деце и малолетника, с друге стране. Циљ рада није само опис актуелних метода и техника социјалне превенције, већ пре свега критички осврт на њихове могућности имајући у виду проблеме који се јављају током реализације програма социјалне превенције, као и проблеме који се јављају приликом њиховог осмишљавања. При томе ће бити коришћена искуства како домаћих, тако и страних институција, односно резултати евалуације појединих превентивних програма који се сврставају у област социјалне превенције.

Проблем заснивања социјалне превенције криминала на анализи фактора ризика

У покушају да се пружи осврт на актуелне методе и облике социјалне превенције криминала треба поћи од чињенице да не постоји јединствена, односно опште прихваћена класификација метода који се користе у тој области. То је и разумљиво ако се има у виду да постоји велики број фактора ризика који могу довести до испољавања криминалног понашања. Различите комбинације тих фактора опредељују избор превентивних мера које ће се користити, а с обзиром да је отворено подручје за истраживање нових фактора ризика, значи да треба оставити простора за проналажење нових превентивних метода и њихову нову систематизацију. Бројна истраживања су указала на факторе ризика који треба да омогуће предвиђање криминалног, али и других облика анти-социјалног понашања. Фактори ризика представљају карактеристике које повећавају вероватноћу да одређено лице учини кривично дело и они се могу пронаћи како код појединаца и група, тако и у социјалном окружењу као што су школе и заједнице (Public Safety Canada, 2009). У скраћеном прегледу извештаја Youth Justice Board-a (2005) за Енглеску и Велс, фактори ризика и заштитни фактори код криминала младих су

категорисани у четири групе: 1) породични; 2) школски; 3) у заједници; и 4) индивидуални фактори (лични и они који су повезани са искуствима вршњачке групе). У породичне факторе ризика сврстани су: лош родитељски надзор и дисциплина, конфликт, историја криминалне активности, ставови родитеља којима се прашта антисоцијално и криминално понашање, ниски приходи и лоши услови становања. Ти фактори ризика могу бити идентификовани у периоду пре рођења и након рођења детета, а њихов утицај је присутан у детињству и током адолесценције. У групи школских фактора ризика налазе се: лош успех још на почетку основне школе, агресивно понашање (укључујући малтретирање), недостатак посвећености (укључујући бежање из школе) и лоша организација у школи. У групи фактора ризика у заједници су: живот у неразвијеном суседству, дезорганизација и занемаривање, доступност опојних дрога, висока флукуација становништва, недостатак привржености суседству, доступност ватреног оружја, закони и норме који иду у прилог коришћењу дрога, ватреног оружја и криминала и представљање насиља у медијима. У групи индивидуалних фактора ризика налазе се: хиперактивност и импулсивност, ниска интелигенција и когнитивно оштећење, отуђење и недостатак социјалне привржености, ставови којима се прашта преступништво и злоупотреба опојних дрога, рано укључивање у криминал и злоупотребу дрога и пријатељство са вршњацима који су укључени у криминал и злоупотребу дрога.

Број фактора ризика није коначан и разликује се међу ауторима, мада се сви фактори ризика најчешће сврставају у наведене четири групе или се, пак, посебно издваја пета група фактора ризика која је у вези са вршњачком групом. Фактори ризика представљају карактеристике које повећавају вероватноћу испољавања криминалног понашања код одређеног лица, те самим тим не представљају узроке криминалног понашања. Тако се може поставити хипотеза да што је већи број фактора ризика код одређеног лица или групе, већа је вероватноћа испољавања криминалног понашања. Ипак, у пракси се могу пронаћи случајеви присуства већег броја фактора ризика, а да лице није манифестовало криминално понашање. Такви примери представљају прави изазов за превенцију криминала и требало би их истражити с посебном пажњом како би се открили нови моменти у деловању фактора ризика. Претпоставка је да у таквим случајевима постоји истовремено деловање одређених заштитних фактора који умањују негативни утицај фактора ризика, и због којих деца и малолетници који живе у изузетно тешким социјалним и економским условима не само што се не одају криминалу и другим облицима антисоцијалног понашања, већ понекад постижу већи успех од вршњака код којих фактори ризика нису постојали. С обзиром да се тешко може поуздано тврдити да ће у присуству одређених фактора ризика или одређеног њиховог броја, односно комбинације тих

фактора, доћи до испољавања криминалног понашања, тешко се може поуздано установити веза између појединих фактора ризика и одређеног облика антисоцијалног понашања.

Једна од веома утицајних британских студија криминалних каријера, коју су спровели David Farrington и сарадници, показала је да вероватноћа испољавања криминалног понашања не зависи директно од броја фактора ризика. У питању је лонгитудинална студија спроведена на узорку од 411 мушкараца рођених 1953. године у области коју настањује радничка класа у Јужном Лондону (Tilley, 2009:58-60)². Први контакт са члановима те групе остварен је када су имали 8-9 година, а затим када су напунили 55 година. Кључни фактори ризика у узрасту 8-9 година испитаника обухватили су мешавину индивидуалних, породичних, школских и економских атрибута: поремећено понашање деце (нпр. немирност); криминал у породици (нпр. осуђен родитељ, браћа и сестре делинквенти); низак IQ или лош успех у школи; породичне факторе, укључујући лоше васпитавање детета, поремећену породицу и младу мајку; високу импулсивност или лошу концентрацију, и економску депривацију (нпр. ниска примања, лоши услови становања, велика породица). Након што су напунили 50 година испитаници су разврстани у четири подгрупе (неосуђивани, осуђивани само у периоду пре 21. године, осуђивани само у 21. години или касније, и они који су осуђивани пре и после 21. године), а затим је утврђено колико је испитаника из сваке од тих група имало фактора ризика који су претходно наведени (0, 1, 2, 3 или 4-5). Табела је открила проблем *погрешно позитивних* и *погрешно негативних*. Од 398 испитаника чије су криминалне каријере праћене до 50. године било је 70 оних којих су осуђивани пре и после 21. године. Међутим, запањује чињеница да је од тих 70 лица са трајном криминалном каријером само 16 имало 4-5 фактора ризика, док исто толико није имало ниједан фактор ризика; 11 је имало један фактор ризика; 18 два фактора ризика, а 9 три фактора ризика. Уз то, 16 лица је имало 4-5 фактора ризика, али нису кренули путем трајне криминалне каријере (6 лица није осуђивано, 6 је осуђивано само пре 21. године, док је 4 осуђивано после 21. године). Ако бисмо предвиђали да ће лица са 4-5 фактора ризика сигурно кренути путем трајне криминалне каријере, онда би половина била у групи *погрешно позитивних*, док би се 75% лица са трајном криминалном каријером нашло у групи *погрешно негативних* (Tilley, 2009:58-60). До грешака у оба правца би долазило и када бисмо смањивали број фактора ризика као основ за предвиђање вршења кривичних дела.

² Farrington, D., Coid, J., Harnett, L., Jolliffe, D., Soteriou, N., Turner, R. and West, D., (2006). *Criminal Careers up to Age 50 and Life Success up to Age 48: New Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*. Home Office Research Study 299. London: Home Office. – наведено према: Tilley, 2009: 58-60.

Фактори ризика за преступништво младих и злоупотребу опојних супстанци често се преклапају са факторима ризика за неуспех у едукацији, младо родитељство и поремећаје менталног здравља (Youth Justice Board, 2005). Активности усмерене ка тим факторима ризика помажу истовремено у спречавању већег броја негативних понашања. То, с једне стране, намеће озбиљан проблем у мерењу успешности програма социјалне превенције, односно њиховој евалуацији. Може се десити да програм оствари позитиван утицај на поједине аспекте развоја детета и малолетника, али не оне који су очекивани и претпостављени у самом документу програма. Због тога треба бити опрезан приликом процењивања ефективности превентивних програма и одлучивања о наставку њиховог спровођења (Вуковић 2010:208-209). Национално истраживање фактора ризика и заштитних фактора у Великој Британији, које је засновано једним делом на подацима добијеним кроз интервјуе са приближно 14.500 ученика средњих школа узраста од 11-16 година, у оквиру програма *Communities that Care*, показало је који су фактори ризика најзаступљенији. То су следећи фактори: агресивно понашање (укључујући и малтретирање) 25,3%; лош успех још на почетку основне школе 23,6%; породична историја проблематичног понашања 22,2%; отуђење и недостатак социјалне привржености 21,7%; ставови вршњака којима се прашта проблематично понашање 21,7%; родитељи који праштају проблематично понашање 21,3%; породични конфликт 21,1%; недостатак привржености школи (укључујући бежање из школе) 20,8%; пријатељи укључени у проблематично понашање 20,6%; доступност опојних дрога 19,4%; рано учешће у проблематичном понашању 18,4%; дезорганизација заједнице 17,8%; лош родитељски надзор и дисциплина 17,7%, и дезорганизација школе 17,2% (Youth Justice Board, 2005). У истом документу се указује да виши проценат једног фактора ризика у односу на други не значи да је у питању озбиљнији проблем, већ да је тај проблем распрострањенији.

Ако се анализирају фактори ризика, може се закључити да се поједини фактори, по правилу, јављају раније, односно да их субјекти значајни за успешно деловање механизма неформалне и формалне социјалне контроле могу уочити раније и према томе предузимати адекватне превентивне мере пре појаве нових фактора ризика. Нема сумње да су породични фактори ризика посебно значајни за предузимање хитних превентивних мера. Лош родитељски надзор и дисциплина, сукоби у породици између родитеља, па и између родитеља и деце, уз драстичне видове негативног утицаја насиљем у породици, сексуалном и другом врстом злоупотребе, уз историју криминалних активности и злоупотребе опојних дрога од стране родитеља, без сумње представљају најужи сегмент социјалног окружења детета у којем оно учи негативно понашање (Шкулић, 2003). Од таквих родитеља се не може очекивати да

испољавају ставове у прилог осуди антисоцијалног и криминалног понашања деце. У склопу наведених породичних фактора ризика ниски приходи и лоши услови становања могу се јавити као фактори који доприносе да надзор родитеља над децом и дисциплина буду лоши, односно као фактори који доводе до сукоба у породици, вршења кривичних дела и злоупотребе опојних дрога од стране родитеља (мада не мора увек бити такав утицај). Зато се може рећи да превентивне активности усмерене ка факторима ризика у вези са лошим економским условима могу генерално превентивно деловати када су у питању поједини фактори ризика у породици.

Модалитети отклањања или ублажавања фактора ризика

У складу са већ наведеним групама у које су сврстани фактори ризика, могу се класификовати и превентивне активности које се спроводе у оквиру превенције криминала кроз социјални развој. Те превентивне активности могу бити усмерене ка појединцу ако су индивидуални фактори ризика доминантни, али истовремено могу бити усмерени и ка социјалном окружењу детета или малолетника (ужем породичном и ширем окружењу какво је школа, суседство и локална заједница). Полазећи од такве концепције Stephen Schneider (2010:98-99) подсећа да приликом развоја превентивних стратегија треба узети у обзир три фактора: 1) проблеме који доводе појединца или читаву групу у ризик; 2) старосну групу појединца или групе у ризику, и 3) институције кроз које треба реализовати програм, а у суштини то су: породица, школе, заједница, систем здравствене заштите и тржишта рада. Када је у питању старосна група појединца или групе у ризику, исти аутор разликује четири старосне групе према којима треба прилагодити превентивне стратегије. У прву групу сврстана су одојчад, односно деца од рођења до навршене 3 године живота, где превентивне интервенције треба усмерити ка родитељима, у смислу њихове обуке за бригу о одојчету, као и финансијске, емоционалне, психолошке и друге подршке родитељима, и то још у пре-наталној фази. У другој групи су деца од 4 до 11 година живота, где превентивне интервенције треба усмерити ка родитељима и деци. У трећој групи су млади од 12 до 19 година, али се као горња старосна граница наводи и 25 година живота. Превентивне интервенције у односу на ту групу су примарно усмерене ка младима у ризику кроз поправну наставу, иницијативе за боравак у школи, обуку за посао, спорт и рекреацију, док свеобухватни приступ за хроничне младе преступнике или младе у ризику мора укључити родитеље и ширу мрежу социјалне подршке. У последњој, четвртој групи су одрасле особе преко 19, односно 25 година (Schneider, 2010:98-99).

Без сумње, за успешно превентивно деловање неопходно је прилагодити интервенције узрасту лица према коме се оне предузимају. Међутим, Schneider у каснијем излагању о стратегијама превенције за младе говори о распону између 13. и 21. године живота, иако је претходно младе сврстао у старосну групу од 12 до 19 година (Schneider, 2010:122). Веома је тешко издвојити године које би требало да представљају границе између старосних група према којима треба предузимати поједине превентивне програме. Уз постојеће старосне групе ученика у Републици Србији требало би увек проценити у којој мери је конкретна старосна група подесна као циљна група за одређени превентивни програм. Ту се, пре свега, мисли на старосну групу деце раног школског узраста од 7 до 10 година, деце школског узраста од 11 до 14 година, млађих малолетних лица од 14 до 16 година и старијих малолетних лица од 16 до 18 година. Те старосне границе треба условно прихватити, јер је садржај превентивних програма увек потребно прилагођавати специфичностима популације према којој се примењује (нпр. деца у првом разреду основне школе сигурно не могу са једнаком пажњом и успехом пратити исти садржај програма као деца у четвртом разреду основне школе).

Ако се пође од тих предуслова, могу се идентификовати савремени приступи и програми у социјалној превенцији криминала усмерени ка појединцу, и они који су усмерени према његовом социјалном окружењу: породици, школи и заједници. При томе треба имати у виду да се бројни превентивни програми спроводе у „хибридном“ облику, односно обухватају превентивне мере усмерене како према појединцу, тако и према социјалном окружењу. Породични фактори ризика могу бити идентификовани још у периоду пре рођења детета, што омогућава почетак раног превентивног деловања како би превентивна активност након рођења детета дала још боље резултате. На тај начин се стварају битне претпоставке за спречавање проблема везаних за саму личност детета (нпр. хиперактивност и импулсивност, ниска интелигенција и когнитивно оштећење, недостатак социјалне привржености, недостатак самодисциплине, физичке и менталне болести), као и проблема везаних за школу (лош успех, агресивно понашање, бежање из школе, напуштање школовања, избацивање из школе). Програми усмерени ка породичним факторима ризика имају за циљ да обезбеде боље економске услове породици и другу потребну подршку (здравствену, психолошку и сл.), као и адекватне вештине за родитеље како би што ефикасније вршили надзор над децом и васпитну функцију. Програми који имају за циљ стицање вештина за успешно родитељство усмерени су ка побољшању приступа у васпитању и дисциплиновању деце кроз успостављање односа поверења и отворене комуникације, постављање јасних стандарда понашања за децу од стране родитеља, редовно интересовање

родитеља за проблеме са којима се суочавају њихова деца, као и за њихове обавезе, изградњу реалних очекивања родитеља према деци, дисциплиновање деце кроз награђивање за испуњене обавезе и указивање на последице друштвено неприхватљивог понашања, а не кроз агресивно понашање или чак физичко кажњавање. На значај спровођења таквих програма у раној фази указују и подаци о начину поступању са учиниоцима кривичног дела Запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193 важећег *Кривичног законика Републике Србије*. Наиме, код професионалаца у правосудју дуго је познат проблем да се са лицима осуђеним за то кривично дело која се налазе на издржавању казне не ради посебно на отклањању узрока и услова који су довели до извршења неког од кривичних дела на штету малолетних лица, нити постоје програми услова и самог прихвата тих лица по издржавању казне (Милошевић, 2010:853).

Постоје четири типа програма за успостављање безбедних и стабилних односа између деце и родитеља и то: програми родитељства (нпр. *Positive Parenting Program*) који обезбеђују информације и подршку родитељима; програми за родитеље и децу (нпр. *Early Head Start*) који обезбеђују подршку родитељима и њиховој деци, предшколско образовање и бригу о деци, здравствене услуге и услуге заједнице; групе за социјалну подршку (нпр. *Parents Anonymous*) које помажу родитељима да изграде социјалне везе и смање социјалну изолацију; и интервенције медија с циљем едукације свих родитеља како би се повећало њихово знање и ојачала свест о злостављању деце (World Health Organization, 2010:10). Резултати показују да прва два типа програма могу смањити злостављање деце и њихово агресивно понашање, као и дугорочне последице злостављања по ментално и физичко здравље, друштвено и професионално функционисање, а докази су нарочито јаки код програма кућних посета од стране посебно обучених медицинских сестара у САД (the Nurse Family Partnership home – visiting programme) (World Health Organization, 2010:10). Успешни резултати остварени су и у Њујорку кроз Elmira пројекат у којем су медицинске сестре са посебном обуком одлазиле у сиромашна подручја у редовне кућне посете тинејџеркама са првом трудноћом, пре рођења и после рођења деце. Показало се да су захваљујући том пројекту деца мање физички злоупотребљавана и занемаривана током прве две године, као и да су са 15 година имала мање од половине хапшења од деце из контролне групе (Sutton et al., 2008:33). Идентификовани су бројни фактори који повећавају ефективност програма за успешно родитељство, и то: пружање услуга у већем броју окружења уместо на једном месту (нпр. канцеларија и кућа); обезбеђивање групних и појединачних услуга уместо само једне врсте; обезбеђивање најмање 12 сесија или интервенција током дужег временског периода; коришћење медицинских сестара, социјал-

них радника или других професионалаца за реализацију програма уместо непрофесионалног особља; као и обука у позитивним интеракцијама између родитеља и деце (World Health Organization, 2010:14).

За разлику од наведених превентивних програма који су усмерени ка породичним факторима ризика, у посебну групу могу се сврстати програми који су директно усмерени ка деци и малолетницима. Schneider (2010:100-118) говори о интервенцијама које су директно усмерене ка деци и младима у ризику и у ту групу сврстава: предшколске програме; обуку у области критичког размишљања, социјалне компетенције и животних вештина; когнитивно бихевиорални третман и терапију; едукацију и школе – академски, интелектуални и когнитивни развој; менторство; и активности рекреације и слободног времена. Посебно су значајни садржаји обуке у области критичког размишљања, социјалне компетенције и животних вештина који своју примену налазе како у предшколским програмима, тако и у бројним програмима који се спроводе у школи. Под животним вештинама се подразумевају когнитивне, емоционалне, интерперсоналне и социјалне вештине које омогућавају појединцима да поступају ефективно са изазовима свакодневног живота, односно, то су вештине које негују: 1) свест о себи: самопоштовање, изградњу поуздања, самоконтролу, самопроцену, постављање циљева; 2) управљање својим поступцима: управљање бесом и стресом, управљање временом, савладавање вештина, контролу импулса, релаксацију; 3) друштвену свест: емпатију, активно слушање, препознавање и уважавање појединачних и групних разлика; 4) односе: преговарање, управљање конфликтима, отпор притиску вршњака, умрежавање, мотивацију, и 5) одговорно доношење одлука: прикупљање информација, критичко размишљање и вредновање последица поступака (World Health Organization, 2010:28-29).

Програми са таквим садржајима усмерени ка деци у раној фази живота могу имати вишеструке позитивне резултате не само на плану спречавања агресивног понашања, већ и побољшања успеха у школи. Предшколски програми су се показали као успешни у јачању бројних заштитних фактора. Sutton, Cherney и White (2008:32-33) наводе примере неколико таквих програма, као што су: Perry предшколски пројекат, Пројекат превенције у Монтреалу и Пројекат социјалног развоја у Сијетлу. Perry предшколски пројекат, покренут почетком 60-тих година прошлог века, имао је за циљ да пре сусрета са системом формалног образовања ојача вештине за решавање проблема и планирање код деце афроамеричког порекла, узраста 3-4 године, која живе у сиромашном делу Детроита. Учитељи су недељно одлазили у кућне посете породицама те деце. Резултати експерименталне и контролне групе су упоређивани преко 40 година и утврђено је да је много вероватније да деца из експерименталне групе заврше средњу школу и имају више приходе, а

мање вероватно да буду ухапшена за кривично дело. Обука дечака предшколског узраста ризичног понашања у социјалним вештинама и самоконтроли, уз јачање вештина родитеља за надзор, дисциплину и подстицање у оквиру Пројекта превенције у Монреалу, такође се показала успешном у побољшању успеха у школи и смањивању учешћа тих дечака у антисоцијалном понашању, као и Пројекат социјалног развоја у Сијетлу, који се примењивао према читавим разредима у основним школама, њиховим родитељима и учитељима (Sutton et al., 2008:32-33).

Када је реч о превентивним интервенцијама које се реализују посредством школе, онда се може говорити о два вида превентивног деловања. Први треба везивати за превентивни учинак самог образовног процеса, тј. стицање знања као неопходног предуслова за касније професионално опредељење и успешно запошљавање, док други вид превентивног деловања треба везивати за организацију посебних активности за превенцију криминала. Први вид превентивног деловања може обухватити различите активности које омогућавају постизање добрих резултата у усвајању знања, као што су: унапређивање квалитета наставног плана и програма кроз смањивање обима наставног садржаја, коришћење посебних техника од стране наставника како би се наставни садржај учинио интересантнијим ђацима, организовање допунске наставе за ученике са слабијим резултатима, и организовање секција за успешне ученике који имају посебна интересовања за одређене наставне садржаје. Други вид превентивног деловања треба да допринесе отклањању различитих фактора ризика за испољавање криминалног и уопште антисоцијалног понашања кроз: обуку у животним вештинама; организовање посебних школских активности ради јачања привржености школи и просоцијалним нормама и вредностима (нпр. такмичења поводом дана школе, увођење *Веронауке* и *Грађанског васпитања* као посебних наставних предмета); успостављање јасних правила понашања у школи и инсистирање на њиховом поштовању уз подстицање дисциплине кроз награђивање; пружање ученицима примера поштовања основних моралних норми и начела од стране наставника; спровођење посебних кампања против насиља и сличних антисоцијалних понашања; организовање ваннаставних активности; укључивање ученика у организацију активности у школи, јачање сарадње школе и родитеља итд.

Конвенција о правима детета и Смернице Уједињених нација за превенцију малолетничке делинквенције – Ријадске смернице, прописују бројне сличне активности. У члану 29 *Конвенције о правима детета* прописана је обавеза страна уговорница да образовање детета усмере ка развоју његове личности, талената, менталних и физичких способности, поштовању људских права, основних слобода и принципа утврђених *Повељом Уједињених нација* и припремању детета за одговоран живот у

слободном друштву, у духу разумевања, мира, толеранције, једнакости полова, пријатељства међу народима, етничким, националним и верским групама и др. (Радуловић, 2010:155). Уз то, *Смернице УН* за превенцију малолетничке делинквенције указују на значај развоја политике и стратегије спречавања употребе алкохола и дрога, на потребу оспособљавања и обуке запослених у образовању за превенцију и решавање тих проблема, потребу да образовне институције буду референтни центри за пружање услуга младима (медицинских, саветодавних и других), да млади буду заступљени у телима где се креира школска политика и доносе одлуке, као и на то да школе, у сарадњи са групама из локалне заједнице, организују ваннаставне активности од интереса за младе (Радуловић, 2010:156).

Последња група превентивних активности (не и најмања по значају) усмерена је ка отклањању или ублажавању фактора ризика у заједници. Као и код претходно наведених превентивних активности, без претензије да се наведу све могућности и њихови модалитети, те активности треба да обухвате: побољшање животног стандарда, односно смањивање сиромаштва, јачање солидарности грађана у суседству, јачање локалног партнерства у превенцији криминала, промовисање активности које имају за циљ јачање привржености заједници, јачање превентивне улоге медија, као и смањење доступности психоактивних супстанци и ватреног оружја.

Потреба интегрисања превентивних активности – пример програма Школа без насиља

У Републици Србији се примењује већи број превентивних програма који су усмерени ка отклањању или ублажавању фактора ризика о којима је претходно било речи. Као примери могу се навести програми за повећање безбедности младих, нарочито кроз активности у школама у које су укључени разни субјекти. У једном броју тих програма полиција је узела значајно учешће (опширније о превентивној улози полиције у школама у: Вуковић, 2005:103-107). У првој половини 2010. године Министарство унутрашњих послова и Министарство просвете су покренули пројекат *Безбедно детињство – развој безбедносне културе младих*, у оквиру којег је планирано да се у првој фази спроведе обука полицијских службеника и представника школских управа (580 полазника) како би они потом упознали ученике основних школа са ризицима по њихову безбедност и вештинама самозаштите од разних видова насиља. Пре тог пројекта започео је и пројекат ангажовања школских полицајаца (Бошковић, Симић, 2004). Бројне су могућности за ангажовање полиције у активностима усмереним ка отклањању или ублажавању фактора ризика, а посебно треба нагласити недавно објављене

податке о раду појединих организационих јединица полиције у Србији, конкретно у Крагујевцу, који показују да чак 75% од укупног броја полицијских службеника подржава рад на пројекту *Безбедна заједница* (Ђоровић, 2011:232).

Један од примера амбициозних програма чија успешна имплементација захтева учешће већег броја субјеката јесте и програм *Школа без насиља*, чију реализацију је започео UNICEF, школске 2005/06. године, у сарадњи са Министарством просвете, Министарством здравља, Министарством рада и социјалне политике, Саветом за права детета Владе Републике Србије, Заводом за унапређивање образовања и васпитања, а од школске 2008/09. године и у сарадњи са Министарством унутрашњих послова и Министарством омладине и спорта. Програм се спроводи у 188 основних и 9 средњих школа широм Србије, обухвата преко 136.000 ученика и 12.500 одраслих из 64 места у Србији, а сертификат о његовој успешној реализацији добила је 101 школа (UNICEF Serbia, 2011). Намењен је ученицима, наставницима, особљу школе, родитељима и локалној заједници, а његово трајање није временски ограничено.

На званичној интернет презентацији UNICEF-а у Србији (2011) наводе се четири кључне компоненте програма *Школа без насиља* и седам фаза за његову реализацију. Кључне компоненте програма су: 1) истраживање искустава и ставова у школи о насиљу, обрада и презентација резултата наставницима, деци, родитељима и локалној заједници; 2) обука наставника и школског особља о насиљу, вештинама комуникације, отвореном дијалогу између деце и одраслих, превентивној улози школских правила, реституцији тј. надокнади штете, позитивној дисциплини, конструктивној интервенцији и формирању заштитне мреже у школи; 3) рад са вршњацима на препознавању и откривању насиља, вршњачкој заштити, изградњи узајамног поверења и смањењу насиља, и 4) компонента породица/медији/локална заједница – промоција узајамне сарадње и мобилисање јавности за изградњу савезништва и активно деловање на смањењу насиља у заједници. Примена програма *Школа без насиља* траје најмање једну школску годину и обухвата седам фаза: 1) подизање свести о проблему насиља у школи; 2) формирање унутрашње заштитне мреже (усвајање процедура за њено функционисање); 3) успешно функционисање унутрашње заштитне мреже – дефинисане процедуре за евидентирање насиља и предузимање мера заштите; 4) формирање спољашње заштитне мреже – укључивање дома здравља, центра за социјални рад, општине и полицијске управе у функционисање програма; 5) обраћање за помоћ деце/породица изложених насиљу – успостављање поверења у унутрашњи и спољашњи тим помагача заштитне мреже; 6) функционисање система интервенција – дефинисане процедуре за правовремен и конструктиван одговор на насиље,

интервентни и превентивни програми примењују се у школској пракси; 7) самопроцена школе – да ли је школа постала безбедно окружење за децу/ученике; родитељи и наставници сматрају да школа може самостално да настави са програмом и сматрају да је школа сигурније место за развој (UNICEF Serbia, 2011). Предвиђено је да Тим за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања, који се оснива у складу са посебним протоколом Министарства просвете, буде уједно и тим за подршку и праћење програма.

Евалуација програма *Школа без насиља* спроведена је 2009. године на узорку од 40 школа, односно 4.922 ученика од 3-8 разреда, 1.635 наставника и учитеља, а њоме су били обухваћени и ментори, интересне групе, родитељи, представници локалне самоуправе, као и представници Министарства просвете и UNICEF-а (Ipsos Strategic Marketing, 2009). Резултати су показали да је у неким школама насиље вршњака у млађим разредима пало и до 44%, док је у неким школама порасло и за 19%. У старијим разредима забележен је пад насиља и до 15%, док је максимални забележени раст 18%, посебно вербалног и социјалног насиља. Остале форме насиља су непромењене, али је забележено електронско насиље. Насиље над вршњацима је без промена у млађим разредима, док је код старијих ученика забележен раст од 5%. Забележен је раст вербалног насиља и психолошког насиља (заstraшивање и претње), и учестало пријављивање придруживања насилним групама. Када је реч о насиљу одраслих у школи, оно је углавном једнако учестало као и раније (најчешће вербално насиље – 23%), мада се у појединим школама бележи смањење и до 9%. Судаћи према наведеним статистичким подацима, програм је показао „делимичан успех у млађим разредима, а изостанак успеха у старијим разредима основне школе“ (резултати евалуације наведени према: Ipsos Strategic Marketing, 2009).

Уз евалуацију утицаја програма на насиље истовремено је вршена евалуација успешности његове имплементације. Тај део евалуације показао је мешовите резултате. Поступак пријаве и реакције на насиље је формализован, постоје дежурства и системски надзор, основани су вршњачки тимови, успостављена је унутрашња заштитна мрежа, а сарадња са спољашњом мрежом (углавном у вези тежих облика насиља) је добро оцењена (Ipsos Strategic Marketing, 2009). Већина школа које су успешно спровеле програм постигле су задовољавајуће резултате. Највећи успех постигнут је у развоју свести о насиљу (кроз информисање и учење), у повећању спремности да се отворено говори о насиљу и да се оно пријављује, док са сваким следећим кораком програма расте број школа које нису имплементирале тај корак (Ipsos Strategic Marketing, 2009). У појединим школама постоје проблеми у примени успостављених правила, подели одговорности, непотпуној евиденцији насиља, информисаности о вршњачком тиму (12% ученика

није чуло за тај тим) и, како сматрају наставници, недовољној укључености родитеља и локалне заједнице у програм (Ipsos Strategic Marketing, 2009).

Резултати евалуације показују у којим правцима треба побољшати програм *Школа без насиља*. Без сумње, циљеви програма су амбициозно постављени, а тако свеобухватни програми захтевају дугорочну примену, уз одређивање прецизних улога и одговорности свих учесника. Посебно је интересантно запажање наставника да су у програм најслабије укључени родитељи и локална заједница, што јасно говори да је неопходно предузети додатне активности за њихову мотивацију да учествују у програму, као и мере за отклањање или ублажавање фактора ризика у породици и заједници. За ученике код којих су фактори ризика лоцирани у породици или суседству неопходне су интервенције прилагођене решавању тих специфичних проблема. На такав закључак упућују и резултати анализе успешних програма за смањивање насиља у школама, коју је објавио амерички Национални институт за здравље, 2006. године. У тој анализи се указује да успешни програми имају следеће карактеристике: засновани су на здравим теоријским основама; усмерени су на важне факторе ризика; укључују дуготрајни третман (годину дана или дуже) и интензиван рад с циљном групом; често користе клинички и когнитивно/бихевиорални приступ; мултимодални су и мултиконтекстуални; усмерени су ка развоју социјалних и других вештина циљне групе и њених родитеља; развојно су примерени и не примењују се на силу³.

Закључак

Социјална превенција криминала или превенција криминала кроз социјални развој обухвата легалне активности државних и недржавних субјеката које имају за циљ слабљење или отклањање фактора ризика и јачање заштитних (протективних) фактора у процесу одрастања деце и малолетника. Постоји велики број фактора ризика који могу довести до испољавања криминалног понашања, а различите комбинације тих фактора опредељују избор превентивних мера. Када је реч о криминалу младих, фактори ризика и заштитни фактори се могу поделити у четири групе: 1) породичне; 2) школске; 3) у заједници, и 4) индивидуалне факторе (лични и они који су повезани са искуствима вршњачке групе). У складу са тим групама могу се класификовати и превентивне активности које се спроводе у оквиру превенције криминала кроз социјални развој. Тако програми социјалне превенције могу бити усмерени ка

---

³ National Institutes of Health., (2006). *National Institutes of Health state-of-the-science conference statement*. Journal of Clinical Child Psychology, 34, 457-470 – наведено према: Попадић, 2009:282.

појединцу, ако су индивидуални фактори ризика доминантни, или ка социјалном окружењу детета или малолетника, ако доминирају фактори ризика у породици, школи или суседству. Ипак, бројни превентивни програми спроводе се у „хибридном“ облику, односно обухватају превентивне мере усмерене како према појединцу, тако и према социјалном окружењу.

Програми усмерени ка породичним факторима ризика имају за циљ да обезбеде боље економске услове породици и другу потребну подршку (здравствену, психолошку и сл.), као и адекватне вештине за родитеље како би што ефикасније вршили надзор над децом и васпитну функцију. Међу интервенцијама које су директно усмерене ка деци и младима у ризику нарочито су значајни предшколски програми и обука у области критичког размишљања, социјалне компетенције и животних вештина. Када је реч о превентивним интервенцијама које се реализују посредством школе, онда се може говорити о два вида превентивног деловања. Први треба везивати за превентивни учинак самог образовног процеса, тј. стицање знања као неопходног предуслова за касније професионално опредељење и успешно запошљавање, док други вид превентивног деловања треба везивати за организацију посебних активности за превенцију криминала. У сваком случају, успех превентивних програма зависи од прецизне процене фактора ризика који постоје код појединих лица или група, односно у његовом или њиховом окружењу, и избора подесних превентивних мера које су се показале као успешне у отклањању тих фактора. То показује и пример програма *Школа без насиља* у Републици Србији. Његова евалуација показала је делимичан успех у смањивању насиља у млађим разредима и неуспех у старијим разредима основне школе. Чињеница да наставници сматрају да су у програм најслабије укључени родитељи и локална заједница говори да је неопходно приступити осмишљавању додатних метода за њихову мотивацију и предузимању превентивних мера које су се показале као ефективне у отклањању фактора ризика у породици и заједници. За ученике који се налазе у ризику и код којих су фактори ризика лоцирани у породици или суседству неопходне су интервенције прилагођене управо тим специфичним проблемима.

Литература:

1. Бошковић, Г., Симић, Б., (2004). *Искусства у реализацији пројекта „Школски полицајац – пријатељ и заштитник деце“*, Безбедност, 46 (5), стр. 761-775.
2. Ђоровић, И., (2011). *Структура радног времена униформисаних припадника полиције са освртом на ППУ Крагујевац*, Безбедност, 53 (2), стр. 219-236.

3. Ipsos Strategic Marketing, (2009). *Evaluacija programa „Škola bez nasilja“ – evaluaciona studija sprovedena od maja do juna 2009. godine*. Retrieved 23 July 2011 from: http://www.unicef.rs/files/evaluacija_programa_strategic_marketing.ppt;
4. Милошевић, Н., (2010). *Запуштање и злостављање малолетног лица*, Правни живот – часопис за правну теорију и праксу, LIX (9), стр. 847-859.
5. Попадић, Д., (2009). *Насиље у школама*, Институт за психологију и УНИЦЕФ Србија, Београд.
6. Public Safety Canada, (2009). *Supporting the Successful Implementation of the National Crime Prevention Strategy*. Her Majesty the Queen in Right of Canada. Retrieved 20 August 2011. From:
7. http://www.publicsafety.gc.ca/res/cp/res/_fl/ssincps-amosnpc-eng.pdf;
8. Радуловић, Љ., (2010). *Функција образовања у сузбијању малолетничког криминалитета*, Страни правни живот, 48 (1), Институт за упоредно право, стр. 145-168.
9. Schneider, S., (2010). *Crime prevention: theory and practice*. Boca Raton, FL: CRC Press – Taylor & Francis Group.
10. Шкулић, М., (2003). *Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела*, Досије, Београд.
11. Sutton, A., Cherney, A., White, R., (2008). *Crime prevention: principles, perspectives and practices*. Cambridge; Port Melbourne, Vic.: Cambridge University Press.
12. Tilley, N., (2009). *Crime prevention*. Cullompton, Devon, UK: Willan Publishing.
13. UNICEF SERBIA, (2011). *Program „Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za decu“*. Retrieved 23 July 2011 from: <http://www.unicef.rs/skola-bez-nasilja.html>;
14. Вуковић, С., (2005). *Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника*, Наука – Безбедност – Полиција, X (1), стр. 97-113.
15. Вуковић, С., (2010). *Превенција криминала*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
16. World Health Organization, (2010). *Violence prevention: the evidence*. Geneva: World Health Organization.
17. Youth Justice Board, (2005). *Risk and protective factors: a summary of risk and protective factors associated with youth crime, and effective interventions to prevent it*. Youth Justice Board. Retrieved 20 August 2011. from: <http://www.yjb.gov.uk/publications/Resources/Downloads/Risk%20Factors%20Summary%20fv.pdf>

Current Approaches and Problems in Social Crime Prevention

Abstract: *In this paper the topic of consideration focuses on current methods and forms of implementation social crime prevention, as well as problems that often arise in practice during its implementation. This is one of the most important areas in crime prevention, which is also known as crime prevention through social development, and often includes legal activities of state and non-state actors aimed at preventing delinquency of children and minors through the weakening and, if possible, eliminating the risk factors, and also strengthening protective factors. The aim of work is not only a description of current methods and techniques of social prevention, but rather a critical review of their opportunities given the problems that arise during the implementation of social prevention programs, as well as problems that arise during their designing. In this experience of domestic and foreign institutions will be used, as for results of some preventive programs evaluations that are classified in the field of social prevention.*

Key Words: *crime, social prevention, risk factors, protective factors*

Доц. др *Снежана ЖИВКОВИЋ*, Факултет заштите на раду, Ниш
Проф. др *Миланко ЧАБАРКАПА*, Филозофски факултет, Београд
Проф. др *Драган МЛАЂАН*, Криминалистичко-полицијска
академија, Београд

UDK – 364.624.6 : 355.271

Прегледни научни рад

Примљено: 4.11.2011.

Специфичности панике у ванредним ситуацијама¹

Апстракт: Упоредо са напретком савременог друштва у погледу материјалног благостања, демократије, политичких права и личних слобода, настају нове опасности и фактори ризика који изазивају страх, панику, угрожавају здравље, доводе до психолошког слома личности, а изузетно и до губитка живота. Стрепња, паника и угрожавање живота нису више ретки – трагични лични догађаји, трагедије рођака и пријатеља, терористички напади, војне интервенције итд., постају наша свакодневна реалност. Психологија групе је веома занимљива за изучавање. У групи захваћеној паником радикално се мења људска психа, укупно реаговање и понашање, а проток менталних процеса добија своје специфичности. Главни регулатори понашања појединца и групе постају инстинкти. Сазнајни процеси, усмерени на препознавање и категоризацију света бивају знатно ослабљени, интеракција међу људима постаје једнострана, док правила и норме губе своју регуларну функцију.

Кључне речи: паника, група, ванредне ситуације, емоционално реаговање.

Увод

Паника као облик емоционалног реаговања, или панично понашање, може се појавити као последица преживљавања интензивног страха током различитих ванредних ситуација као што су: земљотреси, пожари, поплаве, терористички напади, индустријске хаварије, тешке саобраћајне несреће и друге ситуације у којима су људи изложени повећаној опасности или непосредном угрожавању живота. Ванредне ситуације представљају посебан вид ризика и подразумевају постојање услова који могу довести или доводе до људских и материјалних губи-

---

¹ Рад је реализован у оквиру пројекта *Истраживање климатских промена на животну средину: праћење утицаја, адаптација и ублажавање* (43007) који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије у оквиру програма Интегрисаних и интердисциплинарних истраживања за период 2011-2014. године.

така (Живковић, 2009). Понашање људи за време ванредних ситуација је веома комплексно и зависи од низа фактора (Живковић, 2011в), тако да се у пракси врло често поставља питање – како управљати понашањем у таквим ситуацијама.

Паника је један од најнегативнијих облика понашања које може у ванредним ситуацијама захватити појединце или групе људи (масе) због изненадног или јаког страха везаног за угрожавање живота. Она се истовремено јавља као посебно емоционално стање и нерационално понашање, а непосредни повод може бити мањак информација о некој страшној или несхватљивој ситуацији када не постоји рационално објашњење, или може бити последица вишка информација и гласина, којима се потенцира степен опасности и непосредне угрожености (Живковић, 2011б).

Паника групе обично изазива хаотично понашање и губитак сваког облика самоконтроле, тако да управо због таквог понашања више могу бити угрожени животи појединаца, него због саме опасности која је изазвала панику. Имајући у виду негативне последице до којих може довести паника у групи, данас се од стране организатора и безбедносних служби посебно захтева да воде рачуна о паници у ванредним ситуацијама, на масовним скуповима, при демонстрацијама и другим приликама када постоје услови за повећану опасност и ризик по безбедност учесника.

На сву срећу, паника је пролазни психолошко-бихевиорални феномен који се не јавља тако често, али због своје сложености, могуће масовности и последица до којих може довести представља озбиљан проблем коме се мора посветити посебна пажња од стране стручњака и практичара који се баве људским понашањем. Паника се увек испољава кроз импулсивне радње појединаца, групе људи или масе. Приликом панике људима руководи снажан инстинктиван страх, губе самоконтролу, збуне се, не виде излаз из настале ситуације и покушавају да се спасу макар по цену страдања других.

Да би се ублажиле последице могуће панике, данас се врло често у изградњи објеката за масовна окупљања, као што су јавне зграде, стадиони, спортске хале и слични објекти, примењују архитектонска и грађевинска решења која воде рачуна о евентуалним паничним кретањима група људи. И законска решења у многим земљама спречавају и кажњавају стварање услова и подстицање на панично понашање.

Узроци и предуслови за појаву панике

Најчешће се паника развија као последица шокантног догађаја или опасног стимулуса који прекида претходно понашање људи, усредсређује пажњу на себе и изазива реакцију страха. Да би изазвао панику,

стимулус мора бити или прилично интензиван, или дуготрајан, или се мора понављати. Прва реакција на такав стимулус по правилу је узбуђење и доживљавање ситуације као кризне. Затим узбуђење прелази у збуњеност која представља покушај да се интерпретира догађај ослањајући се на лично искуство или путем грозничавог присећања на сличне ситуације из искуства других. Све то захтева хитно деловање, али често смета логичком разматрању кризне ситуације и изазива страх.

Првобитна реакција интензивног страха обично је праћена вриском, плачем, узбуђеним покретима, покушајима да се побегне од опасности. Уколико у овој етапи првобитна реакција страха не буде прекинута одлучном заповешћу и прецизним радњама, реакција ће се увећавати. Даље нарастање иде циркуларном реакцијом: страх једних се оцртава у свести других, што са своје стране, појачава страх првих. Страх који све више јача ствара нејасан осећај несреће. Овај процес се завршава радњама које се актерима паничног понашања чине спасоносним, а у ствари представљају велику опасност по људски живот.

Говорећи о паничном реаговању и понашању људи, поред доживљаја непосредне или имагинарне опасности и интензивног страха, као главне узроке панике можемо навести и неколико општих предуслова који се често истичу и као посредни узроци за појаву панике.

Прву групу фактора чине физиолошка стања, као што су: умор, глад, несаница, депресија, стрес, измењена физиолошка стања под утицајем наркотика која физички и морално угрожавају људе и смањују њихову способност да брзо и тачно процене ситуацију.

Другу групу чине психолошки фактори – јак осећај бола, изненађења, несигурности, страха и ужаса, осећање изолованости, слабости и беспомоћности, што такође утиче на појаву и појачавање панике (Baker, 2003). Ти фактори се сматрају природним корелатима и активаторима страха. У психолошке узроке такође спадају: велика несигурност у себе и свест о немоћи пред неизбежном опасношћу, осећај напуштености и изолације, ишчекивање непријатних догађаја, изостајање социјалне подршке, као и одређене особине личности. Тако се, на пример, као предуслови за појаву панике код војника и официра у рату често наводе одређене слабости карактера појединаца који не успевају да контролишу страх. Заправо, реч је о одређеним особинама или цртама личности, као што су: анксиозност, емоционална лабилност, сугестибилност, поводљивост, лаковерност и неуротичност, које погодују развоју анксиозних стања, стрепње и панике у стресним и опасним ситуацијама (Чабаркапа, 2004).

У трећу групу предуслова за појаву панике могу се сврстати различити социјално-психолошки услови, као што су: недостатак групне солидарности, интегритета, јединства групе, губитак поверења у руководство, недостатак важних информација, појава и ширење гласина (Чабаркапа, 2001). Као социјално-психолошки предуслови за панично

реаговање могу се навести и ситуације када постоји вишак информација који врши притисак на личност и отежава доношење одлука, или дефицит информација који смањује такав притисак и онемогућава доношење рационалних одлука. У некохерентним или неструктурираним групама, несвесним заједничког циља, панику може изазвати и минимум ризика, док се, напротив, у случају рата или екстремне ситуације, високог степена кохезије стручно обучених и истренираних тимова људи, који су уједињени заједничким циљевима и вредностима, паника ређе јавља, или се може спречити њена појава.

Стање панике је веома често изазвано неуротичним страховима, тј. страховима који су несвесног карактера, а самим тим су и неадекватни објективној опасности. Анализа панике по фазама открива веома интересантне законитости. Наиме, панично понашање разликује се од нормалног понашања скоро потпуним одсуством когнитивних елемената психичког функционисања.

За панику се везује и панично ишчекивање, тј. психичка узнемиреност људи током активности усмерене на смањење или избегавање из неке опасности. На пример, после рата чест је случај паничне потражње за сољу, брашном или сапуном, због стрепње или анксиозности да таквих роба може нестати. Ова потражња је настајала због гласина о могућим тешкоћама у снабдевању становништва овим намирницама и због искуства генерације која је преживела рат. Ово је најчешће био случај панике међу људима одвојеним великим раздаљинама, који не чине групу људи међу којима постоје лични контакти. Покретачки мотив овакве панике је информација коју преносе средства јавног информисања, или која се преноси усмено од једног до другог (гласине).

Претходно наведени узроци и предуслови, појединачно или сви заједно, стварају велику емоционалну напетост и грозничаву игру фантазија које доводе до процеса сугестије, подражавања, психичке напетости и инстинктивног страха који је право оличење панике.

Фазе испољавања панике

Како је већ истакнуто, паника је сложен психолошко-бихевиорални феномен који има своју специфичну динамику која се разликује од других облика емоционалног реаговања и уобичајеног нормалног понашања људи. Фазе испољавања панике, које се циклично смењују, могу се описати на следећи начин (Нагимов et al., 2005):

1. изненадни шокирајући стимулус или догађај, на пример – експлозија, пожар;
2. фаза акција – прекид раније извршаваних акција, на трен заустављених;
3. фаза емоција – шок, збуњеност, врисак, плач;

4. фаза акција – узбуђена, хаотична потрага за изласком из ситуације, на основу искуства из прошлости, на пример – сви беже према вратима;
5. фаза емоција – повећање осећања страха због немогућности да се нађе излаз из ситуације, узајамна зараза страхом;
6. фаза акција – индивидуална акција сваког појединачног спашавања;
7. фаза емоција – појава осећања безнађа и доживљавање стања пропасти због немогућности индивидуалног спасења;
8. фаза акција – организација акције за групно спашавање;
9. фаза емоција – појављивање наде да ће бити спашени;
10. фаза акција – организовани групни излаз из стресне ситуације, и
11. фаза емоција – ефекти паничног страха који је био доминантан на почетку по правилу се касније испољавају у облику анксиозности, раздражљивости, спремности на агресију, док на крају наступа умор, емоционална тупост, малаксалост, исцрпљеност.

Упоредивањем наведених фаза паничног реаговања са фазама реаговања код трауматског стреса, уочавају се одређене сличности. И код трауматског стреса, као код панике, такође постоје фазе преклапања акције и емоционалног реаговања, при чему се код трауматског стреса разликују следеће фазе:

1. фаза удара или шока – када делује изненадна опасност која изазива страх;
2. фаза контрашока – карактеришу је покушаји прибирања, спасавања, сређивања, па чак и настојања да се другима помогне, због чега се ова фаза назива и херојска фаза, и
3. фаза исцрпљености – ако се због пораста присутне опасности и нарастајућег страха брзо не пронађе адекватно и рационално решење за насталу ситуацију, брзо долази до исцрпљености, трошења енергије и колапса. Ако се појединац у овој фази нађе у маси, потпада под утицај панике и почиње да се понаша инстинктивно и нерационално (Живковић, Чабаркапа, 2011).

Када индивидуалне и колективне стратегије понашања надвладају опасну ситуацију, било борбом или бежањем, може да се јави фаза неоправданог оптимизма, еуфорије, некритичног мишљења и понашања само зато што људи мисле да су се спасили и преживели опасну ситуацију. Тада може доћи до коначног ослобађања од илузија и дефинитивног сређивања и реорганизације понашања или, ако симптоми стреса и пролонгираног страха дуже трају, може доћи до испољавања накнадног паничног реаговања и анксиозности.

И други аутори који су се бавили овом темом истичу различите фазе панике. Тако Ољшански (2002) издваја четири фазе панике. По њему, „да би довео до панике, стимулус који делује на људе мора бити дово-

љно интензиван, или продужен, или мора да се понавља (експлозија, сирене, звучни сигнали). Он мора, по правилу, да привуче пажњу и изазива емотивно стање несвесног, животињског страха“.

Прва фаза панике је одговор на стимулус који се испољава као јак страх, шок, перцепција ситуације као претња кризом, угрожавање, безизлаз.

За другу фазу карактеристична је конфузија, а затим следе хаотичне, индивидуалне, без икаквог реда, акције за спашавање. Појављује се потреба да се брзо тумачи и процени ситуација, али осећање немира то спречава, мешајући логично разумевање онога што се дешава и страх од новог. Ако страх није контролисан или потиснут, онда прелази у стање ужаса. Ужас је афекат, већи степен емотивног стреса, који доводи до самих ирационалних реакција и онемогућава човека да рационално мисли.

У трећој фази панике долази до испољавања познатог психолошког механизма „циркуларне реакције“ и „емотивног кружења“, када се страх и ужас других људи огледају у сопственој психи, што појачава емоције и страх на првом месту. Растући страх брзо смањује поверење у колективну способност супротстављања критичној ситуацији, па људи у паници прибегавају неодговарајућим радњама које им се тада чине спасоносним.

Четврта фаза укључује масовно панично бекство, када могу настати многе негативне последице. Несмотрено бекство по правилу је апотеоза панике.

Класификација панике

Паника се, уопштено, може класификовати по обиму, дубини коју покрива, трајању и деструктивним последицама (Нагимов et al., 2005).

По обиму се разликује индивидуална, групна и масовна паника. Индивидуална паника је карактеристична за појединце, групна паника обухвата од две-три до неколико десетина или стотина људи, док масовна паника обухвата на хиљаде и већи број људи (Нагимов et al., 2005).

По дубини коју покрива паника, подразумева се степен паничне заразе свести. У том смислу може се говорити о лакој, просечној и паници на нивоу потпуног лудила. *Лаку панику* можемо видети у ситуацијама када се зауставља саобраћај, при журби, када се појави изненадан али не веома јак сигнал (звуци, експлозије и сл.). У овом случају особа задржава готово потпуну самоконтролу и критичност. Споља гледано, ова паника може изразити само благо изненађење, забринутост, напетост мишића и слично. *Просечна паника* се одликује великом деформацијом свесног процењивања онога што се дешава, сниженом критичношћу, повећањем страха, потпадањем под спољне утицаје. Примере просечне панике можемо видети при кружењу оправданих

или лажних гласина о подизању цена, нестанку неке важне робе у продавницама, увођењу посебних мера и слично. Паника просечне дубине често се манифестује у спровођењу војних операција, при мањим саобраћајним незгодама или разним природним катастрофама, када је догађај био близу, али није директно угрожавао. Као пример можемо навести пожар којим се угрожавају животи људи, материјална добра и животна средина (Живковић, 2011а; Живковић, Бабић, 2010). *Пуна паника* је афективна, са губитком свести, коју карактерише потпуно лудило и наступа при осећању непосредне и велике смртне опасности (стварне или имагинарне). У том осећању човек у потпуности губи свесну контролу над својим понашањем – може да побегне било куда, извршава најхаотичније радње и поступке, апсолутно искључивши њихову критичку оцену, рационалност и етичност (Николић, Живковић, 2008). Класичан пример овакве панике је паника приказана кроз филмску причу на броду *Титаник*.

По трајању, паника може бити тренутна (секунде и неколико минута), довољно дуга (десетине минута, сати) и продужена (неколико дана, недеља). *Тренутна паника* односи се на краткотрајну паничну реакцију, нпр. паника у аутобусу који је изгубио контролу. *Довољно дуга* паника се испољава, на пример, приликом земљотреса, не траје дуго по времену и обично није много јака. *Продужена паника* настаје када стање страха продужено траје, нпр. паника током дугих борбених операција.

Када се говори о времену трајања панике, сматра се да би се могао усвојити и појам континуирана паника, коју карактерише не толико интензитет већ временско трајање. Као облик континуиране панике могла би се навести сва она понашања појединаца или група који су претерано и нерационално забринути, стално на опрезу, у страху или очајању због тероризма, претње глади или заразних болести. У основи таквог понашања леже нарастајући и упозоравајући знаци потенцијалних општих опасности, али пре свега посебна емоционална и карактерна својства личности појединаца, или одређена социјално-психолошка структура група којима припадају.

Специфичности проучавања панике

Последњих година проучавање паничног понашања, питања превенције и прекида панике све више добијају на значају. Ово је условљено порастом негативних последица ванредних ситуација природног и техногеног карактера и повећањем броја терористичких аката. Осим тога, дуготрајне последице паничног понашања и паничног расположења у друштву су такође веома велике. Оне се изражавају кроз економску депресију, повећање нивоа смртности и смањење natalитета.

До данас панично понашање није проучено довољно добро. Сложeност проучавања је условљена тиме што истраживач који је укључен у групу људи подвргнутој паници, осећа исту психичку напетост као и они које истражује, док проучавање сећања очевидаца пружа мало значајних информација. Та сећања су обично изузетно субјективна, ограничена само на простор у коме се очевидац налазио и не могу бити основа за дубље научне закључке.

Током проучавања панике истичу се два важна момента. Први се састоји у томе да, ако је интензитет првобитног стимулуса веома јак, онда можда неће бити претходних етапа настанка панике које воде ка бекству од опасности – бекство у том случају може постати непосредна индивидуална реакција на стимулус. Други моменат се своди на то да реч која се односи на стимулус који изазива страх у условима док се он очекује, може изазвати реакцију страха и довести до панике и пре његове стварне појаве. Тако реагују гледаоци у позоришту или на стадиону на повике „Пожар!“.

Приликом анализе сваког конкретног случаја паничног понашања треба имати у виду и низ специфичних фактора: општу атмосферу у којој се догађај одвија (у првом реду степен социјалне напетости), конкретну ситуацију, карактер догађаја који се одиграо и опасност коју представља, дубину и објективност информације о тој опасности, општу моралну и психичку стабилност актера понашања и прву реакцију људи одмах после добијања информације о опасности. Веома велики значај има и карактер прве реакције. Тих неколико тренутака одмах после објављивања опасности (нпр. у позоришту се појавио дим, брод је почео да тоне, прошао је први удар земљотреса, пала је прва бомба) чине „психолошки моменат“ за испољавање реакције коју ће сви подражавати. Током тих неколико тренутака пажња свих актера се концентрише на новонасталу ситуацију – сви су спремни на реаговање и очекују неки тренутак у даљем развоју догађаја. Управо у том тренутку треба да се испољи вођство које уноси елемент организације и рационализма (нпр. строга заповест „Лези!“ или „Слушај моју команду!“). Први ко изрекне овакву заповест постаје образац за подражавање.

На изучавању слабо контролисаног, а још чешће психички неконтролисаног и неправилног понашања великих људских група радили су најпознатији руски научници, као што су Бехтерев и Токарски, који су посматрали ову појаву као један од облика психичке епидемије. Ретроспективна оцена путем анализе масовних контагених душевних расстројстава, која су била предмет рада ових научника, постала су предмет расправе у новије време приликом истраживања узрока климатских појава и њиховог деловања на људе, а пре свега при развоју мера које спречавају могућност појаве масовне панике. Бехтерев је (1908) сматрао да је паника „психичка епидемија краткорочног деловања“, која се

појављује у облику „мучног афекта“, чешће при великој гужви, као да је неко „улио идеју непосредне смртне опасности“, условљена одређеним околностима. Овај научник сматра да је паника уско повезана са инстинктом самоодбране, који се исто појављује код личности независно од њеног интелектуалног нивоа. Сугестије из масе, посебно имајући у виду идентична психичка оптерећења, шире се „слично пожару“, и понекад их могу изазвати случајно изговорене речи, оштар звук, снимак или нагли покрет, што у извесној мери одражава осећање масе. У узнемиреној маси сваки појединац утиче на околности и сам пада под настали утицај, чак и у опасност.

Испитивањем тзв. паничне епидемије у групи лица која су се случајно окупила, нпр. у позоришту, на станици, који ће се посебно усредсредити на оно што је необично и узнемирујуће, констатовано је да долази до повећања емотивне напетости у ишчекивању неминовности предстојеће опасне ситуације и изазивања паничног страха, са губитком оријентације и самоконтроле личности, ограничења свести, а као крајњи резултат појављује се извршење неочекиваних реакција, понекад и са трагичним последицама.

Спречавање панике

У литератури се паника обично дефинише као индивидуалистичко и егоцентрично понашање, чији циљ су покушаји личног спашавања који се не уклапају у прихваћене норме и обичаје. Али, како смо већ претходно истакли, паника је истовремено и групно понашање приликом којег се запажају карактеристике многих облика стихијског групног понашања: механизми циркуларне реакције, сугестије и психичке напетости. Паника се прекида изласком појединаца из групног бекства.

Уобичајене психолошке последице панике су умор и исцрпљеност или стање крајње узнемирености и спремности на агресивне радње, док се као најозбиљније последице сматрају смртни случајеви, рањавања или други облици неочекиваног страдања. Да би се спречиле такве трагичне последице, све више се пажња стручњака усмерава на разраду превентивних мера и поступака за спречавање панике и управљање понашањем људи у ванредним ситуацијама.

Мере за спречавање панике повезане су са узимањем у обзир њених предуслова, тј. фактора који је изазивају. Ако се говори о формираној групи, усмереној на деловање у стресним ситуацијама (нпр. политичке партије или спасилачки одреди), ту пре свега треба обратити пажњу на психолошке и организационе припреме за могуће опасности, обезбедити ефективно руководство и избор лидера који уливају велико поверење.

У циљу спречавања панике у колективима важно је да запослени знају своје функционалне обавезе и да познају ситуацију будући да

непознато увек ствара несигурност, а са њеном појавом спречавање панике постаје теже. Начин за спречавање евентуалне панике је одвлачење пажње актера од могућег извора страха и тиме – смањење емоционалне напетости.

Немачки и мађарски научници направили су математички модел понашања успаничене масе. Једна од главних препорука је да се излази за случај опасности направе тако да омогуће раздвајање масе и тако да спрече гужву (Helbing, Farkas, Vicsek, 2000).

Начини за прекид панике, уколико је већ настала, су многобројни, као и узроци који је изазивају. Једна од основних метода за прекид панике је организација ефикасног руковођења, заједно са стварањем поверења према руководству. Насталу панику може зауставити само осмишљено и веома интензивно деловање које мора, макар на неколико тренутака, привући пажњу људи како би се са њима успоставио контакт и почело руковођење њима. Такво деловање може бити извођење химне или неке популарне мелодије, скандирање неке речи или пароле од стране групе људи, а након тога треба изрећи оштру заповест која не трпи противљење. Ове радње су више пута успешно примењиване приликом пожара у позориштима, приликом рушења трибина на стадионима и сл. Такве радње су спречавале раздвајање група на индивидуе, пружале су им могућност да се уједине како би прекинули панику и организовали спасавање.

Као пример осмишљеног деловања можемо навести случај хаварије у московском метроу када је дошло до застоја у саобраћају. Улаз у метро није био затворен тако да су људи испунили читаву станицу. Лагано је почела гужва и паника. Случајно се у маси људи нашло и двоје супружника, психолога. Почели су гласно да се расправљају, кривећи једно друго за брачну превару, затим да позивају сведоке да обрате пажњу на увреде и сл. Путници су у почетку почели да их критикују, а затим су кренули и да их мире. Постепено се у овај процес укључило много људи, почело је препричавање догађаја међу путницима. Паника је престајала, а психолози су касније објаснили разлоге свог понашања.

Ради избегавања тензија треба повести рачуна да не дође до преклапање потенцијално опасних догађаја (нпр. фудбалска утакмица и политички скуп). У противном, могуће су ситуације пребацивања пажње са једних циљева на друге и „преливање“ великог дела масе и њено прерастање у повремену или експресивну масу. Врло је тешко предвидети последице у судару маса (нпр. политичке демонстрације у додиру са узбуђеним навијачима).

Они који руководе масовним скуповима (спортским, друштвеним, политичким и другим), у којима учествују велике групе људи, морају да предвиде и припреме стручњака, односно тимове за панику, или специјални система руковођења у случају панике. Такав систем обично подразумева да се међу гледаоцима, навијачима, великим групама људи разме-

сте специјално обучена лица која умеју да изврше наредбу и која не подлежу паници. Саставни део оваквог система су средства везе како би се у случају потребе проследила потребна информација и, уколико је могуће, средства за репродукцију ритмичне музике или популарних песама.

У предфази и ранијој фази стадијума развитка панике веома продуктивно може бити искоришћен и хумор. Познати су случајеви у разним земљама где је благовремена шала смањила панични стрес, или када су перформансе популарних хумориста на одређени начин измениле расположење масе. Често је то повезано са игром речи и језичким двосмисленостима, које је тешко исказати на другом језику.

У разматрању начина отклањања панике корисно је подсетити се шта је претходно споменуто о психолошком тренутку и значају ефикасног руковођења, које на почетку испољавања панике може искористити неки познати и значајан стимулус (Mawson, 2007). На пример, људи су навикли да стоје мирно при слушању националне химне и овај се условни рефлекс може актуелизовати укључивањем у прве тактове. Други познати метод је реакција лекара, посебно психотерапеута, када су суочени са нападима хистерије. Напад може бити заустављен оштрим изненадним догађајем, на пример: шамаром, изненадним гласним звуком, јасном и гласном командом итд. Снажни ударци су се показали као веома ефикасни и приликом масовне панике. На пример, пуцањ у затвореном простору може да изазове нову „запањеност“ и преусмери пажњу са паничног догађаја на нову околност или на особу која поступа одлучно и спремна је да се супротстави опасности.

Развој мера за борбу против паничних расположења у друштву је посебна и независна тема коју треба изучавати. Често се поставља питање начина како обичан човек може да избегне ситуацију у којој би постао жртва масовних немира. У том циљу развијена су три популарна правила која доприносе безбедности појединца у маси. Иако су правила намењена пре свега професионалцима, могу користити свакоме. Прво: не идите у масу без разлога (тј. када нисте на послу и не извршавате задатке, у целини – држите се даље од масе); Друго: ако и уђете у масу, размислите како ћете из ње да изађете (тј. ако не знате да пливате, не улазите у воду). Треће: ако сте ухваћени у маси случајно, замислите да сте на послу (тј. концентришите се, не губите главу, не потпадајте под емотивно стање и не заборавите оно за шта сте обучени).

Закључак

Сваки човек је у маси лишен своје индивидуалности. Он представља део масе, дели њено емотивно стање и потчињава јој своје понашање, тако да је у таквим ситуацијама најважније рационализовати и индивидуализовати психичко стање људи.

Понашање појединаца у маси представља основни разлог намерног изазивања панике током терористичких напада. У маси је довољно да се заплаши неколико људи, чак и малом експлозијом, што изазива страх, ужас и панику која брзо савладава читаву масу. Због тога је неопходно указати људима на могућност појаве сложених ситуација и провокација у циљу минимизирања фактора изненађења и запрепашћења (Николић, Живковић, 2010).

У паници, као посебном психичком стању, постоје и неки специфични моменти. Сама ситуација генерише одређена питања и одговоре на којима је могуће прогнозирати понашање и зауставити негативно деловање масе која је захваћена паником. Пре свега, питање је ко ће успоставити контролу и постати узор масе. После појаве догађаја који означава опасност и изазива доживљај угрожености (звук сирене, облак дима, први удари земљотреса или пуцњи) увек остаје неколико секунди када људи осмишљавају како „преживети“ оно што се десило и припремити се за деловање. Овде је могуће, чак је и потребно, „гурати“ жељени узор који ће уплашени људи следити. На практичном нивоу, препоручују се једноставне и ефективне мере које карактерише одлучност и решеност да се опасност савлада.

Одлучно и директивно управљање људима у паничним моментима је најефикаснији начин за заустављање панике. За отклањање панике неопходно је имати раније припремљене програме, разрађене маршруте евакуације и приправне специјалисте.

Литература:

1. Baker, R., (2003). *Understanding panic attacks and overcoming fear*, Lion Hudson Plc.
2. Бехтерев, В. М., (1908). *Внушение и его роль в общественной жизни*, СПб.
3. Нагимов, Т. Ш. и др., (2005). *Психология человека в местах массового пребывания населения, Паника и её предотвращение*, ГУ МЧС России по Республике Башкортостан (превод – семинарски рад, КПА, А. Копас и З. Матић).
4. Живковић, С., (2009). *Управљање ванредним ситуацијама – процедура за ванредне ситуације*, Тематски зборник радова „Личност, професионално усмерење и радни контекст“, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, стр. 132-142.
5. Живковић, С., (2011а). *Организација заштите од пожара*, Факултет заштите на раду Универзитета у Нишу, Ниш.
6. Живковић, С., (2011б). *Комуникација у ванредним ситуацијама*, VII Конференција са међународним учешћем „Дани примењене психологије“, Ниш.

7. Живковић, С., (2011в). *Понашање људи у ванредним ситуацијама*, VII Конференција са међународним учешћем „Дани примењене психологије“, Ниш.
8. Живковић, С., Чабаркапа, М., (2011). *Перцепција опасности и понашање људи у случају пожара у стамбеним и пословним зградама*, VIII Национална конференција са међународним учешћем „Заштита на раду у 21. веку – теорија и пракса“, Тара, стр. 27-35.
9. Mawson, A. R., (2007). *Mass panic and social attachment: the dynamics of human behavior*, Ashgate Publishing, Ltd.
10. Николић, В., Живковић, С., (2008). *Управљање ванредним ситуацијама еколошког карактера са бихевиоралног аспекта*, Ecologica, бр. 16, стр. 181-186.
11. Николић, В., Живковић, С., (2010). *Бихевиорални контекст превенције несрећа у радној и животној средини и управљања у ванредним ситуацијама*, НБП - Журнал за криминалистику и право, Vol. XV, No. 2, стр. 49-60.
12. Ольшанский, Х. В., (2002). *Психология терроризма*, СПб.: Питер.
13. Helbing, D., Farkas, I., Vicsek, T., (2000). *Simulating dynamical features of escape panic*, Nature 407, 6803, pp. 487-490.
14. Чабаркапа, М., (2004). *Најчешћи стресни синдроми код војника у рату*, Војносанитетски преглед, 61 (6), стр. 675-682.
15. Чабаркапа, М., (2001). *Психолошка припрема старешина и војника за борбу*, Поглавље: Ратна психијатрија са менталном хигијеном (Група аутора), Војно-издавачки завод, Београд, стр. 125-131.

Specifics of Panic in Emergencies

Abstract: *Along with the progress of modern society in terms of material prosperity, democracy, political rights and personal freedoms, new threats arise and the risk factors that cause fear or panic, endanger the health, lead to psychological breakdown of the personality, and, exceptionally, to the loss of life. Anxiety, panic and threat to life are no longer rare - the tragic personal experiences, the tragedies of relatives and friends, terrorist attacks, military interventions etc., have become our daily reality.*

Psychology of the crowd is very interesting for studying. The panic-stricken crowd radically changes in terms of human psyche, the total response and behavior; the flow of mental process gets its own characteristics. Instincts become the main regulators of individual and crowd behavior. Cognitive processes, aimed at identifying and categorizing the world are significantly weakened, the interaction between people becomes one-sided, while the rules and norms lose their regular function.

Key Words: *panic, crowd, emergencies, emotional reaction.*

Мр Жељко НИЧИЋ
Управа полиције, МУП Републике Србије

UDK – 343.352(497.11)
Прегледни научни рад
Примљено: 9.10.2011.

Корупција и реаговање државе

***Апстракт:** Полазећи од актуелности корупције као појаве, у раду се указује на њен настанак, развој и реаговање државе кроз различите периоде развоја друштва. Посебно се посматра појава и третман корупције у Србији кроз историју, уз истицање њених специфичних етиолошких обележја. Разматрају се могућности супротстављања корупцији код нас, и наглашава изражена међузависност начина и облика испољавања корупције са методама и облицима супротстављања. Посебно се истиче значај планског и организованог деловања државе на сузбијању корупције. Разматра се политика репресивног деловања државе, као једног од облика супротстављања корупцији кроз анализу кривичних дела против службене дужности, у периоду од 1990. до 1999. године и од 2000. до 2009. године, са посебним акценом на затворску казну као санкцију. Прави се њихова паралела, као два периода са различитим друштвено-политичким системом, али и различитим успехом у супротстављању корупцији.*

***Кључне речи:** корупција, Србија, подмићивање, кривично дело, криминал, супротстављање.*

Увод

Често се конвенционални криминал сматра доминантним. Његова „видљивост“ у односу на друге облике криминалних делатности доприноси погрешној перцепцији о стању криминала у једној земљи. С друге стране, постоје облици криминалног деловања које је посебно тешко мерити а који, са аспекта штетности последица које изазивају, заслужују посебну пажњу и посебан начин деловања друштва. На првом месту то су организовани криминал и корупција, коју већина земаља сматра основним проблемом, али која се због своје прикривености и интереса учесника у таквој (коруптивној) активности да она остане тајна, веома тешко открива и доказује.

Корупција (лат. *corruptio*) означава поквареност, кварност, изопаченост, разврат (Вујаклија, 1980:472). У општем смислу, занемаривање и злоупотребу службених дужности зарад личне користи, поткупљивање, подмићивање службених особа (Николић, 2010:166). У ширем, правном значењу, то су сви облици злоупотребе службених овлашћења и положаја

из користољубља, као што је подмићивање, злоупотреба положаја и овлашћења, примање поклона и провизија. У ужем смислу, деликт давања и примања мита (Бошковић, 1999:145). Корупција постоји свуда где постоји намерно нарушавање принципа непристрасног одлучивања (Танзи, 1988). То је неодговарајући начин коришћења јавне службе за стицање приватне добити (Kouplend, 1995); свака радња која потиче делимично или потпуно из мотива који је друштвено неприхватљив (Bosh, 1995); поступак особља које ради у државним органима и особља које ради у колективним економским организацијама и које користи свој положај да би се илегално дочепало државног новца и имовине, било присвајањем, свађом или преваром (Yunglong, 1995); процес противправне размене између учинилаца из јавне сфере и учинилаца из приватне сфере, у корист личних интереса (Queloz, 1996); може је учинити било које лице (код активне), али само веома квалификована особа, код пасивне (Savane, 1997); то је злоупотреба јавних овлашћења од стране службеника запослених у јавном сектору, али и (пошто су одређени послови који су раније били послови државе пренети на приватни сектор) и у приватном сектору, изван јавних служби, или у вези са њима (Ђокић, Шћекић, 2004:259). Корупција најчешће може бити активна – која укључује особе које дају неко добро и на тај начин подстичу на извршење кривичног дела, и пасивна – карактеристична за особе које примају неко добро, а у замену за кривично дело које је у вези са вршењем његове дужности (Горазд, Добовшек, 2002).

Историјски гледано, суштина коруптивних односа се није мењала већ су се, у зависности од тренутних облика друштвено-економских односа, мењали само облици испољавања корупције. Различите форме подмићивања, као облик односа међу људима, карактерисале су људско друштво у свим фазама његовог развоја, али је суштина тог односа остала иста. Они који имају власт, монопол, утицај, велика дискрециона овлашћења, злоупотребом таквог положаја настоје да прибаве одређену корист за себе или другог, од оних који имају жељу или потребу да остваре нешто на шта немају право, или сматрају да без давања одређене користи неће добити оно што им по закону припада. И једни и други настоје да прикрију такву врсту односа, јер им је циљ да свако оствари и задовољи своје потребе. Управо та невидљивост корупцију чини сложеном друштвеном појавом, појавом са изразито негативним последицама како по појединца тако и по друштво у целини. Она представља кршење и моралних и правних норми, то је криминална делатност која се суштински много не разликује од других облика криминалитета. Разлика је једино у извршиоцима, њиховом положају у друштву, и начину извршења дела, и далеко штетнијим последицама које корупција изазива по друштво у целини.

Корупција је данас, сасвим сигурно, глобални феномен и један од највећих проблема са којим се суочава савремено друштво. „Напада“

све земље света, без обзира на њихово економско, друштвено или политичко уређење, па њеног присуства нису поштеђене ни најразвијеније државе. Ипак, највидљивија је у земљама са нестабилним политичким режимима, односно земљама са приметним одсуством правно уређене државе. Различити облици коруптивних активности у многим земљама су постали толико раширени да прете да замене постојећи друштвени систем и наметну се као доминантни, чиме би се урушиле основне вредности друштва и оно одвело у безакоње и криминал. Због тога, у циљу спречавања да различите форме подмићивања постану доминантан облик односа међу људима, потребно је успоставити адекватне механизме деловања друштва у супротстављању овој друштвено неприхватљивој појави.

Корупција као проблем државе

Корупција као облик друштвено неприхватљивог понашања постоји веома дуго. Историја људског друштва бележи, врло рано у свом развоју, различите облике односа који се могу сматрати корупцијским.¹ Многи сматрају да је то једна од најстаријих људских активности, одмах иза проституције и шпијунаже. Облици корупцијских односа су, кроз историју, били прилагођени доминантним друштвено-економским и другим приликама који су владали у друштву. Временом, једни облици корупцијских односа нестају а настају други, прилагођени актуелним односима у друштву. И управо прилагодљивост таквих односа променама које настају развојем друштва доприноси њиховом тешком откривању и доказивању.

У примитивним племенима, корупцијски односи, као доминантни односи међу људима, огледали су се у различитим врстама услуга које је припадник племена чинио племенским старешинама. Резултат таквог односа био је бољи положај у племенској хијерархији који је, сам по себи, доносио одређене привилегије, материјалну или другу корист. Реакција заједнице није постојала због изразито великог утицаја појединца (старешине племена), па се и „протежирање“ није сматрало нечим што није у складу са уобичајеном праксом.

Као општи феномен, корупција је настала паралелно са формирањем првих држава. Суштина коруптивног понашања налази се у јавном овлашћењу или у некој надлежности у најширем смислу, односно у злоупотреби тог овлашћења или надлежности. Злоупотреба јесте

¹ Тим холандских археолога је, 1997. године, пронашао у Сирији (Рака) 150 плочица на клинастом писму, које говоре о томе да је та област била административни центар асирске цивилизације из XIII века п. н. е. Том приликом је пронађена и посебна архива са подацима о примању мита од стране запослених, укључујући и имена високих службеника, па и саме асирске принцезе.

коришћење положаја или овлашћења ради стицања одређене, најчешће материјалне користи. Држава, као организована творевина, има више органа са јавним овлашћењима, али поједини запослени у њима врше јавна овлашћења не само у интересу државе, него првенствено у свом личном, интересу. Они, дакле, злоупотребљавају та јавна овлашћења ради прибављања себи (или другоме) одређене користи, наносећи при том штету и установи и друштву у целини. Тако је корупција била позната још у античко доба, у време старог Рима. Римска империја је својим ширењем условила и ширење државног апарата, односно повећање броја државних службеника који су управљали освојеним територијама, али и веће злоупотребе тих државних чиновника. Разне врсте злоупотреба бележе свој врхунац пред крај Републике и у доба царства, када је било потребно више богатства да би се задовољила похлепа владајуће класе за раскошним животом, односно када његова експлоатација на освојеним територијама достиже врхунац. На те злоупотребе се у почетку деловало приватним тужбама кроз поступак звани *quaestiones* или судска истрага. Поступак је вођен за веће преступе у политичким споровима (*recumiae repetundae*), за примање мита на рачун провинције, или због покушаја да се онемогући кандидовање на изборима за магистратуру (тзв. изборни преступи)². Број приватних тужби се, међутим, временом толико повећао да је за њихово решавање, законом *Lex Calpurnia*, успостављен сталан одбор сената под председништвом Претора, као прва стална комисија³. У то време кажњиву радњу за чиновника представљао је и пријем поклона, уколико се тиме увећавала његова имовина. Иначе, претпоставка је да су дела злоупотребе почела да се развијају тек по успостављању установе одговорности и „полагања“ рачуна, као обавезе магистрата и других чиновника на крају мандата, односно годину дана од завршетка службовања.

Период феудализма ствара услове за даље злоупотребе, односно развој корупцијских односа. Развијени феудализам карактерише стварање средњовековних градова, са црквом као јаким економским, али пре свега идеолошким и политичким фактором. Половином XI века, међутим, утицај цркве слаби а јача централна власт за чије функционисање је био неопходан већи број запослених. С друге стране, то је водило заоштравању класне борбе али и повећању разних врста злоупотреба, па је период касног феудализма обележила немоћ државе да се супротстави различитим облицима злоупотреба. У Француској је, рецимо, 1716. године, основан посебан суд чија је стварна надлежност била да суди свим злоупотребама које су се догодиле у области краље-

² За приватне тужбе био је надлежан цивилни суд али су њима оштећени, у прво време, остваривали само накнаду штете, док учинилац дела није сносио никакве последице.

³ Касније, законом *Lex Servilia*, поред накнаде штете у двоструком износу, за учиниоца злоупотребе је био предвиђен и губитак политичких права.

вих финансија, али су у то време проневере, изнуде, преваре, прекомерне наплате и друге злоупотребе биле толико раширене да су постале уобичајена појава⁴.

Период средњег века у Европи, карактерише велики број злоупотреба, па законодавства многих земаља настоје томе да стану на пут. Француско кривично законодавство из тог периода као кривична дела најближа корупцији препознаје изнуду, противзакониту наплату и подмићивање, која су била обухваћена појмом кривичног дела *le crime de konkussion*. Ова дела већ 1791. године имају посебно место у кривичном закону који се називао „Злочин јавних службеника у вршењу поверене им власти”. Први кривични законик којим је инкриминисано примање новца или друге вредности да би се службена дужност обавила на незаконит начин, био је Наполеонов *Code penal*, из 1810. године.

И средњовековна Немачка могла се „похвалити“ различитим облицима злоупотреба, и то највише од припадника царског сталежа, кнезова и других предствника државне власти, што је био и основни мотив за доношење закона под именом *Karolina* (донет 1532. године), као покушаја да се те злоупотребе сузбију⁵. Даљи развој Немачке утиче и на развој права, посебно кривичног права и службених кривичних дела⁶. Као најзначајнији, јавља се *Кривични закон Пруске*, из 1851. године, који је послужио као узор за *Кривични закон немачке Царевине*, 1871. године. Веома строге казне за службена кривична дела из тог законика правдане су чињеницом да је улога државних службеника, поред поштовања општих дужности које су прописане за све грађане, и обавеза чувања закона и поштовања законитости (Јелачић, 1996). Основни разлог за прописивање строгих казни за државне службенике јесте што су чиновници у великом броју злоупотребљавали службени положај⁷.

Разлог постојања корупције, као масовне појаве, у другој половини XIX века јесте гломазан државни апарат, велики број државних службеника и велике могућности злоупотребе од стране тих службеника. Због тога се, као покушај супротстављања томе, у најразвијеним државама тог периода доносе кривични закони са ригорозним кривичним санкцијама.

Савремени услови развоја друштва нису донели „боља времена“ када су у питању корупција и коруптивни односи. Напротив, развој и

⁴ Због тога, 1717. године, посебним едиктом долази до опште амнестије и укидања специјалног суда чиме је, први пут у историји, једна држава јавно признала да у њој постоје различити облици злоупотреба, али да је немоћна да се бори против њих.

⁵ Овај закон се састојао од 105 чланова, од којих су се само три односила на злоупотребу службеног положаја.

⁶ У том периоду активно се доносе кривични закони, посебно *Пруско опште земаљско право* из 1794. године. Уследили су законици Баварске, 1813. и 1861, Саксонски, 1838. и 1855, затим кривични закон Витемберга 1840, Хановера 1840, Бадена 1845, и Аустрије 1852. године.

⁷ У периоду од 1882. до 1914. године, према судској статистици, број осуђених за ова кривична дела у просеку је износио око 1.400 лица годишње.

јачање државе као творевине, доноси различите облике злоупотреба, који су само прилагођени степену развоја друштва. Прикривеност, променљивост, мноштво појавних облика, широка распрострањеност и тешко доказивање (у кривично-процесном смислу) остају основне карактеристике корупције као појаве. Појавни облици или структура форми корупције у појединим земљама зависи од нивоа привредног развоја, развијености легалних институција и владавине права. И развијене земље света (САД, Јапан...) суочене су са различитим облицима корупцијских односа, пре свега, у законодавној, политичкој, економској и управној сфери. Корупција се испољава кроз подмићивање, преваре при обезбеђењу уговора, избегавање пореских обавеза, трговину између једног уског круга људи, корупцију у вези са изборима, кредитним пословањем и слично⁸. И у Европској унији постоје различити облици корупције, усмерени против економских интереса чланица. Посебно се истичу дела проневере, прања новца, корупције у приступним фондовима и слично⁹.

Последњих деценија нарочито је интересантна идентификација појавних облика корупције у земљама у транзицији, односно у земљама које су тај процес прошле. Обележја појавних облика корупције у тим земљама повезана су са распадом социјалистичких друштвених система и друштвено-економских односа заснованих на таквом систему који карактерише трансформација својине и приватизација државног и друштвеног капитала, либерализација тржишта и демократизација друштва. У таквим условима земље у транзицији, које имају специфичне друштвено-политичке системе, суочавају се са тешкоћама промене система у коме су настале. Новонастали услови (сиромаштво великог броја људи, слаб или непостојећи средњи слој становништва и слично) постали су погодно тле за развој постојећих и настанак нових облика корупције. Главни разлози су економска трансформација и недовољна спремност контролних механизма, па се бележи повећање корупције у области приватизације, банкарства, опорезивања и слично. Ширење корупције у свим областима живота и рада покушава се спречити на националном нивоу¹⁰.

⁸ Градоначелник Њујорка је, 1992. године, основао комисију са задатком да испита корупцију у њујоршкој полицији. Комисија је закључила да је корупција у полицији озбиљан проблем који превазилази оквире корумпираности самог полицајца. Према извештају Комисије, разлог томе је што поштени полицајци не говоре о корупцији из страха од последица изазваних санкционисањем другог полицајца, или индолентности појединих руководиоца који се више плаше скандала који би избио него саме корупције, зато што између полиције и заједнице не постоји поверење и сарадња већ отворено непријатељство. Комисија је препоручила оснивање сталног, независног тела за откривање корупције.

⁹ Бугарској је, после пријема у Европску унију, због високог степена корумпираности блокирано коришћење фондова Уније.

¹⁰ Словачка је донела програм за сузбијање корупције, познат под називом „чисте руке“; у Мађарској је за чланове парламента уведена обавеза да у року од 30 дана од избора, као и 30

Корупција у Србији – од дишкреције до трговине утицајем

Србија кроз своју историју, као уосталом и већина земаља света, није била лишена такве пошасте каква је корупција. Њеном настанку, развоју и опстанку на овим просторима „кумовали“ су различити друштвено-економски и политички односи који су овде владали током историје. Међутим, у Србији је о миту и подмићивању владало прилично флексибилно мишљење. Стара реч, која се у српском језику везује за мито и помићивање, јесте *дишкреција*, која се спомиње у документима и списима из XVII и XVIII века¹¹. Мито означава новац или неку другу вредносну ствар на дар, односно награду којом се неко (најчешће онај ко има моћ или утицај) придобија да удовољи ономе који даје мито. То задовољење је, углавном, на незаконит и непоштен начин. Ипак, по народном схватању, није се свака награда сматрала подмићивањем. Обичајним нормама се јасно дефинисала разлика између части, поклона, даривања, с једне, и мита, с друге стране. Обредима и ритуалима, који су обично били везани за животни циклус (рођење, крштење, свадба...), било је „прописано“ када неког треба даривати, и такав поступак у овим приликама се није сматрао митом већ је наилазило на осуду околине уколико се у тим приликама не изрази захвалност. Обичајне норме, обреди или ритуалне радње показују да је и народна традиција јасно уочила и разграничила различите облике мита, подмићивања и корупције, која се доживљава као нечасна и криминална појава. Такође, реакција околине на оног ко је дао мито била је блажа од реакције на примаоца мита. Сматра се да прималац мита то чини из похлепе, а не из неке животне потребе, па је самим тим и осуда била већа. Међу становништвом се задржала изрека „подмазати масну гуску“, која сликовито одражава њихов однос према корумпираним службеницима. Инкриминација оваквих понашања долази са развојем Србије као модерне државе.

дана по престанку мандата, поднесу пријаве о свом власништву; *Кривични закон Чешке* садржи посебне одредбе које обухватају кривична дела „против јавног интереса“; Словенија је веома брзо по осамостаљењу донела *Закон о спречавању корупције* којим се, поред осталог, регулише начин оснивања и делокруг рада Комисије за спречавање корупције и слично.

¹¹ У записима митрополита Мојсија Петровића, из XVIII века, где су записани финансијски трошкови, једна од рубрика која је ишла на терет митрополитовог двора били су „презенти и дишкреције“. Митрополит је записао да су приликом његове посете Бечу, 1731. године, сви очекивали презент или дишкрецију, и да су они учињени „на царској капији“, „шуту цесаричину“. Јаков Игњатовић је, 1880. године, у роману *Патница* навео: „Ето што видиш ту живад. Једно се коље а два се донесу. Знаш, сељаци су још добри, они свом суцу донесу дишкрецију“. И Доситеј Обрадовић је забележио: „Обијао је све прагове високиг чиновницима дворским, трудећи се да ове задобије дишкрецијама које звоне и које голицају непце“. Вук Стефановић Караџић наводи у свом *Речнику*: „И у кметство сједали криво и проклето узимали мито“, чиме сасвим јасно позиционира корупцију у врховима тадашње власти и објашњава циљ оних који на сваки начин желе да се домогну неког владајућег положаја.

Кривична дела корупције у Србији, односно њихово правно регулисање, везује се углавном за правно регулисање кривичних дела против службене дужности чији се развој, као уосталом и сама историја права, може пратити тек од владавине Немањића¹².

За најважнији закон средњовековне Србије сматра се *Душанов законик*, из 1349. године, а његова посебна одлика била је што је, за разлику од закона других држава феудалног времена, важио за територију целе државе. Њиме је требало обезбедити заштиту од самовоље и насиља, а посебно злоупотреба које је чинила феудална властела и други повлашћени слојеви, међу којима и државни службеници. Иако злоупотребу службеног положаја није посебно обрађивао (али је садржао доста одредби које су говориле о њој), *Законик* је под злоупотребом подразумевао вршење службе кршењем закона у корист или на штету другог.

У *Карађорђевој криминалном законнику*, који је био на снази за време и после Првог српског устанка, добила је уобличење дотадашња судска пракса која се, углавном, базирала на обичајном праву и савести судија. Поједина кривична дела у *Законнику*, односно њихово правно регулисање, било је под утицајем аустријских закона који су имали јак утицај на судску праксу. Од укупно 38 чланова, *Карађорђев законик* је, иако нису биле посебно систематизоване, садржао и одредбе којима је инкриминисана злоупотреба службеног положаја и примање мита. Од четири члана која су се односила на мито, два су била везана за подмићивање судија, један за подмићивање у војсци и један за подмићивање свештеника. Судијско подмићивање се састојало у примању одређене (било какве) вредности да би се пресудило у корист онога ко ту вредност даје. Учинилац овог кривичног дела могао је да буде старешина, војвода, кнез, судија, односно било који државни службеник, било ког чина и звања, који је позван да суди, а санкција за ово дело најчешће је била губитак старешинства и државне службе, док је учинилац морао да јавно да врати мито које је узео¹³.

Подмићивање у војсци било је инкриминисано чланом 22 *Законика*, и састојало се у примању мита од стране старешине (капетана или каплара) да би војника отпустио кући, а као санкција за ово дело била је предвиђена обавеза учиниоца дела да сваком војнику, који је под његовом командом, исплати онолико колико је узео на име мита и да се отпусти из службе. Поред тога, у *Законнику* (чланом 28) било је инкриминисано подмићивање свештеника, чиме се настојао сузбити „обичај“ отмице девојке, док је казна најчешће била искључење из парохије, а

¹² У прве законике спадају Савин *Номоканон* из 1219. године, назван и *Крмчија*, и превод *Јустинијановог закона* из 1347. године.

¹³ Овакво кажњавање није имало нарочито дејство на сузбијање корупције јер је учинилац био дужан да врати само мито за које је ухваћен и осуђен у конкретном случају, а не и оно што је раније стекао помоћу корупције.

ређе нека друга врста казне. Кажњавало се, углавном, када је свештеник венчавао отете девојке и уколико је то урадио подмићивањем, односно ради стицања користи (Папазоглу, 1954:151-161).

Поред тога, помиње се и кривично дело „гажења правних прописа и законских наређења и одлука“, уколико је намера да тиме неко има користи, а неко буде оштећен¹⁴. У каснијем периоду, када се државни апарат учврстио, јављају се и кривична дела прекорачења службеног овлашћења државног службеника или нерада државног службеника, а радња извршења састојала се од прекорачења службеног овлашћења (када државни службеник чини нешто што превазилази његова овлашћења), или чињења које превазилази дато овлашћење у оквиру његове надлежности¹⁵.

У време владавине кнеза Милоша, нарочито до 1830. године, биле су изражене злоупотребе службеног положаја од стране многих „народних старешина“, најчешће преко узурпације земљишта, кулука и других злоупотреба које су фактички успостављене као право старешина. Пошто су злоупотребе постајале масовна појава, Милош Обреновић, 3. марта 1829. године, доноси Упутство које уствари представља уредбу о политичкој власти у Србији, и даје податке о врстама злоупотреба, и шта у том случају треба предузети (Томановић, 1990:39-60)¹⁶.

У Србији тог времена различити облици злоупотреба су углавном остајали некажњени или су чак били кажњавани они који су их пријављивали. Познато је да је велики број притужби био против кнеза Александра Карађорђевића, који је сматран највећим заштитником оних који су вршили злоупотребе. Међутим, тада су људи којима су старешине одузимале земљу, секле шуму и вршиле друге облике злоупотреба проглашавани бунтовницима, и као такви осуђивани. Такве пресуде су имале за циљ да заштите оне који су уствари вршили злоупотребе. Познато је да је осуђен цео један првостепени суд пошто је ослободио човека на чијој је кривици инсистирао кнез (Грујић, 1922).

Законом о комисијама, 1859. године, формиране су четири комисије које су имале задатак да утврде све злоупотребе које су вршили чиновници и да, према степену кривице, предузму одговарајуће мере. Већ 1860. године донет је *Криминални-казнителни законик* којим је, систе-

¹⁴ *Карађорђев законик* је прописивао да ће сваки државни службеник „који суди по кумству, пријатељству, сродству или миту, бити разрешен службе, а мито јавно вратити“. Радња извршења овог кривичног дела састојала се у кршењу правних прописа и наређења, чиме би неко имао одређену корист, или би се некоме нанела одређена штета, док је казна, најчешће, подразумевала губитак старешинства и отпуштање из службе.

¹⁵ Иако су учиниоци овог кривичног дела могли су да буду сви државни службеници, у судским пресудама из тог времена углавном се помињу нижи службеници, док се код осталих све завршавало опоменом без било каквих других санкција.

¹⁶ Упутство је садржано у 25 тачака, а тачком 12 је прописана забрана примања мита или глобљења. За такву радњу било је прописано одузимање чина учиниоцу и обештећење „пред народом“.

матиком савремених кривичних законика тога времена, у глави XI под називом „О злочинствима и преступљењима чиновника у званичној дужности и злочинства и преступљења других вршилаца јавних дужности”, прописан велики број кривичних дела злоупотребе службеног положаја и примања мита, у 29 чланова¹⁷.

Кривични законик Краљевине Југославије, донет 29. јануара 1929. године, прописао је, у посебној глави, кривична дела против службене дужности, а службено кривично дело је, према *Законику*, било оно које је имало за обележје својство државног чиновника као извршиоца дела. Касније, 30. марта 1929. године, донет је специјални *Закон о сузбијању злоупотреба у службеној дужности*.

После II светског рата кривична дела против службене дужности су први пут у Југославији регулисана *Законом о кривичним делима против службене дужности*, из 1948. године (Службени лист ДФЈ, бр. 88/1948), којим је, поред посебних кривичних дела злоупотребе, регулисано и кривично дело примања мита (чл. 12), и тешко дело примања мита (чл. 13). Раније су донети *Закон о заштити народних добара и њиховом управљању* (Службени лист ДФЈ, бр. 36/1945) и *Закон о заштити општенародне имовине и имовине под управом државе* (Службени лист ДФЈ, бр. 86/1948). Сви ови закони су пружали значајан допринос заштити државе од корупције. *Кривичним закоником* из 1951. године (Службени лист ФНРЈ, бр. 13/1951) први пут се на јединствен начин регулише кривичноправна материја за целу државу, иако су републике задржале могућност да имају своје кривичне законике али се нису могла мењати кривична дела и казне предвиђене овим и другим савезним законима. *Законик* је, посебним делом, предвиђао кривична дела против службене дужности. Значајније промене *Законик* је претрпео 1959. године¹⁸, и тако измењене садржине важио је до 1. јула 1977, од када је у примени био *Кривични законик Србије*.

Развојем кривичног законодавства мењале су се и поједине одредбе везане за спречавање корупције. Изменама *Кривичног законика*, 2003. године, поред посебног дела који се односи на кривична дела против службене дужности, посебном главом се регулишу и кривична дела корупције, чија се инкриминација као посебне групе кривичних дела јавља као резултат социјалних, економских и политичких промена. Тиме се уствари инкриминишу поједини посебни и специфични облици злоупотребе службеног положаја, од стране службеног или одговорног лица,

¹⁷ Овај законик је рађен по узору на *Пруски кривични законик* из 1851. године, али се при његовом доношењу водило рачуна о друштвено-економским, политичким и социјалним приликама у Србији.

¹⁸ Тада је кривично дело примања мита из члана 325 измењено тако што су додата два нова става, којима је инкриминисан нарочито тежак случај примања мита, и извршилац кривичног дела је могло бити и одговорно лице, док је до измене то могло да буде само службено лице.

у одређеним областима друштвеног живота. Међутим, доношењем новог *Кривичног законика*, 2005. године, укида се ова група кривичних дела као посебна група у *Законику*. Имајући у виду да је већина кривичних дела против службене дужности по својој природи, како појавној тако и криминалошкој, саставни део кривичних дела корупције, то је највероватније и определило законодавца да у *Кривични законик* не уврсти кривична дела корупције, као посебну групу кривичних дела.

Последњим изменама и допунама *Кривичног законика*, 2009. године, прецизније су дефинисани услови када службено лице чини кривично дело кроз „непосредно или посредно“ захтевање или примање поклона или друге користи. Поред тога, уведено је кривично дело трговина утицајем, које уствари представља модернизацију кривичног дела противзаконито посредовање, у складу са европским законодавством. То је покушај да се ова посебна форма корупције (у развијеним земљама карактеристична за тзв. криминалитет „белог оковратника“), коју врше људи са одговарајућим друштвеним угледом и утицајем, а нису ни службена ни директно одговорна лица и као таква не могу одговорати за злоупотребу службеног положаја, санкционише (Нинчић, 2010:79-81).

Могућности супротстављања корупцији у Србији

Корупција, као универзална појава, без обзира што нема њеног јединственог појмовног одређења, захтева сталну анализу појавних облика. С једне стране, многи фактори доприносе појави корупције док, с друге стране, смањују вољност да се предузму одређене акције у циљу њеног спречавања. Тако отежавајућу околност представља одсуство заједничке свести о постојању корупције, као и разлике о томе које је понашање коруптивно. Држава, да би могла успешно да се бори против корупције, мора прво да призна да се с њом суочава. Међутим, већина држава не признаје њено постојање или не признаје постојање корупције на реалном, често високом нивоу.

Основни услов за покретање било какве акције усмерене ка сузбијању корупције јесте постојање воље свих политичких чинилаца у једној земљи, уколико се жели да борба буде права и да има неког смисла. Прокламовање борбе против корупције, само по себи, не значи ништа уколико та борба није суштинска, конкретна и изражена на свим нивоима, да би дала задовољавајуће резултате. Због тога, корупција тражи веома озбиљан приступ ако јој се жели супротставити на начин који ће донети конкретне резултате. Потребно је детаљно анализирати како етиолошка, тако и феноменолошка обележја корупције, и на бази тих сазнања утврдити правце и начине супротстављања. Првенствено треба деловати на услове и узроке настанка корупције, што подразумева

деловање државе на најширем плану и укључивање свих релевантних фактора у ту борбу. Тиме се онемогућава површна и неадекватна реакција државних органа на овакве појаве. У супротном, неадекватна државна реакција проузрокује појаву различитих облика корупције и других криминалних активности, чиме се нарушава нормално и законито функционисање државе (Нинчић, 2010:90-94).

Од облика и начина испољавања корупције зависе и начини и облици супротстављања. У први план се истичу два основна метода супротстављања корупцији, превентивни и репресивни. Они имају изузетан значај у супротстављању корупцији, па их надлежни субјекти који их спроводе морају прилагодити специфичностима кривичних дела. Приликом предузимања мера и радњи у супротстављању корупцији треба водити рачуна о томе да ли оне представљају реалан однос између онога што се жели њима постићи, и онога што је могуће њима постићи.

Успешна борба против корупције захтева акцију државе у неколико праваца. Први и најважнији је економски развој земље, јер економска криза и социјална нестабилност друштва највише утичу на појаву и распрострањеност корупције. Друго, неопходне су демократске реформе и успостављање грађанског друштва. И треће, мере супротстављања корупцији могу да буду успешне само у условима пуног функционисања правне државе. То значи остваривање начела законитости у пуној мери, у смислу да закон обавезује не само појединца него и државу, што, с друге стране, подразумева правну сигурност и законско ограничење и контролу државне принуде.

Борба против корупције представља планску и организовану активност надлежних органа у спречавању и откривању кривичних дела из те области, као и учинилаца тих дела. Она мора обухватити решења која се фокусирају на постојеће економске, политичке и институционалне узроке корупције, као и све нивое, од владе до појединца (грађанина), кроз стабилне и дугорочне програме за борбу против корупције. Поред превентивних мера, и мере репресије морају бити заступљене, али у смислу њихове све веће превентивне улоге. Нарочито се решења морају заснивати на политичком консензусу свих политичких чинилаца, као приоритетном за успешну борбу против корупције.

Један од битних услова борбе против корупције јесте ефикасност кривичног поступка, која је значајна из два разлога. Прво, само ефикасан кривични поступак може одговорити циљевима, пре свега, превенције. Спор и неефикасан поступак охрабрује потенцијалне извршиоце на вршење кривичних дела. Друго, законит кривични поступак осигурава да се, у најкраћем могућем року, кривцу изрекне казна предвиђена кривичним законом и да нико невин не буде кажњен.

С друге стране, само репресивне мере (иако су годинама биле преовлађујуће у супротстављању корупцији) неће дати задовољавајуће резул-

тате. Пооштравање казнене политике представља нешто што је нужно у условима повећања стопе криминалитета, али треба да има привремени карактер, јер се тиме не повећава ефекат борбе против корупције. Претходна анализа резултата репресивне политике код нас говори у прилог томе. Због тога, приликом утврђивања стратегије борбе против корупције морамо се, пре свега, ослободити дугогодишњег стереотипа „код нас тога нема“ и признати реалност постојања високог степена корупције. Стално негирање, у условима када је то проблем на глобалном нивоу, државу чини неозбиљном. Даље, законским прописима је потребно прецизније дефинисати корупцијска кривична дела, аналогно постојећим променама у нашем друштву, али не само прописивањем „нових“ корупцијских кривичних дела, чиме се може створити лажна слика о решености законодавца да се радикалније обрачуна са овим проблемом, а истовремено и реална опасност да се највећи део напора државних органа сведе на „козметичке“ интервенције, којима се ништа суштински не постиже (Шкулић, 2003:180). Због тога, нарочиту пажњу треба посветити прилагођавању тих прописа областима друштвеног живота и рада које су посебно угрожене корупцијским кривичним делима. Утврдити механизме провере покретне и непокретне имовине функционера и изабраних лица, коју су по закону дужни да пријаве пре ступања и по престанку дужности. „Сиротињске“ имовинске карте, које функционери код нас пријављују, а пракса и реалан живот демантују, негативно утичу на перцепцију грађана о томе да пред законом сви морају бити једнаки, као основном предуслову за функционисање правне државе. Посебан акценат дати превенцији, у циљу ангажовања свих друштвених субјеката на препознавању и спречавању криминогених фактора који доприносе вршењу корупцијских кривичних дела. Такође, појачати репресивну делатност кроз, пре свега, пооштрениу казнену политику, али и деловати у правцу све веће улоге казне у функцији превенције, односно да се казном смањи или онемогући вероватноћа даље криминалне активности појединца, као и да се делује на свест потенцијалних извршиоца корупцијских кривичних дела о последицама њиховог деловања. На крају, без издвајања већих материјалних средстава на оспособљавање, материјално-техничку опремљеност и кадровско јачање органа за откривање, спречавање и доказивање кривичних дела с елементима корупције, нема значајнијег помака у борби против ње.

***Државна репресија као један од облика
супротстављања корупцији
– анализа резултата у Србији***

Појаву корупције је веома тешко статистички обрадити пошто се она готово увек одвија у „четири ока“, и циљ учесника у тој активности јесте

да она остане тајна. Због тога, за корупцију као облик криминалног деловања, карактеристична је велика „тамна бројка“. Њен статистички и материјални израз је мито. Због њених карактеристика и реакција државе на корупцију је различита и зависи од конкретних облика испољавања. Један од облика супротстављања јесте и репресија која, по правилу, ступа на сцену након извршења кривичног дела, и њен циљ јесте да се кривично дело разјасни и предузму адекватне мере према извршиоцу, односно да се извршиоцу изрекне адекватна казна. Репресијом се не делује директно на узроке корупције, већ се настоји да се елиминишу последице које су настале њеним деловањем. Због тога се, као доминантне мере репресије јављају мере казнене репресије, у чијој примени мора доћи до изражаја поштовање начела законитости. Законита примена казнене репресије омогућава да сва лица, без обзира на друштвену и политичку моћ, уколико су учиниоци неког корупцијског кривичног дела, буду обухваћена кривичним прогоном (Бошковић, 2000:121). Пошто је у основи сваког дела с елементима корупције злоупотреба службеног положаја, ова се појава и посматра првенствено кроз кривична дела против службене дужности. У Републици Србији кривично законодавство је настојало да сузбије корупцију прописивањем оштрих кривичних санкција. Међутим, резултати државне репресије показују да прописивање оштрих санкција само по себи није гарант успеха у борби против корупције. Анализа резултата у Србији за период од 1990. до 1999. године, и од 2000. до 2009. године, кроз однос поднетих кривичних пријава, оптужења, пресуда и броја осуђених лица на казне затвора, за кривична дела против службене дужности, то показује.

У Републици Србији, у периоду од 1990. до 1999. године, поднето је 43.325 кривичних пријава за кривична дела против службене дужности. Од тога, оптужено је 20.464 лица или 47,2 % од укупног броја поднетих кривичних пријава, док је осуђено 13.780 лица или 67,3 % укупно оптужених лица. Од тога је 3.175 лица или 23 % осуђено на затворске казне. Просечан број кривичних пријава по години износи 4.332 кривичне пријаве. У 1990. години број кривичних пријава је био највећи и износио је 6.094 кривичне пријаве или 14 % од укупног броја кривичних пријава. Број пријава у наредном периоду је у опадању, да би 1999. године достигао најнижи ниво – 3.169 или 7,3 % од укупно поднетих кривичних пријава. Разлог малог броја поднетих кривичних пријава за кривична дела против службене дужности јесу дешавања на нашем простору (рат и НАТО агресија), што аутоматски не значи и мањи број извршених дела, због високе тзв. „тамне бројке“ криминалитета, присутне код ових кривичних дела. Највише оптужених је 1990. године – 4.214 или 20,6 % укупно оптужених лица. Тај број је у сталном опадању, до нивоа најмање оптужених, 1996. године – укупно 1.323 или 6,5 % од укупно оптужених лица. Број осуђених лица такође опада од 1990.

године (када је највећи и износи 2.885 или 20,9 % укупног броја осуђених лица), да би у току 1996. године достигао најнижи ниво од 830 лица или 6 % од укупног броја осуђених лица. Карактеристично је да је број осуђених лица током 1995 (875) и 1996 (830) знатно нижи од просека за наведени период, који износи 1.378 осуђених лица годишње. Број лица осуђених на казне затвора опада од 1990 (укупно 596 или 18,7 % укупно осуђених на казну затвора), до 1996. године, када је на казну затвора осуђено 177 лица или 5,5 %, што представља и најмањи број осуђених лица у периоду од 1990. до 1999. Од 1996. године број осуда се постепено повећава. Иначе, највећи број оптужења потврђених пресудом је током 1999. године, где је од 1.566 оптужених лица, осуђено 1.133 или 72,3 %. Највећи број осуђених лица на затворске казне у односу на број осуђених лица је био 1993. године, где је од 1.236 осуђених лица, на казну затвора осуђено 314 или 25,4 %.

С друге стране, у периоду од 2000. до 2009. године поднета је 45.681 кривична пријава за кривична дела против службене дужности, што је за 5,4 % више у односу на период од 1990. до 1999. Од тога, оптужено је 17.428 лица или 38,15 % од укупног броја поднетих кривичних пријава, док је осуђено 10.384 лица или 59,6 % укупно оптужених. Од тога је 2.900 лица или 27,9 % осуђено на затворске казне. Просечан број кривичних пријава по години износи 4.568 кривичне пријаве. У 2004. број кривичних пријава је највећи и износи 5.536 или 12,1 % од укупног броја кривичних пријава. Број пријава у наредном периоду је у константном опадању да би 2009. године износио 4.073 или 8,9 % од укупно поднетих кривичних пријава. Најмање оптужених је 2001. године – 1.473 или 8,5 %, док је највише оптужених 2006 – 1.907 или 10,9 % укупно оптужених лица. Од тада тај број константно опада, да би 2009. године износио 1.452 лица или 8,3 % од укупно оптужених лица. Број осуђених лица највећи је такође 2006. и износи 1.149 или 11,0 % укупно осуђених лица. Тај број је даље у константном опадању, да би 2009. године износио 878 или 8,4 % укупног броја осуђених лица, што је и најмањи број осуђених лица у периоду од 2000. до 2009. године, за који је иначе просечан број осуђених лица 1.038 годишње. Број лица осуђених на казне затвора највећи је 2004. године и износи 360 лица или 12,4 % укупно осуђених лица на казну затвора за кривична дела против службене дужности. У периоду од 2002. до 2006. године број лица осуђених на казну затвора годишње је већи од укупног просека, који износи 290 лица осуђених на казну затвора, док у последње три године опада испод тог просека – 2007 (185), 2008 (206), и 2009 (193). Највећи број оптужења у периоду од 2000. до 2009. године, потврђених пресудом је 2000. године, где је од 1.583 оптужена лица, осуђено 1.102 или 69,6 %. Највећи број осуђених лица на затворске казне у односу на број осуђених лица је у 2002, где је од 1.031 на казну затвора осуђено 326 или 31,6 %.

Поређењем периода од 1990. до 1999. и периода од 2000. до 2009. године, може се констатовати да, када је у питању број поднетих кривичних пријава, оптужења, пресуда и пресуда на казну затвора, у периоду од 2000. до 2009. године долази (изузев повећања броја поднетих кривичних пријава за 5,4 %) до смањења броја оптужених лица за 17,4%, осуђених за чак 32,7% и осуђених лица на казну затвора за 9,4%. То значи да се, и поред покушаја „увођења реда“ у држави након промена 2000. године, честих измена кривичног законодавства и поштравања кривичних санкција за кривична дела против службене дужности, односно кривичних дела с елементима корупције, није дошло до повољних резултата у супротстављању корупцији. Супротно очекивањима, кривична дела против службене дужности, односно кривична дела с елементима корупције имају тенденцију повећања, изостају корените реформе у свим сегментима битним за функционисање друштва и нема чврсте политичке воље за спречавање корупције, што многе корупционашке афере у којима учествују лица на највишим државним и политичким функцијама свакодневно потврђују.

Са аспекта броја извршилаца, учесталости и последица које производе, у Републици Србији је, у у оба периода која се анализирају, изражено вршење кривичних дела против службене дужности, а као најчешћа кривична дела јављају се злоупотреба службеног положаја, примање мита, давање мита и фалсификовање службене исправе.

За кривично дело злоупотреба службеног положаја, од 1990. до 1999. године, поднето је 23.027 кривичних пријава. Оптужено је 9.756 лица, од којих је проглашено кривим 6.055 или 62,0 % од укупног броја оптужених. На казну затвора осуђено је 1.210 или 20,0% од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна на коју је неко лице осуђено је у трајању 5-10 година и то у једном случају (1999), док је од укупног броја лица осуђених на затворске казне, највише осуђено на затворску казну у трајању од 3 до 6 месеци – 436 лица или 36,0 %. Од 2000. до 2009. године за кривично дело злоупотреба службеног положаја поднето је 26.968 кривичних пријава. Оптужено је 8.581 лице, од којих је 4.736 или 55,2 % од укупно оптужених проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 1.181 лице или 24,9 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна на коју је неко лице осуђено је од 5-10 година и то у једном случају (2009), док је од укупног броја лица осуђених на затворске казне, највише осуђено на затворску казну од 3 до 6 месеци – 471 лице или 39,8 %.

Против извршилаца кривичног дела примање мита, од 1990. до 1999. године поднето је 686 кривичних пријава. Оптужено је 330 лица, од којих је 243 или 73,6% проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 135 лица или 55,5 % од укупног броја лица која су проглашена кривим.

Најдужа изречена затворска казна је у трајању 3-5 година и то у једном случају (1997), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању 3-6 месеци – 45 или 33,3 %. У периоду од 2000. до 2009. године поднето је 1.040 кривичних пријава. Оптужено је 400 лица, од којих је 311 или 77,7 % проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 233 лица или 75,0 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању 5-10 година и то у једном случају (2004), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању 3-6 месеци – 90 или 38,6 %.

Кривичне пријаве за кривично дело давање мита, од 1990. до 1999. године поднете су у 920 случајева. Оптужница је поднета у 417 случајева, од којих је 316 лица или 75,7% проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 100 лица или 31,6 % од укупног броја оних који су проглашени кривим. Највећа изречена затворска казна за кривично дело давање мита је у трајању од 3 до 5 година, у једном случају (1995), док је највећи број осуђених лица на затворску казну од 3 до 6 месеци – 34 или 34,0%. У периоду од 2000. до 2009. године поднето је 716 кривичних пријава. Оптужено је 394 лица, од којих је 325 или 82,5 % од укупног броја оптужених проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 114 лица или 35,1 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је од 2-3 године, и то у два случаја (2000, 2002), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању 3-6 месеци – 49 или 43,0 %.

Против извршилаца кривичног дела фалсификовање службене исправе, од 1990. до 1999. године поднето је 4.451 кривична пријава. Оптужено је 3.010 лица, од којих је 2.056 или 68,3% проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 307 лица или 14,9% од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 2-3 године и то у три случаја (1992, 1994, 1999), док је највише лица осуђено на казну затвора у трајању од 3 до 6 месеци – 113 или 36,8%. У периоду од 2000. до 2009. године поднето је 4.246 кривичних пријава. Оптужено је 2.651 лице, од којих је 1.797 проглашено кривим или 67,8 % од укупног броја оптужених. На казну затвора осуђено је 261 лице или 14,5 % од укупног броја оних која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 3-5 година и то у једном случају (2006), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању 3-6 месеци – 101 или 38,7 %.

За извршено кривично дело проневера, од 1990. до 1999. године укупно је поднето 7.786 кривичних пријава. Оптужено је 4.809 лица, од којих је 3.643 или 75,7% проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 1.121 или 30,7% лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна за проневеру је у трајању од 3 до 5 година, у десет случајева (1990-2; 1991-1; 1992-2; 1997-3; 1998-2), док је највећи

број осуђених на казну затвора у трајању од 3 до 6 месеци – 399 или 35,6%. У периоду од 2000. до 2009. године поднето је 5.499 кривичних пријава. Оптужено је 4.077 лица, од којих је 3.145 или 77,1 % од укупног броја оптужених проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 901 лице или 28,6 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 3-5 година и то у пет случајева (2000, 2001, 2002, 2003, 2005), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању од 3-6 месеци – 416 или 46,2 %.

Кривичне пријаве за кривично дело несавестан рад у служби, од 1990. до 1999. године поднете су у 1.925 случајева. Оптужено је 508 лица, а проглашено кривим 217 лица или 42,7%. На казну затвора осуђена су 64 лица или 29,5% од укупног броја лица која су проглашена кривим. Највећа изречена затворска казна за кривично дело несавестан рад у служби је у трајању од 2-3 године и то у два случаја (1991, 1999), док је највећи број лица осуђен на затворске казне од 3-6 месеци – 25 или 39,0 %. У периоду од 2000. до 2009. године поднето је 2.082 кривичне пријаве. Оптужено је 466 лица, од којих је 160 или 34,3 % проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 64 лица или 40 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 3-5 година и то у четири случаја (2005), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању од 6-12 месеци – 21 или 32,8 %.

За кривично дело превара у служби, од 1990. до 1999. године поднето је 494 кривичне пријаве. Оптужено је 322 лица, од којих је 225 или 69, 8% проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 38 лица или 16,8 % од укупно проглашених кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 1-2 године и то у једном случају (1996), док је највише лица осуђено на затворску казну од 3-6 месеци – 14 или 36,8 %. У периоду од 2000. до 2009. године поднете су 252 кривичне пријаве. Оптужена су 142 лица, од којих је 99 или 69,7 % проглашено кривим. На казну затвора осуђено је 20 лица или 20,2 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 6-12 месеци и то у четири случаја (2001-1; 2002-2; 2003-1), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању од 3-6 месеци – 11 или 55,0 %.

У периоду од 1990. до 1999. године за кривично дело послуга поднета је 1.281 кривична пријава. Оптужено је 1.170 лица, док је 955 проглашено кривим или 81,6% од укупно оптужених. На казну затвора осуђено је 168 лица или 17,6 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 2-3 године и то у једном случају (1991), док је највише лица осуђено на затворску казну од 3-6 месеци – 62 или 36,9 %. У периоду од 2000. до 2009. године поднете су 603 кривичне пријаве. Оптужено је 613 лица,

од којих је 506 проглашено кривим или 82,5 % од укупног броја оптужених. На казну затвора осуђена су 94 лица или 18,6 % од укупног броја лица која су проглашена кривим. Најдужа изречена затворска казна је у трајању од 3-5 година и то у једном случају (2005), док је највише лица осуђено на затворску казну у трајању од 2-3 месеца – 41 или 43,6 %.

Најдужа затворска казна која је изречена за неко од наведених кривичних дела, у оба периода, јесте у трајању од 5 до 10 година, и то за кривично дело злоупотреба службеног положаја (1999-1; 2009-1), и кривично дело примање мита (2004-1).

Структура изречених кривичних санкција је иначе различита. У периоду од 1990. до 1999. године је на затворску казну у трајању од 3 до 5 година осуђено 23 лица, на казну од 2 до 3 године 49, од 1 до 2 године 206, од 6 до 12 месеци 616, од 3 до 6 месеци 1.128, од 2 до 3 месеца 719, од 1 до 2 месеца 223, а на затворску казну у трајању до 30 дана – 178 лица. У периоду од 2000. до 2009. године на затворску казну у трајању од 3 до 5 година осуђено је 38 лица, на казну од 2 до 3 године 68, од 1 до 2 године 209, од 6 до 12 месеци 596, од 3 до 6 месеци 1.192, од 2 до 3 месеца 575, од 1 до 2 месеца 118, а на затворску казну у трајању до 30 дана, 70 лица.

Значи, у периоду од 1990. до 1999. године највише осуђених лица је на затворску казну од 3 до 6 месеци (1.128) или 35,5 % укупно осуђених лица на затворске казне; затим у трајању од 2 до 3 месеца (719) или 22,6 %, и од 6 до 12 месеци (616) или 19,4 % укупног броја осуђених лица на затворску казну, односно највише лица осуђено је на затворску казну у трајању од 2 до 12 месеци – укупно 2.463 лица, или 77,5 % укупног броја осуђених на затворске казне. У периоду од 2000. до 2009. године највише осуђених лица је на затворску казну од 3 до 6 месеци (1.192) или 41,1 % укупно осуђених лица на затворске казне; затим у трајању од 6 до 12 месеци (596) или 20,5 %, и од 2 до 3 месеца (575) или 19,8 % укупног броја осуђених лица на затворску казну, што значи да је највише лица осуђено на затворску казну у трајању од 2 до 12 месеци – укупно 2.363 лица, или 81,4 % укупног броја осуђених на затворске казне.

На основу наведених података може се закључити да је и у периоду од 1990. до 1999. године, односно од 2000. до 2009. године, у Републици Србији било карактеристично вршење кривичних дела против службене дужности и кривичних дела с елементима корупције. Међутим, укупно гледано, мали проценат кривичних пријава је резултирао казном затвора. Од укупно 89.006 поднетих кривичних пријава за кривична дела против службене дужности, свега је 6,8% резултирало пресудом на казну затвора. Разлог томе је: недостатак квалитетних доказа; спорост поступка у свим фазама; коруптивни односи на рела-

цији полиција – тужилаштво – суд; недовољно високе запрећене затворске казне; недовољно висока доња граница запрећене казне (Нинчић, 2009: 460).

С друге стране, уколико је од укупног броја пресуда на казну затвора 79,4 % пресуда на затворску казну у трајању до 12 месеци, очито је да држава не шаље довољно јасну поруку о „неисплативости“ учешћа у корупцији. Напротив, кривична дела против службене дужности су, имајући у виду карактер дела, начин извршења и потенцијалне извршиоце, кривична дела изразите друштвене опасности. Због тога је недопустиво да једна земља која тежи да буде уређена, економски стабилна и на демократским принципима заснована, својом репресивном делатношћу кроз кривично законодавство, за период од 20 година, има резултате који не делују превентивно, као фактор одвраћања од вршења кривичних дела с елементима корупције већ, супротно, могу стимулативно деловати на потенцијалне учиниоце по принципу „вреди ризиковати“.

Закључак

Корупција је сложена појава, присутна у свим фазама развоја друштва, у којима су постојале различите форме подмићивања као облици односа међу људима. Они који су имали власт, монопол и моћ, злоупотребљавали су такав положај и „чинили услугу“ онима који су имали жељу или потребу да остваре неку корист или привилегију на коју нису имали право ни према правним, а ни према моралним нормама. Кроз историју се није мењала суштина коруптивних односа, већ су се мењали облици испољавања у складу са степеном развоја друштва. У примитивним племенима корупција се огледала у услугама припадника племена које су чинили племенским старешинама, а касније, кроз векове, када краљеви и цареви нису предвиђали никаква средства за припаднике својих служби, само службовање у њима сматрало се посебном бенефицијом, а приходи од поклона нешто што се подразумевало. У таквим условима, како се развијала коруптивна пракса, тако су се развијали и начини реакције друштва на њу. У почетку су то биле приватне тужбе (као у доба Рима), да би касније оштрим кривичним санкцијама друштво настојало да се супротстави корупцији, односно различитим облицима злоупотреба положаја или овлашћења.

Ни Србија кроз своју историју није била „лишена“ пошести каква је корупција. Међутим, иако се корупција појавила доста рано, код нас је о њој владало веома флексибилно мишљење. Првенствено се јављала као део обичаја и народног фолклора и дуго се сматрала нормалном појавом. Реч корупција се, иначе, код нас појавила касније,

док је дишкреција старија реч, која је означавала мито и подмићивање. Није се код нас свака награда која се неком даје сматрала митом и подмићивањем, већ се обичајним нормама јасно дефинисала разлика између поклона, части, даривања и мита. Давање поклона је обично било везано за неки догађај значајан за појединца или породицу, где се то сматрало изразом захвалности, док је подмићивање наилазило на негативан став грађана, што потврђују и бројни писани документи XVII и XVIII века. Развојем Србије као државе постепено се развијало и правно регулисање корупције, углавном кроз кривична дела против службене дужности, и то је зависило од конкретних економских, политичких и социјалних прилика који су владали у Србији. Тај пут од дишкреције до трговине утицајем, као савремене инкриминације једног облика коруптивног понашања, пратио је покушај адекватног реаговања државе, где се настојало да се оштром казненом политиком сузбију различити облици злоупотреба и коруптивних активности.

У савременим условима оштра казнена политика, сама по себи, није довољна. Ефекат кривичне санкције, посебно казне као доминантне мере репресије, за кривична дела против службене дужности у Србији, у периоду од 1990. до 2009. године, није на задовољавајућем нивоу. И поред оштре казнене политике, резултати државне репресије показују изразито мали проценат пресуда на казне затвора у дужем временском трајању, већ, напротив, највећи проценат чине казне затвора у трајању до 12 месеци. Тиме се, генерално, шаље лоша порука и изазива лоша перцепција грађана о напорима државе да сузбије различите облике коруптивних активности, имајући у виду друштвену опасност коју корупција представља. У складу с тим поставља се питање какве су могућности Србије у супротстављању корупцији?

Супротстављање корупцији у Србији мора бити планска, организована и на реалним основама заснована активност свих државних органа, у складу са укупним стањем у земљи. Мора се наћи баланс између онога што се жели постићи и шта се може постићи одређеним мерама. Неадекватне мере не само што немају позитиван ефекат и не утичу на елиминисање корупције, већ омогућавају развој нових облика испољавања. Примена погрешних мера ствара привид да се нешто ради на сузбијању корупције, али резултати таквих активности то демантују. Због тога, примена метода борбе против корупције мора почети потпуним консензусом свих политичких чинилаца у земљи, признањем да је корупција на изузетно високом нивоу и један од највећих проблема у земљи, да њено сузбијање мора бити приоритет (али не декларативни, већ стварни), уз свакодневно доказивање у пракси, као једини начин добијања поверења грађана у државу и њене институције, односно у њену решеност да стане на пут овој опасној друштвеној појави.

Литература:

1. Boch, E., (1995). *Property declaration and discovering and prevention of Corruption*, Seventh International Anti-corruption Conference, Peking.
2. Kouplend, G., (1995). *Корупција у законодавним телима и извршавање кључних парламентарних функција*, Седма међународна конференција о борби против корупције, Пекинг.
3. Queloz, N., (1996). *Кривична вредности и процес корупције, ванказнена стратегија*, Реферат на симпозијуму Међународног удружења криминалиста, Атина.
4. Savane, E., (1997). *Учење од корумпираних како бисмо их сузбили (победили): међузависност преваре, прања новца и корупције у Европи*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, год. 35, бр. 2-3, стр. 279-304.
5. Tanzi, V., (1988). *Corruption the World*.
6. Yunlong, L., (1995). *Упоредна анализа казних мера које се могу применити на кривично дело корупције*, Седма међународна конференција о борби против корупције, Пекинг.
7. Бошковић, М., (1999). *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Нови Сад.
8. Бошковић, М., (2000). *Актуелни проблеми сузбијања корупције*, Полицијска академија, Београд.
9. Вујаклија, М., (1980). *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
10. Горазд, М., Добовшек, Б., (2002). *Полицијска превенција корупције – анализа појавних облика корупције и промене филозофије полицијске организације*, У: Зборник радова „Место и улога полиције у превенцији криминала – стање, могућности и перспективе“, Полицијска академија, Београд, стр. 303-314.
11. Грујић, Ј., (1922) *Затиси*, Свеска I, Београд.
12. Ђокић З., Шћекић, А., (2004). *Корупција као тешки облик криминала*, У: Зборник радова „Корупција као тешки облик криминала“, XVI семинар права, Будва, 8-12. јун, Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Виша школа унутрашњих послова, стр. 259-278.
13. Јелачић, М., (1996). *Корупција, друштвено-правни аспекти и методи супростављања*, МУП Републике Србије.
14. Николић Ђ., (2010). *Облици корупције на царини*, Безбедност, год. 52, број 2, стр. 162-179.
15. Нинчић, Ж., (2009). *Кривична дела против службене дужности као облици злоупотребе службеног положаја и јавних овлашћења*, Правни живот, год. 58, бр. 11, стр. 451-463.

16. Нинчић, Ж., (2010). *Србија и корупција*, Задужбина Андрејевић, Београд.
17. Папазоглу, Д., (1954). *Кривично право и правосуђе у Србији (1804-1813)*, Београд.
18. Томановић, М., (1990). *Кривична дела корупције*, Београд.
19. Шкулић, М., (2003). *Организовани криминалитет, појам и кривично-процесни аспекти*, Београд.

Corruption and Reaction of the State

Abstract: *Starting from the actuality of corruption as a phenomenon, the paper points to its origins, its development and reaction of the state during different periods of society's development. In particular, we observe the occurrence and treatment of corruption in Serbia through history, with the emphasis on its specific etiologic features. The repressive policies of the state as one of the forms of opposition to corruption are discussed, through the analysis of crimes against official duty in the periods from 1990 to 1999 and from 2000 to 2009, with special emphasis on imprisonment as a sanction. The parallel is made between two periods within different socio-political system, and with different achievements in combating corruption. The possibilities of opposing the corruption in our country are discussed, and the interdependence of ways and forms of corruption manifestation with methods and forms of opposition is emphasized. In particular, it highlights the importance of planned and organized state action to combat corruption.*

Key Words: *corruption, bribery, criminal act, crime, opposition, Serbia*

Др Предраг БИКАНОВИЋ

Душко СИВЧЕВИЋ

МУП – Управа за информационе технологије, Београд

UDK – 004.738.1 : 005.57 – 057.36

Стручни рад

Примљено: 28.12.2011.

Примена *Open Source* решења у имплементацији портала полицјских службеника

Апстракт: *Нагло повећавање броја информација последњих година, које су смештене у различитим апликацијама, или које појединци на некакав начин имају код себе, поставља питање како управљати толиком количином информација и учинити је доступном баш оном коме је неопходна и то на један систематичан начин. За ову намену би полицјским службеницима Министарства унутрашњих послова Републике Србије добро дошао један web портал који би имао сврху – лакши приступ информацијама и њихово адекватно разумевање и употреба. У том циљу смо осмислили једно од могућих решење портала који је замисљен као централни извор за размену знања, искустава и сарадње полицјских службеника (ПС) у оквиру организационих јединица Министарства унутрашњих послова Републике Србије (МУП). Овај портал полицјских службеника (портал ПС) треба да омогући ефикасно креирање, уређивање и повраћај података и информација. Узимајући у обзир предвиђени рестриктивни буџет у 2012. години, одлучили смо се да портал буде развијен уз коришћење open source softvera (OSS), на open source систему за управљање садржајем, наравно уз надоградњу неопходним модулима и коришћење постојеће IBM Lotus Domino платформе за безбедан (криптован) начин електронске комуникације и смештања поверљивог садржаја. Овај рад трасира пут потреби за стварањем једног портала ПС, добитима од коришћења web портала, а такође и услугама које нуди наш будући портал ПС за размену знања.*

Кључне речи: *open source, web портал, алат за размену искустава, електронске комуникације, подаци, информације, безбедност информационих система.*

Увод

Једна од главних предности web-а је да практично свако ко има рачунар може да допринесе вредности информације. У данашње време је прави изазов пронаћи вредне информације. Стога је web портал, као

on-line алатка (on-line tool) за сакупљање информација на једном месту, на један организован начин за даље ширење, идеална технологија да се дође до вредне информације. Информатичка „експлозија“ последњих година поставља питања како управљати огромном количином информација на један систематичан начин. Web портал је website дизајниран да буде „лука“ у коју корисник упловљава on-line. Web портал сервиси често укључују: претраживаче, e-mail, мапе, форуме, chat, вести и опције за прилагођавање. Нагли развој web портала је почео крајем деведесетих година прошлог века како би се покрио широк спектар могућности: управљање садржајем (content management), управљање документима (document management), управљање евиденцијама (records management) итд. Портал технологија дозвољава садржају да буде разбијен у више компоненти које ће бити више пута употребљене, дајући на тај начин смисао садржају који нема структуру.

Овај рад је подељен у осам делова. Дискусијом у одељку 2 указаћемо на нашу потребу за развојем Web портала за размену полицијских искустава, знања и могућности у сарадњи. Затим, у одељку 3 пружамо преглед концепта овог web портала и дајемо опис његових кључних циљева. У одељку 4 илуструјемо услуге које нуди овај портал. Настављамо да истичемо садржај и функције овог портала у одељку 5. У одељку 6 даје се архитектура и развој овог портала. Заједнички софтверски алати за изградњу портала полицијских службеника приказани су у одељку 7. Завршавамо рад уз одређене закључке у одељку 8.

Потреба за порталом полицијских службеника МУП-а

Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова за период 2011-2016. година дефинише да се МУП налази пред фазом у процесу развоја која има за циљ да Министарство, гледано из угла међународне заједнице, постане поуздан партнер и ослонац европских интеграција, а гледано из угла грађанина који поштује законе, јавна служба и сервис којем може да се обрати за помоћ и заштиту (Цветковић, 2010:74-75). Управо та сервисна функција МУП-а је кључни разлог за настанак портала ПС, јер брзина реаговања је кључна у реализовању основне функције МУП-а. Квалитет било ког сервиса је у брзини одзива и квалитету извршења сервисне функције. Полицијски службеници у току својих сталних пословних задатака стичу огромна искуства и знања која би неком другом полицијском службенику била од непроцењиве вредности. Разменом знања и искустава на порталу, полицијски службеник би кроз систем вертикалног портала, кроз централни извор (on-line central source) информација и знања у вези са нпр. извршењем конкретног кривичног дела, унапредио своја знања и био спреман за брже извршење

радног задатка. Ово је само један од пластичних примера потребе за порталом. Преко портала би било могуће активно промовисати и унапредити развој „заједничке праксе“ у различитим областима полицијског рада. Ова заједничка пракса би, у зависности од тога колико добро се негује, формирала темељ стручности који би унапредио сервисну функцију полиције. Поред тога, успех портала ће зависити у великој мери од његовог садржаја и услуга које пружа.

Концепт портала у размени полицијских знања

Кључни циљеви овог портала би били да он функционише као платформа за размену идеја и ставова по питању актуелних трендова или прогноза. Такође би помогао да се „повежу“ полицијски службеници путем размене знања и on-line интеракција међу њима како би се убрзала и квалитетно спровела сервисна функција МУП-а.

Како би се реализовали наведени циљеви, концепт „заједнице“ – сарадње и интерактивности, ће бити коришћен као водила у дизајнирању овог портала. Портал је виђен као место за групу људи са заједничким интересима који реализују виртуелни сусрет и разговор. Стога је портал извор информација и знања које треба да размене учесници, тј. полицијски службеници. Портал кроз своје функције дозвољава посетиоцима да поделе идеје и информације и помаже при међусобном упознавању. Као алатка за сарадњу (collaboration tool), он помаже у промовисању активности од обостране користи. Он је интероперабилан и пружа шансе за стандардизацију, што га чини лаким за коришћење, флексибилним и моћним.

Кроз своју функцију сарадње портал помаже корисницима да организују, пронађу и поделе неструктурисане садржаје (office content), на пример e-mail поруке, групни материјал за дискусију (discussion group material), форме, белешке, веб документа (web documents) итд.

На порталу би постојали различити начини заједничког комуницирања, важно је да се интеракција може реализовати лако и брзо, и тако да се омогући веза на више начина – корисник ка кориснику, корисник ка website систему или обрнуто (нпр. четовање, упит и спровођење анкете).

Обезбеђивање услуга путем портала знања

Неке карактеристике су препознате као важне:

- Систем за управљање идејом;
- Систем за подношење предлога;
- Систем за управљање пројектом;
- Систем за управљање портфолиом;
- Систем за подношење извештаја о завршетку пројекта;

- Систем за управљање документима за управљање и организовање докумената;
- Претрага – претраживање и преузимање информација;
- Форуми за интерактивну дискусију међу члановима заједнице како би расправљали о питањима и размењивали информације брзо и лако;
- Систем за разговор за интеракцију у реалном времену међу члановима заједнице;
- Е-mail систем;
- Систем за управљање вестима – слање и коментарисање вести.

У складу са поменутиим карактеристикама идентификоване су и друге стандардне карактеристике као што су календари, планери, адресари итд. Структура на слици 1 показује садржај портала груписан у три области: информације, сервиси и апликација. Као пример мапе сајта портала полицијских службеника, ова слика приказује листу садржаја на одговарајућем нивоу. Мапа сајта такође илуструје структуру и организацију садржаја портала и како се међусобно повезују. У примеру мапе сајта нису приказане све везе са садржајем нити су обележени нивои.

Главни садржај и функције портала полицијских службеника

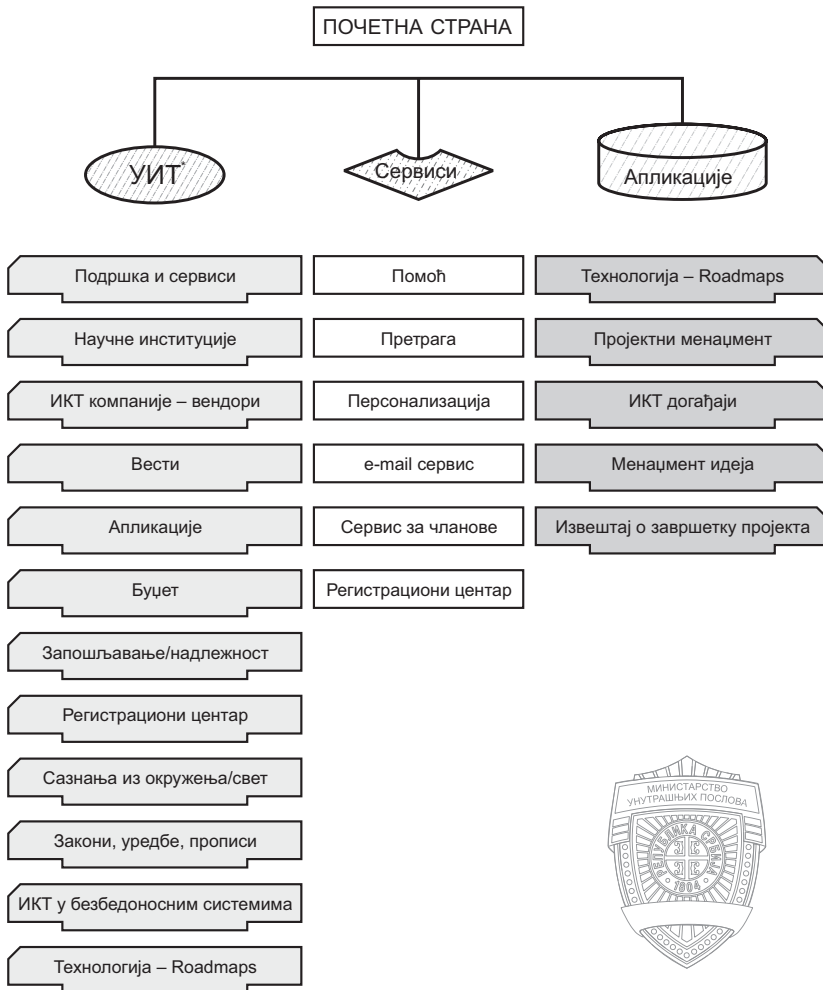
Web базирано окружење портала ПС пружа полицијским службеницима МУП-а безбедан приступ широком спектру информација, услуга (сервиса) и апликација. Јединствен амбијент портала ПС и његова улога на бази испоруке садржаја (садржај који рефлектује перспективе, приоритете, запажања...) пружају полицијским службеницима алате који су им потребни за обављање свакодневних задатака.

Главни садржај, односно функције овог портала групишу се на:

- информације,
- сервисе и
- апликације.

Ова класификација је значајна јер она објашњава:

- приступ/оперативни модел потребан да попуни/одржава. На примеру Управе за информационе технологије садржај би био подељен у три групе – оне које треба да се ажурирају (апдејтују) дневно (нпр. вести), повремено (нпр. специјални чланци, статистике, студије случаја) и по потреби (нпр. ажурирање прописа, стандардне процедуре и прописи);
- изворе и како доћи до информација, нпр. да ли путем уписа, путем независне истраге и анализе, или путем сарадње са другим странама. Одељак 4 у главним цртама даје неке од основних стратегија.

УПРАВА ЗА ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

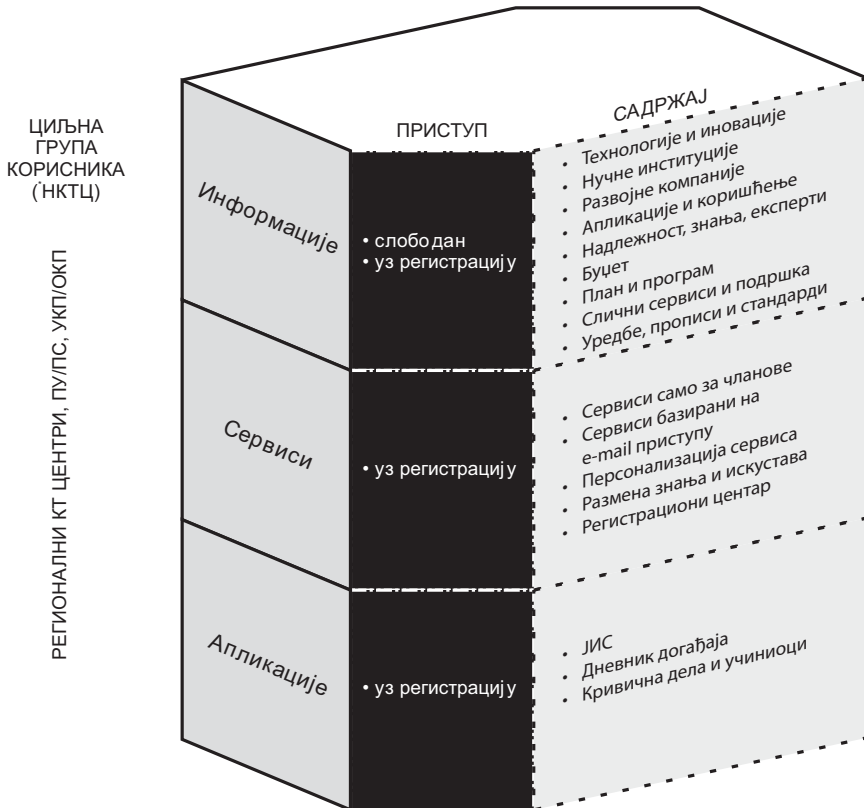
Слика 1 – Мапа сајта – пример Управе за информационе технологије

На слици 2 за пример је узет Национални криминалистичко-технички центар (НКТЦ) и његови циљани корисници, као и потенцијално планирани садржај портала. Садржај може бити слободно доступан или доступан само регистрованим корисницима портала, односно циљне групе.

Поред тога, садржај треба да поседује неке модуле који дају корисницима одређени осећај припадности порталу, односно заједници, као што су: e-mail, форум, чет (chat), претрага итд. Поред тога, дозвољен је одређени ниво персонализације (прилагођавања) садржаја портала, као и могућност прилагођавања карактеристика – изглед може бити про-

мењен од стране корисника. Сакупљањем различитих апликација, сервиса и садржаја и њиховом сигурном испоруком корисницима на персонализован начин, портал ПС може бити од велике помоћи у смањењу трошкова, као и времена. Такође је важно да садржај обухвата најновије информације до одређеног датума.

НАЦИОНАЛНИ КРИМИНАЛИСТИЧКО ТЕХНИЧКИ ЦЕНТАР

Слика 2 – Пример дела портала ПС који се односи на НКТЦ

Архитектура портала полицијских службеника

Клијент-сервер је најчешће коришћена парадигма за структурирање дистрибуираних информационих система. Клијент захтева сервис који обезбеђује један или више сервера (процеса). Серверима се приступа преко јасно дефинисаног интерфејса. Дијалог се одиграва по принципу захтев/одговор, коришћењем протокола типа захтев/одговор. Клијентски и серверски процеси су равноправни. Архитектура софтвера кли-

јент-сервер је прилагодљива, на бази порука и модуларне инфраструктуре која има за циљ да унапреди корисност, флексибилност, интероперабилност и скалабилност у односу на централизован, ограничен, временски подељен систем.

Одређена разматрања морају бити узета у обзир пре него што се започне са развојем портала. Прво, употреба комплетно развијеног, увек доступног, већ постојећег open source web портала пружа огромну предност у смислу уштеде времена. Безбедност је кључ о којем се мора водити рачуна у развоју портала. Портал би требало да буде добро заштићен од „напада“ корисника. Вишеслојни, заштитни ниво је неопходан и портал би требало да се апдејтује регуларно уз помоћ закрпа (patches). Важан аспект портала је тај да је он независан од оперативног система. Ово омогућава лакши прелазак са једне на другу платформу. Код ће радити идентично шта год да је платформа. Даље, програмски језик који ће се користити за развој нових модула се мора мудро одабрати тако да се модули добро интегришу са основним системом. Важна карактеристика архитектуре портала је та да би она требало да буде централизована са заједничким сервисима. Уз то, приступ различитим корисницима би требало да буде локално контролисан.

Архитектура портала дозвољава корисницима да се региструју једном и остваре приступ повластицама свих индивидуалних модула и специфичних садржаја централно. Улога Lotus Domino Servera је у модулу Регистрационог центра кроз развој LDAP интеграције. LDAP (Lightweight Directory Access Protocol) директоријум представља стандард за чување података о идентитетима корисника и њихову аутентификацију. Поред тога, приступ одређеним страницама, форумима... треба да се ограничи на основу корисничких права дефинисаних у Lotus Domino архитектури (ACL – Access Control List). На пример, само корисници из групе УИТ могу да учествују у форуму. Такође, неизоставна је улога Lotus Domino Mail Servera у сигурној размени поверљивих информација за одређену групу корисника.

Заједнички софтверски алати за изградњу портала полицијских службеника

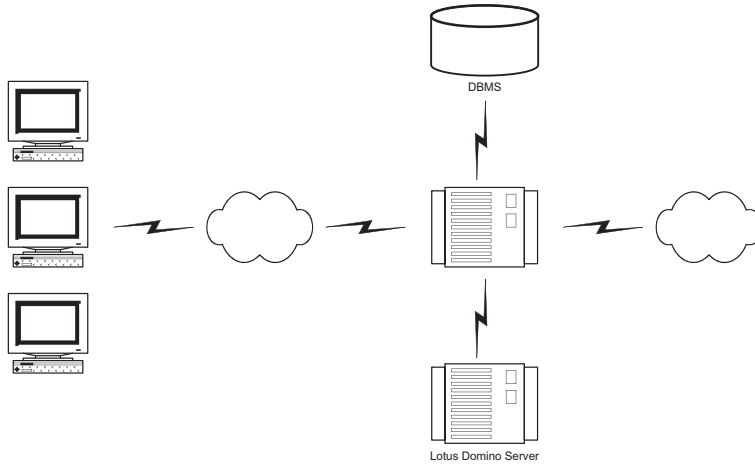
Софтверски алати који би се могли користити за развој портала ПС укључују:

- **Web сервер** је софтверска апликација која користи Hypertext Transfer Protocol (HTTP) за испоруку специфичних услуга за систем или системе клијента. Web сервер може да „угости“ или обезбеди приступ садржају и одговоре на захтеве примљене од web претраживача. Постоји много врста web сервер софтвера, укључујући оне који су у јавно доступни, као што су Apache, и оне

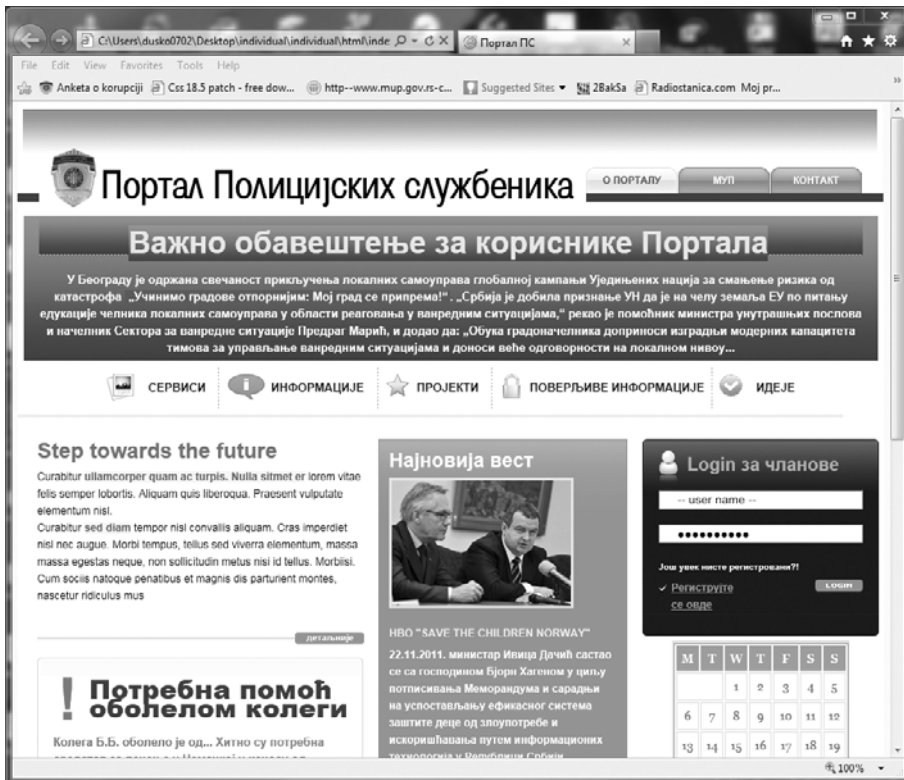
комерцијалне из Microsofta, Oracle и других. Open source web сервер је доступан бесплатно на интернету на следећој web страници: <http://www.apache.org/download>. Компатибилан је и са UNIX и са Windows окружењем.

- **Database server** формира back-end или серверску компоненту сервер система клијента који може имати приступ од стране једног или више клијената, или front-end апликације путем коришћења упитног језика, најчешће MySQL. Сервер је одговоран за ажурирање записа, осигурање да је више приступа доступно ауторизованим корисницима, заштићујући податке и комуницирање са другим серверима, а задржавајући релевантне податке. Бележи последњи захтев клијента, а потом их модификује, док сервер бележи траг за клијента и додаје нови. MySQL open source database сервер је доступан бесплатно на: <http://www.mysql.org>.
- **PHP Hypertext Preprocessor**, open source, server-side, HTML језик за скриптовање се користи да створи динамичне web странице. У HTML документу PHP текст је обележен посебним PHP ознакама. С обзиром да је PHP обележен посебним ознакама, аутор може да прелази са HTML на PHP (слично као ASP – Active Server page и Cold Fusion), уместо да се ослања на велику количину кодова да би прешао на HTML. Након што се изврши PHP, клијент не може да види PHP код. PHP може да обави сваки задатак било ког програма, али његова снага је у његовој компатибилности са многим врстама база података. Такође, PHP може да обавља разговор путем мрежа користећи IMAP, SNMP, NNTP, POP3 или HTTP. PHP може бити конфигуриран аутоматски или ручно како би испунио захтеве и може се преузети бесплатно са: <http://www.php.net/downloads.php>.
- Постојећа **Lotus Domino Server платформа** представља систем који је тако дизајниран да омогући групи људи да раде заједно. Као оригинални и још увек водећи “groupware” продукт, Lotus Domino омогућава прикупљање и организовање информација. У оквиру Lotus Domina постоји e-mail систем, систем дискусионих форума, „складиште“ информација, систем праћења и вођења пројеката, систем “knowledge managementa” (знање и искуство) и систем web-апликација. О механизмима заштите Lotus Domina у овом раду нећемо даље причати, али свакако се мора искористити за развој будућег портала ПС.

Слика 4 даје опис садржаја главне стране портала. Главна страна је састављена од модула и блокова који садрже садржај, односно апликације.

Слика 3 – Компоненте портал система

Слика 4 – Главна страна портала ПС

Закључак

Портал полицијских службеника је систем web портала који служи као један on-line централни извор информација и знања везаних за унапређење реализације свакодневних задатака. Портал представља „капију“ за комуникацију полицијских службеника. Овај приказ могућег решења портала обухвата развојни процес и садржај web портала. Набројане су и укратко објашњене услуге које су предвиђене као саставни део будућег портала. Чврсто верујемо да наша замисао за употребу open source софтвера помаже да развијемо web портал који не само да испуњава потребе полицијских службеника Министарства унутрашњих послова Републике Србије, већ и омогућава унапређење свакодневних послова. Жеља нам је да овај рад иницира разговор на тему израде будућег портала на нивоу целог МУП-а и да буде подстрек за свеобухватније сагледавање потреба за порталом ПС.

Још једном је потребно истаћи да ће успех портала зависити у великој мери од његовог садржаја и услуга које пружа, као и од заинтересованости полицијских службеника да га користе и из њега извуку максимум у сврху бржег обављања редовних радних задатака.

Литература:

1. Цветковић, Д., (2010). *Анализа организационе структуре полиције Републике Србије*, Безбедност, год. 52, број 2, стр. 74-94.
2. Haag, S., Cummings, M., McCubbery, M. D., Pinsonneault, A., Donovan, R., (2006). *Managements Information System for the Information Age*, Third Canadian Edition, McGraw-Hill Ryerson.
3. Holzschlag, M., (2004). *250 HTML and Web Design Secrets*, John Wiley & Sons Inc, San Francisco.
4. Jamsa, K., King, K., Anderson, A., (2002). *HTML i Веб дизајн кроз практичне примере*, Микро књига, Београд.
5. Ledford, J., (2008). *SEO – Search Engine Optimization Bible*, John Wiley & Sons Inc, San Francisco.
6. Ledford, J., Tyler, M., (2007). *Google Analytics 2.0*, John Wiley & Sons Inc, San Francisco.
7. Leeds, C., (2007). *Microsoft Expression Web Step by Step*, Microsoft.
8. Levene, M., (2010). *An Introduction to Search Engines and Web Navigation*, 2nd Edition, John Wiley & Sons Inc, San Francisco.
9. Lyons, C., (2001). *Веб презентација за професионалне пројектанте*, ЦЕТ, Београд.
10. MacDonald, M., (2011). *Creating a Website: The Missing Manual*, Third Edition, O'Reilly Media, Sebastopol, California.
11. Marini, J., (2006). *Expression Web Essential Training*, Lynda.com.

12. McIntire, P., (2008). *Visual Design for the Modern Web*, New Riders.
13. Morville, P., Rosenfeld, L., (2007). *Information Architecture for the World Wide Web*, O'Reilly Media.
14. Pfaffenberger, B., Schafer, S., White, C., (2004). *HTML, XHTML, and CSS Bible*, 3rd Edition, John Wiley & Sons Inc, San Francisco.
15. Schneiderman, B., Plaisant, C., (2006). *Дизајнирање корисничког интерфејса*, ЦЕТ, Београд.
16. Sklar, J., (2005). *Principles of Web Design*, Course Tehnology.
17. Smith, J., Osborn, J., AGI Creative Team, (2010). *Adobe Creative Suite 5 Design Premium: Digital Clasroom*, Mikro knjiga, Београд.
18. Suehring, S., (2010). *JavaScript Step by Step*, Second Edition, Microsoft Press.
19. Thomas, P., (2001). *Web дизајн: Комплетан приручник*, Микро књига, Београд.
20. Wood, J., Silver, D., (2008). *Joint Application Development*, John Wiley & Sons Inc, San Francisco.
21. Wyke-Smith, C., (2005). *Stylin' with CSS: A Designer's Guide*, Peachpit Press.
22. Yatco, M. C., (1999). *Joint Application Design/Development*, University of Missouri, St.Louis.

Application of Open Source Solutions in Police Officers' Portal Implementation

Abstract: *In recent years, a rapidly increasing amount of information (systematically or individually stored in various applications) requires a new solution to manage such a quantity of information in a systematic way, making them available only to the individual who needs it. According to this, the police officers of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia (MoI) need a Web portal to facilitate access to information, its adequate understanding and use. For that purpose, the MoI has offered one of the possible portal solutions created as a central source for knowledge, experience and cooperation exchange among police officers (PO) within the organizational units of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia. This Police Officers portal (PS portal) should enable efficient creating, editing and restoring of the data and information. Taking into account the restricted budget for 2012, the MoI has made a decision to develop the portal that will use an open source software (OSS) within the open source content management system. Of course, it should be upgraded by necessary modules and will use the existing IBM Lotus Domino platform for secure (encrypted) way of electronic communication and storage of confidential content. This paper defines the needs for the PS portal, as well as the benefits obtained from the use of the web portal and services offered by our future PS portal for knowledge exchange.*

Key Words: *Open Source, Web portal, a tool for sharing experiences, electronic communication, data, information, information systems security.*

мр Станимир ЖИВАНОВИЋ

Сектор за ванредне ситуације – Одељење у Бору

UDK – 551.596.5 :: 551.594.221 (497.11)

Стручни рад

Примљено: 26.10.2011.

Ризик од грмљавинских непогода у Србији

Апстракт: Атмосферска пражњења су метеоролошки феномени који могу бити опасни, у смислу да угрожавају људски живот, а такође могу проузроковати значајну материјалну штету. Муње могу изазвати повреде, губитак живота, могу убити животиње, уништити биљке, оштетити и порушити зграде или запалити лако запаљиве материјале и експлозиве. Званични извештаји говоре да ова природна сезонска појава убија и повређује људе у Србији сваке године. Циљ рада је да утврди да ли се број дана са грмљавином и пражњењима према земљи смањило или повећао, као и да да преглед њихових последица. У овом чланку је утврђено да је дошло до промене броја дана са грмљавином на територији Србије у периоду од 1991. до 2010. године у поређењу са периодом од 1951. до 1980. године. Средње вредности у овим периодима показују да се број дана са грмљавином смањило на највећем делу територије Србије.

Кључне речи: грмљавински дани, ризик од грмљавине, гром, Србија.

Увод

Србија се налази на југоистоку Европе, између $18^{\circ} 49' 13''$ и $23^{\circ} 00' 43''$ источне географске дужине и $41^{\circ} 51' 05''$ и $46^{\circ} 11' 25''$ северне географске ширине. Територија Републике Србије износи 88.361 km^2 (Дедијер, 2007), са 6.164 насељена места и 7.498.001 становником по попису из 2002. године. Просечна густина насељености на подручју Србије је 115 становника по km^2 (Живановић, 2010).

Ортографске карактеристике простора Србије указују да равничарски терени до 200 m захватају 36,83% укупне површине, (Младеновић, 1984). Благо заталасани терени, чија је надморска висина између 200 m и 500 m, у Србији заузимају 24,70% територије. Надморске висине веће од 500 m захватају мање од 40% територије Србије. Просечна надморска висина рељефа Србије је 470 m. Висинска разлика рељефа је велика и креће се од 35 m нв (код Радујевца – Неготин) до 2.656 m нв (Ђеравица – Проклетије).

Поједине природне појаве на подручју Србије, у већој или мањој мери, у одређеним периодима у току године угрожавају здравље и живот људи и проузрокују штету већег обима. Просторна и временска заступљеност природних појава на подручју Србије је одређена климом овог подручја. Многи показатељи (Поповић et al., 2005) указују да се клима Србије може описати као умерено-континентална, са мање или више израженим локалним карактеристикама. У најнижим деловима је изражена степско-континентална клима. Са порастом надморске висине све више долази до изражаја континентална клима.

Анђелковић у свом раду наводи да се под грмљавинском непогодом подразумева комплекс појава које се, уз електричне појаве, јављају у грмљавинском или олујном облаку – кумулонимбусу, као што су пљускови кише, града и олујни ветар (Анђелковић, 2009). Гаврилов под грмљавином одређује појаву или скуп појава изазваних електричним пражњењем у грмљавинској непогоди (Гаврилов, 2001). Електрична пражњења могу да се догађају у облаку, између облака, између облака и подлоге, а повремено између облака и чистог ваздуха (Ђурић, 1982).

Периодичност појаве грмљавинских непогода је теже предвидети. Јачина струје атмосферског пражњења је мања крајем пролећа и почетком лета када су облаци нижи, до четири километра. У току овог периода тешко је предвидети где ће гром да удари али је већа вероватноћа да ће да погоди ниже објекте. Место удара је лакше предвидети крајем лета и почетком јесени када су облаци на висини до 16 километара и тада громови обично ударају више објекте.

При атмосферском пражњењу електрицитет муња развијају се температуре више од 27.000 °С (Живановић, 2010), што може довести до тога да се запале предмети и објекти на којима се изврши пражњење електрицитетa. Атмосферска пражњења на човеку изазивају повреде на месту улаза струје у тело и на месту њеног излаза из тела, сличне повредама код тешких опекотина. Услед ових повреда некада страда и читаво тело. Опекотине које прате ове повреде настају секундарно, као последица паљења одеће или предмета у одећи. Поред опекотина, струја пражњења делује и електролитички, тј. електричним путем раствара ћелије и ткива. Уколико је удар грома био јак, смрт наступа од грчева мишића за дисање. Узрок овоме су појаве на мозгу услед ситних крварења и оштећења можданих ћелија. Уколико повређени преживи удар грома, изгледи за спасавање живота су повољни. Процењује се да смртност код удара грома износи од 10 до 30 одсто, а чак од 50 до 70 одсто преживелих има знатне поремећаје. Људи који су преживели удар грома пате од различитих проблема – губитка меморије, дефицита пажње, раздражљивости, умора, поремећаја сна, депресије, хроничних болова, утрнулости, вртоглавице, укочености у зглобовима, грчења мишића, малаксалости, губитка слуха и много других симптома. Од

последица грома годишње умре око 1.000 људи широм света (<http://www.noaa.gov>), а мушкарци су под већим ризиком од удара грома јер се не склањају од олуја.

Студија *Study on Economic Benefits of RHMS of Serbia* (The World Bank study group, 2005) је утврдила да је релативно висока осетљивост зависних економских сектора на грмљавинске процесе у Србији.

Праћење и истраживање стања и промена климе, прогнозирање и рана најавна метеоролошких непогода у Србији се врши на основу мерења и осматрања на метеоролошким станицама. Мрежа ових станица задовољава стандарде које је прописала Светска метеоролошка организација (WMO). Метеоролошки осматрачки систем Републике Србије није у Европском систему за детекцију атмосферског пражњења (LINET), који покрива већи део територије нашег континента.

Метеоролошке станице Србије не поседују уређаје за детекцију атмосферског пражњења према земљи. Сагледавање ризика¹ од атмосферског пражњења се врши на основу броја дана са грмљавином и прорачуна према стандарду СРПС Н.Б4. 803. Евиденција броја дана са грмљавином се врши на основу осматрања, ослушкивања и бележења метеоролога на метеоролошкој станици, а изражава се бројчаном вредношћу. Број дана са грмљавином се на карти представља изокерауничким линијама.

Грмљавинске непогоде у Србији

На подручју Србије се испољавају грмљавинске непогоде (Анђелковић, 2009). Настанак, број и време трајања атмосферских пражњења се не може унапред предвидети, али се на основу искустава, статистичких података и прогноза времена може претпоставити да ће до њих доћи.

Број дана са грмљавином, годишње и по месецима, говори о томе колико се пута она може највише јавити, као и у којим се месецима може евентуално очекивати. У табели 1 је дат приказ броја дана са грмљавином у Србији од 1991. до 2010. године.

Подаци из табеле указују да је највише дана са грмљавином у току године (>40 дана) на подручју Сјенице и Димитровграда. Велики број дана са грмљавином се евидентира и на подручју Лесковца, Кикинде, Смедеревске Паланке, Златибора, Црног врха и Пожеге. Најмањи годишњи број дана са грмљавином се „може очекивати“ у Зајечару, Крушевцу, Крагујевцу, Сомбору, Неготину и Ћуприји (мање од 30). Занимљиви су подаци из табеле који указују да је број дана са

¹ Ризик: вероватне последице изражене у виду изгубљених живота, повређених људи, имовине, средстава за живот, прекинутих привредних активности или оштећења животне средине. (ИСДР, *Терминологија смањивања ризика од катастрофа*).

грмљавином на Копаонику (1.711 m нв) мањи него у многим местима са нижом надморском висином.

Табела 1 – Средњи број дана са грмљавином на метеоролошким станицама (прва колона), по месецима (од друге до тринаесте колоне), по години (четрнаеста колона), и сумарно (последњи ред) у Србији, од 1991. до 2010. године (подаци Републичког хидрометеоролошког завода).

Станица/месец	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Год.
Београд Врачар	0,1	0,1	0,4	2,5	5,7	7,3	6,5	5,5	2,4	0,8	0,3	0,1	31,7
Црни врх	0,1	0,2	0,4	2,4	6,9	7,9	8,2	6,7	2,2	0,8	0,3	0,1	36,0
Ђуприја	0,3	0,1	0,4	2,0	5,5	5,8	6,6	5,4	2,5	1,0	0,2	0,1	29,6
Димитровград	0,2	0,1	0,2	2,6	7,9	9,4	8,5	7,7	2,8	1,0	0,3	0,3	41,0
Кикинда	0,1	0,1	0,6	2,7	6,8	8,5	7,7	6,4	3,1	0,8	0,4	0,2	37,3
Копаоник	0,3	0,2	0,2	1,9	5,8	6,4	6,8	7,0	3,0	1,3	0,9	0,2	33,8
Крагујевац	0,1	0,3	0,3	1,7	5,2	5,1	5,6	4,8	2,1	1,1	0,2	0,2	26,3
Краљево	0,1	0,1	0,4	2,1	6,4	7,2	7,1	6,4	2,6	0,7	0,5	0,2	33,9
Крушевац	0,1	0,1	0,4	1,9	4,5	5,9	5,9	5,2	1,4	0,7	0,4	0,1	26,2
Лесковац	0,1	0,2	0,4	3,2	7,6	8,2	7,9	7,0	3,0	1,0	0,7	0,3	39,3
Лозница	0,2	0,2	0,5	2,4	6,3	8,0	6,1	5,9	3,3	1,1	0,5	0,1	34,6
Неготин	0,1	0,1	0,3	2,1	5,7	6,7	7,1	5,2	1,9	0,7	0,2	0,1	29,9
Ниш	0,1	0,2	0,4	2,1	6,1	7,4	6,9	6,8	2,1	1,1	0,5	0,4	33,9
Нови Сад	0,1	0,3	0,4	2,4	6,1	7,9	6,3	5,9	2,4	1,4	0,3	0,2	33,6
Палић	0,1	0,2	0,4	2,1	6,0	6,5	7,2	5,6	2,8	1,0	0,3	0,1	32,2
Пожега	0,1	0,3	0,3	2,4	6,6	7,6	7,7	6,9	2,8	1,1	0,4	0,2	36,3
Сјеница	0,1	0,4	0,4	1,8	6,0	8,1	7,9	8,6	4,2	1,4	1,2	0,5	40,4
Смед. Паланка	0,2	0,2	0,5	3,0	6,8	8,2	7,7	7,5	2,6	1,4	0,3	0,2	38,6
Сомбор	0,1	0,2	0,3	1,8	5,2	5,6	6,5	5,1	2,2	0,9	0,4	0,2	28,6
Срем. Митровица	0,3	0,2	0,2	2,8	6,2	7,4	6,3	5,9	2,3	1,2	0,3	0,2	33,3
Ваљево	0,2	0,2	0,5	2,2	6,1	7,5	6,3	6,2	2,7	1,2	0,5	0,2	33,7
В. Градиште	0,3	0,2	0,5	2,2	5,6	7,7	6,6	6,0	2,5	1,2	0,4	0,2	33,3
Врање	0,3	0,3	0,5	2,5	6,7	7,7	6,4	5,6	3,1	1,2	0,7	0,3	35,2
Зајечар	0,2	0,0	0,2	1,8	4,9	6,1	5,6	4,0	1,3	0,9	0,1	0,0	24,9
Златибор	0,1	0,3	0,3	2,4	6,5	7,9	7,5	7,5	3,8	1,2	0,6	0,4	38,5
Зрењанин	0,2	0,2	0,4	2,2	6,2	7,9	6,5	5,3	2,6	0,9	0,4	0,2	32,7
Подручје Србије	0,2	0,2	0,4	2,3	6,1	7,3	6,9	6,2	2,6	1,0	0,4	0,2	33,6

Супротно очекиваном су и подаци о мањем броју дана са грмљавином у Београду, јер би велики град требало да има знатно више дана са грмљавином (Анђелковић, 2009). Анђелковић у свом раду наводи да је тачан број дана са грмљавином на синоптичким станицама у Србији доста модификован под утицајем локалних фактора, премда су грмљавинске непогоде условљене одређеним синоптичким ситуацијама на ширем простору (Анђелковић, 2009).

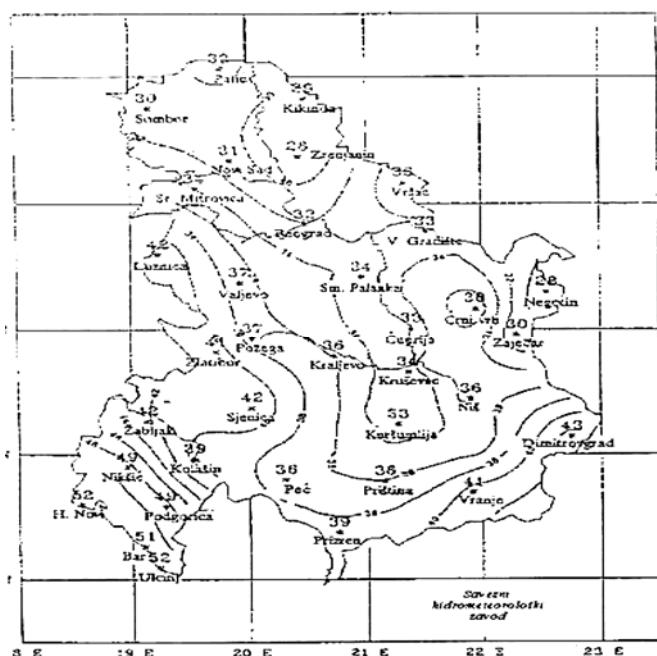
Из табеле се види да су грмљавинске непогоде на подручју Србије најизраженије у летњим месецима, а делимично и током пролећа. Број

дана са грмљавинама је смањен у зимском делу године, а ретка је појава и у јесењим месецима.

На основу вредности броја дана са грмљавинама на подручју Србије израчунава се годишњи просек од 33,6 дана. Вредности броја дана са грмљавинама су на 15 од 26 станица веће од републичког просека. Две станице (Сјеница, Димитровград) имају више од 40 дана са појавом грмљавине. Највише станица је са грмљавином између 30 и 40 дана годишње: 19 станица или 73% од укупног броја. Појава грмљавине је више присутна у току пролећа (8,8 дана) у односу на јесен (4,0 дана).

Највећи број дана са грмљавином је у месецу јуну, а најмањи у зимским месецима. Повећана опасност од атмосферског пражњења је од маја до августа, али годишњи ток максималног појављивања грмљавине указује на могућу опасност од ове појаве у сваком месецу. Већа и реална опасност појављивања грмљавинских непогода је у периоду април – септембар, за разлику од преосталих месеца у току године. Из табеле 1 се види да се у децембру, јануару и фебруару грмљавина у Србији јавља једном у пет година.

На слици 1 приказана је изокерауничка карта Србије.

Слика 1 – Изокерауничка карта Србије (СРПС Н.Б4. 803/1996)

Упоређењем броја дана са грмљавином у периодима 1991 – 2010. и 1951 – 1980. запажа се опадање изокерауничког нивоа (табела 2).

Табела 2 – Просечан број дана са грмљавином (трећа и шеста колона) на метеоролошким станицама (прва и четврта колона) у Србији.

Место	Период	Просечан број дана (Т _д)	Место	Период	Просечан број дана (Т _д)
Београд Врачар	1951–1980	32,0	Црни врх	1951–1980	38,0
	1991–2010	31,7		1991–2010	36,0
Ђуприја	1951–1980	33,0	Димитровград	1951–1980	43,0
	1991–2010	29,6		1991–2010	41,0
Кикинда	1951–1980	29,0	Краљево	1951–1980	36,0
	1991–2010	37,3		1991–2010	33,9
Крушевац	1951–1980	34,0	Лозница	1951–1980	42,0
	1991–2010	26,2		1991–2010	34,6
Неготин	1951–1980	28,0	Ниш	1951–1980	36,0
	1991–2010	29,9		1991–2010	33,9
Нови Сад	1951–1980	31,0	Палић	1951–1980	32,0
	1991–2010	33,6		1991–2010	32,2
Пожега	1951–1980	37,0	Сјеница	1951–1980	42,0
	1991–2010	36,3		1991–2010	40,4
Смедеревска Паланка	1951–1980	34,0	Сомбор	1951–1980	30,0
	1991–2010	38,6		1991–2010	28,6
Сремска Митровица	1951–1980	34,0	Ваљево	1951–1980	37,0
	1991–2010	33,3		1991–2010	33,7
Велико Градиште	1951–1980	33,0	Врање	1951–1980	41,0
	1991–2010	33,3		1991–2010	35,2
Зајечар	1951–1980	30,0	Златибор	1951–1980	41,0
	1991–2010	24,9		1991–2010	38,5
Зрењанин	1951–1980	28,0	Србија	1951–1980	
	1991–2010	32,7		1991–2010	33,6

Од 23 анализираних синоптичке станице, на 17 се запажа смањење броја дана са грмљавином, а на 6 станица евидентан је пораст. Тренд пораста је уочен у Кикинди, Неготину, Новом Саду, Палићу, Смедеревској Паланци и Великом Градишту.

Густина атмосферских пражњења

Годишња густина атмосферских пражњења у тло (N_{ер}) може се проценити емпиријском формулом (Громобранске инсталације, 1996):

$$N_{ер} = 0,04 \times Nd^{1,2} \text{ (km}^{-2}\text{год}^{-1}\text{)}$$

N_д – број дана са грмљавином.

Применом формуле (1) на број дана са грмљавином (табела 2) добија се да од 1991–2010. године густина атмосферских пражњења облак – земља варира од 2,2 (km²год⁻¹) у Зајечару, до 4,1 (km²год⁻¹) у Димитровграду и Сјеници, табела 3. Највећа годишња густина

атмосферских пражњења од $6,9 \text{ (km}^2\text{год}^{-1}\text{)}$ удара по 1km^2 била је 1994. године на подручју Лесковца. Најмања учесталост ($0,8$ удара по 1km^2) забележена је 1993. године на подручју Крагујевца.

Табела 3 – Густина атмосферских пражњења (колона два и четири) на метеоролошким станицама (колона један и три) у Србији, 1991–2010.

Место и надморска висина у m	Просечан број пражњења ($\text{km}^2\text{год}^{-1}$)	Место и надморска висина у m	Просечан број праж- њења ($\text{km}^2\text{год}^{-1}$)
Београд Врачар (132)	3,0	Црни врх (1027)	3,5
Ђуприја (123)	2,8	Димитровград (450)	4,1
Киkindа (81)	3,7	Копаноник (1711)	3,3
Крагујевац (185)	2,4	Краљево (215)	3,3
Крушевац (166)	2,4	Лесковац (230)	3,9
Лозница (121)	3,4	Неготин (42)	2,8
Ниш (204)	3,3	Нови Сад (84)	3,2
Палић (102)	3,1	Пожега (310)	3,6
Сјеница (1038)	4,1	Смедеревска Паланка (121)	3,8
Сомбор (87)	2,6	Сремска Митровица (82)	3,2
Ваљево (388)	3,2	Велико Градиште (80)	3,2
Врање (432)	3,4	Зајечар (144)	2,2
Златибор (1028)	3,8	Зрењанин (80)	3,1

Ризик од атмосферског пражњења

Свака појава атмосферског пражњења је опасна. На подручју Србије од последица електричног пражњења атмосфере сваке године погине или буде повређен један број грађана (табела 4).

Табела 4 – Број погинулих и повређених особа од атмосферског пражњења у Србији, по месецима (од треће до четрнаесте колоне), од 2006. до 2010. год. (подаци Републичког хидрометеоролошког завода).

Година	Последица	Месец											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2006	Погинуло							1					
	Повређено										2		
2007	Погинуло						2						
	Повређено						3						
2008	Погинуло					1							
	Повређено					5	2						
2009	Погинуло					1							
	Повређено					1	2	1					
2010	Погинуло					2							
	Повређено					3							
2006–2010	Погинуло					4	2	1					
	Повређено					9	7	1			2		

Из табеле се види да је највише погинулих и повређених особа у мају и јуну. Сви погинули и повређени су били на отвореном простору који није био заштићен од атмосферског пражњења одговарајућом громобранском заштитом. С обзиром да се овде ради о статистичком показатељу броја погинулих и повређених особа у петогодишњем периоду, сигурно је да ће се у дужем периоду добити другачија слика степена опасности од грмљавинских непогода.

Ризик од атмосферског пражњења се може сагледати и на основу регистрованих пожара који су настали као последица атмосферског пражњења (табела 5). Из табеле се види да су природне појаве узрочници око 0,5% укупно регистрованих пожара у Србији. Од укупно регистрованих пожара којима је узрок атмосферско пражњење, ова појава је највише присутна у периоду мај – август, чак око 82%.

Табела 5 – Број пожара по месецима (од треће до четрнаесте колоне) и сумарно (последњи ред) у Србији, у периоду 2009-2010. год. (подаци Републичког хидрометеоролошког завода)

Год.	Број пожара узрок	Месец											Год.	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		12
2009.	Број пожара	1631	1389	1731	2379	1403	1209	1707	2329	3077	2293	1193	1272	21613
	Узрок гром	0	0	2	2	11	18	25	11	1	3	0	0	73
2010.	Број пожара	1488	1108	2029	1145	955	895	1131	1927	1523	1352	2223	1534	17310
	Узрок гром	3	0	1	2	12	16	45	12	7	1	5	6	110

Закључак

На подручју Србије нема места на коме нема грмљавинских непогода. Статистички, сваки квадратни километар територије Србије годишње погоде просечно око 3,3 муње. Грмљавинске непогоде се ређе дешавају у зимском периоду. Број удара грома је највећи у летњим и пролећним месецима. Највећи број удара имају Сјеница и Димитровград, где се сваке године по квадратном километру догоди 4,1 удар. Најмањи број удара атмосферског пражњења има на подручју Зајечара.

Ова природна појава је релативно кратког века и малих просторних размера. Губици људских живота на подручју Србије од удара грома су најчешћи у планинским и сеоским пределима.

Ублажавање последица атмосферског пражњења се може постићи успостављањем и функционисањем система ране најаве грмљавинских непогода, уз одговарајућу едукацију становништва. За предузимање одговарајућих мера приправности потребна је прогноза вероватноће олујног невремена са појавом грмљавине. Индекс вероватноће грмља-

винског невремена треба да укаже када је велика могућност да се деси јако невреме на одређеном подручју.

Постојећи стандард за громобранске инсталације – изокерауничку карту Србије, потребно је изменити према подацима просека густине атмосферских пражњења за последњи временски период, на пример десет година, са дефинисањем максималних и минималних вредности у кратком временском периоду, нпр. три месеца густина муња.

Ризик економског сектора се може умањити постављањем громобранске заштите и њеним одржавањем у исправном стању. Свако правно лице треба да размотри, усвоји и објави план заштите од атмосферског пражњења. Планом је потребно дефинисати поступак, потребно време и место за евакуацију радника за време грмљавинске непогоде.

Литература:

1. Анђелковић, Г., (2009). *Грмљавинске непогоде као екстремна климатска појава у Србији*, Гласник Српског географског друштва, св. 89, бр. 4, стр. 277-286.
2. Гаврилов, М. Б., (2001). *Ваздухопловна метеорологија*, JAT Flight Academy, Вршац, стр. 300.
3. Дедијер, А., Митровић-Јосиповић, М., Радуловић, Е., Димић, Б., Марић, Ј., Крунић-Лазич, М. et al., (2007). *Environment in Serbia: an indicator – based review*, Београд, стр. 154.
4. Ђурић, М., (1982). *Основи динамичке метеорологије*, Природно-математички факултет, Београд, стр. 317.
5. Живановић, С., (2010). *Risk factors for forest fires*, Безбедност, вол. 52, бр. 2, Београд, pp. 179-190.
6. Младеновић, Т., (1984). *Висинска структура рељефа земљишта у СФР Југославији*, Војногеографски институт, Београд.
7. МУП – Сектор за ванредне ситуације, интерни документи.
8. Поповић, Т. et al., (2005). *Колико нам се мења клима, каква ће бити наша будућа клима?*, Животна средина ка Европи, Агенција за заштиту животне средине, Београд.
9. Републички хидрометеоролошки завод Београд, интерни документи.
10. СРПС Н. Б4. 803/1996: *Громобранске инсталације – Одређивање нивоа заштите – Утврђивање просечног броја дана са грмљавином – Изокерауничка карта Србије*, Савезни завод за стандардизацију, Београд.
11. <http://www.noaa.gov>

Risk of Lightning in Serbia

Abstract: Atmospheric discharges are meteorological phenomena that could be dangerous. In Serbia, they are a real threat to human lives and they can also cause a substantial damage to properties. Lightning can cause an injury or the loss of life, kill animals, destroy plants and buildings, start fires on flammable and explosive substances. Official data and reports indicate that this seasonal natural phenomenon kills and injures people in Serbia every year. The aim of this study is to determine the trend in the number of days with thunder and the number of discharges to the ground in Serbia with reviewing adverse consequences. This paper presents the change in the number of days with thunder on the territory of Serbia in the period 1991 - 2010 in comparison to the period 1951 - 1980. Average values in these periods show that there is a reduction in the number of days with thunder in the major part of the territory of Serbia.

Key Words: lightning days, risk of lightning, thunder, Serbia

др Александар ЂОРЂЕВИЋ

Милан МИЛЕТИЋ

Полицијска управа за град Београд, Управа полиције

UDK – 351.74 (094.5) (497.11)

Стручни рад

Примљено: 8.11.2011.

Употреба средстава принуде – анализа стања за ПУ града Београда

Апстракт: *Компаративном анализом за 2009 и 2010. годину обухваћено је 5.265 полицијских службеника Полицијске управе за град Београд који примењују полицијска овлашћења. Од стране полицијских службеника Полицијске управе за град Београд у току 2010. године примењено је 328 различитих средстава принуде, док је у 2009. години тај број био 254, што представља повећање од 29%. Физичка снага, као најблажи облик средства принуде, најчешће је употребљавана, и то у 2010 у 142 случаја, а у 2009. години у 114, што представља повећање од 24,56%; средства за везивање коришћена су у 2010. години у 138 случајева, а у 2009. у 108, што представља повећање од 27,78%. Карактеристично за посматране периоде је скоро идентична употреба службене палице и ватреног оружја, по 12 случајева у 2010. години, односно у 6 случајева је коришћена службена палица, а у 7 ватрено оружје у 2009. години. У 2010. години су три лица задобила тешке телесне повреде (ТПП), што представља повећање од 33,3% у односу на 2009. годину, а у 2010. је забележено и повећање броја повређених лица са лаким телесним повредама (ЛТП) за 108,3%, односно у 2010. години број повређених са лаким телесним повредама износио је 25, а у 2009. је било 12 оваквих случајева.*

Кључне речи: *Закон о полицији, полицијски службеник, средства принуде, физичка снага.*

Уводна разматрања

Закон о полицији експлицитно регулише материју употребе средстава принуде полицијских службеника, уз ближе одреднице дефинисане Правилником о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде и Обавезном инструкцијом о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде. Закон о полицији предвиђа употребу средстава принуде искључиво у ситуацији када полицијски службеник на други начин не може извршити службену радњу, при чему је прописана обавеза да се то чини суздржано и

сразмерно опасности која прети законом заштићеном добру и вредности, односно тежини дела које се спречава или сузбија. Прописано је да ће се увек употребљавати најблаже средство принуде које гарантује успех, и да ће се оно користити сразмерно. Услови, начин употребе, извештавање о употреби средстава принуде и испитивање њихове оправданости и правилности представљају, због озбиљности последица које могу наступити услед примене силе, изузетно важан сегмент рада полиције. Контролу, односно оцену оправданости примене средстава принуде, потребно је прецизно правно регулисати како би се у што већој мери избегла могућност злоупотребе овлашћења, самовоље полицијских службеника, а тиме и повреде права грађана (Јанковић, 2009:218-219).

Да би полицијски службеник могао употребити најблаже средство принуде, како је то прописано *Законом о полицији*, потребно је да је добро обучен и способан да тим средством постигне сврху предвиђену конкретним полицијским овлашћењем. *Закон о полицији* предвиђа широку лепезу средстава принуде која су на располагању полицијским службеницима, тако да у ситуацијама када је неопходно могу применити различита средства принуде, односно изабрати оно средство које је најадекватније датој ситуацији и које ће произвести најмање штетне последице по лице на које се примењује, уз осигурање опште безбедности полицијског службеника који средство принуде употребљава.

У овом раду извршена је компарација једногодишњих пресека употребе средстава принуде на територији Полицијске управе за град Београд, и то за 2009. и 2010. годину, уз давање одређених препорука које могу олакшати и евентуално унапредити рад полицијских службеника у примени ових средстава.

Правни основ

Примена средстава принуде најнепосреднији је израз државне власти и истовремено најоштрији облик задирања у права грађана (Милидраговић, Милић, 2011:198). Средства принуде, као израз државног монопола власти, представљају нужно зло. Највећи број својих послова полиција обавља без примене средстава принуде, јер резултати истраживања која су вршена у свету показују да до примене принуде долази у свега око 5% случајева од укупног броја полицијских интервенција (Милосављевић, 1997:210). Средства принуде се примењују непосредно према људима и животињама (употреба ватреног оружја).

Законски основ за употребу средстава принуде налазимо у *Закону о полицији* (Службени гласник РС, бр. 101/05), док *Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде* (Службени гласник РС, бр. 19/07) ближе уређује начин саме примене. Према *Закону о*

полицији, полицијски службеници могу да примене: физичку снагу, средства за везивање, службену палицу, специјална возила, службене псе, службене коње, средства за запречавање, уређаје за избацивање воде, хемијска средства, посебне врсте оружја и експлозивних средстава и ватрено оружје.

Овлашћено службено лице примениће средства принуде:

1. ради савлађивања отпора лица које ремети јавни ред, које треба довести, задржати или ухватити;
2. ради одбијања напада од себе или напада на друго лице или на објекат или простор који обезбеђује, и
3. ради спречавања бекства лица затеченог у извршењу кривичног дела или спречавања бекстава лица лишеног слободе.

Приликом примене средстава принуде морају се примењивати следећи принципи и ограничења:

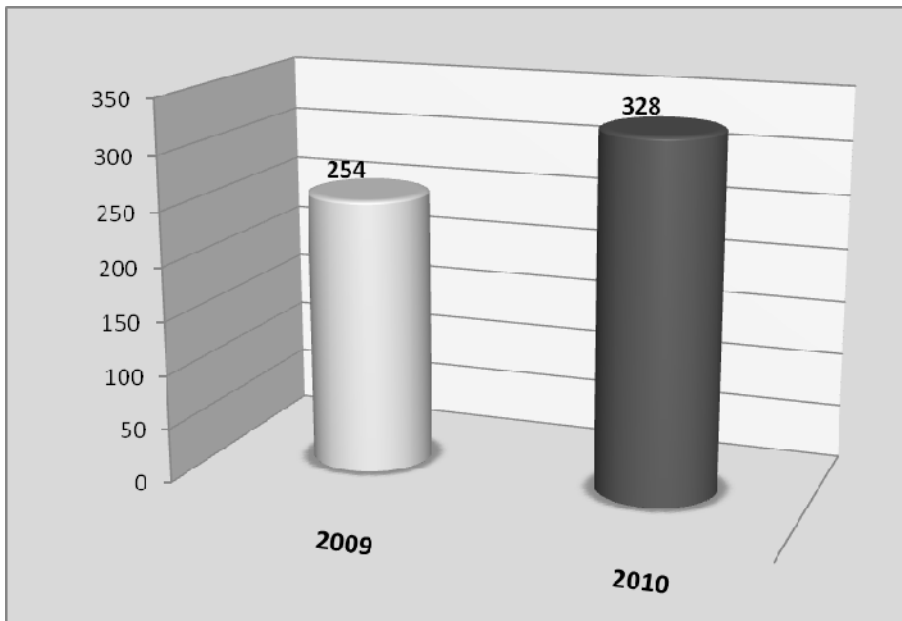
- средстава принуде неће се употребити ако се службени задатак може извршити без употребе средстава принуде;
- када год је могуће примениће се блажи облик средстава принуде у односу на тежи и са што је могуће мањим последицама према лицу над којим се употребљавају средства принуде;
- чувати живот и достојанство лица према коме се употребљавају средства принуде;
- средства принуде се употребљавају само док постоје разлози због којих су и употребљена, и
- уколико су средства принуде употребљена у складу са законом и на начин прописан правилником, искључена је одговорност овлашћеног службеног лица за последице употребе тих средстава принуде.

Компаративна анализа употребе средстава принуде

Компаративном анализом за 2009. и 2010. годину обухваћено је 5.265 полицијских службеника Полицијске управе за град Београд који примењују полицијска овлашћења. Узорак је поуздан и налази се на систему аналитичких евиденција у табелама Т-14 и Т-14/1, а у складу са *Упутством о начину месечног статистичког извештавања о појавама и догађајима из области јавне безбедности*, које је издало Министарство унутрашњих послова Републике Србије, децембра 2006. године.

Од стране полицијских службеника Полицијске управе за град Београд током 2010. године примењено је 328 различитих средстава принуде (графикон 1). У поређењу са 2009. годином, када је било употребљено 254 средстава принуде, може се уочити повећање за 29%. Од укупног броја примењених средстава принуде, након спроведеног поступка, за 326 средстава принуде донета је оцена да су она употребљена у

складу са *Законом о полицији* и *Правилником о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*, док је у по једном случају приликом употребе службене палице и физичке снаге донета оцена да оне нису употребљене на начин прописан *Законом о полицији* и *Правилником*. У 2009. години је у једном случају употребе физичке снаге донета оцена да није употребљена у складу са позитивно-правним прописима.

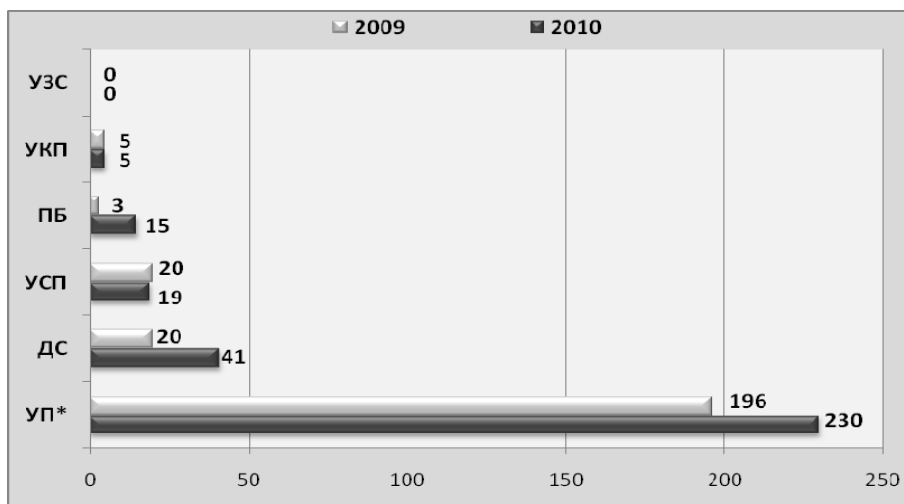
Графикон 1 – Преглед употребе средстава принуде у 2009. и 2010. години

Као могуће разлоге повећања од 29% примењених средстава принуде у 2010. у односу на претходну годину, можемо навести нижу просечну старосну границу полицијских службеника ПУ за град Београд, јер је у 2010. години радни однос засновало 295 полицијских службеника. Највероватније да је и повећан број кривичних дела на штету полицијских службеника такође довео до већег броја примењених средстава принуде. Наиме, у 2010. години извршено је 468 кривичних дела на штету полицијских службеника, док је у 2009. години број таквих дела био 376. У 2009. на штету полицијских службеника извршено је 161 кривично дело Ометања овлашћеног службеног лица у вршењу службене дужности или одржавања јавног реда и мира, из чл. 23 *Закона о јавном реду и миру*, док је у 2009. години извршено 148 кривичних дела. У 2010. години на штету полицијских службеника извршено је 117 кривичних дела Спречавање службеног лица у вршењу службене радње, из чл. 322 КЗ, док је у 2009. извршено 83 кривична дела. Такође,

у 2010. је извршено 186 кривичних дела Напада на службено лице у вршењу службене радње, из чл. 323 КЗ, док је у 2009. години извршено знатно мање – 145 кривичних дела. На крају, у току 2010. године извршена су четири кривичних дела Тешко убиство, док у 2009. години није било ових кривичних дела на штету полицијских службеника.

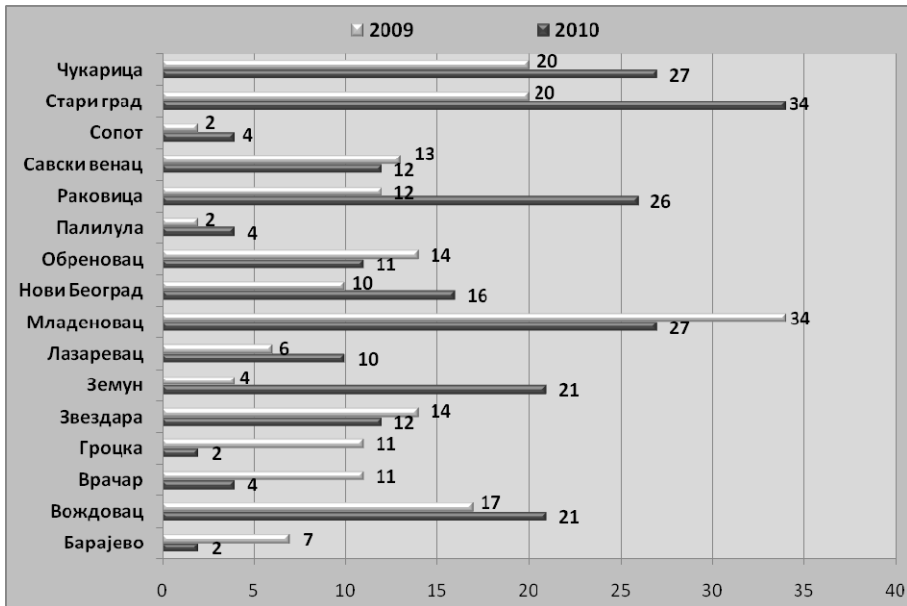
На повећање броја употребљених средстава принуде у 2010. години могуће да је утицао и број јавних скупова, којих је у овој години било 12.564, од којих је *Парада поноса* била скуп високог ризика. Такође је на повећање броја употребљених средстава принуде највероватније утицао и број доведених лица, којих је у 2010. години било 15.117, од чега је 3.843 лишено слободе.

На графикону 2 представљене су организационе јединице Полицијске управе за град Београд чији су полицијски службеници овлашћени да примењују средства принуде. У току 2010. године полицијски службеници опште надлежности употребили су 230 средстава принуде, што је повећање за 17% у односу на 2009. годину, а полицијски службеници Дежурне службе (којима припадају интервентни тимови 92-ке) су употребили 41 средство принуде, што је повећање за 105% у односу на 2009. Даље следе полицијски службеници Управе саобраћајне полиције (19), Полицијске бригаде (15), Управа криминалистичке полиције (5) и, на крају, полицијски службеници Управе за странце, који нису били у прилици да примењују средства принуде.

Графикон 2 – Употреба средстава принуде по организационим јединицама
(* УП представља 21 ПИ опште надлежности)

На графикону 3 дат је приказ употребе средстава принуде по полицијским испоставама. У квантитативном смислу, у току 2010. године највећи број средстава принуде употребили су полицијски службеници ПИ Стари град, укупно 34, затим полицијски службеници ПИ Чукарица и ПИ Младеновац – по 27 средстава принуде, полицијски службеници ПИ Раковица – 26, полицијски службеници ПИ Вождовац и ПИ Земун по 21 средство принуде итд. У односу на претходну годину полицијски службеници ПИ Земун имали су највећи пораст средстава принуде, чак за 425%. Највећи пад у односу на претходну годину имали су полицијски службеници ПИ Гроцка, за 550%.

Графикон 3 – Преглед употребе средстава принуде за 2009. и 2010. годину по полицијским испоставама

Када се посматра број примењених средстава принуде по врсти средстава (графикон 4), уочава се да је физичка снага, као најблажи облик средстава принуде, најчешће употребљавана, и то у 142 случаја у 2010. години, док је у 2009. ово средство принуде употребљено у 114 случајева. Средства за везивање употребљена су у 138 случајева у 2010, а у 2009. години ово средство је употребљено у 108 случајева. У 2010. години службена палица употребљена је у 12 случајева, а у 2009. години само у 6. Најтеже средство принуде, ватрено оружје, у 2010. години употребљено је у 12 случајева, а у 2009. у 7 случајева (графикон 5). Из наведеног се може закључити да су полицијски службеници ПУ за град

Београд употребљавали средства принуде у складу са једним од основних начела употребе средстава принуде – начелом поступности, односно од најблажих ка најтежим средствима принуде, по врсти и интензитету, а која обезбеђују извршење задатка. Такође, може се закључити да су службена палица и ватрено оружје коришћени врло рестриктивно. Рестриктивна употреба ватреног оружја може се оценити као позитиван показатељ употребе најтежег средства принуде.

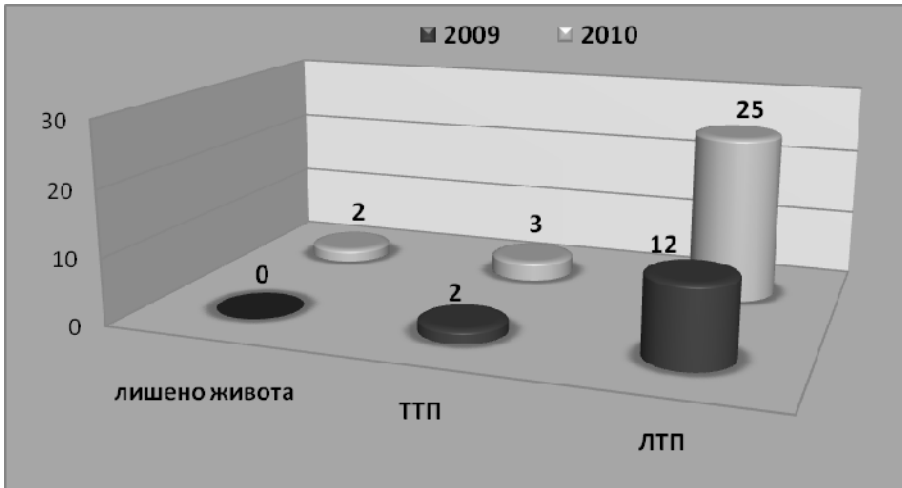

Графикон 4 – Врста примењених средстава принуде у 2009. и 2010. години

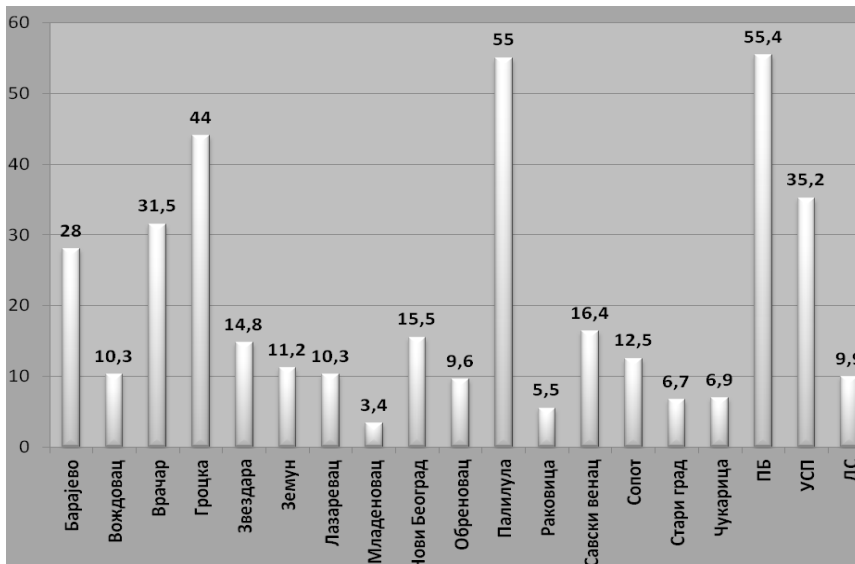
Међутим, морамо напоменути да је у 2010. години приликом употребе ватреног оружја у два одвојена случаја дошло до лишења живота два лица, док су у трећем убијена два пса. У сва три случаја, на предлог комисије, донете су коначне оцене да је ватрено оружје од стране поступајућих полицијских службеника употребљено у складу са *Законом о полицији* и *Правилником о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*, односно као крајња мера одбијања напада од себе и заштите личне и имовинске сигурности грађана. У 2009. години приликом употребе ватреног оружја није било последица по лица према којима је употребљено ватрено оружје

Употреба средстава принуде захтева поштовање начела законитости, достојанства личности, сразмерности, поступности, функционалности, економичности и целисходности. Међутим, као што је раније наведено, у 2010. години, у једном случају приликом употребе службене палице и физичке снаге дошло је до прекорачења овлашћења, јер нису испоштована сва напред набројана начела. Поред тог случаја, у 2010. години је

два пута приликом употребе средстава принуде, конкретно ватреног оружја, дошло до лишења живота лица. У оба случаја донета је оцена да су средства употребљена у складу са *Законом о полицији* и *Правилником о техничким обележјима и начину употребе средства принуде*.

Графикон 5 – Последице по лице/а након употребе средстава принуде у 2009. и 2010. години

Графикон 6 – Просечна вредност употребљених средстава принуде у односу на број полицијских службеника у 2010. години

У оба случаја ватрено оружје је употребљено ради одбијања напада од себе. У једном случају полицијски службеник је задобио лаке телесне повреде (ЛТП). Такође, у 2010. години три лица су задобила тешке телесне повреде (ТПП), што представља повећање у односу на 2009. годину за 33,3% (графикон 5). У 2010. години повећан је и број лица са лаким телесним повредама (ЛТП) за 108,3%, односно у 2010. години број повређених са лаким телесним повредама износио је 25, а у 2009. години овај број је био 12 (графикон 5).

Поређењем организационих јединица Полицијске управе за град Београд, а на основу броја употребљених средстава принуде, дошло се до сазнања колико, у просеку, полицијски службеници различитих организационих јединица употребљавају средства принуде (графикон 6). Поређење је извршено за 2010. годину, а на основу броја употребљених средстава принуде може се закључити да су полицијски службеници ПС Младеновац најчешће употребљавали средства принуде. Наиме, просечно сваки 3,4 полицијски службеник је у току 2010. године употребио једно средство принуде. Затим следе полицијски службеници ПС Раковица (5,5), Стари град (6,7), Чукарица (6,9) итд. Најређе су средства принуде употребљавали полицијски службеници Полицијске бригаде – тек сваки 55,4 полицијски службеник је у току 2010. године употребио једно од средстава принуде. Неопходно је напоменути и да је тек сваки 55. полицијски службеник ПС Палилула употребљавао неко средство принуде (графикон 6).

Очигледно је да се средства принуде не употребљавају равномерно, а у зависности од организационе јединице. Исти позитивно-правни прописи важе за све полицијске службенике и немогуће је без свеобухватне анализе утврдити шта утиче на неједнакост примене средстава принуде. Анализом употребе средстава принуде по организационим јединицама немогуће је закључити ни да ли је у питању различита безбедносна проблематика на градским и приградским подручјима, јер се на основу просечне употребе средстава принуде уочава да су она неједнако распоређена како у градским, тако и у приградским општинама (графикон 6).

Препоруке

Како би се средства принуде једнообразно примењивала, мишљења смо да треба донети инструкцију којом би се регулисало која средства и у којој ситуацији овлашћено службено лице може/треба да примени. Према постојећим позитивно-правним прописима, полицијски службеник има дискреционо право да примени одређено средство принуде. Наведена инструкција би олакшала посао полицијским службеницима јер би требало да прецизира и стандардизује одлуке полицијских служ-

беника у разним животним, ситуацијама (нпр. довођење лица које је у алкохолисаном стању извршило кривично дело насиље у породици). Инструкцијом би се прецизирало да ли полицијски службеник може/мора да употреби неко средство принуде и ако треба, које. Овакве ситуације, као и неке друге, требало би обухватити инструкцијом, као и предвидети обавезну употребу средстава за везивање. Обавезном употребом средстава за везивање избегле би се последице повређивања полицијских службенике¹ или самоповређивања. Такође, инструкција би требало ближе да пропише начин и услове коришћења превентивне употребе ватреног оружја.

У случају смрти или тешке телесне повреде лица према коме су употребљена средства принуде, мишљења смо да треба из поступка оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде искључити полицијске службенике из организационе јединице којој припада службеник чије се поступање испитује, а поступак препустити комисији коју би чинили полицијски службеници које одреди начелник Полицијске управе.

Поступак оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде био би знатно олакшан уколико би се користиле савремене технологије, пре свега видео снимање.

Мишљења смо да треба поједноставити поступак сачињавања извештаја о употреби средстава принуде, односно образац бр. 1 (ИУСП), и то редизајнирањем (без давања одговора у рубрикама). Мишљења смо да образац треба да садржи следеће податке: датум, време и место употребе средстава принуде; податке о лицу према коме су средства принуде употребљена; врсту употребљеног средства принуде; разлог употребе; опис догађаја и повреде нанете лицу или полицијском службенику; податке о времену и месту пружања медицинске помоћи; податке о штети насталој услед употребе средстава принуде; податке о сведоцима догађаја и материјалним доказима, као и податке о полицијском службенику који је употребио средства принуде.

Највероватније је да је целокупна проблематика употребе средстава принуде усложњена постојањем два подзаконска акта која регулишу ову материју – *Обавезном инструкцијом о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде и Правилником о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*. Мишљења смо да би се ова област знатно унапредила доношењем једног подзаконског акта који би обухватио начин употребе средстава принуде, извештавање, као и испитивање оправданости и правилности употребе средстава принуде. Да би се квалитет испитива-

---

¹ Убица отео полицајцу пиштољ и пуцао му у врат.
<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/179247/Ubijen-policajac-na-duznosti>, дана 17. 11. 2011. године.

ња оправданости и правилности употребе средстава принуде у случајевима када је наступила смрт или тешке телесне повреде лица према коме су употребљена средства принуде, потребно је изричито прописати обавезу хитног обавештавања Сектора унутрашње контроле.

Закључак

Вршећи компарацију употребе средстава принуде за 2009. и 2010. годину, на подручју ПУ за град Београд, може се закључити да су полицијски службеници у 2009. години у 254 случаја употребили средства принуде, а у 2010. години у 328 случајева, односно у 2010. средства принуде су коришћена 29% више у односу на 2009. годину (графикон 1). Када се посматра употреба средстава принуде по организационим јединицама, може се закључити да су у наведеном периоду полицијски службеници опште надлежности најчешће употребљавали средства принуде, те да су у 2010. години за 17% више користили средства принуде у односу на 2009. годину. С друге стране, полицијски службеници Управе за странце нису били у прилици да примењују средства принуде (графикон 2). У квантитативном смислу, у току 2010. године највећи број средстава принуде употребили су полицијски службеници ПИ Стари град, укупно 34, затим полицијски службеници ПИ Чукарица и ПИ Младеновац, по 27 (графикон 3). Физичка снага, као најблажи облик средстава принуде, најчешће је употребљавана, и то у 142 случаја у 2010. години, док је у 2009. ово средство принуде употребљено у 114 случајева. Средства за везивање употребљена су у 138 случајева у 2010. години, а у 2009. ово средство је употребљено у 108 случајева (графикон 4). Просечно посматрано, полицијски службеници ПС Младеновац најчешће су употребљавали средства принуде – једно од средстава принуде употребио је сваки 3,4 полицијски службеник током 2010. године.

Мишљења смо да је неопходно донети инструкцију којом би се регулисала употреба средстава принуде, као и коришћење савремене технологије у њиховој примени. Такође, значајно би било извршити редизајнирање образаца бр. 1 (ИУСП), као и донети један подзаконски акт који би обухватио начин употребе средстава принуде, извештавање, као и испитивање оправданости и правилности употребе ових средстава.

Литература:

1. *Закон о полицији*, Службени лист РС, бр. 101/05.
2. *Извештај о раду Полицијске управе за град Београд за 2010. годину*, (2011). ПУ за град Београд, Београд.
3. *Извештај о раду Полицијске управе за град Београд за 2009. годину*, (2010). ПУ за град Београд, Београд.

4. Јанковић, Б., (2009). *Контрола употребе средстава принуде у Републици Србији*, Безбедност, год. 51, бр. 3, стр. 218-232,
5. Милосављевић, Б., (1997). *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд.
6. Милетић, С., (2001). *Појмовник полицијског права*, Службени гласник РС, Београд.
7. Милетић, С., (2003). *Полицијско право*, Полицијска академија, Београд.
8. Милидраговић, Д., Милић Н., (2011). *Непосредна опасност по живот као посебан услов за употребу ватреног оружја*, Безбедност, год. 53, бр. 2, стр. 197-219.
9. *Обавезна инструкција о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде*, ПУМ ПС, 2007.
10. *Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*, Службени гласник РС, бр. 19/07.

The Use of Constraint Facilities – Analysis for Police Department of the City of Belgrade

Abstract: *Comparative analysis for the years 2009 and 2010 involves 5265 police officers enforcing police authorities of the Police Department of the city of Belgrade. The police officers of the Police Department of the City of Belgrade used 328 different constraint facilities during 2010, while in 2009 the number was 254, which represents the increment of 29%. Physical force, as the mildest constraint facility, is the most frequently used: in 2010 in 142 cases, in 2009 the number used to be 114, which is the increment of 24.56%. Binders have been used in 138 cases during 2010, and in 108 cases during 2009, which is the increment of 27.78%. What characterizes the given periods is the almost identical usage of baton and firearm, 12 cases each for the year 2010, and for 2009 baton was used in 6 cases and firearm in 7. In 2010 three persons suffered serious body injuries (SBI), which is the increment of 33% compared to 2009. The increment of 108.3% of injured persons with lighter body injuries (LBI) was also recorded in 2010. Namely, in 2010, the number of the injured with lighter body injuries was 25, and in 2009 it was 12.*

Key Words: *Law on Police, police officer, constraint facility, physical strength.*

Жарко БРАКОВИЋ

Генерал мајор, МУП Републике Србије

UDK 351. 741 (460)

Стручни рад

Примљено: 21.12.2011.

Организација полицијског система у Шпанији

***Апстракт:** Организација заштите и безбедности државе и њених грађана иманентна је свим данас присутним државним уређењима. У одређеним сегментима, функционисање познатих полицијских система у свету одвија се приближно идентично, без обзира на то што свака држава у његовом образовању полази од различитих фактора: територијалних, културолошких, традиционалних и сл. Само по себи, и организовање полицијских структура Шпаније одражава исту такву сложеност, разноликост и разгранатост, са особеностима које је она еволуцијом државе, друштвених односа и свих чинилаца безбедности кроз историју постигла. Полицијски систем ове земље чини сложена полицијска структура која је организована по одређеним принципима, на начин адекватан уставном уређењу државе. Та структура укључује више нивоа организовања да би могла да одговори свим специфичностима државног уређења, али и практичним захтевима који се појављују у раду полицијских органа. Постојање више полицијских организација у оквиру једне државе, као што је овде случај, нарочито када постоји њихова међусобна зависност од државних нивоа који их образују, захтева и јасно дефинисан начин координације њихових активности. Упознавање и истраживање начина организовања полицијских служби упућује на једну заједничку одредницу њиховог деловања, а то је, опредељење да буду близу грађана којима служе и да у сваком тренутку буду у њиховој служби.*

***Кључне речи:** Шпанија, јавна безбедност, полицијски систем, цивилна гарда, национална полиција.*

Увод

У досада публикованим научним и стручним радовима било је више успешних покушаја да се на теоријском нивоу прикажу најзначајније карактеристике организовања и функционисања различитих полицијских система и модела њиховог организовања (нпр., Милосављевић, 1999). Међутим, организовање и функционисање шпанске полиције није било предмет научне обраде у нас. Из тог разлога, али и због спе-

цифичности територијалног устројства шпанске државе, која је децентрализована, сматрамо да је потребно упознати начин функционисања шпанске полицијске организације, разноликост њених структура и начин њихове координације.

Према државном уређењу Шпанија је парламентарна монархија¹. Уставом дефинисани органи власти су Парламент – Генерални кортес, влада и краљ. Парламент представља шпански народ, дводомног је карактера, тј. састоји се од Конгреса посланика и Сената. Задатак владе је да врши функцију извршне власти у држави. Краљ, као шеф државе, усмерава редовно функционисање институција, представља државу у међународним односима и симбол је њеног јединства и трајности. Према функцијама које врши, његова улога у власти је више репрезентативна него стварна.

Површина Шпаније је 504.030 км² и има 46.030.109 становника (2010. год.). Подељена је на 17 аутономних области: Галиција, Каталонија, Баскија, Андалузија, Астурија, Кантабрија, Навара, Арагон, Кастиља-Леон, Мадрид, Кастиља ла Манча, Валенсија, Мурсија, Риоха, Екстремадура, Балеарска острва и Канарска острва. Поред поделе на аутономне области, Шпанија је подељена и на педесет провинција, које се групишу у аутономне области. Постоји и пет енклава унутар и ван афричке обале: аутономни градови Сеута и Мелиља, и острва Шафаринас, Пењон де Алусемас и Пењол де Велез де ла Гомера. Такође, у држави постоји 8.098 општина (Перовић, 2010:506).

Аутономне области уживају широку аутономију која се формално огледа у праву на сопствену заставу, амблем и употребу језика којим говори становништво те заједнице, поред употребе званичног кастиљанског језика. (Перовић, 2010:500) Аутономне заједнице имају Уставом гарантован широк спектар сопствених надлежности. Између осталог, доносе своје статуте, а самим тим конституишу и одговарајуће институције и органе власти. Такође, чланом 148, ст. 1, т. 22 Устава омогућено је аутономним заједницама да својим статутима могу предвидети формирање полиције за обављање функције надзора и заштите на својој територији.

Класификација шпанског полицијског система

Када је реч о структури неког полицијског система, поставља се питање класификовања тог система у односу на друге. Таква класификација може се вршити у зависности од његових структурних, функционалних и других обележја. Структура националних полицијских система се разликује најпре по томе да ли је чине само једна, две или више

---

¹ Constitucion Española el 27 de diciembre de 1978., articulo 1.

посебних (аутономних) полицијских организација. Према овом критеријуму конкретан полицијски систем може бити једноставан – једна јединствена полицијска организација и управа (Пољска, Израел...) или сложен – две или више посебних полицијских организација (Велика Британија, Италија, Француска...) (Милосављевић, 1997:345).

Сагласно наведеном критеријуму, шпански модел полицијског система сврстава се у сложене системе, јер се у његовој структури налази више полицијских организација, Национална полиција (Cuerpo Nacional de Policía) и Жандармерија (Guardia Civil).

У зависности од постојања централног управљачког тела, полицијски системи могу бити централизовани (једноставни су увек овакве природе) и децентрализовани. С обзиром на специфичности шпанског модела којег карактерише аутономно полицијско организовање, односно подела полицијских надлежности на свим нивоима државне власти (националном, нивоу аутономних области и општинском), шпански полицијски систем је ближи децентрализованим полицијским системима.

Управљање полицијским структурама на националном нивоу, као што ћемо касније видети, у искључивој је надлежности централне власти.

Локалне полицијске корпусе, као посебан облик полицијског система, организују, финансирају и њима управљају општински органи. С обзиром на њихова ограничена овлашћења и делокруг рада, они имају карактер помоћних полицијских снага.

Специфичност полицијског система Шпаније је могућност образовања полицијских структура на средњем нивоу организовања управних власти државе. Уставна овлашћења, као што је наведено, дозвољавају аутономним областима да својим статутима могу предвидети образовање и управљање властитим полицијским структурама. Њихов основни задатак је обављање одређених полицијских задатака на подручју аутономне области за које су образовани. Специфичност њихових надлежности је да им поред општих задатака, делом предвиђених за помоћне полицијске снаге, припада и надлежност над спровођењем задатака предвиђених за централне структуре полицијског система. То се пре свега односи на обезбеђење јавних скупова и одржавање реда и безбедности на њима. Такође, закон им, под одређеним условима, даје могућност обављања послова из надлежности судске полиције. Ова обележја их могу сврстати у аутономне полицијске организације. Управо та специфичност шпански полицијски систем опредељује ка децентрализованом полицијском систему.

Територијална расподела надлежности извршена је између Националне полиције и Цивилне гарде. Међутим, она није извршена између централних, средњих и локалних структура шпанског полицијског система. Између њих је извршена само подела надлежности у односу на задатке које они треба да обављају, уз дефинисање органа за њихову

координацију. Оваква расподела шпански полицијски систем категорише у сложене некоординиране системе. Сложени некоординирани полицијски системи постоје, на пример, у Италији, Белгији, Швајцарској и САД (Милосављевић, 1997:361).

По својој структури и основним обележјима који га карактеришу, шпански полицијски систем припада континенталном моделу организовања полицијских система. По моделу је сличан полицијским системима Француске и Италије. Сличности су им у начину организовања централног нивоа, постојање националне полиције (Cuerpo Nacional de Policia, Police Nationale, Polizia di Stato) и националне жандармерије (Guardia Civil, Gendarmeria Nazionale, Carabinieri) у сва три система, с тим да је у Италији на централном нивоу као полицијска структура организацијски постављена и финансијска полиција (Guardia di Finanza). Општинске или локалне полиције функционишу са сличним задацима у све три земље. Основна разлика између њих је у постојању средњег нивоа полицијских структура (полицијске структуре аутономних области) у Шпанији, што није случај у остале две земље.

На крају можемо да резимирамо – модел полицијског организовања у Шпанији припада континенталном, сложеном, децентрализованом и некоординираном полицијском систему.

Надлежности у области јавне безбедности

Као један од најзначајнијих делова система безбедности, послови јавне безбедности у Шпанији су у искључивој надлежности државе. За њену организацију задужена је Национална влада (Милошевић, Субошић, 2006:401). Аутономне области учествују у одржавању јавне безбедности у складу са одредбама својих статута, а у оквиру закона. Локална (општинска) полиција, коју образују општине за своје потребе, обавља послове у складу са одредбама закона², што значи да може обављати послове само на територији своје општине. У општинама где не постоји општинска полиција, њене надлежности преузимају чувари, стражари, редари и др. Они су задужени да врше надзор над безбедношћу добара и објеката на подручју општине.

Шпански полицијски систем, као део јавне безбедности, је вишеслојан и обухвата три нивоа организованости. Ти нивои су:

1. снаге и корпуси безбедности који обављају послове на националном нивоу и којима управља Национална влада, преко Министарства унутрашњих послова;
2. полицијски корпуси којима, у складу са законом и статутима, управљају Аутономне области;

² Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), artículo 1.

3. полицијски корпуси за чије су организовање и управљање задужене општинске структуре власти (слика 1).

Слика 1 – Функционисање полицијских структура³

У обављању својих законом прописаних послова, сва три нивоа су дужна да се придржавају основних принципа деловања, а то су:

1. Унапређење правног поретка, које се посебно односи на:
  - обављање дефинисаних функција уз апсолутно поштовање Устава и правног поретка уопште;
  - деловање и извршавање задатака уз апсолутну политичку неутралност и непристрасност, а самим тим и без било какве дискриминације: расне, верске, разлике у мишљењима, итд.;

³ Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), artículo 2.

- достојанствено деловање са интегритетом. Посебно се треба клонити било какве корупције и предузимати мере на одлучном супротстављању овој појави;
  - приликом обављања професионалних дужности треба поштовати принципе субординације и једностарешинства. Ни у ком случају не треба извршавати задатке који представљају кривично дело или су у супротности са Уставом и законом, без обзира на то ко их поставља;
  - у складу са процедуром утврђеном законом, потребно је сарађивати и пружати помоћ правосудним органима;
2. У односима са заједницом:
- у складу са професионалним деловањем не треба дозволити било какве противправне и дискриминаторске поступке који би довели до физичког и менталног насиља;
  - у свакој ситуацији се треба коректно и пажљиво односити према грађанима и увек када то околности налажу, пружити им помоћ и заштиту. У обављању интервенција, увек када је то могуће и у мери у којој је то могуће, нужно је грађане упознати о њиховим узроцима;
  - у извршењу задатака увек треба деловати правовремено и са потребном одлучношћу, а приликом предузимања мера треба се руководити потребном сразмером;
  - лично наоружање треба користити само у приликама када се угрожава живот и физички интегритет, како сопствени тако и других лица, или у ситуацијама када се може претпоставити велики ризик по грађанску безбедност у складу са начелом сразмерности;
3. У третману ухапшених лица, нарочито:
- приликом хапшења лица се увек морају одговарајуће легитимисати;
  - поступати штитећи живот и физички интегритет лица која се лишавају слободе, или која се налазе под надзором, поштујући њихову част и достојанство;
  - брижљиво се придржавати и поштовати рокове и норме које налаже правни поредак приликом хапшења неког лица;
4. У професионалној посвећености:
- у одбрани закона и безбедности грађана своју функцију треба да обављају са потпуном посвећеношћу и да интервенишу када је то неопходно, у свако време и на сваком месту, било да су на дужности или не;
5. У чувању професионалне тајне:

- све информације до којих дођу захваљујући обављању својих задатака морају доследно и строго да чувају као професионалну тајну. Неће бити обавезни да открију изворе информација, осим уколико им извршење задатака или одредбе закона не наложе да поступе другачије;
6. У својој одговорности:
- биће непосредно одговорни уколико приликом вршења професионалних задатака прекрше или повреду законске и друге норме, којих се морају придржавати у обављању својих професионалних обавеза и наведених принципа⁴.

Место и улога Министарства унутрашњих послова Шпаније у обављању послова јавне безбедности

Министарство унутрашњих послова је надлежно и бави се организацијом, припремом и спровођењем политике владе у вези са свим пословима којима се остварује безбедност грађана⁵. Ти послови садрже:

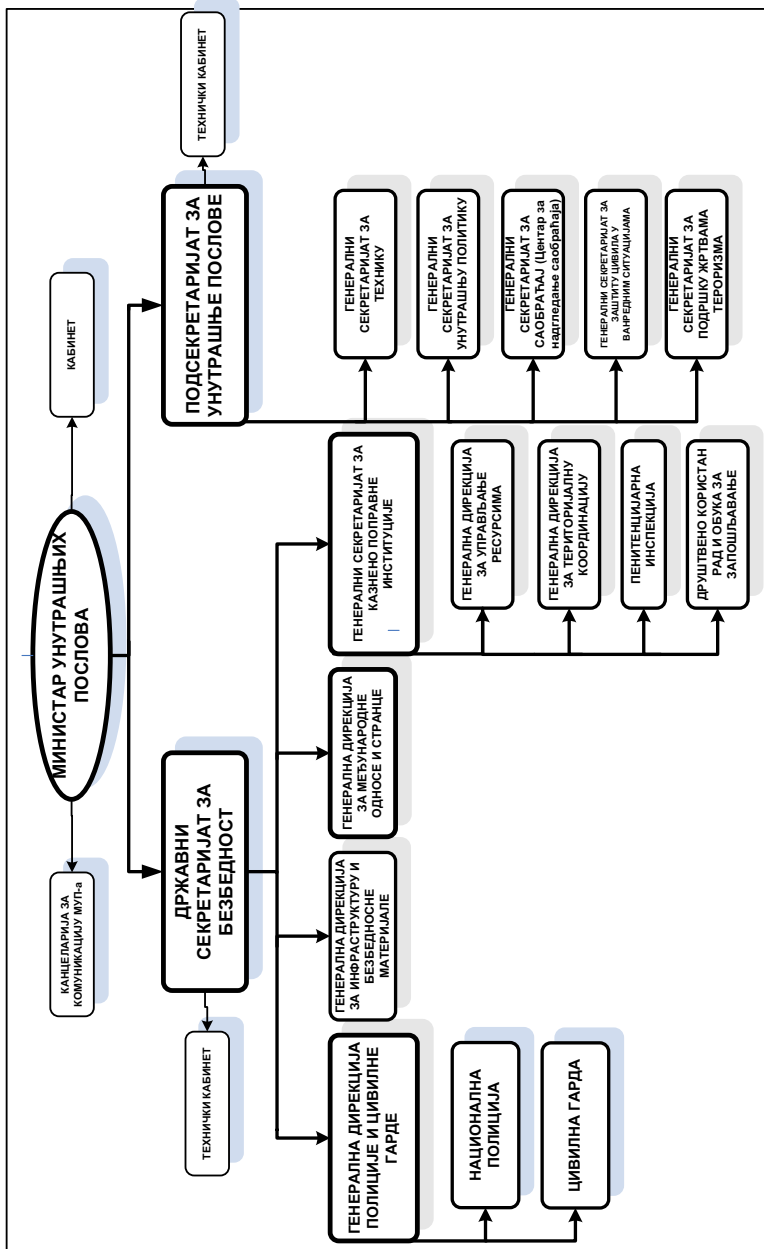
1. унапређење услова за вршење основних права, посебно у вези са слободом и личном безбедношћу, под условима дефинисаним Уставом Шпаније и законима који то даље развијају;
2. врховну команду, управљање и координацију снагама и органа безбедности државе;
3. контролу компанија и особља приватног безбедносног сектора; вршење послова које у области полиције прописује важећи закон, а односе се на странце и друге сродне послове;
4. режим азила, избеглица, режим апатрида и заштита привремено расељених лица; управа и режим казнено-поправних институција; реализација неопходних активности за развој изборних процеса;
5. вршење надлежности у вези са цивилном заштитом и генералну управу саобраћајном полицијом и безбедношћу јавних путева.

Министру, као руководећем раднику Министарства унутрашњих послова, припада иницијатива у вези са планирањем, управљањем и инспекцијом свих служби министарства. Затим врховна команда снагама и органа националне безбедности државе, као и остале функције одређене чланом 12 *Закона о организацији и функционисању Генералне државне управе*⁶, као и функције прописане другим законима и посебним нормама.

⁴ Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), artículo 5.

⁵ Real decreto 1599/2004. de 2. de julio, por el que se desarrolla la estructura orgánica básica del Ministerio del Interior, artículo 1.

⁶ Ley 6/1997., de 14 de abril, de Organización y Funcionamiento de la Administración General del Estado. (BOE 15/4/1997).

Слика 2 – Организација МУП-а Шпаније⁷

⁷ Real Decreto 495/2010, de 30 de abril, por el que se aprueba la estructura orgánica básica de los departamentos ministeriales, artículo 5.

У провинцијама непосредно руковођење свим полицијским структурама пренето је у надлежност цивилних губернатора, који се у раду морају придржавати закона, добијених инструкција и општих смерница. Они у раду не смеју нарушити функционалну линију руковођења од стране претпостављених органа структурама за које су надлежни, као и функционалну зависност јединица које обављају своју делатност по налогу правосудних органа.

Министарство је организационо подељено на два дела (слика 2):

1. Државни секретаријат за безбедност и
2. Подсекретаријат за унутрашње послове.

Државни секретаријат за безбедност је задужен за управљање, координацију и надзор над извршењем законом дефинисаних задатака, који су стављени у надлежност подређеним организационим деловима. Извршава следеће функције⁸:

- унапређење услова за вршење основних слобода, према условима дефинисаним Уставом Шпаније и законима који их разрађују, посебно у вези са слободом и личном безбедношћу, неповреди-вошћу пребивалишта и слободом становања и кретања;
- руковођење, координација и супервизија свих структура безбедности државе, уз сагласност и одобрење министра, а у складу са важећим прописима;
- контрола компанија и особља приватног безбедносног сектора и обезбеђивање јавних манифестација и рекреативних активности у надлежности државе;
- одобравање планова и програма инфраструктуре и материјала на пољу безбедности;
- управљање и координација полицијске међународне сарадње;
- управљање, подстицање и координација рада управе у области трговине дрогама, прања новца стеченог трговином дрогама и деликата с тим у вези.

У Државни секретаријат за безбедност интегрисани су:

1. Генерална дирекција полиције и Цивилне гарде;
2. Генерална дирекција за инфраструктуру и безбедносне материјале;
3. Генерална дирекција за међународне односе и странце;
4. Генерални секретаријат за казнено-поправне институције.

⁸ Real decreto 1599/2004. de 2. de julio, por el que se desarrolla la estructura orgánica básica del Ministerio del Interior, artículo 2.

Организација извршења полицијских послова на националном нивоу

За извршење полицијских послова на националном нивоу, као део Министарства унутрашњих послова, интегрисане у Државни секретаријат за безбедност, образоване су Снаге и корпуси националне безбедности и сачињавају их⁹:

1. Национална полиција и
2. Цивилна гарда.

Њихов задатак је заштита и слободно коришћење права и слобода, гарантовање грађанске безбедности и обављање следећих општих послова:¹⁰

1. надзор над поштовањем закона и општих норми и извршавање наређења добијених од надлежних институција, у оквиру својих надлежности;
2. пружање помоћи и заштите лицима, обезбеђење и чување добара која се нађу у стању угрожености из било ког разлога;
3. надгледање и заштита јавних зграда и објеката, којима је то неопходно,
4. пружање заштите и безбедности високим личностима;
5. одржавање и поновно успостављање, када је то неопходно, реда, мира и безбедности грађана;
6. превенција извршења кривичних дела;
7. обављање истрага о кривичним делима ради откривања и привођења осумњичених лица, обезбеђење инструмената и доказа о кривичним делима, и њихово достављање надлежном суду, као и израда одговарајућих техничких извештаја и извештаја вештака;
8. прикупљање, пријем и анализа свих података који су од интереса за јавни ред и безбедност, проучавање, планирање и спровођење метода и техника превенције делинквенције;
9. сарадња са службама Цивилне заштите у случајевима великих ризика, катастрофа или несрећа, у складу са овлашћењима утврђеним законима о цивилној заштити.

Набројани задаци обављају се у складу са следећим територијалним распоредом надлежности:

1. Национална полиција обавља наведене функције у главним градовима провинција, и у општинама и градским језгрима које одреди влада;
2. Цивилна гарда делује на остатку државне територије и територијалним водама.

---

⁹ Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), artículo 2.

¹⁰ Ibid, artículo 11.

Без обзира на претходно дефинисану поделу у односу на територијални распоред надлежности, припадници Националне полиције могу да обављају послове из тачака 7 и 8, на целокупној националној територији. Такође, када је то неопходно, Цивилна гарда може да обавља одговарајуће истраге из своје надлежности на подручју целе државе. У сваком појединачном случају деловања ван оквира територије, припадници поступајућег тела морају о томе да обавесте надлежне органе другог тела дотичне области.

Не реметећи поделу надлежности, оба тела морају да делују изван оквира својих надлежности на захтев суда, или на захтев јавног тужилаштва, и у посебним случајевима када то захтева нужност ефикасног поступања. У тим случајевима, неопходно је да о томе обавесте надлежног цивилног руководиоца, који може да одобри наставак започетих активности или наложи преузимање активности надлежном телу, изузев уколико се поступа по налогу суда или мандату јавног тужилаштва.

У случајевима сукоба надлежности, било позитивном или негативном, одговорност за започету активност имаће тело које је започело активност, док се то не реши од стране територијално надлежног цивилног руководиоца или овлашћених структура Министарства унутрашњих послова.

Корпус националне полиције је оружана институција цивилне природе са законом дефинисаним задацима и надлежностима. Образован је декретом краља Фердинанда још 1824. године. Основан је као израз потреба и тежњи да се у том времену у градовима обезбеде савремени безбедносни предуслови.

Поред набројаних послова, које обавља заједно са Цивилном гардом, Корпус националне полиције извршава и следеће задатке:

- издавање личних карата и путних исправа;
- контролу прелажења државне границе;
- спровођење законских прописа који се односи на странце, избеглиштво и азил, изручења, протеривања, емиграцију и имиграцију;
- надзор и инспекцију над спровођењем прописа из области за које је надлежан;
- откривање и хватање извршилаца кривичних дела везаних за дрогу;
- међународна сарадња и пружање помоћи полицијама других земаља, у складу са одредбама међународних уговора или споразума.

Организација Националне полиције изражена је организацијом Генералне дирекције полиције. Генералном дирекцијом руководи директор, а основни задатак је да организује, управља и координира радом

свих јединица за које је надлежна. Организована је на централном и периферном (територијалном) нивоу.

Централну структуру, из које се изводе ниже организационе јединице које су имплементирани у територијалну организацију Националне полиције, сачињавају:

1. Заједничка дирекција за операције;
2. Генерална поддирекција за људске ресурсе;
3. Генерална поддирекција за економију, технику и документацију;
4. Јединица за координацију¹¹.

На периферном (територијалном) нивоу су:

1. Виши штабови (регионални штабови):

- провинцијски штабови (станице),
- зонске станице,
- окружне станице,
- локалне полицијске станице;

2. Гранични прелази;

3. Јединице за имиграцију и документацију¹².

Цивилна гарда је оружана институција војне природе, која је двоструко зависна. У обављању полицијских послова одговорна је Министарству унутрашњих послова. Министру одбране је одговорна у извршењу мисија војног карактера које јој министарство или влада повере. Сматра се за оружану снагу искључиво када извршава мисије војног карактера, које јој се доделе у складу са законом¹³. Формирана је Краљевским декретом, 13. маја 1844. године. Од самог оснивања имала је двоструку функцију и то у одбрани државе и у одржавању унутрашњег мира и безбедности.

Током историје, ова институција је у Краљевини Шпанији имала веома значајно место и улогу. Била је саставни део војске и сматрана је за њен најважнији део. Како се потреба за организацијом снага безбедности временом мењала, и она је променила своје место, али не и улогу у систему безбедности (Браковић, Радовић, 2011).

Поред општих задатака које обавља заједно са Националном полицијом, Цивилна гарда самостално обавља и следеће задатке:

1. спровођење законских прописа који се односе на оружје, муницију и минско-експлозивна средства;
2. заштита фискалног система државе и активности у циљу спречавања кријумчарења;

---

¹¹ Real decreto 1181/2008, de 11 de julio, por el que se modifica y desarrolla la estructura orgánica básica del Ministerio del Interior, artículo 3(a), 2.

¹² Real decreto 1181/2008, de 11 de julio, por el que se modifica y desarrolla la estructura orgánica básica del Ministerio del Interior, artículo 3, (a), 7.

¹³ Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), artículo 7.

3. надзор, регулисање и контрола саобраћаја на јавним међуградским саобраћајницама;
4. обезбеђење сувоземних саобраћајница, граница, лука, обала, аеродрома и центара и објеката од виталног интереса;
5. стара се о поштовању одредби прописа који се односе на очување и заштиту животне средине, водених ресурса, лова и риболова, шума, и осталих прописа о очувању и заштити природе;
6. спровођење затвореника, притвореника и ухапшених лица из једног града у други;
7. друге послове који произлазе из важећег законодавства.

Као и код Националне полиције, генерална дирекција Цивилне гарде представља организациону структуру свих јединица Цивилне гарде, без обзира на начин и нивое функционисања. Организована је на централном нивоу, то јест на нивоу свих структура, и на периферном нивоу који захтева организовање на територијалном принципу.

Централну структуру, из које се изводе ниже организационе јединице које су имплементирани у територијалну организацију Цивилне гарде, сачињавају¹⁴:

1. Заједничка дирекција за операције;
2. Генерална поддирекција за персонал;
3. Генерална поддирекција за подршку.

На периферном (територијалном) нивоу су:

1. Зоне (регионални штабови):
  - команде (провинцијски штабови),
  - компаније, и
  - положаји (станице).
2. Команде за Сеуту и Мелиљу¹⁵.

Организација извршења полицијских послова на територијалном нивоу

Специфичност у организовању полицијског система Шпаније представља организација и обављање полицијских послова на подручју аутономних области, организованих од стране самих области.

Аутономне области чијим је статутима то предвиђено могу, у складу са законом¹⁶, да формирају своје полицијске корпусе. То су такође наоружане институције цивилне природе, са јасно дефинисаном хијерархијском структуром и организацијом, за које важе сви прописи као и за припаднике на осталим нивоима. Задаци ових полицијски снага дефи-

¹⁴ Real decreto 1181/2008, de 11 de julio, por el que se modifica y desarrolla la estructura orgánica básica del Ministerio del Interior, artículo 3, (b), 3,7.

¹⁵ Аутономни градови на територији Марока.

¹⁶ Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), artículo 37.

нишу се као задаци који се извршавају самостално, односно задаци које ове структуре извршавају у сарадњи са снагама и корпусима националне безбедности:

1. Задаци које извршавају самостално подразумевају:
  - бригу о извршењу прописа које доносе органи аутономне области,
  - вршење надзора и заштите лица, објеката, завода и установа аутономне области и њених тела, уз обезбеђивање нормалног функционисања објеката, и безбедности корисника услуга тих служби;
  - обављају инспекцију и контролу у обављању делатности које су у ингеренцији аутономне области, и процесуирају сваку такву недозвољену активност;
  - асистирање надлежним органима аутономне области у извршењу њихових решења или одлука;
  - пружање помоћи у случајевима несрећа и ванредних ситуација, у складу са плановима цивилне заштите;
  - старање о поштовању одредби прописа који се односе на очување и заштиту животне средине, водених ресурса.
2. Задаци које извршавају у сарадњи са снагама за заштиту од незаконитог лова и риболова, заштиту шума, и осталих прописа о очувању и заштити природе; корпусима за Националну безбедност, подразумевају:
  - старање о поштовању закона и осталих прописа државе и обезбеђивање функционисања виталних јавних служби;
  - учествовање у функцијама криминалистичке полиције, на начин утврђен чланом 29, ст. 2 закона¹⁷;
  - вршење надзора над јавним простором, учествовање у одржавању реда на великим јавним скуповима и демонстрацијама. Ово је приоритетан задатак полицијских снага аутономних области, док је обавеза интервенција у ситуацијама када је то неопходно у надлежности националних полицијских структура.

Полиција аутономних области предвиђене послове може обављати само на територији области на којој је и образована. У хитним случајевима полиције могу прећи своју територију уколико претходно добију сагласност од за то надлежних државних институција. Руководећи кадар се регрутује из редова Корпуса за националну безбедност, а именује од стране надлежних власти аутономних области. Координацију рада националних и аутономних полицијских структура обавља Одбор за безбедност.

---

¹⁷ Ibid.

У случајевима када аутономне области нису у могућности да у складу са својим статутом образују своју полицију, могу од надлежних државних институција тражити и добити помоћ националних полицијских структура¹⁸. У тим ситуацијама надлежне државне институције одређују начин и вид пружања тражене помоћи и деловање под руководством својих формацијских руководиоца. Руководијење у ситуацијама када се у извршењу неког задатка нађу припадници различитих полицијских структура прелази у надлежност руководиоца из састава снага и Корпуса националне безбедности.

Најнижи територијални ниво на којем је могуће организовање полицијских тела је локалног карактера. Таква полицијска тела могу се образовати и образују се за подручје општине као Корпуси локалне полиције.

Корпуси локалне полиције су наоружане институције цивилне природе са јасно дефинисаном хијерархијском структуром и организацијом, и за њих важе сви прописи као и за припаднике на осталим нивоима. Организовани су само за подручје своје општине и искључиво тамо могу да обављају своје послове (изузев у хитним случајевима када је за то потребна сагласност надлежних органа).

У складу са прописима имају следеће задатке:

1. обезбеђују објекте општинских структура власти;
2. прописују, уређују и постављају саобраћајну сигнализацију, усмеравају саобраћај и обављају увиђаје у случају саобраћајних незгода у градском језгру, у складу са одредбама Закона о саобраћају;
3. обављају послове административне полиције који се односе на преношење наређења, прогласа и других општинских диспозиција;
4. обављају послове криминалистичке полиције, у складу са законом¹⁹;
5. пружају помоћ у случајевима несрећа и у ванредним ситуацијама, у складу са плановима цивилне заштите;
6. предузимају све превентивне мере које се односе на сузбијање криминалитета, у оквиру сарадње, установљене у одборима за безбедност;
7. врше надзор над јавним простором, сарађују са снагама и корпусима националне безбедности и са полицијским структурама аутономних области у одржавању реда на великим јавним скуповима и демонстрацијама, када се то од њих затражи;
8. у складу са захтевима грађана, учествују у решавању приватних конфликта међу грађанима.

¹⁸ Тренутно су, користећи ову могућност, прикључене јединице Аутономним областима Андалузија, Валенсија и Галиција.

¹⁹ Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), artículo 29.

Координација активности полицијских структура

Постојање разнородних полицијских структура, нарочито када постоји њихова зависност од територијалних управа које су их и образовале, захтева и јасно дефинисане нивое координације активности између тих структура (Милосављевић, 1999:682). То се огледа нарочито у ситуацијама када због хитности није могуће обезбедити поступност у прописаним процедурама ангажовања, и то за сваки ниво организованости полицијских послова. Да би се организовано поступало у свим ситуацијама, предвиђени су и органи за координацију (слика 3).

На националном нивоу постоји Политички савет за безбедност који образује национална влада. Председава му министар унутрашњих послова и чине га саветници за унутрашње послове аутономних области и паритетан број представника централне власти. Поред основног задатка, а то је обезбеђење потребне координације између политике јавне безбедности државе и политике аутономних области, савет има и следеће надлежности:

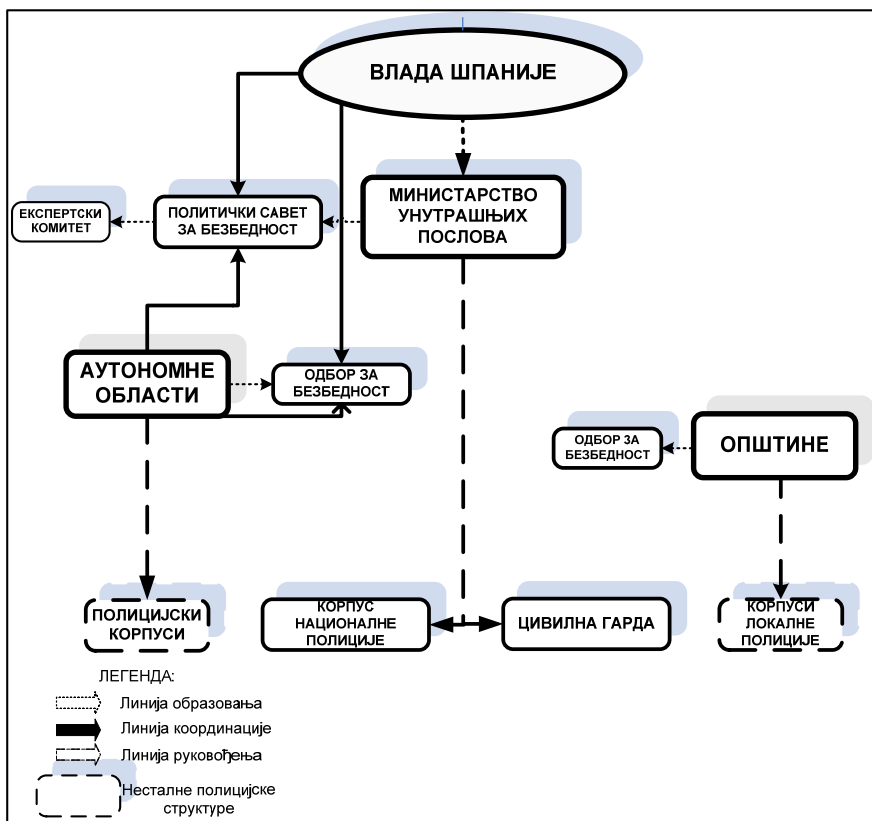
1. усваја планове координације у области безбедности и полицијске инфраструктуре;
2. дефинише структуру и потребан број припадника полицијских корпуса аутономних области и у складу са потребама врши потребну модификацију;
3. доноси потребне налоге и препоруке општег карактера;
4. врши информисање о диспозицијама које донесу аутономне области, у вези са сопственим полицијским корпусима, као и о намери да се они формирају;
5. врши информисање о договорима за сарадњу у домену безбедности између државе и аутономних области;
6. извршава и друге обавезе које произлазе из важећег законодавства.

У оквиру Политичког савета за безбедност функционише и Експертски комитет, састављен од по четири представника државе и аутономних области, у циљу пружања техничких услуга члановима Савета пре одржавања седница, припрема седница и осталих питања важних за његово нормално функционисање.

Аутономне области које су образовале сопствене полицијске корпусе конституишу Одбор за безбедност, састављен од једнаког броја представника државе и аутономних области. Основни задатак Одбора је координација рада националних и аутономних полицијских структура. Одбор је надлежан и за решавање спорова до којих дође у раду.

У општинама у којима су образоване локалне полицијске снаге, образују се и локални одбори за безбедност, којим председава градоначелник.

челник. Надлежност Одбора је успостављање сарадње и координација послова између свих полицијских структура на територији за коју се образује.

Слика 3 – Координација полицијских структура²⁰

Закључак

Шпанска држава је кроз историју прошла различите моделе државног уређења. У новије доба, транзиција *Франкове диктатуре* на систем парламентарне монархије праћена је огромним напором да се снаге закона, реда и правосуђа хармонизују у новој политичкој ери. Полицијским структурама су одузете бројне милитарне предиспозиције и постављене су под цивилно руководство.

У организовању сваког система безбедности, а у оквиру њега полицијског система, кључни фактор јесу прописи који регулишу функцио-

²⁰ Ley Orgánica 2/86 de 13 marzo, de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. (BOE 14/03/86), Capítulo II, artículo 48, 50, 54.

нисање, организацију, задатке, надлежност и сва друга битна питања од значаја за постојање и деловање субјеката система. Стога је неопходно да ти прописи, преваходно они законског карактера, буду јасни и прецизни, те да на начин који одговара (практичним, свакодневним) друштвеним потребама регулишу питања из надлежности рада полиције као службе (Клисарић, Османи, 2011:255).

Функционисање полицијског система у Шпанији почива на основном принципу обављања полицијских послова познатом свуда у свету, а то је заштита и остваривање права и слобода грађана. Функционисање и организација полиције замишљена је и постављена тако да буде доступна грађанима и да је у њиховој служби. Такође, уставна решења дала су могућност да сваки ниво организованости власти има могућност за функционалније деловање и извршење својих одлука. На државном, али и на другим нивоима, организоване су потребне полицијске структуре чији је циљ очување и заштита јавне безбедности. Без обзира што се за функционисање полиције у Шпанији може на први поглед рећи да је сложено и компликовано, како у смислу надлежности и обиља различитих служби, тако и у смислу њиховог деловања, то је ипак само површна констатација јер су законска утемељења сваке од различитих служби врло прецизно одређена у сваком погледу. Специфичност организовања шпанских полицијских структура огледа се у њеној децентрализацији која је условљена уставним уређењем државе. Чак и нижи нивои територијалног организовања могу, у складу са својим потребама, да организују полицијску службу која има јасно дефинисане задатке, овлашћења и надлежности. Овакво организовање је у овом случају утицало да сви нивои функционисања и организовања полицијских структура чине једну компатибилну целину која се успешно носи са проблемима као што су криминал, организовани криминал и тероризам.

Обављање полицијских послова мора се заснивати на начелима професионализма, сарадње, законитости у раду и сразмерности у примени законских овлашћења, посебно стога што се у обављању полицијских послова у највећем броју случајева примењују мере, односно средства принуде предвиђена законом. Зато је функционисање полицијских структура у обезбеђивању стабилног стања јавне безбедности важно у свакој држави и захтева јасно дефинисање свих специфичности полицијског система. Мишљења смо, из свега реченог, да је Шпанија у том погледу добар пример ефикасног и практично утемељеног полицијског система.

Литература:

1. Becker, H. K., Becker, D. L., (1986). *Handbook of the World Police*, Metuchen.
2. Браковић, Ж., Радовић, Т., (2011). *Жандармерија у Србији*, Криминалистичко-полицијска академија и издавачка кућа *Обележја*, Београд.
3. *Constitucion Española* el 27. de diciembre de 1978.
4. Инђић, Т., (1982). *Савремена Шпанија*, Полит, Београд.
5. Клисарић, М., Османи, В., (2011). *Холандски модел образовања и обуке полиције*, *Безбедност*, год. 53, бр. 2, стр. 254-274.
6. *Ley Orgánica 2/86.*, de 13 de Marzo, *de Fuerzas y Cuerpos de Seguridad*, (BOE 14/03/86).
7. *Ley 26/1994*, de 29 de septiembre, por la que se regula la situación de segunda actividad en el *Cuerpo Nacional de Policía*, (BOE 30/09/94).
8. *Ley 6/1997.*, de 14 de abril, de *Organización y Funcionamiento de la Administración General del Estado*, (BOE 15/4/1997).
9. Милосављевић, Б., (1997). *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд.
10. Милосављевић, Б., *Структура италијанског полицијског система: Карабињери, финансијска полиција и методи координације полицијских снага*, *Безбедност*, год. 41, бр. 5/1999, стр. 669-686.
11. Милошевић, Г., Субошић, Д., *Елементи јавне безбедности*, *Безбедност*, год. 48, бр. 3/2006, стр. 399-413.
12. Перовић, М. Б., (2010). *Уставно устројство регионалне државе Шпаније*, МП. 3, стр. 489-530.
13. *Real Decreto 221/1991*, de 22 de febrero, por el que se regula la organización de *Unidades del Cuerpo Nacional de Policía adscritas a las Comunidades Autónomas* y se establecen las peculiaridades del régimen estatutario de su personal.
14. *Real Decreto 1332/1994*, de 20 de junio, por el que se desarrollan determinados aspectos de la *Ley Orgánica 5/1992*, de 29 de octubre, de regulación del tratamiento automatizado de los datos de carácter personal.
15. *Real Decreto 614/1995*, de 21 de abril, por el que se aprueba el *Reglamento de los procesos selectivos y de formación en el Cuerpo Nacional de Policía*.
16. *Real Decreto 1885/1996*, de 2 de agosto, de *Estructura Organinica Basica del Ministerio del Interior*.
17. *Real Decreto 1089/2000*, de 9 de junio, por el que se modifica el artículo 8 del *Real Decreto 221/1991*, de 22 de febrero, por el que se regula la organización de *Unidades del Cuerpo Nacional de Policía adscritas*

- a las Comunidades Autónomas y se establecen las peculiaridades del régimen estatutario de su personal.*
18. Real Decreto 1599/2004, de 2. de julio, por el que se desarrolla la estructura orgánica básica del Ministerio del Interior.
  19. Real Decreto 249/2006, de 3 de marzo, por el que se modifica el Reglamento de procesos selectivos y de formación en el Cuerpo Nacional de Policía, aprobado por Real Decreto 614/1995, de 21 de abril.
  20. Real Decreto 440/2007, de 3 de abril, por el que se modifica el Reglamento de procesos selectivos y de formación en el Cuerpo Nacional de Policía, aprobado por Real Decreto 614/1995, de 21 de abril.
  21. Real Decreto 660/2007, de 25 de mayo, por el que se modifica el Real Decreto 355/2004, de 5 de marzo, por el que se regula el Registro central para la protección de las víctimas de la violencia doméstica, en relación con el acceso a la información contenida en el Registro central.
  22. Real Decreto 102/2008, de 1 de febrero, por el que se modifica el Reglamento de los procesos selectivos y de formación en el Cuerpo Nacional de Policía, aprobado por el Real Decreto 614/1995, de 21 de abril.
  23. Real Decreto 432/2008, de 12 de abril, por el que se reestructuran los departamentos ministeriales.
  24. Real Decreto 438/2008, de 14 de abril, por el que se aprueba la estructura orgánica básica de los departamentos ministeriales.
  25. Real Decreto 1181/2008, de 11 de julio, por el que se modifica y desarrolla la estructura orgánica básica del Ministerio del Interior.
  26. Real Decreto 437/2010, de 9 de abril, por el que se desarrolla la regulación del proceso de titulación del déficit del sistema eléctrico.
  27. Real Decreto 495/2010, de 30 de abril, por el que se aprueba la estructura orgánica básica de los departamentos ministeriales.
  28. Real Decreto 776/2011, de 3 de junio, por el que se suprimen determinados órganos colegiados y se establecen criterios para la normalización en la creación de órganos colegiados en la Administración General del Estado y sus Organismos Públicos.
  29. Scandone, G., Atzori, P., (1990), *Le polizie d' Europa*, Roma: Laurus Robuffo.

Organization of Spanish Police System

Abstract: *Organization of protection and security of a state and its' citizens is immanent in all contemporary state systems. In certain segments, known police systems worldwide function more or less in the same way, although each state takes different factors into consideration when developing them: territorial, cultural, traditional, etc. The organization of Spanish police structures in itself reflects the same complexity, diversity and ramification, with the specifics it achieved with the evolution of the state, social relations and all security factors through its history. Police system of this country comprises a complex police structure organized in accordance with certain principles, in a manner adequate to the state constitution. The structure involves numerous levels of organization, designed to conform to all the specifics of the state system, as well as to practical demands of the police. If there are more police organizations within a country, as it is in Spain, and especially when they are mutually dependant on the state levels that form them, a clearly defined coordination of activities is needed. Exploration and research of police services organization singles out a common distinction of their functioning: their determination to stay close to the citizens they serve and to always be at their service.*

Key Words: *Spain, public security, police system, Civil Guard, national police*

Мр Ђурица НИКОЛИЋ¹
Царинарница Ниш

UDK 343.352:336.24.08(497.11)

Стручни рад

Примљено: 14.11.2011.

Корупција у робним царинским испоставама, царинско-прекршајном и управном поступку и реферату продаје робе

***Апстракт:** Царинска служба је важна државна институција а царинарнице су оперативан део царинске службе који је најизложенији свим облицима корупције. Упознавање са облицима корупције у робним царинским испоставама, одсецима за царинско-прекршајне и управне поступке и реферату продаје робе указује на разноврсност облика корупције који данас постоје у царинској служби. Упозната са оваквим стањем, држава може применити и предузети адекватне мере у сузбијању корупције у царинарницама, које би допринеле ефикаснијој наплати царине и осталих дажбина. Мере у борби против корупције у царинарницама морају бити континуиране, дуготрајне и организоване јер се само тако корупција може довести у друштвено прихватљиве оквире.*

***Кључне речи:** корупција, царинарница, царинска испостава, царинско-управни поступак, царинско-прекршајни поступак, реферат продаје робе.*

Увод

Царинарнице су организационе јединице Управе царина, а у оквиру њих налазе се робне царинске испоставе и реферати у којима се обављају послови царинења робе, царинског надзора и складиштења робе. У оквиру царинарнице постоје посебни одсеци за вођење управног и прекршајног поступка, као и реферати продаје робе која је одузета као предмет прекршаја, или уколико се странка одрекла робе у корист државе. У Републици Србији тренутно има петнаест царинарница које су углавном лоциране у већим привредним, административним и културним центрима (Николић, 2010:163).

Царинарницом руководи управник, који за свој рад директно одговара директору Управе царина. Управник царинарнице бира се интерним огласом у оквиру царинске службе, а уколико се не јави нико од

---

¹ e-mail: dnikolic635@gmail.com

заинтересованих царинских службеника или се не изабере одговарајући кандидат из царинске службе, објављује се јавни оглас или јавни конкурс на који могу да се јаве сва заинтересована лица. Управник царинарнице има велику одговорност за уједначен рад свих њених организационих јединица – он треба да инсистира на брзом протоку робе и путника, на ефикасном раду царинских службеника, на примени прописа, да предложи постављење и смењивање својих непосредних руковођилаца, да покрене дисциплинске поступке против царинских службеника, да предложи њихово награђивање и сл.

Управник царинарнице је најодговорнији за ниво корупције у царинарници, због чега мора да се упозна са облицима корупције у робним царинским испоставама, управном и прекршајном поступку и реферату продаје, те да предузима одговарајуће мере у борби против корупције. Те мере морају бити у садејству са мерама које предузима Управа царина и сама држава.

Корупција у робним царинским испоставама

Царинске испоставе и реферати за робно царинење, као организационе јединице царинарнице, углавном се налазе унутар царинског подручја Србије, а ређе на граничним прелазима. Основни циљ робних царинских испостава и реферата је наплата царине и осталих дажбина на сву робу која се увезе у царинско подручје, у пуном износу, и уплата у буџет, да би се што брже и ефикасније обавили послови царинења и роба пустила у слободан промет.

Корупција у робним царинским испоставама је веома перфидна и софистицирана, с обзиром да се врши од стране стручних и искусних царинских службеника, а њени облици су различити.

На пример, према чл. 126, ст. 1 *Царинског закона* (Службени гласник РС, бр. 73/2003) поступак складиштења у царинско складиште може се одобрити за смештај стране робе и домаће робе намењене извозу. Приликом доласка робе у одредишну робну царинску испоставу, она се може ускладиштити у јавно или приватно царинско складиште, или у друге просторије. Царински службеник периодично врши контролу ускладиштене робе у царинском складишту, где приликом контроле може констатовати да роба недостаје, при чему би морао да покрене царински прекршај (у складу са чл. 351, ст. 1 *Царинског закона*) против лица које стави у слободан промет робу из царинског складишта над којом није одобрен поступак стављања у слободан промет. Међутим, царински службеник не приступа писању царинског прекршаја због узимања робе испод царинског надзора, већ се договори са увозником како не би писао записник о прекршају, чиме чини злоупотребу службеног положаја са могућим елементима примања мита, угла-

вном у новцу. Овај облик корупције најчешће се дешава када контролу царинског складишта врши сам царински службеник, без присуства другог службеника или шпедитера – царинског агента.

Слична ситуација се дешава уколико се врши царинење ускладиштене робе, при чему царински службеник, сам или по налогу компјутера², иницира преглед робе и приликом прегледа је не пронађе али ипак констатује да је она ускладиштена и да је извршио преглед у целости. Царински службеник у том случају чини злоупотребу службеног положаја, уз могућност примања мита, најчешће у новцу, зато што није написао записник о царинском прекршају, а уједно је омогућио и стављање робе у слободан промет пре наплате царине и осталих дажбина. Идентична је ситуација када поједини руководиоци, непоштујући позитивне прописе, одобре да се узме ускладиштена роба испод царинског надзора пре плаћања царине и осталих дажбина, чиме врше злоупотребу службеног положаја и наносе штету држави.³

Последњих година један од видова корупције везан је за царинење путничких аутомобила и моторних возила, где се приликом царинења од стране физичких и правних лица подносе различита документа, као што су уговори о куповини, сервисне књижице, саобраћајне дозволе и сл., који могу бити и фалсификовани, са циљем да се умањи вредност возила приликом утврђивања царинске основице или да се докаже да возило поседује EURO-3 мотор. Према чл. 4, ст. 1 *Уредбе о увозу моторних возила* (Сл. гласник РС, бр. 106/2005), возило може да се увезе ако је произведено у складу са EURO-3 стандардом, односно ако испуњава стандарде Европске уније у вези са одговарајућом емисијом издувних гасова и нивоом буке. Уколико царински службеник прегледом робе уочи одређене недостатке и посумња да се не ради о возилу са EURO-3 мотором, треба да реагује и да то провери. Ако он ипак не предузме одговарајуће радње, онда чини злоупотребу службеног положаја⁴.

² У оквиру царинске службе развијен је систем анализе ризика, где се у централни рачунар Управе царине уносе фирме које увозе акцизну или неку другу специфичну робу, као и фирме које су биле у више наврата у царинском прекршају, тако да се путем поруке на компјутеру налаже царинском службенику да изврши потпуни или делимичан физички преглед робе која се царини или ускладиштава. Порука на компјутеру је обавезујућа за царинског службеника.

³ У царинарници Ниш је, 2010. године, вођен дисциплински поступак против три царинска службеника (В. С., М. П., Б. Ж.) који су дозволили једној фирми из Власотинца да узме робу у вредности од 700.000 ЕУР из царинског складишта пре плаћања царине и осталих дажбина, и да је уграде у производни погон. Сва тројица царинских службеника само су новчано кажњена, а против њих није вођен никакав кривични поступак иако се радило о штети за државу од најмање 200.000 ЕУР.

⁴ Дана 27. 12. 2006. године објављено је да је полиција ухапсила 20 чланова криминалне групе због сумње да су увозили аутомобиле који не испуњавају стандард EURO-3, чиме су државу и купце оштетили за више од пола милиона евра. Међу ухапшенима је било и пет царинских службеника из Јагодине, Бора, Ћуприје, Крагујевца и Параћина. Група се сумњичила за примање и давање мита, злоупотребу службеног положаја, фалсификовање службених исправа, а

Према чл. 139, ст. 1 *Царинског закона* поступак активног оплемењивања⁵ у царинском подручју обухвата примену поступка обраде, прераде и поправке робе, при чему се обавља један или више процеса оплемењивања и то за робу за коју се не плаћа царина и остале дажбине, а намењена је поновном извозу у облику добијених производа. Увозник може привремено увести репроматеријал (тканину, дугмад, поставу, конац, рајфешлусе и сл.) ради производње финалних производа (одела, панталона и сл.), а царински службеници су дужни да периодично контролишу да ли се тако увезена роба користи у сврхе за које је привремено увезена на активно оплемењивање. Уколико царински службеник приликом контроле утврди да се роба која је привремено увезена не налази у производњи, било као репроматеријал или као готов производ, дужан је да напише записник о царинском прекршају у складу са чл. 358, ст. 1 *Царинског закона*, зато што је роба стављена у царински поступак са одложеним плаћањем, а није одобрено стављање робе у слободан промет од стране царинског органа. Међутим, дешава се да царински службеник приступа договору са увозником, не пише записник о царинском прекршају и приликом контроле предузећа констатује да је стање исправно, чиме чини злоупотребу службеног положаја, са могућношћу примања мита, а увознику даје времена да прибави робу на домаћем тржишту и покуша да сличну робу извезе из царинског подручја⁶.

Роба која је привремено увезена на активно оплемењивања мора се извести из царинског подручја, било у виду финалног производа или као неутрошени репроматеријал који је привремено увезен. Извозник, у договору са царинским службеником, на прегледу робе раздужује већи део привремено увезене робе него што има финалних производа у превозном средству. То је, на пример, случај када на декларацији за понов-

---

у вези са незаконитим увозом аутомобила. Ови аутомобили су из иностранства долазили са фалсификованим годинама производње на возилу или на шасији, а затим се царинили на основу фалсификованих докумената. Из истих разлога ухапшена су и три царинска службеника (Д. Ж., М. А., Ш. Р.) из царинарнице Зрењанин.

⁵ Активно оплемењивање је поступак обраде производа, монтаже, склапања и уградње у други производ, прерада производа, као и његова поправка. Активно оплемењивање је једна врста привременог увоза где инострани партнер шаље репроматеријал (тканину, поставу, нараменице, рајфешлус, конац, дугмад и сл.) како би се урадио готов производ (одело или комплет) који ће се извести из царинског подручја Србије. Мора се нагласити да се приликом привременог увоза не плаћају царина и остале дажбине на увезени репроматеријал, док приликом извоза наша (домаћа) фирма наплаћује услугу за извршени посао активног оплемењивања, а готов производ се шаље иностраном партнеру.

⁶ Нпр., увозник је увезао квалитетну вунену тканину коју по повољној цени може да прода на домаћем тржишту јер на њу нису плаћени царина и остале дажбине, а на домаћем тржишту набавља јефтину синтетичку тканину од које прави одело и извози га у иностранство. Овакав начин рада одвија се у договору између иностраног партнера и домаће фирме која обавља послове активног оплемењивања, као и уз знање царинског службеника који врши контролу привремено увезене робе у царинском складишту или процесу производње.

ни извоз пише да се извози 3.000 пари ципела, а у превозном средству има 2.000 пари, тако да репроматеријал за 1.000 пари ципела није извезен, већ се израђују ципеле и продају на домаћем тржишту, а при томе нису плаћени царина и остале дажбина на тај привремено увезени репроматеријал. Царински службеник на прегледу робе не пише записник о царинском прекршају у складу са чл. 354, ст. 1, тач. 2 *Царинског закона*, омогућавајући увознику стицање добити на основу неплаћене царине и осталих дажбина, чиме чини злоупотребу службеног положаја уз могућност примања мита.

Од 2002. године царинским службеницима је омогућено да врше селективни преглед робе, али је истовремено у Управи царина развијен систем анализе ризика којим се, путем компјутера, одређује ко ће од царинских службеника вршити преглед робе и коју ће пошиљку гледати. Приликом царинења робе у увозу или извозу компјутер (систем) задаје налог за преглед робе, али царински службеник који је одређен не врши преглед робе који му је задат, или врши нижи ниво прегледа од задатог, како би омогућио нелегалан увоз или извоз робе правном или физичком лицу. То је, на пример, случај када систем зада потпуни физички преглед, а царински службеник то не изврши или чак, што је још горе, мења га на нижи степен од задатог, тј. на делимичан физички преглед како би обавио посао на начин који је договорен са увозником или извозником, чиме чини злоупотребу службеног положаја.

Приликом царинења робе у увозу постоје ценовници по којима треба да се царине разне врсте роба, као што су кафа, метални производи, роба пореклом из азијских и евроазијских земаља, моторна возила, банане, полипропилен и сл. Међутим, царински службеник приликом царинења робе прихвата цену која је испод цене дате у ценовнику. Тако, на пример, цена бетонског шипкастог гвожђа за одређени месец износи 800 EUR по тони, а царински службеник прихвата пријављену цену од 500 EUR по тони, чиме се аутоматски мање наплаћују царина и остале дажбине, док увозник постаје конкурентнији у односу на друге увознике и остварује бољи положај на тржишту. Царински службеник овим поступком чини злоупотребу службеног положаја.

Приликом царинења робе може доћи до уписивања погрешног трговачког назива робе, лошег тарифирања робе, уписивања лошијег квалитета робе и сл., што царински службеник приликом прегледа потврђује, иако стварно стање робе не одговара константованом. На пример, током 2000. године, према подацима Савезне управе царина (СУЦ-а), преко 95% патика увезених у нашу земљу биле су једноставне платнене патике кинеске производње, вредности око 6 EUR (Беговић et al., 2002:123). Наравно, понуда увозних патика на домаћем

тржишту била је сасвим другачија – доминирале су патике водећих светских произвођача чија је (набавна) цена далеко изнад 6 EUR (Беговић et al., 2002:123). Царински службеник несавесним радом на наведени начин чини злоупотребу службеног положаја са могућношћу примања мита за обављени посао, а увозник увози квалитетнију робу уз мању наплату царине и осталих дажбина, чиме постаје конкурентнији на тржишту.

Царински службеник, према чл. 207, ст. 1 *Уредбе о царински дозвољеном поступању с робом* (Службени гласник РС, бр. 127/2003), након прегледа документације и прихватања декларације, уколико је све исправно поднето и нема формалних и материјалних повреда прописа, може да приступи прегледу робе. Када царински орган одлучи да прегледа робу, о томе без одлагања обавештава декларанта или његовог заступника (усмено, телефоном, телефаксом, електронском поштом) и одређује време прегледа. Царински орган, у складу са чл. 94, ст. 1 и 2 *Царинског закона* може да захтева да декларант или његов заступник присуствују прегледу робе или узимању узорка, на месту и у време које одреди царински орган, како би пружио неопходну помоћ ради олакшавања прегледа или узимања узорка. Преглед робе може да иницира сам царински службеник – прегледач, или царински службеник – контролор који може наложити царинском службенику – прегледачу да изврши узорковање робе. Царински службеник – прегледач заједно са шпедитером – царинским агентом, приступа прегледу робе и узимању узорка, при чему не узима узорак робе из превозног средства, већ унапред припремљени узорак који одговара увознику робе, где је мања стопа царине или где нема никаквих других ограничења у погледу дозвола, сагласности, контигената и сл.⁷ Тако, на пример, увозник увози жицу од гвожђа која има између 0,25% до 0,6% угљеника и која се по царинској тарифи сврстава у тарифну ознаку 7217 1050 00, за коју важи стопа царине 10%. Међутим, при узимању узорка узима се припремљени узорак жице од гвожђа која има 0,6% и више угљеника, сврстава се у тарифну ознаку 7217 10 90 00, и за коју је стопа царине 1%. Овакав пропуст царинског службеника има дугорочне последице јер након узетог узорка царинска лабораторија доноси лабораторијски налаз који је погрешан, односно који сврстава робу у погрешну тарифну категорију за коју важи мања стопа царине и мања наплата осталих дажбина, или се дозвољава увоз робе без документације која је стварно потребна за

⁷ Нпр., у камиону-цистерни приликом увозног царињења се налази бензин или дизел гориво на који се наплаћују царина и акциза. Царински службеник, заједно са шпедитером и увозником, припрема флашу у којој се налази лож уље (на које се наплаћује царина, али не и акциза) које ће бити послато на анализу као узорак. У царинској лабораторији се констатује да се ради о лож уљу, јер је њој заиста и достављен такав узорак, док је стварно увезен бензин или дизел који се као такав ставља у слободан промет и продају.

такву врсту робе (контингент, дозвола, атест и сл.). Царински службеник у овом случају чини злоупотребу службеног положаја са могућношћу примања мита⁸.

Након прихватања декларације, прегледа документације и прегледа робе, утврђује се износ царинског дуга који увозник треба да плати. Након обрачуна износа царинског дуга, царински орган, у складу са чл. 226, ст. 1 *Царинског закона*, на одговарајући начин обавештава дужника о износу царинског дуга, што се најчешће чини издавањем и штампањем царинског рачуна. Износ дуга о коме је дужник обавештен мора бити плаћен у року од 8 дана од дана пријема обавештења. Роба неће бити пуштена у складу са чл. 227, ст. 1 *Царинског закона* пре него што царински дуг буде плаћен, односно пре него што буде положено обезбеђење. Царински службеник, међутим, може прећутно да допусти одлагање плаћања рачуна, и робу да пусти у слободан промет, чиме чини злоупотребу службеног положаја. Истовремено, царински службеник дозвољава стављање робе у слободан промет пре плаћања царине и осталих дажбина, чиме такође чини злоупотребу службеног положаја.

Царински службеник на основу поднете документације и прегледа робе мора да изврши правилно тарифирање робе, а ако није сигуран којој тарифи она припада, потребно је узорковати робу. Царински службеник у договору са увозником прихвата намерно погрешно тарифирање робе, и то онако како одговара увознику. На пример, у превозном средству се налази пржена кафа која се по царинској тарифи сврстава у тарифну ознаку 0901 21 00 00 за коју је прописана стопа царине од 15% и акциза у износу од 30%. Царински службеник након прегледа робе и документације прихвата оно што је пријављено у царинској декларацији, од стране увозника, а то је непржена кафа која се по царинској тарифи сврстава у тарифну ознаку 0901 11 00 00 за коју је прописана стопа царине од 1% и акциза у износу од 30%. У оваквим случајевима царински службеник чини злоупотребу службеног положаја са могућношћу примања мита, јер се не врши наплата царине и осталих дажбина према стварном стању робе, чиме се увознику омогућава да буде конкурентији на тржишту, а истовремено се у мањем износу врши наплата царине и осталих дажбина чиме се уноси мање средстава у буџет.

Царински службеник – контролор има задатак да преконтролише сву документацију која је поднета уз декларацију од стране увозника или шпедитера – фактуру, товарни лист, доказе о транспортним трошковима, разна уверења, сагласности, дозволе за увоз, решења о контингенту, решења о компензацији и сл. Царински службеник може прили-

⁸ У јулу 1996. године, у царинској испостави Аеродром Ниш, царински службеник узео је унапред припремљен узорак нафтног деривата чиме је омогућио увознику увоз робе по повољнијим условима, уз мању наплату царине и акцизе. Против царинског службеника (Л. С.) је вођен дисциплински поступак.

ком контроле да дозволи и прихватити решење о контингенту на већу количину од оне која је наведена у решењу, чиме омогућава увоз робе по царинској стопи која је нижа и која је наведена у решењу о контингенту, а не по реалној царинској тарифи. Тако је, на пример, по решењу о царинском контингенту одобрен увоз невулканизованог каучука из тарифног става 4005 99 00 00 по стопи од 1%. Уколико је царински контингент искоришћен у целости, на остали увезени каучук је потребно применити царинску стопу од 5%. Уколико царински службеник прихвати царински контингент по решењу о контингенту, иако је он искоришћен, чини злоупотребу службеног положаја и омогућава увознику бољи положај на тржишту.

Нови облик корупције на царини, који се јавља последњих година након склапања *Споразума о слободној трговини у централној Европи (Споразум СЕФТА, Сл. гласник РС, бр. 88/2007)*, је оверавање уверења о пореклу робе од стране царинских службеника, чиме извозник стиче могућност да не плаћа царину у земљи увоза. Према овом споразуму, стране ће укинути све царине на увоз робе, све мере истог дејства и све увозне дажбине фискалне природе у трговини између страна на дан ступања на снагу Споразума, и то за све производе осим оних који подлежу билатералним концесијама у складу са чл. 8, ст. 1 Споразума, што значи да уколико је роба српског порекла, а царински службеник то овери и потврди у уверењу о пореклу робе EUR-1, она може без плаћања царине да се оцарини у земљама са којима је Србија склопила споразум (Македонија, Албанија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска, Молдавија). Поред тога, споразум СЕФТА потписан је и са УМНИК-ом за територију Косова и Метохије. У овом случају царински службеник потписују уверење о пореклу робе, које извознику омогућава да из Србије у другу земљу чланицу СЕФТА такву робу увезе без плаћања царине, при чему извозник не извози робу српског порекла. Тиме се у том тренутку не штети буџету Србије већ буџету друге државе, али се може умањити углед Србије у примени Споразума, какав је био случај са извозом шећера (наводно српског порекла) у Европску унију, када је дошло до делимичне суспензије Споразума и забране извоза шећера из Србије у земље ЕУ⁹.

Веома опасан и прикривени вид корупције који се јавља у робним царинским испоставама дешава се када царински службеник открије прекршај, напише записник о њему, заведе га у деловодне књиге и преда шефу царинске испоставе, а шеф припремљени записник, иако је правилно заведен, не прослеђује царинарници – одсеку за царинске прекршаје, већ

⁹ Дневни лист *Данас* је, 14. 5. 2004, објавио да су поднете кривичне пријаве против четири царинска службеника у царинарници Зрењанин због основане сумње да су извршили кривично дело злоупотребе службеног положаја јер у децембру 2001. године нису обавили преглед и ставили под царински надзор шећер који је требало извести на тржиште Европске уније.

га оставља у царинској испостави, чекајући да предмет застари. Овакви случајеви најчешће су везани за неодговорне руководиоце царинских испостава или реферата који, у случају корупције, за непрослеђивање записника о царинском прекршају добијају адекватну надокнаду.

Код корупције у робним царинским испоставама карактеристично је да се као извршиоци недозвољених радњи јављају искусни и стручни царински службеници, чија је тежња и жеља да се документација сачини тако да све изгледа легално и у оквиру позитивних прописа. Стручни царински службеници знају тежину онога што су нелегално обавили, тако да знају и који износ надокнаде могу да траже за учињене радње.

Корупција у царинско-прекршајном поступку

Прекршајни поступак у првом степену се води у оквиру царинарнице од стране комисије за царинске прекршаје. Комисија има председника и два члана, а сваки члан има своје заменике, као што и председник има свог заменика. Председника и чланове комисије предлаже управник царинарнице, а именује директор Управе царина. И заменика председника и заменике чланова комисије предлаже управник царинарнице, а именује их директор Управе царина.

Царинско-прекршајни поступак је двостепен. Против првостепеног решења по царинском прекршају који је донела царинарница може се поднети жалба Министарству финансија (Тодоровић, 2004:206). Прекршајни поступак се не може покренути ако протекну три године од дана када је прекршај учињен, у складу са чл. 394, ст. 1 *Царинског закона*. Застарелост прекршајног поступка настаје након истека рока од шест година од дана када је прекршај учињен.

У царинско-прекршајном поступку, поред царинског службеника који је представник државног органа и учиниоца прекршаја, могу се појавити адвокати, вештаци, сведоци и сл.

Облици корупције у царинско-прекршајном поступку такође могу бити различити.

Уколико царински службеник у царинској испостави или реферату, приликом контроле робе која је под царинским надзором, пронађе вишак или мањак робе, утврди да је роба узета испод царинског надзора, да је неправилно пријављена по царинској тарифи и сл., саставиће записник о царинском прекршају. Записник о царинском прекршају прослеђује се Одсеку за царинске прекршаје у коме царински службеник из Одсека врши саслушавање странака и евентуално преиначује законски члан на који се позвао службеник који је сачинио записник. То су случајеви преиначавања решења из чл. 345 у чл. 340 *Царинског закона*. По оба члана казне могу бити од једноструког до троструког износа вредности робе. По чл. 345 *Царинског закона* казниће се лице

које у увозној декларацији, у намери да избегне плаћање увозних дажбина, унесе друге податке и означи другу врсту, количину и вредност робе од оне коју је утврдио царински орган. По чл. 340 *Царинског закона* казниће се лице које приликом декларисања робе искаже податке о количини, вредности, врсти и пореклу различите од оних које је утврдио царински орган. Међутим, овде је битно да чл. 345 *Царинског закона* предвиђа заштитну меру одузимања робе, док чл. 340 не предвиђа такву меру. Преиначавањем решења без одговарајућих доказа царински службеник чини злоупотребу службеног положаја, уз могућност примања мита.

Сличан случај је код преиначавања решења из чл. 351, ст. 1 у чл. 351, ст. 2 *Царинског закона*. У складу са чл. 351, ст. 1 *Царинског закона* новчаном казном од једноструког до троструког износа вредности робе која је предмет прекршаја казниће се лице које стави у слободан промет робу из царинског складишта над којом није одобрен поступак стављања у слободан промет, док ће се по чл. 351, ст. 2 *Царинског закона* новчаном казном од 6.000 до 30.000 динара казнити држалац царинског складишта који премести робу без одобрења царинског органа. Преиначавање решења у корист странке – прекршиоца у конкретном случају, омогућава да се роба не одузме, с обзиром да се по чл. 351, ст. 2 роба не одузима. Уједно је казна по чл. 351, ст. 1 *Царинског закона* много већа него што је прописано чл. 351, ст. 2. Уколико царински службеник без одговарајућих доказа преиначи решење, чини злоупотребу службеног положаја уз могућност примања мита.

Царински службеник у Одсеку за царинско-прекршајни поступак има дискреционо право да након саслушања странака у поступку, донесе решење о кажњавању и одлучи којим износом ће казнити странку или странке које су учиниле прекршај. Тако, на пример, лице које након подношења исправе за раздужење пријави у декларацији за поновни извоз количину мању од оне стављене у поступак активног оплемењивања са одлагањем, у складу са чл. 355 *Царинског закона*, казниће се новчаном казном од једноструког до троструког износа увозних дажбина које треба платити за робу која недостаје. Прекршилац након сазнања колика може да му буде максимална казна покушава на све начине да најпре доказима умањи казну, а уколико то не успе, почиње са давањем мита царинском службенику, како би казна била минимална, односно до једноструког износа вредности робе. Други случај је да царински службеник почиње да уцењује прекршиоца да му да извесну надокнаду да би му умањило казну, тј. донео решење са одређивањем једноструког износа вредности робе, а уколико не добије никакву надокнад, доноси решење са већим износом казне. У оба случаја долази до злоупотребе службеног положаја са елементима давања и примања мита.

Царински службеник у Одсеку за царинске прекршаје има обавезу да поступак по царинском прекршају оконча у року од три године, односно шест година. Царински службеник у Одсеку за царинске прекршаје, у договору са прекршиоцем, може да одуговлачи поступак до тренутка док прекршилац не угаси предузеће или док сав новац са свог рачуна не пребаци на другу, најчешће новоосновану фирму. Након гашења фирме, царински службеник у Одсеку за царинске прекршаје доноси решење којим кажњава прекршиоца и предмет прослеђује на извршење, односно наплату казне, која се не може реализовати јер фирма наведена у решењу више не ради, односно не постоји. Царински службеник у наведеном случају чини злоупотребу службеног положаја, са могућношћу примања мита.

Царински службеник у Одсеку за царинске прекршаје има обавезу да пружи помоћ неукој странци, и укаже јој на њено право које може остварити у оквиру редовног царинског поступка. Међутим, царински службеник у Одсеку за царинске прекршаје се нуди да напише жалбу прекршиоцу како би му се казна умањила или у целости укинула. Царински службеник припремљену жалбу коју је сам написао даје прекршиоцу како би је проследио другостепеном органу на даљу надлежност. Царински службеник за учињени посао добија адекватну надокнаду, што указује на могућност примања мита од стране царинског службеника.

У пракси је примећен и један облик *канцеларијске* корупције на царини, чију је распрострањеност и ефекте тешко проценити, будући да још увек недостају поуздане информације. Овај облик корупције везан је за царинске прекршаје. Правници у тим одељењима¹⁰, у одређеном броју случајева, намерно, односно у дослуху са увозником или шпедитером који је начинио царински прекршај, одређују несразмерно високу казну за тај прекршај или намерно направе процесну грешку у таквом поступку (Беговић et al., 2002:127). Другостепени орган, Веће за прекршаје при Министарству финансија, поништава или преиначава решење услед пропуста у самом решењу које је направио царински службеник. На основу одлуке другостепеног органа царински службеник обуставља поступак и странку у поступку ослобађа одговорности, при чему се позива на став другостепеног органа. Царински службеник у овом случају чини злоупотребу службеног положаја, са елементима примања мита.

Дешава се да се царински службеник у Одсеку за царинске прекршаје обрати Агенцији за привредне регистре ради добијања података да ли је предузеће против кога се води прекршајни поступак још увек активно или угашено. Уколико је предузеће активно, а не функционише, царински службеник може донети решење о прекиду поступка, све дот-

¹⁰ Аутор превасходно мисли на царинске службенике који раде у Одсеку за царинско-прекршајни поступак, који се налази у оквиру царинарнице.

ле док се не утврди да оно поново функционише. Међутим, царински службеник у договору са прекршиоцем, доноси решење о обустављању поступка и у суштини окончава поступак без наплате казне. Царински службеник у овом случају чини злоупотребу службеног положаја, са могућношћу примања мита.

Корупција у Одсеку за царинске прекршаје може бити перфидна, скривена, неприметна и углавном је спроводе стручна лица, искусни царински службеници правне струке. Корупција у царинско-прекршајном поступку и начин на који се доносе решења може да деморалише царинске службенике у робним и граничним царинским испоставама. Царински службеници у царинским испоставама, видећи шта раде колеге из Одсека за прекршаје, одлучују да не пишу записнике о царинском прекршају, већ почињу да се са евентуалним прекршиоцима договарају да их пусте без писања записника о прекршају, уз добијање адекватне надокнаде.

Корупција у царинско-управном поступку

Управни поступак може се водити у царинарници или Управи царина. Управни поступак се мора водити у складу са *Законом о општем управном поступку*, ако царинским законом није другачије одређено. Управни поступак води државни орган, у овом случају царинарница, према странци. Као странке у поступку могу се појавити увозници, извозници, правна и физичка лица, сведоци, вештаци, адвокати, преводиоци и други.

Општи управни поступак подразумева правила, односно одређене правне норме. Управни поступак карактерише управно-правни однос између органа и странке, који орган управе решава као орган власти (Тодоровић, 2004:99). Царинско-управни поступак је формалан, двостепен поступак који спроводе органи управе. Царинско-управни поступак у првом степену воде царинарнице, а у другом степену Управа царина. Покреће се по захтеву странке или по службеној дужности. Царинско-управни поступак је јавни поступак који се састоји у саслушању странака у поступку и подношењу доказа од стране странака у поступку, све у циљу доношења решења на основу чињеничног стања.

У тексту који следи биће наведени карактеристични облици корупције у царинско-управном поступку.

Царински службеник у Одсеку за царинско-управни поступак је дужан да у року предвиђеном *Законом о општем управном поступку* донесе решење. Међутим, царински службеник, у договору са странком, намерно одуговлачи и не доноси решење о наплати царине и осталих дажбина, све у циљу да се власнику фирме да времена да покуша да затвори фирму или да сва финансијска средства испразни са рачуна и пренесе на новоосновану фирму, тако да нема могућности наплате

царине и осталих дажбина по решењу. Царински службеник, поступајући на наведени начин, чини злоупотребу службеног положаја, са могућношћу примања мита.

Царински службеник у Одсеку за царинско-управни поступак, поред решења о наплати царине и осталих дажбина, доноси и решење о повраћају царине и осталих дажбина. Повраћај наплаћеног царинског дуга врши се до износа за који се утврди да:

- није требало да буде плаћен у време када је плаћен;
- је царински дуг плаћен више пута;
- према чл. 234, ст. 1 *Царинског закона*, царински дуг не одговара стварном стању, односно да је плаћен царински дуг у већем износу него што је требало.

Царински службеник у Одсеку за управни поступак уцеђује странку да ће јој брже урадити решење о повраћају царине и осталих дажбина ако за то добије адекватну надокнаду, односно да, уколико не добије надокнаду, такво решење неће моћи одмах да уради јер има велики број предмета. Наведеним понашањем царински службеник чини злоупотребу службеног положаја, са елементима примања мита и уцене¹¹.

Царински службеник у Одсеку за царинско-управни поступак има обавезу давања обавештења неукој странци. Међутим, царински службеник у одређеном тренутку почиње да изиграва адвоката странке, подучавајући је како да напише жалбу, а затим иде корак даље и пише јој жалбу, при чему то ради уз извесну надокнаду. Наведени поступак са једне стране представља сукоб интереса, а са друге стране злоупотребу службеног положаја са елементима примања мита.

Царински службеници у Одсеку за управни поступак, приликом доношења решења намерно врше пропуст неутврђујући све битне чињенице, не узимајући у обзир доказе које је дао вештак и сл., чиме омогућавају да по поднетој жалби другостепени орган донесе решење у корист странке. Ово представља једну врсту претходно наведене *канцеларијске* корупције, где долази до злоупотребе службеног положаја са елементима примања мита.

Корупција у Одсеку за царинско-управни поступак може бити скривена, перфидна, делом покривена папирима, тако да је врло тешко открити. Тешкоће у откривању корупције у овом одсеку узроковане су чињеницом да у њему раде искусни царински службеници, најчешће правне струке.

¹¹ Дневни лист *Press* је, 5. 6. 2009, објавио да је царински службеник (Г. Б.) из Царинарнице Ниш узео мито како би странци у поступку извршио повраћај царине и осталих дажбина, без непотребног успоравања процедуре и како не би тражио контролу предмета од стране ревизије царинарнице. Циљ царинског службеника, односно лица које је радило на одређено време у царинарници, био је да се успори или онемогући исплата новца док се не добије адекватан износ новца. Против учиниоца кривичног дела вођен је судски поступак.

Корупција у реферату продаје робе

Реферат продаје робе налази се у царинарници у оквиру Одсека за опште, кадровске и материјално-финансијске послове. Задатак реферата продаје робе је да се сва роба која је привремено одузета од учесника у царинском поступку допреми до царинског складишта или неког другог складишног простора царинарнице, да се преброји, класификује и сложи по предметима. Након правоснажности решења донетих у царинско-прекршајном поступку по којима је роба одузета, сачињавају се спискови за продају робе и организује њена продаја. Реферат продаје робе укључује у продају сву робу која је дата царинарници на основу изјаве о уступању робе у корист државе и робу која је предата по протоку рока лежања, привременог увоза и сл. Реферат мора сву робу која се прода да преда купцу у исправном стању и према количинама које су наведене у списку. Реферат припрема документацију и робу која треба да се уништи по налогу инспекцијских служби.

За царинску робу која се излаже јавној продаји царинарница саставља спискове по врсти робе, трговачком називу и количини, у складу са чл. 302, ст. 2 *Уредбе о царински дозвољеном поступању* (Сл. гласник РС, бр. 127/2003). Царински службеник у реферату продаје договора са са лицем које ће учествовати на лицитацији – како и на који начин да направи списак робе који ће одговарати лицитанту. Тако се, на пример, договарају да буде мешано, текстилна роба и ауто делови, затим техничка роба и обућа, само текстилна роба и сл. У појединим случајевима лицитант се договора са царинским службеником да направи списак робе са већом почетном ценом како би се елиминисали мали учесници на лицитацији. Царински службеник оваквим начином рада чини злоупотребу службеног положаја, са елементима примања мита, јер фаворизује једног купца у односу на остале.

Страна роба се може уништити у складу са чл. 188, ст. 1 и 2 *Царинског закона*, а уништење стране робе одобрава царинарница (Тодоровић, 2004:142). Управник Царинарница образује комисију која ће извршити уништење робе. Царински службеник у реферату продаје робе по налогу инспекцијских служби или Одлуком Владе¹² дужан је да припреми робу за уништавање и присуствује самом уништењу. Најчешће се уништава роба која здравствено није исправна, тј. роба која није за људску употребу, као и роба која се не сме продавати, као што су цигарете, роба познатих светских марки која је одузета у оквиру заштите интелектуалне својине, петарде и сл. Царински службеници који су чланови комисије за уништење, као и царински службеник у реферату

¹² Одлуком Владе уништавају се цигарете, роба под заштитом интелектуалне својине, односно роба познатих марки (Nike, Adiddas и сл.)

продаје робе, састављају записник о уништењу, али званично не уништавају робу, већ је међусобно деле и присвајају за личне потребе или продају другим лицима чиме стичу материјалну корист. У наведеном случају ради се о злоупотреби службеног положаја¹³.

Царински службеник у реферату продаје робе може вршити замену робе са сличном робом која је одузета. Тако се, на пример, одузете цигарете *Marlboro* могу заменити неким јефтинијим и мање познатим маркама, што најчешће ради сам царински службеник у реферату продаје или у договору са неким другим лицем изван царинске службе. Царински службеник у реферату продаје робе може искористити несмотреност или неодговорност царинског службеника приликом писања записника о царинском прекршају или изјаве о уступању робе у корист државе, уколико не упише тачне и детаљне податке о роби, и омогућити му да изврши замену робе. Тако, на пример, приликом одузимања златног накита није довољно уписати у записник о царинском прекршају само количину одузетог накита, већ је потребно уписати тачан број прстенова, огрлица, минђуша и сл., појединачну тежину сваког предмета и квалитет златног накита. Наведеним поступком царински службеник у реферату продаје, уколико учини замену робе, чини злоупотребу службеног положаја¹⁴.

Замена робе у реферату продаје најчешће се врши код вредније и атрактивније робе, као што су златни и сребрни накит, сатови, цигарете, алкохолна пића и сл. Царински службеник у реферату продаје углавном замену врши сам, без знања осталих колега, а у појединим случајевима то може радити са појединим заинтересованим лицима ван царинске службе.

За мањак робе у реферату продаје одговоран је царински службеник у реферату продаје, а мањак робе може се десити уколико се роба не преузме на одговарајући начин из царинске испоставе, уколико се из царинског магацина износи роба без икаквог покрића или документације. У овом случају ради се о несавесном и неодговорном раду царинског службеника¹⁵.

¹³ У једној царинарници на југоистоку Србије вођен је дисциплински поступак током 2007. године управо због напред наведеног облика корупције, који може да се окарактерише и као несавестан рад.

¹⁴ У току 2007. покренут је дисциплински поступак против царинског службеника (Б. Ж.) у Царинарници Димитровград, с обзиром на основану сумњу да је вршио замену одузете робе по царинским прекршајима.

¹⁵ У току 1997. покренут је дисциплински поступак против једног царинског службеника у Царинарници Ниш јер је утврђено да у великој мери недостаје роба у реферату продаје у царинском магацину у самој царинарници. Током 2009. године једна фирма је тужила Управу царина – царинарницу Димитровград јер јој није вратила сву задржану робу, а процењени износ робе која недостаје износио је 125.000 ЕУР. Аутор рада нема сазнања да ли је у овом случају вођен поступак против неког од царинских службеника.

Врло опасан вид несавесног рада у реферату продаје робе је неправилно утврђивање или преправљање броја шасије на возилу које је одузето у царинском прекршају. За свако возило које се продаје мора се тачно утврдити број мотора и број шасије, односно извршити провера података преко Министарства унутрашњих послова што се тиче броја мотора и броја шасије.¹⁶

У реферату продаје мора се водити тачна евиденције робе која уђе и изађе из магацина. Мора се водити рачуна о самој роби јер присуство велике количине робе код царинског службеника може довести до похлепе, неодговорности, умишљања да то нико не може проконтролисати осим њега самог, што касније доводи до несавесности у раду, злоупотребе службеног положаја и слично.

Закључак

Неопходно је да царинска служба, уколико жели да се успешно бори против корупције у својим редовима, предузме адекватне мере које би у дужем временском периоду дале резултате у циљу смањења корупције и њеног довођења у друштвено прихватљиве оквире. Мере које се предузимају у борби против корупције морају бити дуготрајне, смишљене, континуиране, реализоване од стране поштених и некомпромитованих људи у царинској служби.

Мере у борби против корупције на царини превасходно мора да подржи и иницира сама држава, јер је у њеном интересу да се корупција у царинској служби смањи и омогући ефикасна наплата царине и осталих дажбина, што условљава боље прикупљање средстава у буџет и финансирање потреба саме државе. Управа царина има велику одговорност у предузимању мера у борби против корупције, јер је у њеном интересу да служба што ефикасније ради, да убира средства за пуњење буџета, открива и спречава кријумчарење људи и опојних средстава, створи боље услове за рад царинских службеника и сл. Управа царина у циљу борбе против корупције на царини превасходно мора радити на:

1. јачању контролних органа унутар саме царинске службе, где се првенствено мисли на интерну ревизију Управе царина и унутрашњу контролу, који су под директном надлежношћу директора Управе царина;
2. даљем развоју информационог система царинске службе, што би омогућило ефикасан рад али и контролу рада царинске службе и царинских службеника;

---

¹⁶ Због преправљања броја шасије на возилу, 2006. године, вођен је дисциплински поступак против царинског службеника (Г. Р.) у реферату продаје у Царинарници Димитровград, који је окончан прекидом радног односа за овог службеника.

3. развоју сарадње са царинским администрацијама суседних земаља, а све у циљу размене информација и могућности спречавања корупције са обе стране државне границе;
4. развијању сарадње са средствима јавног информисања, а све у циљу указивања на проблеме у раду царинске службе, као и обавештавања о резултатима рада царинске службе;
5. бољем вођењу кадровске политике која се првенствено огледа у пријему стручног кадра у царинску службу, као и у избору стручних и моралних царинских службеника за руководећа радна места;
6. побољшању материјалног положаја царинских службеника, не само повећањем плате, већ и решавањем стамбених проблема;
7. иницирању измена прописа како би се смањила дискрециона овлашћења царинских службеника;
8. побољшавању и усавршавању организационе структуре царинске службе;
9. развијању сарадње са свим учесницима у царинском поступку и инсистирању да се пријављују поједини облици корупције са којима се сусрећу, јер само заједничким деловањем се може супроставити корупцији на царини.

Управник царинарнице је најодговорнији за борбу против корупције у царинарници, али се он не може сам борити против овог проблема, већ мора у томе бити подржан како од стране Управе царина, односно директора Управе царина, тако и од стране шефова организационих јединица у самој царинарници. Управник царинарнице, уколико жели успешно да се бори против корупције у својој царинарници, мора периодично да одржава састанке са привредницима и шпедитерима, на којима би се указало на проблеме у раду царинске службе и инсистирало да се пријаве сви облици корупције на које се наиђе у раду; да прати резултате рада сваке организационе јединице царинарнице; да врши периодичне ротације царинских службеника; да на основу резултата рада и оцењивања царинских службеника предлаже њихово награђивање и унапређивање; да формира током године поједине комисије унутар царинарнице које би вршиле контролу рада појединих организационих јединица; да што више преко средстава јавног информисања промовише рад царинске службе, уведе телефоне за пријаву корупције и формира комисију за анализу и проверу таквих пријава; да смањи утицај и мешање политичара у рад царинске службе; да сарађује са МУП-ом (посебно са Одсеком за сузбијање прекограничног криминала и Одсеком за сузбијање привредног криминала), пореском полицијом, девизним инспекторатом итд.

Корупција на царини може се смањити само заједничким радом и ангажовањем државе и државних органа, посебно Управе царина и

царинских службеника. Смањење корупције на царини довешће до ефикасније наплате царине и осталих дажбина, а индиректно и до нормалног функционисања целе државе и њених органа.

Литература:

1. Беговић, Б. et al., (2002). *Корупција на царини*, Центар за либерално демократске студије, Београд.
2. Вујаклија, М., (1980). *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
3. Николић Ђ., (2010). *Облици корупције на царини*, Безбедност, год. 52, број 2, стр. 162-179.
4. *Споразум о слободној трговини у централној Европи*, Службени гласник РС, бр. 88/2007.
5. Стојановић, О., (2002). *Римско право*, Правни факултет, Београд.
6. Годоровић, Т., (2004). *Царинско пословање*, Београдска пословна школа, Београд.
7. *Уредба о увозу моторних возила*, Сл. гласник РС, бр. 106/2005.
8. *Уредба о царински дозвољеном поступању са робом, пуштању царинске робе и наплати царинског дуга*, Сл. гласник РС, бр. 127/2003.
9. *Царински закон*, Сл. гласник РС, бр. 73/2003.

Corruption among the Trade Customs Offices, the Administrative Offense Procedure and Report on Sale of Goods

Abstract: *Customs Service is an important state institutions, and custom are the operational part of the customs service, which is most exposed to all forms of corruption. Getting familiar with the forms of corruption among the custom department offices, the custom departments of civil and administrative processes and sale of goods point out to the diversity of forms of corruption that exist today in the Custom Service. A states which is aware of the forms of corruption in the customs may take adequate measures to combat corruption among the custom offices, which would contribute to more efficient collection of customs duties and other duties. Measures to combat corruption among the customs offices must be continuous, long-term and organized, for it is the only way to keep corruption within the socially acceptable framework.*

Key Words: *corruption, customs, trade customs office, customs administrative procedures, customs offense proceedings, report on sale of goods*

SCHMALZL, H. P. und HERMANUTZ,
M.: Moderne Polizeipsychologie in Schlüsselbegriffen,
3. Neuaufgabe, Stuttgart 2012, Boorberg Verlag¹

Др Улрике ГАРБЕ:

Медијација

Апстракт: Медијација је могућност конструктивног и трајног решавања сукоба. Посебан захтев медијације – а тиме се она битно разграничава од правних или судских поступака мирења – јесте да она сукобљеним странама признаје компетенцију да сами решавају свој сукоб. Ова интервенција омогућава да све стране из сукоба изађу задовољне и да се на тај начин добију трајнија решења. За полицију медијација је препоручљив начин решавања сукоба како интерних, тако и у односима са спољним светом. Свакако да полицијски службеници у контакту са грађанином који је управо у сукобу са законом имају посебну улогу. Овде се не ради о конструктивном решавању сукоба, већ о испуњењу јасно дефинисаног задатка. Због тога ће у даљем тексту фокус бити на медијацији унутар државних органа. Сукоби су у нашем послу део свакодневице. Често се негативно вреднују, мада они – ако их желимо конструктивно решавати – имају велики развојни потенцијал за организације и за појединце. Поред тога, важно је и да медијација поспешује развој нове перспективне културе решавања конфликта међу запосленима, чиме се даје одлучујући допринос доброј радној клими и стварању мотивисаних и здравих сарадника. Медијација се спроводи независно од хијерархије и погодна је како за групе, тако и за појединце. Ова метода је структурирана фазама и карактеристицију је принцип добровољног учешћа, медијатор који заступа све странке, поверљивост, самоодговорност и инфомисаност сукобљених страна.

Због огромних штета које запостављени сукоби могу изазвати у некој организацији, препоручује се да се успоставе интерни професионални системи за управљање, тј. решавање сукоба.

Сукоби

Какав је развој сукоба могућ?

Сукоби могу – уколико се њима нико не бави – ескалирати, тако да се из неке ситнице могу развити дугогодишње „рововске борбе“ у некој полицијској станици (организационој јединици). Фридрих Гласл у својих девет нивоа ескалације описује ток једног таквог сукоба и карактеристике тих нивоа (Glasl, 1999:215).

---

¹ Модерна полицијска психологија – кључни појмови, 3. обновљено издање, Штутгарт 2012. Приредили Х. П. Шмалцл и М. Хермануц са групом сарадника. Издавачка кућа Boorberg

„Noch können wir beide gewinnen.“

Verhärtung

Spannung durch verschiedene Standpunkte, die in der Diskussion aufeinander prallen

Wechsel zwischen konkurrierender und kooperativer Haltung

Bemühungen, das Gespräch wieder fortzusetzen

Befangenheit und zeitweilige Verkramplung

Noch keine starren Parteien und Lager

Zuhören fällt schwerer als sonst/Wahrnehmung wird gefiltert, indem mehr kritische Informationen als positive „gesammelt“ werden

Debatte

In der Diskussion werden „Tore“ oder „Treffer“ gezählt.

Argumente werden benutzt, um die Gegenpartei im Gefühlsleben zu treffen und lächerlich zu machen.

Zuhören ist kaum mehr möglich. Eine wirkliche Diskussion findet kaum mehr statt.

Der Ablauf ist jetzt mechanisch: auf Argument folgt Gegenargument

Der Standpunkt des Gegners wird in eine extreme Position geschoben. Die beiden Positionen schließen sich gegenseitig aus

Jede Tat der Anderen wird als feindlich definiert, es kommt zu Fehlinterpretationen, das Misstrauen steigt

Taten statt Worte

Strategie der vollendeten Tatsachen

Beschleunigung der Handhabungen und Reaktionen

Parteien schließen sich als Gruppen ab. Zusammenhalt in den Gruppen steigt.

Gruppendruck entsteht

Einfühlungsvermögen in die andere Person/Gruppe geht verloren

Jede Tat der Anderen wird als feindlich definiert, es kommt zu Fehlinterpretationen, das Misstrauen steigt

„Einer von uns beiden ist der Verlierer.“

Images und Koalitionen

Werben um Anhänger, sehr enge Koalition

Sich selbst erfüllende Prophezeiung durch negative Wahrnehmung

Kampagnen, Gerüchte, Klischees

Manövrieren der Anderen in negative Rollen, um sie dort zu bekämpfen

Legale Grenzen werden überschritten, um dem anderen zu schaden, aber das eigene Verhalten muss dementierbar sein

Gesichtsverlust

Öffentliche und direkte Blamagen

Ekel

Ideologisierung des Konflikts in Richtung „Gut-Böse“

Rückwirkende Aha-Erlebnisse, indem vergangene Erfahrungen mit der anderen Partei uminterpretiert werden

Kontakte mit der anderen Gruppe werden als „Verrat an der guten Sache“ deklariert

Ausstoßungsrituale mit sozialer Isolation

Erschütterungen

Drohstrategien

Drohungen und Gegendrohungen

Glaubwürdigkeit in Richtung des Gegners und der Anfängerschaft durch den Einsatz von Sanktionen

Stress, Ängste

Erhöhung der Geschwindigkeit und Aufstellung von Ultimata

Aufstellung von Forderungen, die dem Anderen die eigene Überlegenheit demonstrieren sollen

Umkehr der Werte, gerineroerer eigener

„Es gibt nichts mehr zu gewinnen.“

Begrenzte Vernichtungs-schläge

Denken in „Ding“-Kategorien, Entmenschlichung

Lüge wird zur Kriegstugend

Drohungen gehen in Aktionen über, um den Gegner an der Ausführung seiner Drohung zu hindern

Schaden wird zur Freude, wenn der Gegner gezwungen wird, Güter zu opfern

Umkehr der Werte, gerineroerer eigener

Zersplitterung

Lähmung des feindlichen Systems z.B. durch Sabotage

Zerstörung der wichtigsten „Organe“ des Gegners, dessen System nicht mehr steuerbar wird

Regeneration des Gegners ist nicht mehr möglich

Trennung des Hauptstreiters von seinen Verbündeten

Umkehr der Werte, gerineroerer eigener

Gemeinsam in den Abgrund

Kein Weg mehr zurück!

Totale Konfrontation

Vernichtung des Anderen zum Preis der Selbsterstörung

Lust am Selbstmord, wenn damit auch der feind zugrunde geht

Дијаграм Гласл, 1999

Девет степеница ескалације сукоба по Фридриху Гласлу

Први ниво: „Још увек обоје можемо бити добитници“

1. Окоштавање: напетост због различитих становишта која се у дискусији сукобљавају. Смењују се конкурентски и кооперативни ставови. Још увек се настоји да се разговор настави. Свест о сукобу који предстоји држи актере у грчу. Још увек стране нису тако крутих ставова и закопане у сопствена становишта. Све теже пада саслушати ону другу страну. Опажање филтрира, тј. „сакупља“ више критичке неко позитивне информације.

2. Дебата: у дискусији се броје „голови“ или „погоци“. Аргументи се користе како би се противник погодио на емотивном пољу и исмејао. Скоро да више није могуће саслушати другу страну. Права дискусија се више не одвија. Сада механички на аргумент долази противаргумент. Становиште противника се сматра екстремном супротности, а позиције странака у сукобу се међусобно искључују.

3. Акција – дела уместо речи: Стратегија којом се супарник доводи пред свршен чин. Убрзано се реагује. Стране се затварају у групе. Расте значај припадништва групи и ствара се притисак група. Губи се могућност уживљавања у осећања и ставове друге особе/групе. Сваки потез оног другог се тумачи као непријатељски, погрешно се интерпретирају поступци, расте неповерење.

Други ниво: „Једно од нас двоје је губитник“

4. Коалиције: обе стране покушавају „врбовати“ што више присталица, стварају се веома тесне коалиције. Кампање, трачеви и клишеи добијају на значају. Стране маневришу једна против друге. Прекорачују се легалне границе како би се другом нанела штета, али се демантују лични поступци.

5. Губитак „доброг гласа“: јавно и директно међусобно бламирање. Гађење. Идеологизирање сукоба у смеру „добар – зао“. Повратно деловање аха-доживљаја, тако што се оно што је у прошлости доживљено са противником интерпретира на други начин. Контактирање са припадницима друге групе се декларише као „издаја праве ствари“. Пољуљано самопоуздање.

6. Стратегија претњи: расту међусобне претње. Санкционише се веродостојност противника и његових присталица. Страх и стрес су све више присутни. Постављањем ултиматума убрзава се ескалација сукоба. Постављањем захтева другој страни демонстрира се сопствена надмоћ.

Трећи ниво: „Обоје смо губитници“

7. Ограничене акције с циљем уништења: Супротна страна се више не посматра као људско биће. Лаж постаје ратна врлина. Претње се спроводе у дело, како би се спречило да противник спроведе своје претње. Наношење штете причињава радост уколико је противник приморан да жртвује своја добра. Извршу се вредности – релативно мала сопствена штета означава се као победа уколико је противник претрпео већу штету.

8. Распрскавање: уништавање непријатељског система, нпр. помоћу саботаже. Циљ је дефинитивно уништење најважнијих „органа“ непријатељског система. Одвајање главног сукобљеног од његових присталица.

9. Заједно у понор: без могућности повратка. Тотална конфронтација. Уништење друге стране по цену сопственог уништења. И самоубиство је опција уколико ће тако бити уништен и противник.

Какве могућности решавања сукоба постоје?

Сукоби се (још увек) често решавају одласком на суд. Иза тога се крије потреба да будемо у праву и да нам се потврди да смо у праву. Једноставно прија када неко каже: „То што си урадио је исправно!“ Или: „Твоја идеја је најбоља!“ Или: „У праву си!“ Свакако, то увек подразумева и да супротстављена страна чује да није била у праву. Постоји, дакле, губитник и добитник. То је у реду све док смо ми добитници. Али, то се, наравно, не може увек гарантовати. Због тога је трагање за решењем у којем ће обе стране бити добитници безусловно вредно труда. Третирање сукоба медијацијом има смисла од 2. или 3. нивоа ескалације, а могуће је до 7. или 8. степена. Свакако, квота успешности опада са растућом ескалацијом.

Круте хијерархије позивају на одлучивање о сукобима, на наметање решења. При том се веома често не води рачуна о квалитету правих решења сукоба и она се често не примењују.

Управо у полицији има конфликтних ситуација у којима је неопходно непосредно решавање тих сукоба. „Решавање сукоба значи поново успоставити способност за рад сукобљених страна. Ту се сме остати испод нивоа који се очекује код третирања или решавања конфликта“ (Kerntke, 2009:52).

Ту постоје три става:

- Реч моћника („Ја сам овде шеф и кажем Вам шта треба да се ради.“);
- Посезање за постојећим правилима („Имамо смернице управо за један такав случај.“);

- Преговарање и посредовање (Овде су очигледно у игри супротстављени интереси. Најбоље је да се до решења дође слободним преговарањем.).

Сва три облика решавања сукоба постоје у радним организацијама и у одређеним ситуацијама њихова примена је оправдана. У процесу сарадње у неком државном органу, као и током развоја, тј. настајања тог органа, неопходно је да се постигне „здрав“ однос. Тренд је да се „у што више случајева посредује“ и да се о решавању сукоба не одлучује применом средстава моћи или строгим позивањем на правила (Kerntke, 2009:51).

Постоје ли специфичности у погледу сукоба унутар полиције?

Ако поредимо полицију са осталим државним органима/организацијама, уочљиве су следеће разлике:

- Полицијски службеници су приликом испуњавања својих задатака као „чувари реда“ стално суочени са сукобима;
- Полицијски службеници су у кризним ситуацијама током својих интервенција изложени великој опасности и оптерећењу;
- Полицијски службеници раде у организацијама са веома крутом хијерархијском структуром (Garbe, 2005:11);
- Полицијски службеници често имају високо изграђено схватање етичких вредности;
- Унутар полицијске организације постоји изражено суочавање са противречностима (Klappert, 2009:62).

Услед свега тога могућ је израженији потенцијал сукоба него у другим организацијама.

Принципи и ток медијације

Сукоби различитих типова и различитих нивоа ескалације захтевају интервенције прилагођене ситуацији. Једна од њих је медијација. Она је посебно погодна за конфликтне ситуације од средњег до високог нивоа ескалације у којима је потребно посредовање.

Основу медијације чине пет принципа (Kraacht, 2002:383-392):

1. Медијатор као неутрално треће лице подржава сукобљене стране током процеса решавања сукоба. Води рачуна о правилима за вођење разговора, препоручује структуру, брине се о равноправности сукобљених страна и води их кроз процес;
2. Сукобљене стране учествују добровољно у процесу медијације;
3. Стране у сукобу саме сnose одговорност за своју медијацију. Резултат и успех медијације зависи од обе стране;

4. Разговори током медијације и постигнути резултати су поверљиве природе, осим ако се учесници заједнички не договоре о неки другим принципима;
5. Да би медијација била успешна, од учесника се очекује да буду добро информисани о тренутном току процеса и да буду способни да доносе одлуке.

Какав ће конкретно бити ток неке медијације зависи од тога колико је ескалирао сукоб, колико је особа укључено и који су приступи у медијацији договорени са учесницима. У основи, као оријентација, може послужити следеће:

Припремна фаза	Дефинишу се и разјашњавају сва организациона питања и прецизира задатак.
Почетак	Разговара се и договара о правилима и току поступка.
Теме	Стране у сукобу помоћу медијатора утврђују скуп тема на којима ће се радити током поступка.
Интереси и потребе	Ово је срж медијације. Радом у овој фази требало би постићи да се узроци понашања сукобљених страна учине очигледним и да се развије међусобно разумевање.
Решења	Сада се може заједно радити на решењима.
Договор	Нема медијације без обавезујућег договора о постигнутим резултатима!

Интерна медијација

Сукобима на радном месту се све више посвећује пажња. Разлог томе је, с једне стране, чињеница да последице конфликта остављају непријатан осећај у међусобном опхођењу, а са друге да се не могу превидети економски губици који настају услед деструктивног бављења сукобима. Наравно, и медијација нас кошта времена, ресурса а понекад и новца, уствари „трошкови који настају због неког сукоба постају економски проблем када се тај сукоб не реши на време ни у конструктивном духу, него ескалира, израсте у дуготрајну борбу за власт ... која неку организацију парализује месецима, а понекад и годинама“ (Berner, 2011).

Типични трошкови који настају услед неког сукоба јесу, на пример, они због слабијег учинка у раду, демотивације, „давања унутрашњег отказа“, одласка квалификованих сарадника или болести. Према Галуповом истраживању *Engagemnet Index*, спроведеном 2010. године, сваки пети радник у Немачкој је „у себи дао отказ“. То немачка предузећа годишње кошта преко 120 милијарди евра (GALLUP, 2011).

Може се претпоставити, да је удео ових трошкова у полицији још већи, јер демотивисани службеници, који су евентуално у себи већ дали

отказ, могу да „издрже“ до пензионисања или да веома дуго одсуствују због боловања. Могућност да се напусти „предузеће“ је минимална, јер специфично професионално образовање нуди веома ограничене могућности а постоје и велике индивидуалне сметње.

Шта се може постићи медијацијом?

Медијацијом се може постићи добра сарадња и пријатна радна клима. То би били пожељни резултати отворене и креативне културе опхођења са конфликтима (Reith, 2006:30).

Циљ медијације је да учесници у сукобу сами дођу до решења. С тим је тесно повезано јачање социјалне компетенције сарадника. У складу са трансформацијским приступом медијацији било би добро:

- оспособити сукобљене стране да формулишу своје потребе и интересе, али и да прихвате интересе и потребе свог противника;
- свака медијација је такође и прилика да се анализира и даље развија лична комуникација и овладавање конфликтима.

Оба аспекта, и трансформација и развој, „посебно у ситуацијама у којима се односи морају продужити и поново стабилизovati“, представљају добит како за учеснике у медијацији, тако и за организацију (Dörflinger-Kashmann, 2010:38).

Када се медијацијом изнађу добитник – добитник (win-win) решења, постићи ће се трајно задовољење и непотребно је ангажовање правних инстанци или примена силе. Медијације притом, по правилу, захтевају мање времена него неки правни процес и изискују мање трошкове.

Ко би требало да буде медијатор?

Независно од тога да ли ће за медијатора који ће се бавити постојећим сукобом бити изабран неко из саме организације или неко споља, битно је да то буде квалификован стручњак за ову врсту поступака. У кодексу понашања за медијаторе Европске уније то је формулисано на следећи начин: „Медијатори су стручни и компетентни за медијацију. Они морају имати одговарајуће образовање и континуирано усавршавање, као и искуство у медијацији сертификовано на основу важећих стандарда за издавање дозвола“ (European Code of Conduct for Mediators, 2004:48).

„Интерни медијатори су приступачни а њихова улога у радној организацији може бити тако утемељена да се поједностави начин њиховог ангажовања“ (Pricewaterhouse, 2011:34).

Којим су то посебним изазовима изложени интерни медијатори?

Добровољност

У погледу добровољности учешћа у неком поступку, интерни медијатор се брзо може суочити са границама овог принципа. Стране у сукобу су често запетљане у мрежу зависности и очекивања. То може ићи тако далеко да руководиоца врши притисак. Ако је медијатор тога свестан, он може током припремних разговора да придобије поверење учесника у медијацији и да обезбеди њихово добровољно учешће у поступку. Искуство показује да медијације не успевају ако учесници нису спремни за решавање сукоба (Garbe, 2005:8).

Неутралност

Требало би да интерни медијатори веома пажљиво и самокритично размотре питање своје неутралности. Лични интереси у радној организацији не смеју утицати на поступак.

Уколико медијатор познаје колеге које су предмет медијације, неутралност може бити угрожена. С озбиром на ова гледишта, избор „правог“ медијатора је од изузетног значаја. Пошто је поверење страна у сукобу у неутралност и независност медијатора основна претпоставка за успешно решавање конфликта, сукобљене стране понекад тешко прихватају медијаторе из сопствене или неке надређене организационе јединице. Стога је важно да постоји и нека алтернатива.

То има предности и за самог медијатора, олакшава му да задржи објективну дистанцу у односу на стране у сукобу и не долази у опасност да и сам постане део неког сложеног конфликта у тој организационој јединици.

Поверљивост

Када сарадници у некој организационој јединици раде на медијацији у неком сукобу, има много радозналих а мало оних који у датим околностима имају право да се интересују, о чему се претходно треба договорити. То могу, на пример, бити непосредни руководиоци или колеге чији рад зависи од резултата медијације. Због тога је постизање договора о томе да ли неко – и ко, када, од кога и о чему у вези са медијацијом може бити обавештен, део припремне фазе медијације. Уколико је интерни медијатор полицијски службеник, могло би код неког случаја са кривичном или дисциплинском позадином доћи до проблема у погледу гарантовања поверљивости, због немогућности тог службеника да одбије да сведочи (Röchling, 2010:162).

Разлика у моћи (сукобљених страна)

„Темељ логике медијације у привреди јесте идеја учествовања, која је у супротности са хијерархијском структуром предузећа“ (Froschauer, 2005:132). Када су у сукобу претпостављени и сарадник са наглашеним разликама у моћи, веома је битна способност медијатора да успостави равноправан однос међу њима.

Према Кернткеу, питање хијерархије делимично утиче и на одлуку да ли је сврсисходно ангажовати интерног медијатора – „они би тешко могли посредовати у случајевима када су им сукобљене стране надређене“ (Kerntke, 2009:26). Свакако да је изазов за медијаторе да управо у таквим ситуацијама суверено следе свој унутрашњи став и задатак који имају и да то ставе на знање и претпостављеном.

Одређивање задатка

Овде се ради о томе да медијатор/ка од сукобљених страна недвосмислено добије мандат за интервенцију која се назива медијација. Понекад су налогодавци сами учесници у сукобу, понекад је то нека трећа особа. Важно је да се установи да ли је медијација одговарајућа метода, да ли су сукобљени спремни на њу и да ли прихватају принципе и ресурсе овог поступка у решавању сукоба. Ако култура решавања конфликта у некој организацији још није довољно развијена, медијацијом ће се, по правилу, интервенисати тек када сукоб прилично ескалира. То се дешава, с једне стране, због тога што су избегавање суочавања са конфликтом и срам због конфликта веома изражени модели понашања, а с друге стране због тога што се руководиоци често устручавају да укључе неког трећег пошто би се то могло протумачити као недостатак умећа да руководе организацијом. У таквим ситуацијама медијацију радо називају „развијање тимског духа“ или слично. Када се одређује задатак, тј. даје налог, веома је битно да се направи јасно разграничење од осталих видова интервенција, јер нејасноћа доводи до несигурности (Froschauer, 2005:133).

Временски теснац/шкрипац

Чак и када сукоби отворено трају већ дуже време, или чак годинама нарастају, скоро увек се очекује да ће се медијацијом доћи до брзог решења. За медијацију је потребно време, то мора бити јасно од самог почетка. Уколико је мало времена, онемогућено је интензивно бављење темама. Уколико се ради под временским притиском или са површним приступом, неће бити успешно окончани процеси који су у медијацији неопходни за међусобно разумевање.

Перспектива

„Све више предузећа увиђа да сукоби нису ништа негативно или чак претеће, него да се у њима крију и многе нове прилике. У многим конфликтним ситуацијама се путем медијације, за сразмерно краће време, дође до економски повољног решења. Сукоби унутар организације су скоро увек аларм да ту нешто „не штима“. Када руководство једне организације одлучи да игнорише тај аларм и пусти да се тако нешто и даље дешава, ризикује да (у одређеним околностима) дође и до озбиљног погоршања и губитака. Или ће рећи „хвала што сте указали на проблем“ и искористити прилику да реагује и сукоб трајно реши“ (Klowait, 2009).

У том контексту чини се смисленим да се унутар организације успоставе системи за решавање сукоба. Глезер и Кирхоф у студији „Управљање конфликтима – од елемената ка систему“ (Pricewaterhouse, 2011:70-75) долазе до следећих резултата:

1. Да би се у неком предузећу/организацији успоставио свеобухватан систем за управљање конфликтима, његови појединачни елементи се морају логички градити. Неопходно је имати визију (потенцијално) целовитог система. Подобним особама/инстанцама треба дати мандат да на то утичу;
2. Треба дефинисати полазне тачке и функције. Важно је повезати већ постојеће мреже и интерне институције за саветовање и пружање подршке и интегрисати њихова искуства;
3. Руководство организације се мора изјаснити. „За планирање активности и структура у области управљања конфликтима неопходно је што пре добити обавезујућу сагласност руководства организације“;
4. Предузимање професионалних мера у управљању конфликтима могуће је само уколико су ресурси и опрема прилагођени постављеним циљевима и задацима. За трајно успостављање интерног система неопходна је не само подршка руководства, него и дефинисан буџет;
5. Учесници морају имати јасно подељене улоге. Тиме се могу избећи нетранспарентност и преоптерећење;
6. Структуре се морају усталити. Да би се обезбедио континуитет у раду система за управљање сукобима, неопходно је да се улоге и структуре успоставе и утврде независно од индивидуалних личности;
7. Треба користити синергију унутар предузећа/организације. Системско умрежавање свих актера на организационо-функционалном и личном нивоу обезбедиће делотворност и већу прихваћеност;

8. Неопходно је обезбедити контролу и квалитет система за управљање конфликтима. То значи да се циљеви морају јасно поставити, а успех реалистично дефинисати;
9. Потребна је размена са другим предузећима/организацијама и стручњацима. Тиме ће се избећи стварање тзв. „слепих мрља“, добиће се нови подстицаји и појачаће се мотивација.

Интерна медијација у полицији пружа могућност да се успостави нова култура опхођења у конфликтним ситуацијама, да се научимо новом начину међусобног опхођења. Притом је принцип самоодговорности сукобљених страна за решење њиховог сукоба још увек често у супротности са многим прописима и смерницама. Често је лакше прилагодити се него инсистирати на својим становиштима и потребама.

Уколико полиција жели да у 21. веку опстане као продуктиван државни орган и атрактиван послодавац, никако не може избећи (занемарити) потребу за успостављањем интерног система за управљање сукобима. Медијација ће у том систему представљати значајан елемент за успостављање трајне културе овладавања конфликтима у државним органима.

Литература:

1. Berner, W., (2011). *Konfliktkosten: Der ökonomische Preis von Grabenkriegen und Harmoniesucht*. <http://www.umstzungsberatung.de/Konflikte/konfliktkosten>.
2. Dörflinger-Kashmann, N., (2010). *Nachhaltige Gewinne aus der Mediation für Individuum und Organisation*, Bern.
3. *European Code of Conduct for Mediators, abgedruckt in Zeitschrift für Konfliktmanagement*, 4/2004, S. 48.
4. Froschauer, U., (2005). *Wirtschaftsmediation für Klein – und Mittelunternehmen in Österreich*, Wien, S. 123-155.
5. *Gallup GmbH, Engagement Index Deutschland 2010*.
6. [http://eu.gallup.com/File/Berlin/146030/Präsentation zum Gallup EEI 2010.pdf](http://eu.gallup.com/File/Berlin/146030/Präsentation%20zum%20Gallup%20EEI%202010.pdf)
7. Garbe, U., (2005). *Mediative Konfliktlösung bei der Bayerischen Polizei – Stand und Potenziale*. Hagen.
8. Glasl, F., (1999). *Konfliktmanagement*. Bern.
9. Kerntke, W., (2009). *Mediation als Organisationsentwicklung*. Bern.
10. Klappert, N., (2009). *Chancen der Mediation als Verfahren zur Konfliktlösung innerhalb der Polizei*.
11. Klowait, J., (2009). *Konzerne erproben Mediation*. Advice 02/2009.
12. *Pricewaterhouse Coopers AG Wirtschaftsprüfungsgesellschaft und Europa* (2011), Universität Viadrina, Konfliktmanagement. Von den Elementen zum System.
13. Reith, U., (2006). *Mediation als Mittel zur Konfliktlösung innerhalb der Polizei*. Villingen-Schwenningen.
14. Röchling, A., Senghaus, P. (Hrsg.), (2010). *Mediation und Polizei*. Rothenburger Beiträge. Polizeiwissenschaftliche Schriftenreihe. Rothenburg.

мр Горан Д. МАТИЋ

директор Канцеларије Савета за националну безбедност и
заштиту тајних података

Приказ уџбеника

Национална безбедност

аутора проф. др Саше В. МИЈАЛКОВИЋА

У другој половини 2011. године из штампе је изашло друго, измењено и допуњено издање књиге под насловом *Национална безбедност*. Књига има карактер учила за студенте на наставним програмима за истоимену научну дисциплину која се изучава на студијама Криминалистичко-полицијске академије. Истовремено, она прати актуелне трендове и нуди бројне иновације домаће и иностране теорије и праксе безбедности државе и друштва, па је веома корисно помогало *практичарима* и другима који се баве пословима националне безбедности.

Аутор овог вредног дела је доктор безбедносних наука Саша В. Мијалковић. Књига је обима 428 страна, а издавач је Криминалистичко-полицијска академија из Београда. Рецензију су потписали др Радомир Милашиновић, редовни професор Факултета безбедности у Београду и шеф Катедре наука безбедности и др Љубомир Стајић, редовни професор безбедносних наука на Правном факултету у Новом Саду. Тираж издања је 1.400 примерака.

Књига *Национална безбедност* је написана препознатљивим стилем аутора кога већ одликују многа дела сличног обима и значаја. Наиме, он се већ афирмисао као врстан познавалац безбедносне науке, па књига представља допринос расветљавању проблематике националне безбедности као комплексног научног појма и предмета истраживања. Композиција и структура књиге је условљена предметом аналитичког сагледавања, односно ширином теме и потребом да се одговори на актуелна питања општих категорија и појмова безбедности, а ради спровођења едукације студената на више високошколских установа у нашој земљи и земљама у окружењу који изучавају научне дисциплине које се баве безбедношћу. Тема је комплексно обрађена стручном применом различитих метода, и то теоријског, позитивноправног, упоредноправног, историјског и компаративног. У погледу стила писања и обраде проблематике аутор заступа традиционалну *Београдску школу безбедности*.

Конкретније, уџбеник чини седам поглавља која су насловљена као:

- *Методолошке основе националне безбедности*, у коме су елабориране специфичности предмета, теорије, језика и метода науке о

Националној безбедности, затим посебности извора података о безбедносним појавама, најчешћи проблеми у њиховом истраживању и научни пројекти и истраживања од значаја за националну безбедност;

- *Безбедност*, у коме су учињене мултидисциплинарна и интердисциплинарна анализа појма безбедност, приказана традиционална и савремена одређења овог појма и концепти појединачне, људске, социјеталне, националне, међународне и глобалне безбедности;
- *Угрожавање безбедности*, у коме је указано на актуелна одређења појмова угрожавајућих појава, затим на изворе, носиоце, облике и видове, објекте и последице угрожавања безбедности, као и на карактеристике и типологизацију савремених појава угрожавања безбедности;
- *Савремени концепт националне безбедности*, у коме су представљене промене традиционалног у савремени концепт националне безбедности, битне одреднице савременог концепта националне безбедности, одређење појма, компоненти и одлика савременог концепта националне безбедности, као и однос националне безбедности и концепата безбедности људи, међународног, глобалног и недржавног сектора безбедности;
- *Угрожавање националне безбедности*, у коме су елаборирани појам угрожавања националне безбедности, те етиолошка, феноменолошка, виктимолошка и последична димензија војних и невојних ризика и претњи националној безбедности с којима се, у доброј мери, суочава и Република Србија;
- *Национални систем безбедности*, у коме се указује на безбедност као на једну од примарних функција државе, на стратегију државе, политику и стратегију националне безбедности и безбедносну културу друштва и државе, те на појам националног система безбедности, његових компоненти, функције и механизма његовог контролисања, и
- *Национални систем безбедности Републике Србије*, у коме је указано на нормативни оквир националне безбедности наше земље, на организацију, надлежност, послове, методе и контролу рада појединих субјеката националне безбедности, као и на типологизацију стања и мера националне безбедности.

Поред наведених целина, књига садржи и предговоре првом и другом издању, као и импозантан попис коришћене литературе.

Аутор је настојао да уважи и у књигу унесе промене које су наступиле у домаћој и страниј теорији и пракси националне безбедности, као и у релевантном домаћем и међународном праву, тј. у националним и

међународним законима и документима. Тако су, у односу на прво издање, приметне извесне измене у деловима текста који су означени следећим насловима: Национална безбедност као наставно-научна дисциплина; Етимолошка анализа безбедности и удаљавање од сличних феномена и терминолошких концепата; Приступи дефинисању појма безбедност; Транзиција традиционалног у савремени концепт националне безбедности; Државни и национални интереси; Моћ државе; Дилема око терминолошког обележавања националне безбедности; Појам угрожавања националне безбедности; Манифестовање тероризма; Деструктивна психолошко-пропагандна делатност; Еколошки ризици и претње; Политика и стратегија националне безбедности; Безбедносна култура; Народна скупштина; Надзор над службама безбедности; Сектор унутрашњих послова; Сектор спољне политике; Министарство спољних послова; Представничке и безбедносно-обавештајне компоненте спољне политике; Систем царинске безбедности; Нови концепт безбедности државне границе; Субјекти безбедности државне границе; Систем одбране; Војна полиција; Локална заједница; Јавне службе, предузећа и друге организације; Грађани итд.

Осим тога, у књизи су евидентни и потпуно нови текстови насловљени следећим насловима: Последице тероризма; Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података; Војне службе безбедности, Војнобезбедносна агенција, Војнообавештајна агенција; Овлашћења војних служби безбедности; Систем заштите и спасавања; Сектор за ванредне ситуације; Цивилна заштита и Безбедност тајних података.

У односу на прво издање, друго је богатије за 176 фуснота. У његовој изради су коришћени бројни нови извори научне грађе, и то још: 92 књиге и чланка, 1 лексикон, 21 пропис националног права, 1 међународноправни акт, 5 докумената и 1 интернет адреса. Најзад, књига је оплемењена и са још 3 табеле и 7 слика. Међутим, и поред наведених квалитета, као дугогодишњи радник у сектору одбране морао сам да приметим један (минимални) пропуст аутора – да у целости обради однос између националне безбедности и одбране у Републици Србији, што је једно од најкомплекснијих и најсложенијих питања националне безбедности. Наиме, *Уставом* Републике Србије из 2006. године предвиђено је само доношење Стратегије одбране, као доктринарног документа којег усваја Народна скупштина. Истовремено, *Законом о одбрани* из 2008. године предвиђена је израда Стратегије националне безбедности, што у пракси отвара бројна питања нормативног уређења и функционисања система националне безбедности. У том смислу, иако се ове теме аутор делимично и дотакао (стр. 29, 259-267, 276-279), из аспекта образовних и потреба стручног усавршавања припадника Министарства одбране, чини се да ова тема није обрађена у довољној

мери. Међутим, није тешко критиковати аутора уколико се узме у обзир то да о овој теми код нас не постоји референтна литература, као и то да је уџбеник писан првенствено за будуће официре и службенике полиције. И поред тога, овај недостатак се битно не одражава на квалитет дела.

На крају, могу да констатујем да је овим делом успешно реализована намера аутора да представи основне поставке концепта националне безбедности. Он је то учинио одлично и на оригиналан начин. Успео је да читаоцу, у тренутку када је то најпотребније и када представља један од приоритетних задатака Србије на путу ка европским интеграцијама, понуди правце и стандарде размишљања о перспективама и сталном развоју концепта и система националне безбедности.

Стога књигу Саше В. Мијалковића *Национална безбедност* могу са задовољством да препоручим не само научној јавности и студентима бројних факултета у Србији и окружењу, већ и полазницима специјализованих едукација које се спроводе за потребе спољних послова, обавештајно-безбедносних служби и највиших тела националног система безбедности (Савет за националну безбедност), као и за спровођење едукација у области заштите тајних података. Свако ко има намеру да се *отисне* у изучавање ове области, морао би да проучи овај извештај *буквар безбедности*, чиме ће најлакше и најсвеобухватније да изучи основне појаве, појмове и институте безбедности.

Упутство сарадницима за припрему рукописа

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије *Безбедност* објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, на једној страници 26 до 30 редова, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Преводи радова из стране литературе из области наука о безбедности могу да буду обима највише до 16 страна, док прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до 3 стране.

Рукописи се достављају Уредништву у два примерка, одштампана на папиру и у електронском облику. Имена аутора, назив и седиште институције у којима раде наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка. Затим, требало би да се достави апстракт чији су саставни делови, код оригиналних научних радова, циљ истраживања, методи, резултати и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ), кључне речи (до 5) на српском и енглеском језику, и списак коришћене литературе. Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (имена аутора и наслова рада) и кључних речи, након којих следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чине: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак. Код прегледних и стручних радова структуру текста чине увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 13 pt, bold, центрирано и без коришћења редних бројева.

Апстракт на енглеском језику са називом рада (величина фонта 14 pt - bold, текст 12 pt - italic) би требало да стоји након одељка *Literatura*. Пожељно је да се апстракт на енглеском језику даје у проширеном облику са детаљнијим презентовањем резултата истраживања, као тзв. *резиме*, при чему дужина резимеа може бити до 1/10 дужине чланка.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансира пројекат или програм наводи се у посебној намени при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., Уредништву треба доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику одвојено од рада, како би сачували графички квалитет, с тим што је у тексту потребно нагласити позивање на њихов садржај (Слика 1 – *Барутне честичке пре сагоревања...*). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад табеле, односно називи графичких приказа испод самог приказа. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је у тексту потребно нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPG за фотографије и EPS за остале графичке прилоге, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi за размер 1:1. За графичке приказе урађене у Excel-у користити различите растерске тонове црне боје и PDF формат.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе:...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али оне не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата, или при позивању на нечије дело (Савић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригина-

лу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради (Мијалковић, 2009:147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Допсај et al., 2007:92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2008; Ђорђевић, 2010), при чему се референце, ако их је више, наводе абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, на пример: (Бошковић, 2005a), (Бошковић, 2005b) итд. Страна имена у тексту би требало писати у оригиналу или их транскрибовати на српски језик, с тим да се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са интернета наводи се интернет адреса (<http://www...>) и, због сталне измене [www](http://www...) окружења, датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица, и обрнуто. У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводe на језик рада) са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора, и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б., (2009). <i>Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе</i> , Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 236-253.
Монографија	Мијалковић, С., (2009). <i>Национална безбедност</i> , Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор – Београд, стр. 509-543.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , Journal of Law & Policy, Vol. 10:267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Референце се могу наводити и као што је прописано упутством APA – *Publication Manual of the American Psychological Association*. Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да

ли, када и у ком обиму ће рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а нео-
бјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уред-
ника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад Уредништву требало да доставе: пуно име и презиме, звање,
адресу, имејл, број фиксног и мобилног телефона, фотокопију личне карте и чековне
картице.

Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана
Тинђића 104, 11070 Београд. Телефон Уредништва је: 011/3148-734, телефакс:
011/3148-749, е-адресу: upobr@mup.gov.rs. Радови се могу слати и главном и одговор-
ном уреднику на е-адресу: darko.marinkovic@kpa.edu.rs.

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима
обогате садржај нашег у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са ду-
гогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, по-
дигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних
достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички
– коауторски наступ иностраних и домаћих аутора.

Главни и одговорни уредник,

доц. др Дарко Маринковић

Instruction for the Associates About Editing the Manuscripts

Bezbednost, the magazine of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia publishes scientific and expert papers in Serbian and English from the area of security science, that have not been published before. The magazine is published three times a year.

Text of the manuscript should be typed on a computer (font Times New Roman, Cyrillic, size 14 pt, bold for the headlines, 12 pt for the body text, 65 characters per line, 26 to 30 lines per page, standard margins). Scientific and expert papers can be up to 16 pages long (30 000 characters with spaces). Translations of the papers from foreign sources from the areas of security science can be up to 16 pages long, whereas book reviews from the areas of security science can be up to 3 pages long.

The manuscripts are delivered to the Editorial Board in two copies, one in electronic form, and one in printed, paper copy. Names of the authors, institutions they work in and their locations, are cited before the paper topic, and contact data, address or e-mail is given in a footnote at the bottom of the first page. Furthermore, for the original scientific papers, authors should deliver the abstract containing the research goal, methods, results and conclusions (100 to 250 words which will allow the readers to assess quickly and accurately relevance of the article through the short informative review), key words in both Serbian and English (up to 5) and the reference list. The abstract in Serbian language should be between the heading (name of the author and title of the paper) and key words, and should be followed by the body of the paper. Original scientific papers should be structured as follows: introduction, materials and methods, results, discussion and conclusion, and reviews and expert papers should consist of introduction, subheadings, conclusion and bibliography. Subheadings should be in font size 13 pt, bold, centered and not numerated.

The abstract in English language, with the title of the paper (font size 14 pt, bold, main text 12 pt, italic), should be placed after the References section. It is desirable that the abstract in English is also given in an extended version with a more detailed presentation of the research findings, as a so-called *summary*, and the length of the summary can be up to 1/10 of the article length.

The name of the project, or the programme within which the article was written, as well as the name of institution which financed the project or programme is cited in a separate footnote at the bottom of the first page.

In case the paper also includes illustrations, tables, graphs, photographs and so on, it is necessary to deliver the Editorial Board high quality copies of the appendices in electronic form, in a separate document in order to preserve their graphical quality, but but it is important to emphasize in the text references to their contents (Picture 1 - *Powder particles before the combustion...*). Tables and graphs should be given in a uniform manner, with the titles written above the table, and the names of graphs below. Reviews can be given in the form of a special attachment to the end of the article, but it is important to emphasize a reference to their content in the text (Annex 1, Appendix 2...). It is desirable that the titles of all reviews be given bilingually, in Serbian and in English (font size 11 pt, italic) in the JPEG format for photos and EPS for the other graphs, and that their resolution is 300 dpi minimum for the 1:1 ratio. For graphs in Excel, use different tones of black raster and PDF format.

Footnotes (notes) are to be used only for substantive observations, the necessary follow-up comments, references to useful materials (*More about this...*) and indication of additional sources used (for example, scientific publications, legislation, manuals, documents, reports and so on.), but they can not be a substitute for reference list.

The citations (quotations) in texts should not be marked in footnotes, but at the end of the citation, or when referring to somebody's paper (Savić, 2006). When citing other authors, the authors are obliged to write their names in the original form, followed by the year when the paper was published and the number of page in parentheses (Mijalković, 2009:147), and if more than two authors are cited, only the first one should be listed in the text, followed by the

abbreviation: et al. (Dopsaj et al., 2007:92). The name of the author should be separated from the year of publishing by a comma, and names of different authors of different papers by a semicolon (;) (Simonović, 2008; Đorđević, 2010), and if there are more references, they are cited in alphabetical order within one parentheses. The number of the page is separated from the year of publishing by a colon (:). If one author with several papers published in the same year is cited, with the next titles of papers the alphabet letters are added next to the year, e.g. (Bošković, 2005a), (Bošković, 2005b), etc. Foreign names in the text should be written in the original form or transcribed according to Serbian pronunciation, with the original form of the name in the parentheses. References in parentheses should be written in the original form.

If the author is an institution or collective copyright holders, minimum information necessary for identification is cited (State Statistical Office, 2009).

When quoting internet sources, the internet address is stated (<http://www...>), and because of the ongoing change of www environment, it should also be stated the date when the text was downloaded from the internet. For references in electronic form, it must be stressed that they are the e-resource - electronic version and/or internet address.

In the reference list, the papers are cited with original titles and numerated, in alphabetical order of the authors' family names, as follows: the authors' family name, birth name initial, publishing year, title of the paper, name of the magazine or anthology, number of the volume, pages (from-to), and when titles of books are in question, name of the publisher and where it was published.

It is essential that the citations in the text and list of bibliographic items at the end of the text are in complete accordance. Every quotation from the text must be found in the list of bibliographic resources, and vice versa. In the reference list, papers are listed in the original form (references are not translated into the language of the paper), numerated, by alphabetical order of the authors' surnames, and in the following way:

Type of paper	References
Magazine/ journal	Simonović, B., (2009). <i>Standardizacija i akreditacija kao jedan od načina profesionalizacije policije i kriminalističke službe</i> , Bezbednost, year 51, no. 1-2/2009, pp 236-253.
Monograph	Mijalković, S., (2009). <i>Nacionalna bezbednost</i> , Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
Anthology	Banović, B., Marinković, D., (2005). <i>Specijalne istražne radnje i nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava</i> , in Anthology „Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo“, XLII Savetovanje Udruženja za krivično pravo i kriminologiju SCG, Zlatibor – Beograd, pp 509-543.
E-source	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , Journal of Law & Policy, Vol. 10:267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf available on 10. 1. 2010.

References may be cited as prescribed in the instruction of the APA - *Publication Manual of the American Psychological Association*. Titles of the cited national journals, monographs, textbooks and anthologies are to be provided in the original, full form, by no means in the translated form.

The manuscripts will be submitted to recension by an anonymous reviewer. The Editorial Board keeps its editorial right to decide when and in what scope the paper will be pub-

---

lished, according to the recension, how current the topic is and the insight into the paper and the databases. For the published papers the fee is paid, and the ones that are not published are not returned to the authors. Possible suggestions of the editor and the reviewer are sent back to the author for correction of the paper.

With the paper, the authors should also deliver the Editorial Board their full family name and birth name, rank, address, e-mail, their telephone number and mobile phone number, the photocopy of their personal identification card and check card.

The manuscripts are to be sent to the following address: Editorial Board of the magazine "Bezbednost", Bulevar Zorana Djindjića 104, 11070 Belgrade. Editorial Board telephone number is: +381 11 3148 734, fax: +381 11 3148 749, e-mail: upobr@mup.gov.rs.

We invite all current and new authors to contribute to the content of our already established magazine in the scientific public, with the long tradition, by sending their expert and scientific papers. The common goal is to advance the policing practice, raise the level of security culture, and ensure that the pace is kept with contemporary scientific and professional achievements in security issues. Also, please note that it is possible to submit a joint paper by foreign and national authors, as co-authors.

EDITOR IN CHIEF

Assistant Professor, Ph.D. Darko Marinković